AKADEMOS

Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă

Înregistrată la Ministerul Justiţiei la 25.05.2005, nr. 189.

Fondator:
Academia de Ştiinţe a Moldovei

Colegiu de redacţie:
Acad. Gheorghe DUCA
Acad. Teodor FURDUI
Acad. Ion BOSTAN
Acad. Valeriu CANŢER
Acad. Boris GAINA
Acad. Andrei EŞANU
M.cor. Ion TIGHINEANU
M.cor. Dumitru MOLDOVAN
M.cor. Stanislav GROPPA
Dr. hab. Mariana ŞLAPAC
Dr. hab. Ion GUCEAC
Dr. hab. Vasile MARINA
Dr. Ghenadie CERNEI

Redactor-şef:
Viorica CUCEREANU

Fotografii:
Eugenia Tofan
Iurie Foca

***

Acest număr este ilustrat cu lucrări ale maestrului ceramist Nicolae Coţofan (din colecţia Muzeului Naţional de Artă al Moldovei şi colecţia personală a autorului)

Adresa Redacţiei:
MD 2001
mun. Chişinău,
bd. Ştefan cel Mare 1
et. 4, birou 432
Tel.: (+373 22) 212381

www.akademos.asm.md
e-mail: akademos@asm.md
vcucereanu@yahoo.fr

ISSN 1857-0461

Editat la Tipografia AŞM

Redacţia nu-şi asumă răspunderea pentru opiniile exprimate de autori

Distribuire gratuită

CUPRINS

CONFERINȚA ȘTIINȚIFICĂ INTERNAȚIONALĂ

ANEXAREA BASARABIEI LA IMPERIUL RUS: ABORDĂRI CRITICE

Acad. ***Gheorghe DUCA***
Preşedintele AŞM

THE ANNEXATION OF BESSARABIA TO THE RUSSIAN EMPIRE: CRITICAL APPROACHES

In order to have a better knowledge and perception of our place in history and worldwide, for an appropriate approach of the Bessarabia issue, we must take into account the context in which the Danubian principalities have evolved. For centuries, Wallachia and Moldavia have had the "mission" to stand against countless incursions and invasions. According to a prestigious local publication: "while we were under Tatar assault, in year 1240 the first University is founded in Naples. When Giotto calls for the Rebirth, here Bogdan is only descending in Moldova. Christopher Columbus discovers a new world, while here Stefan is forced to run from Cetatea Alba (White Fortress) to the Cosmin Codry"... Having already a delayed historical significance to Central and Western Europe, in the dawn of the modern age, the inhabitants of the Principality of Moldavia would be subject to a new cataclysm, with multiple and far-reaching implications – annexation to the Russian Empire.

-Onorați participanți şi oaspeți,

Doamnelor şi Domnilor,

Mulțumesc tuturor celor care au dat curs invitației Academiilor Moldave şi Române pentru a ne onora cu participarea la Conferința internațională *Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale.* Această întrunire academică îşi propune să abordeze critic cel mai controversat şi important eveniment istoric al poporului nostru – Pactul de la Bucureşti din 1812, pentru a avea o mai bună cunoaştere şi percepere a locului nostru în istorie şi în lume.

Acum 200 de ani, Țara Moldovei, care era atestată pe harta politică a lumii mai mult de patru secole, a cunoscut o profundă dramă în istoria sa multiseculară. Teritoriul de Est al Moldovei, dintre Prut şi Nistru, sau, cum i se mai spunea pe timpuri, „Moldova de peste Prut", a fost anexat la Imperiul Rus. Acest act politico-militar s-a produs pe fundalul unei ample confruntări de forțe şi de interese ale marilor puteri europene în zona Balcanilor.

Drept urmare, pe plan intern, în cultura şi spiritualitatea noastră națională, în raporturile dintre oamenii simpli, locuitori ai celor două maluri ale Prutului, va apărea un obstacol, un hotar, care, la rândul său, va provoca un dor nestins unii de alții şi, totodată, o durere a noastră sufletească copleşitoare, luând dimensiunile unei mari şi grele probleme naționale.

Pe plan internațional, amputarea teritoriului dintre Prut şi Nistru de la trupul unitar al vechii Moldove şi încorporarea lui în Imperiul Rus a generat problema Basarabiei, problemă care figurează, cu o variată intensitate, în dosarul diplomatic internațional de 200 de ani, fiind obiectul unor puternice confruntări politice şi geopolitice, precum şi al unor încrâncenate dispute ideologice şi, nu rareori, academice.

O amplă dezbatere produsă în anii '80 ai secolului XX privind originile subdezvoltării în Europa de Est a constatat, şi pe bună dreptate, că regiunea în cauză a devenit înapoiată economic şi socio-cultural cu mult înainte de a fi absorbită de piața mondială dominată de Occident. Originile acestei înapoieri trebuie căutate inclusiv până în „evul mediu întunecat" sau, poate, într-un trecut şi mai îndepărtat, şi nu numai în distorsiunile induse în regiunea respectivă din exterior în ultimele câteva secole.

Un mare istoric englez, Eric Hobsbawm, a formulat această idee în maniera cea mai succintă atunci când, în cadrul unei conferințe internaționale din acei ani, a ridicat întrebarea: de ce Albania nu este la fel de bogată ca Elveția? Concluzia unanimă la care s-a ajuns a fost că Albania şi Elveția s-au dezvoltat în contexte foarte diferite: una dintre ele a avut o poziție centrală în Europa Occidentală, în timp ce cealaltă s-a aflat la periferia unei regiuni înapoiate, apropo, la fel ca şi Moldova.

A înțelege, de ce aceste contexte au fost atât de diferite, înseamnă, de fapt, a înțelege diferențele dintre Europa Occidentală şi restul Europei, dintre dinamismul economic şi stagnarea economică de-a lungul întregii perioade a evului mediu şi a celei mai mari părți a epocii moderne şi celei contemporane, inclusiv până la începutul secolului al XXI-lea. A înțelege, de ce s-a format Uniunea Europeană şi de ce țările Europei de Est aspiră la integrarea în UE.

Cu referire particulară şi specială la teritoriul actual al Republicii Moldova, discrepanța şi întârzierea istorică majoră față de Europa Occidentală putea fi remarcată deja la scurt timp de la căderea Constantinopolului şi primele presiuni ale Imperiului Otoman asupra Moldovei. În condițiile expansiunii Imperiului semilunii, principatele dunărene româneşti au avut de îndeplinit un rol de substanțială însemnătate pentru a feri Europa Centrală şi

de Vest de contactul distrugător cu efecte multiple ale unor războaie îndelungate, ale ocupației sau a dominației străine. O lecție cu adevărat exemplară la scara întregii Europe a fost oferită de Ştefan cel Mare, domn al Moldovei între 1457-1504, catalogat de însuşi papa de la Roma ca fiind un „atlet al lui Christos".

„Un popor de frontieră" şi de „confine al imperiilor", locuitorii Țării Româneşti şi ai Moldovei au avut de-a lungul veacurilor „misiunea" de a ține în permanență piept nenumăratelor incursiuni şi invazii. După cum menționau editorii unei prestigioase publicații: „Pe când la noi iureşul tătarilor pustia satele şi oraşele, la 1240 se întemeiază cea dintâi Universitate la Napole. Pe vreme când Giotto vesteşte Renaşterea, la noi Bogdan abia descalecă în Moldova. Cristofor Columb descoperă o lume, când la noi Ştefan e silit să alerge de la Cetatea Albă în Codrul Cosminului, din Baia la Hotin".

În apusul Europei literatura clasică franceză atinge apogeul pe vremea când la Gurile Dunării abia încep timid să se răspândească scrieri bisericeşti. Goethe îşi încheie activitatea literară şi ştiințifică prodigioasă şi senină, la noi însă abia prind a licări luminițele cărții tipărite pe înțelesul poporului cu „Isprăvile lui Machedon" şi „Istoria preafrumosului Arghir şi a preafrumoasei Elena".

Având deja o importantă restanță istorică față de Europa Centrală şi de Vest, în chiar zorii epocii moderne, locuitorii Principatului Moldovei aveau să fie supuşi unui nou cataclism, cu implicații multiple şi profunde. Se are în vedere evenimentul produs acum 200 de ani, în ziua de 16 mai 1812, când la capătul unui război de uzură declanşat încă din toamna anului 1806, în incinta Hanului Manuc din Bucureşti, a avut loc procedura oficială de semnare a Tratatului de pace ruso-turc de către împuterniciții celor două imperii. Tratatul de pace conținea 16 articole de bază şi, separat, alte două articole secrete. Articolele 4 şi 5 vizau, la modul direct, soarta Principatului Moldovei.

Astfel, în conformitate cu articolul 4, „se prevedea ca hotarul dintre cele două state să fie râul Prut, de la intrarea acestuia în țara Moldovei şi până la locul unde se întâlneşte cu fluviul Dunărea, iar de acolo să urmeze partea stângă a fluviului Dunărea, până la Gura Chiliei şi până la mare, iar gura amintită să fie folosită în comun de ambele părți".

Noul teritoriu intrat în componența Imperiului Rus în urma războiului ruso-turc din 1806-1812 constituia mai mult de jumătate din Principatul Moldovei, conținând raialele Hotin, Bender, Akkerman, Chilia, Ismail şi Reni, tatarlâcul din Bugeac, ținuturile Bălți, Soroca, Orhei, Lăpuşna, Hotărniceni, Codrul Tigheciului şi Greceni cu 17 târguri şi 685 de sate cu o populație totală de 482 630 de suflete, fiind cu 7 400 km^2 mai mare față de cel rămas sub oblăduirea domnului Moldovei. Chiar dacă relativ modestă, comparativ cu teritoriile imense ale Rusiei imperiale, noua achiziție teritorială era mai mare

Istorici de pe ambele maluri ale Prutului, participanți la Conferința ştiințifică internațională *Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale.* Chişinău, 14 ma 2012

decât teritoriul Danemarcei, Elveției, Olandei sau al Belgiei.

În cadrul Imperiului Rus, Basarabia a parcurs, din punctul de vedere al statutului juridic, calea de la o entitate administrativ-teritorială autonomă la cea de tip de gubernie, transformându-se într-o societate de periferie a imperiului şi înregistrând o dezvoltare întârziată.

Actul din 1812 a afectat mediul cultural-istoric tradițional în evoluția lui firească: în ținut se formează treptat un nou climat spiritual, un nou mediu social şi cultural. Evoluția culturii naționale în limitele spațiului Moldovei istorice, care până la acel act politico-militar prezenta un proces unic şi integru, după 1812 a continuat în paralel în medii social-politice, cultural-istorice şi ideologice diferite. Rupt de vatra multiseculară a statului moldovenesc şi de restul spațiului românesc şi inclus într-un spațiu imperial multietnic, fenomenul cultural basarabean a fost forțat să facă eforturi tenace pentru a rezista şi a se afirma.

Includerea Basarabiei în mediul etnic, cultural-spiritual şi lingvistic al Rusiei din secolul al XIX-lea, infiltrarea şi sedimentarea în societatea basarabeană a elementelor etnice şi cultural-spirituale eterogene a contribuit la proliferarea pluralismului cultural, lingvistic şi confesional, dar, pe de altă parte, promovarea intensă a unei politici de uniformizare etnoculturală au avut drept consecință modificarea şi alterarea mediului etnic şi cultural autohton, păstrându-se şi conservându-se specificul moldovenesc doar în mediul rural.

Din perspectiva istorică de 200 de ani, evoluția Basarabiei în secolul XIX – începutul secolului XX a fost marcată de fenomene şi orientări controversate: episoade de modernizare a vieții social-economice, de investiții aparente, pe de o parte, şi instaurarea unui regim de cruntă oprimare spiritual-națională şi deznaționalizare a băştinaşilor, pe de altă parte.

Destinul şi Istoria au dispus ca nu numai secolul al XIX-lea, ci şi secolul al XX-lea să fie la fel de dramatic şi de controversat, în mare măsură, din cauza amplasării interfluviului pruto-nistrean la frontiera naturală dintre cele două spații geopolitice: spațiul sud-est european şi spațiul, convențional numit, al lumii răsăritene. Din această perspectivă, odată cu căderea Porții Otomane, prăbuşirea țarismului în 1917 şi apariția pe harta Europei a unor noi state constituite conform dreptului națiunilor la autodeterminare, frontiera politică dintre cele două spații s-a mutat pe fluviul Nistru. În continuare, prin victoria Uniunii Sovietice în cel de-al Doilea Război Mondial, frontiera politică revine iarăşi pe Prut, situație ce s-a menținut până la începutul anilor '90, când, concomitent cu proclamarea cursului proeuropean al Republicii Moldova, s-a constatat şi creşterea importanței strategice a regiunii transnistrene.

Este de remarcat faptul că Academia de Ştiințe a Moldovei, prin specialiştii de marcă pe care îi întruneşte, şi-a exprimat în repetate rânduri opinia asupra unor probleme de maximă importanță şi actualitate ştiințifică şi publică, inclusiv asupra problemei denumirii limbii române, a semnificației datei de 28 iunie 1940 în istoria noastră, a altor probleme vitale, contribuind, astfel, la instaurarea adevărului ştiințific şi menținerea unui climat moral de stabilitate şi bună înțelegere în cadrul societății.

În acest context este, credem, o datorie a istoricilor contemporani, şi nu numai a celor din Republica Moldova, ci şi a specialiştilor în domeniu din România, Rusia, Turcia, Ucraina, din alte țări, care au dat curs invitației noastre comune cu Academia Română, să definească măsura şi modalitatea în care evenimentele anului 1812, prin Pacea de Bucureşti, au influențat procesele derulate ulterior în această parte pruto-nistreană şi sud-est europeană, iar Conferința internațională urmează să ofere răspunsuri ştiințifice nepărtinitoare, echidistante şi pertinente la aceste şi multe alte întrebări capitale.

Fără pretenția de a substitui sau anticipa dezbaterile care urmează să se desfăşoare timp de două zile la Chişinău şi la Iaşi, astăzi, la o distanță de două secole de la semnarea şi punerea în aplicare a Tratatului de Pace de la Bucureşti sunt sigur că evenimentul în cauză pentru prima dată va fi analizat prin prisma raportului fluctuant dintre factorii de natură obiectivă şi subiectivă, respectiv dintre hazardul istoriei şi caracterul obiectiv al procesului istoric. Rămâne, deci, un adevăr incontestabil teza privind caracterul polivalent, multidimensional şi multiaspectual al procesului istoric şi este de datoria experților în materie să-l analizeze şi să-l evalueze la justa lui valoare şi semnificație. În numele conducerii Academiei de Ştiințe a Moldovei, aduc mulțumiri conducerii de vârf a Republicii Moldova, Institutului Cultural Român, societăților de istorici, instituțiilor şi diferitor organizații neguvernamentale care au susținut organizarea acestei conferințe.

Doamnelor şi Domnilor,

Acestea fiind spuse, adresăm în numele Academiei de Ştiințe a Moldovei un „Bun venit!" delegațiilor de istorici din Rusia, România, Ucraina, Turcia, Polonia, Finlanda, Austria, țările Baltice de a participa la această importantă Conferință ştiințifică internațională şi Vă urăm, mult succes!

Alocuțiune rostită în deschidrea Conferinței „Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale", Chişinău, 14 mai 2012

BASARABIA – 1812. PROBLEMĂ NAȚIONALĂ, IMPLICAȚII INTERNAȚIONALE

Dr. ***Silvia CORLĂTEANU-GRANCIUC***

INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE BESSARABIA – 1812. NATIONAL PROBLEM, INTERNATIONAL IMPLICATIONS

The Academy of Sciences of Moldova, the Romanian Academy and the Romanian Cultural Institute „Mihai Eminescu" of Chişinău organized between 14th and 16th of May, 2012, in Chişinău and Iaşi, the International Scientific Conference Bessarabia – 1812. National problem, international implications. Noted historians from 10 countries participated in this event, about a 100 of science communications have been presented, discussions and debates concerning the controversial issues have taken place. The Scientific Conference featured the central event, dedicated to the 200th anniversary of the conclusion of the Bucharest Peace Treaty, when Bessarabia, the piece of land situated between Prut and Nistru rivers (Bessarabia), was comprised into Russian Empire. The conference communications will be published and diffused within the national and international scientific field.

La 16 mai 2012 s-au împlinit 200 de ani de la semnarea Tratatului ruso-turc de Pace de la Bucureşti, în conformitate cu care teritoriul de Est al Țării Moldovei (Basarabia) a fost anexat la Imperiul Rus. Acest fapt istoric a generat de la bun început abordări şi interpretări controversate în mediile ştiințifice, politice şi informaționale. Drept dovadă poate servi şi actuala tensionare a confruntărilor conceptuale şi mediatice referitoare la subiectul dat, atestate atât în plan național, cât şi în cel regional şi internațional, fiind expusă, în cadrul acestor luări de poziții, o largă şi adesea contradictorie gamă de opinii şi aprecieri.

Locul aparte pe care îl ocupă actul politico-militar din 1812 în lanțul unor evenimente cruciale care au influențat şi determinat destinul istoric al populației din spațiul dintre Prut şi Nistru, tratarea lui unilaterală şi tendențioasă de-a lungul timpului, precum şi tentativele actuale de a exploata acest fapt istoric în scopuri politicianiste, străine interesului național a impus necesitatea realizării unui şir de acțiuni de amploare ştiințifică şi publică privind consemnarea a 200 de ani de la anexarea teritoriului Basarabiei la Imperiul Rus şi a consecințelor multiple ale acestui act, în contextul istoriei naționale şi al obiectivelor fundamentale de integrare europeană a societății noastre.

În seria acțiunilor comemorative consacrate celor 200 de ani de la anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, s-a înscris şi Conferința ştiințifică internațională ***Basarabia – 1812. Problemă națională, implicații internaționale*****,** care a avut loc sub egida Academiei de Ştiințe a Moldovei şi a Academiei Române în zilele de 14-16 mai, la Chişinău şi Iaşi.

Conferința a avut drept obiectiv major suscitarea interesului publicului larg vizavi de o problematică ce ține de trecut – Tratatul de pace ruso-turc de la Bucureşti din 16-28 mai 1812, dar cu profunde rezonanțe în contemporaneitatea noastră. Scopul conferinței, după cum l-a menționat într-un discurs publicat unul dintre principalii organizatori ai evenimentului, directorul Institutului de Istorie, Stat şi Drept al AŞM, doctor Gheorghe Cojocaru „…a rezidat, înainte de toate, în reconstituirea şi evaluarea academică, în baza surselor documentare, a împrejurărilor istorice, militare, politice, juridice, diplomatice, regionale şi internaționale, sociale, culturale, demografice şi confesionale ale anexării Basarabiei la Imperiul Rus la 1812, precum şi în urmărirea şi interpretarea de o manieră convingătoare a evoluției istorice a acestui spațiu, din perspectiva secolului al XIX-lea – începutul secolului al XXI-lea"[1]. Consemnarea acestui act dramatic în istoria națională comportă, în esență, o dublă conotație: nu doar ştiințifică şi academică, ci şi una educațională, de interes public, determinată de necesitatea depăşirii interpretărilor unilaterale şi tendențioase ale esenței actului din 1812.

Organizatorii principali ai conferinței au fost: Institutul de Istorie, Stat şi Drept al Academiei de Ştiințe a Moldovei; Institutul de Istorie „A. D. Xenopol" – Filiala Iaşi a Academiei Române, Institutul Cultural Român „Mihai Eminescu" din Chişinău şi Departamentul pentru Românii de Pretutindeni. Pentru organizarea şi desfăşurarea conferinței la Chişinău, o susținere financiară substanțială a acordat Guvernul Republicii Moldova. La organizarea evenimentului şi-au dat concursul: Arhiva Națională a Republicii Moldova; Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău; Universitatea de Stat din Moldova; Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza" din Iaşi; Primăriile municipiilor Chişinău şi Iaşi; Direcția Județeană pentru Cultură şi Patrimoniu Național, Iaşi; Asociația

[1] Gheorghe Cojocaru, *Basarabia 1812. O problemă națională în context internațional*, Timpul de dimineață, 27 februarie, 2012.

Istoricilor din Republica Moldova; Mişcarea Civică „Anul 1812", Chişinău. Printre partenerii media au făcut parte: TIMPUL de dimineaţă; Adevărul; Jurnal de Chişinău; TRM; TVR 1; Jurnal TV; RADIO Chişinău; RADIO Iaşi. Incontestabil a fost rolul unor ziare şi posturi radio care, pe parcursul unei perioade mai îndelungate, au prezentat opiniei publice un şir de publicaţii şi emisiuni în vederea împrospătării memoriei colective cu date noi şi mai vechi referitoare la însemnătatea evenimentului şi repercusiunile sale în timp.

La lucrările conferinţei au participat peste 200 de savanţi cu renume în istoriografia contemporană şi în domeniul dreptului internaţional din Republica Moldova, România, Rusia, Ucraina, Finlanda, Austria, Letonia, Lituania, Estonia, Polonia, Italia. Auditoriul lucrărilor a fost compus din reprezentanţi ai autorităţilor centrale şi locale, corpul diplomatic, savanţi, profesori, studenţi, organizaţii nonguvernamentale, reprezentanţi mass-media şi toţi cei interesaţi de subiect. Participanţilor li s-a propus un spaţiu amplu de teme pentru dezbateri ştiinţifice, pe agenda evenimentului fiind incluse diverse probleme. Prin abordarea complexă, sistemică, integrată şi interdisciplinară a problemelor formulate, în paralel cu reevaluarea şi reconsiderarea diverselor procese, fenomene şi evenimente de o importanţă majoră care s-au produs în ultimii 200 de ani în istoria naţională, s-a contribuit la reconstituirea obiectivă a trecutului şi la aprecierea mai profundă a prezentului, la minimizarea deformărilor de percepţie în mentalitatea societăţii noastre şi la cultivarea unei conştiinţe istorice bazate pe adevărul istoric.

Lucrările Conferinţei s-au desfăşurat în primele două zile (14-15 mai) la Chişinău, în Sala Azurie a Academiei de Ştiinţe a Moldovei, unde s-au prezentat, în şedinţe în plen, peste 40 de comunicări ştiinţifice. În holul Academiei de Ştiinţe, sub egida Arhivei Naţionale a fost organizată o expoziţie de documente originale din Fondul Arhivistic de Stat care aveau menirea să argumenteze mai multe teze ce urmau a fi expuse la manifestarea ştiinţifică.

În cadrul şedinţei de inaugurare, academicianul Gheorghe Duca, preşedintele AŞM şi membru al Colegiului de Onoare al conferinţei, a subliniat în mesajul său de salut că evenimentul în cauză pentru prima dată va fi analizat prin prisma raportului fluctuant dintre factorii de natură obiectivă şi subiectivă, respectiv dintre hazardul istoriei şi caracterul obiectiv al procesului istoric, atribuindu-i un conţinut polivalent, multidimensional şi multiaspectual. Academicianul Dan Berindei a enunţat faptul că Academia Română nu a putut rămâne nepăsătoare şi împreună cu „Academia-soră" de la Chişinău s-a implicat în organizarea acestei sesiuni ştiinţifice şi nu politice, nădăjduind că într-un viitor cât mai apropiat vom fi împreună în noua casă pe care a făurit-o comunitatea europeană. Din partea Institutului de Istorie a Rusiei a Academiei Federaţiei Ruse un mesaj de salut l-a prezentat prof. univ. dr. Irina Potkina, care a subliniat obiectivitatea, seriozitatea şi puterea de discernământ în analiza multiplelor aspecte ale problematicii supuse dezbaterilor în cadrul manifestării. Directorul Institutului Cultural Român „Mihai Eminescu" din Chişinău, dr. Petru Guran, a accentuat că primul pas pentru realizarea acestor deziderate „este tonul în care se desfăşoară conferinţa şi faptul că istoricii din cele 10 ţări participante nu se mai simt obligaţi să apere puncte de vedere oficiale; anume din acest considerent, conferinţa deschide perspectivă unei comunicări către publicul larg, care trebuie să înţeleagă că din istorie nu trebuie să se facă un instrument pentru a justifica prezentul". Dr. Constantin Tănase, în calitate de copreşedinte al Asociaţiei Cultural-Spirituale pentru Cunoaştere şi Comunicare, dar şi în calitate de redactor-şef al cotidianului „Timpul de dimineaţă" – ziar pe paginile căruia au fost găzduite diverse materiale cu tematica subiectului în discuţie, a adus în vizor faptul că după 200 de ani de la raptul din 1812, Moldova (dintre Prut şi Nistru) nu şi-a găsit liniştea şi identitatea. Mereu divizată, mereu pe baricade, mereu sfâşiată identitar, Basarabia are în faţă trei proiecte politice dintre care trebuie ales doar unul, cel care corespunde intereselor naţionale vitale de perspectivă ale moldovenilor.

Dezbaterile ştiinţifice au fost deschise prin comunicarea academicianului Andrei Eşanu, IISD al AŞM (Chişinău), *Ofensiva imperială rusă în Sudul şi Sud-Estul Europei. Acţiuni sporadice şi strategii militaro-politice (sec. XVII-XIX)*. Domnia sa a subliniat faptul că din tratatele de pace ruso-otomane din acea perioadă se desprinde ideea că diplomaţia rusă urmărea scopul şi, de fapt, a obţinut nu numai accesul la Marea Neagră, dar şi dreptul de intervenţie în favoarea creştinilor din Imperiul Otoman şi, ca urmare, le oferea posibilităţi de a se amesteca în treburile interne ale adversarului, iar în privinţa Ţărilor Române – nu să elibereze, ci să le anexeze.

Academicianul Alexandru Zub de la Institutul de Istorie „Al. D. Xenopol" – Filiala Iaşi a Academiei Române, în discursul său *Basarabia – periplu istoriografic,* a menţionat că ceea ce realizează acum istoricii basarabeni, alături de colegii lor din România, constituie un capitol distinct şi cu totul onorabil al istoriografiei postcomuniste.

Prof univ. dr. Elena Kudreavțeva, Institutul de Istorie a Rusiei al Academiei de Științe a Federației Ruse a prezentat subiectul *Pacea de la București din anul 1812: expansiunea Rusiei în Balcani*. Chiar dacă a menținut poziția oficială a istoriografiei ruse, cercetătoarea a încercat să aducă în discuție și poziția noilor direcții și a noii școli a istoriografiei ruse contemporane, în abordarea subiectelor de atare natură.

Cercetătorul dr. Kurt Scharr de la Universitatea din Innsbruck, Austria, s-a oprit asupra subiectului *Reacțiile Curții din Viena la politica expansionistă a Sankt Petersburgului în Sud-Estul Europei la cumpăna secolelor XVIII-XIX*, comunicare realizată în baza documentelor inedite din Arhivele de la Viena.

Conf. cerc. dr. Vladimir Mischevca, IISD al AȘM a pus accentul pe subiectul *1812 – geneza problemei basarabene. Aspecte politico-diplomatice*, subliniind faptul că o trecere în revistă a războaielor ruso-turce ne permite a constata că impactul lor a fost deosebit de grav asupra destinului istoric al românilor. Calculând anii de pace și cei de război, se observă că societatea a trăit sub amenințarea directă a armelor în sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea – aproape 50 de ani, fapt care a constituit practic geneza problemei basarabene. În acele timpuri „…în vreme de pace Moldova era un târg pentru străini, în vreme de război a fost o tabără și un câmp de bătălie…”.

Din partea delegației italiene merită a fi remarcată comunicarea cercetătorului dr. Davide Zaffi, întitulată *Ideologiile anexării și Basarabia*. Istoricul a încercat a scoate în evidență faptul, de ce evenimentul de la 1812, într-un anumit sens, și poate nu cel mai puțin important, își așteaptă încă o definiție potrivita. Cercetătorul și-a susținut argumentul prin unele idei ale lui Kant asupra naturii statului și a relațiilor internaționale, încercând a verifica valoarea ei euristică în legătură cu anul 1812 și Basarabia și a conclus cu evidențierea urmării pe care ideea de la care a pornit, ar cere-o.

În continuarea lucrărilor conferinței, au fost audiate comunicări axate pe probleme de conjunctură a relațiilor diplomatice în perioada anului 1812. Astfel, prof. univ. dr. Sorin Liviu Damean de la Universitatea din Craiova s-a oprit asupra subiectului *Rusia și principatele Române la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.* Profesorii de la Universitatea „Andrei Șaguna” din Constanța, Stouca Lascu și Marian Zidaru, s-au centrat pe tema *Tratativele ruso-turce și interesele britanice în lumina corespondenței diplomatice a Foreign Office-ului cu ambasada britanică din Istanbul din anul 1812.* Un șir de alte probleme legate de reorganizările administrative din Moldova sub ocupația militară rusă în anii 1806-1812, impactul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, consecințele raptului teritorial pentru Basarabia, proteste și revendicări ale populației în anii 1812-1828 ș.a. au fost prezentate de specialiști notorii de la IISD al AȘM: m.cor. Demir Dragnev, dr. Ion Varta, dr. hab. Alexei Agachi, dr. Dinu Poștarencu, dr. Ion Jarcuțchi, profesorii universitari dr. hab. Valentin Tomuleț, dr. hab. Alexandru Moșanu etc.

Profesor universitar, dr. Irina Potkina de la Institutul de Istorie a Rusiei al Academiei de Științe a Federației Ruse a adus în discuție tema *Crearea instituției guvernatorului Basarabiei: câteva aspecte juridice ale identității naționale,* încercând a sublinia atenția administrației Imperiului Rus, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, concentrată asupra reformării sistemului judiciar din Basarabia. Unele dintre argumentele cercetătoarei ruse sunt în contradicție cu cele ale istoriografiei naționale, ceea ce nu ar nega însă posibilitatea reevaluării unor aspecte în domeniu prin studierea documentelor încă inedite din arhivele ruse.

Academicianul Mihai Cimpoi a evocat subiectul *Anului 1812 în publicistica eminesciană* – actual până în prezent, iar profesorul de la Universitatea București, Ion Bulei, a punctat câteva momente din tematica *Vechiul Regat și Basarabia*. Colegul istoric de la Universitatea din Letonia, Riga, Eriks Jecabsons, a dezbătut tema *Relațiilor româno-letone în perioada interbelică: (contextul Basarabiei),* centrându-se pe istoria Letoniei prin reliefarea unor adevăruri ce pot fi plasate în plan comparativ, ca puncte de reper, pentru istoria noastră națională.

Interesantă și plină de idei inovatoare a constituit comunicarea prof. univ. dr. Vladimir Morozan de la Universitatea de Stat din Sankt Petersburg, întitulată *Basarabia în perioada 1821-1828: cursul spre lichidarea dreptului la autonomie a ținutului*. Autorul, prin prisma noii istoriografii ruse, a încercat să demonstreze tendințele reale ale politicii expansioniste a Imperiului Rus în întreg spațiul Balcanic, inclusiv în Basarabia.

A doua zi, la 15 mai, o mare parte din subiectele abordate s-au axat pe problema Basarabiei în anii primului război mondial și în perioada interbelică; momentul anului 1940; chestiunea Basarabiei în context internațional; evoluția vieții din RSS Moldovenească după al doilea război mondial. În contextul problematicii menționăm doar câteva comunicări care au suscitat și anumite dezbateri:

cea prezentată de prof. univ. dr. Stanislav Kulcițki de la Institutul de Istorie Națională a Ucrainei al Academiei Naționale de Științe a Ucrainei *Foametea din anii 1931-1933 în RASS Moldovenească;* comunicarea dr. Leonid Ghibeanschi, de la Institutul de Slavistică al Academiei de Științe a Rusiei axată pe *Chestiunea Basarabiei și contradicțiile sovieto-române în contextul general al împărțirilor teritoriale și al relațiilor dintre URSS și Germania.* Interesantă a fost părerea istoricului italian Alberto Basciani de la Universitatea Roma TRE, Italia, care, prin prisma unui observator occidental, dar și al unui bun cunoscător al arhivelor diplomatice de la Roma a punctat câteva momente referitoare la *Oribilul an 1940-1941. Basarabia între sovietizarea forțată și revenirea la România.*

În final, într-o sinteză bine argumentată, directorul Institutului de Istorie, Stat și Drept de la Chișinău, dr. Gheorghe Cojocaru, a afirmat că „fără o analiză științifică profundă și nepărtinitoare a dimensiunii actului politic și militar din 1812 și a consecințelor acestuia va fi dificil, dacă nu imposibil, de a înțelege și de a judeca la justa valoare semnificația actelor istorico-politice ulterioare și anume cele din 1918, 1940 și 1991, de a aprecia locul și rolul lor în evoluția noastră istorică.

La încheierea lucrărilor sesiunii de la Chișinău, a avut loc o conferință de presă la care au vorbit Petru Guran și Gheorghe Cojocaru. Ei au menționat faptul că într-o zi și jumătate s-a reușit să se treacă în revistă cele mai importante episoade din istoria noastră din ultimii 200 de ani. Abia acum, în condiții de libertate și democrație, se încearcă să se analizeze evenimentele și să se propună o viziune academică credibilă pe plan național și internațional asupra a ceea ce a însemnat raptul Basarabiei la 1812. Gheorghe Cojocaru a mai menționat că 1812 a fost anul în care s-a rupt firul istoric al acestui spațiu, iar povara consecințelor o purtăm și astăzi. Ceea ce pot face cercetătorii într-o dezbatere academică este să reînnoade firul istoric și să găsească soluții pentru problemele concrete cu care se confruntă astăzi societatea. De exemplu, istoricii își pot aduce contribuția la capacitatea țării de integrare într-o lume europeană. Dar este mult mai important ca această contribuție să fie utilă celor care iau decizii politice. Și aici, din păcate, de cele mai multe ori joncțiunea nu se produce.

Pe 16 mai, lucrările Conferinței au continuat la Iași, în sesiunea cu genericul *Basarabia 1812-2012: Istorie și Patrimoniu,* încadrate în cele două ateliere – *Istorie Modernă* și *Istorie Contemporană* – însumând un număr de circa 50 de comunicări găzduite în sediile Institutului de Istorie „Al. D. Xenopol” – Filiala Iași a Academiei Române și Facultatea de Istorie a Universității „A.I. Cuza”. Prezentarea comunicărilor în cadrul atelierelor separate a permis acordarea unei atenții sporite polemicilor, dezbaterilor și discuțiilor. La finalul sesiunii au fost exprimate unele concluzii și sinteze. Interesante au fost opiniile savanților din afara spațiului sud-est european, care au văzut și au analizat problema noastră în calitate de cunoscători, dar prin prisma unor observatori din afară.

Ca urmare a lucrărilor conferinței se preconizează publicarea unor volume care vor cuprinde textele redactate ale comunicărilor științifice. Reuniunea va avea, cu certitudine, un impact științific important asupra istoriografiei naționale și internaționale, oferindu-i niște repere explicative examinate și verificate prin prisma rigorilor academice avansate și, se speră că concluziile sale vor stimula realizarea unui consens istoriografic asupra istoriei noastre naționale.

Dr. Petru Guran și dr. Gheorghe Cojocaru într-o conferință de presă prilejuită de eveniment

Anul 1812
în documentele Arhivei Naționale

TRATATUL DE PACE RUSO-TURC DE LA BUCUREŞTI (1812): PRELIMINARII ŞI FINALITATE

Dr. **Ion JARCUŢCHI**

THE RUSSIAN-TURKISH PEACE TREATY FROM BUCHAREST (1812): PRELIMINARIES AND FINALITY

The main evolution stages of the political orientation of the Saint Petersburg cabinet and its' territorial claims in the South-Eastern Europe in the period of the Russian-Turkish war in 1806-1812 are identifyed. The approached problems are elucidated on the power and interest confruntations of the european powers in the Balkan and Black Sea regions at the beginning of the XIX'th century in the context of the conflict between the Russian Empire and the Napoleonic France.

La intersecţia secolelor XVIII – XIX, sud-estul Europei a fost marcat de o amplă confruntare de forţe şi interese ale marilor puteri europene în regiunea Balcanilor şi Mării Negre. Devenind teatru de operaţiuni militare şi obiectul disputelor între importante forţe politico-militare de pe bătrânul continent, Moldova şi Ţara Românească au traversat în această perioadă o cale extrem de dificilă din punctul de vedere al situaţiei lor pe plan internaţional. În ţesătura combinaţiilor politice şi a duelurilor diplomatice de la începutul secolului al XIX-lea, principatele figurau ca nişte piese de şah la masa tratativelor politice internaţionale şi regionale, fiind ameninţate cu anexarea totală sau parţială şi proiectate ca obiecte de schimb în combinaţiile teritoriale ale supraputerilor lumii.

La insistenţa categorică a Franţei şi la solicitarea personală a lui Napoleon, la 11/23 august şi, respectiv, la 12/24 august 1806, Poarta Otomană i-a destituit pe domnitorii de orientare pro-rusă Alexandru Moruzi (Moldova) şi Constantin Ipsilanti (Ţara Românească), înlocuindu-i cu cei de orientare francofilă Scarlat Callimachi (Moldova) şi Alecu Suţu (Ţara Românească)[1].

Demiterea vechilor domni şi întronarea noilor domni s-a constituit într-un succes diplomatic indiscutabil al Franţei şi într-un mare eşec politic al Rusiei imperiale, marcând în acest sens declinul influenţei Cabinetului de la Sankt Petersburg asupra Porţii Otomane, abaterea turcilor de la politica de alianţă cu Rusia ţaristă şi orientarea lor spre Franţa, a cărei influenţă la Constantinopol a devenit, din a doua jumătate a anului 1806, un factor dominant.

Acest act de uz intern al Porţii Otomane, reprezentând însă o gravă încălcare a hatişerifurilor din septembrie 1802 (emise sub puternica presiune a Petersburgului) care prevedeau că domnii Principatelor puteau fi destituiţi doar cu consimţământul prealabil al Rusiei imperiale şi la expirarea termenului de şapte ani de domnie, a generat complicaţii politice cu implicaţii internaţionale care în cele din urmă au provocat un război ruso-turc. Cu toate că, în urma protestelor ultimative ale Curţii imperiale de la Petersburg, domnii maziliţi au fost restabiliţi, la 3/15 octombrie 1806, în domnie, la 16/28 octombrie şi, repetat, la 23 octombrie/4 noiembrie împăratul Rusiei Alexandru I ordonă generalului Ivan Michelson, comandant al armatei ruse din stânga Nistrului, să treacă fluviul şi să ocupe Principatele. Acţiunea a fost realizată la 11/23 noiembrie 1806, fiind însoţită şi de un manifest către populaţia autohtonă. În opinia ministrului de Externe al Franţei Talleyrand, modul în care s-a produs „năvălirea ruşilor în Moldova a oferit Europei scandalul unei noi agresiuni împotriva tuturor drepturilor suveranilor. Nu se mai declară război Sublimei Porţi, ci se adresează un manifest supuşilor ei”[2].

Comportamentul extrem de agresiv şi ostil al guvernului ţarist faţă de Poarta Otomană, cu care încheiaseră, la 23 septembrie 1805, tratatul de alianţă, – intervenţia militară în Principate, vasale Imperiului Otoman – a fost determinat în primul rând de evoluţia nefavorabilă pentru Rusia imperială a conjuncturii politice şi militare în Europa, în special a rivalităţii ruso-franceze în Europa Centrală şi în sud-estul Europei, îndeosebi la Constantinopol, destituirea domnilor filoruşi servind doar ca pretext. Prin mai multe note diplomatice, guvernul ţarist asigura că nu are nicio intenţie de a ocupa Moldova şi Ţara Românească, că prin invazia trupelor ruse s-a urmărit scopul de a contracara consolidarea poziţiei Franţei la Constantinopol, de a impune Poarta Otomană să revină „la restabilirea vechilor relaţii ce existau între Rusia şi Turcia conform tratatelor” şi de a preveni trecerea armatei franceze din Dalmaţia spre Nistru.

Cabinetul de la Petersburg formulează cu claritate cerinţe noi, pe care Poarta Otomană ar trebui

[1] Stroia, Marian. *Românii, marile puteri şi Sud - Estul Europei (1800-1830)*. Bucureşti, Editura Semne, 2002, p. 130.

[2] Rosetti, Radu. *Acţiunea politicii ruseşti în Ţările Române povestită de organele oficiale franceze*. Ediţia a II-a. Bucureşti, 1914, p. 31-32.

să le accepte drept bază pentru soluţionarea diferendului politic ruso-otoman: *restabilirea deplină şi completă a drepturilor şi privilegiilor Moldovei şi Valahiei*; trecerea liberă a navelor ruse prin strâmtorile Bosfor şi Dardanele, reînnoirea de către Poarta Otomană a alianţei cu Anglia şi ruperea alianţei cu Franţa. Guvernul ţarist afirma că Rusia „e dispusă să evacueze trupele sale din ambele principate îndată ce Poarta Otomană va da satisfacere justificată tuturor cerinţelor pe care curtea imperială are tot dreptul să le prezinte, reieşind din cele mai clare stipulaţii ale tratatelor încheiate între ambele imperii”[3].

Suferind eşec în tentativele de a soluţiona, pe cale paşnică, litigiul ruso-otoman şi descumpănit de noile revendicări excesive ale Petersburgului, sultanul Imperiului Otoman, Selim III, declară, la cererea insistentă a Franţei, pe data de 15/ 27 decembrie 1806, război Imperiului Rus.

La etapa iniţială a războiului ruso-otoman (până la întâlnirea lui Alexandru I şi Napoleon la Tilsit), Rusia imperială, fiind implicată în a patra coaliţie anti-napoleoniană şi în operaţiile militare ale acesteia împotriva trupelor franceze, nu era dispusă să ceară cesiuni teritoriale de la Poarta Otomană. De aceea, Cabinetul de la Petersburg s-a arătat nemulţumit de organizarea de către Constantin Ipsilanti, autoproclamatul domn al Ţării Româneşti şi Moldovei, a depunerii jurământului de credinţă şi supunere către împăratul Rusiei[4], a dezavuat clauza ultimatumului ambasadorului englez la Constantinopol Arbuthnot, adresat Porţii Otomane în februarie 1807, referitoare la ocuparea Principatelor de către Imperiul Rus[5], a garantat, conform condiţiilor preliminare de pace propuse în martie 1907, inviolabilitatea şi integritatea posesiunilor Imperiului Otoman.[6]

O profundă răsturnare a politicii guvernului ţarist privind problema orientală în ansamblu şi cea a Principatelor în special, s-a atestat după semnarea tratatelor ruso-franceze de pace şi de alianţă la Tilsit (25 iunie/7iulie 1807). Astfel, poziţia Rusiei a evoluat de la respectarea principiului menţinerii integrităţii teritoriale a Imperiului Otoman la cea de obţinere a unor achiziţii teritoriale pe seama turcilor. Privit din perspectiva dată, Tilsitul se înscrie ca o primă etapă în procesul de formare a unui nou program politic de scurtă durată al Cabinetului de la Petersburg în chestiunea orientală. Prin semnarea acestor tratate, s-au delimitat sferele de influenţă între Franţa şi Rusia: prima şi-a rezervat partea occidentală a Europei, a doua a manifestat interes faţă de zona ei orientală, oferindu-i-se, astfel, o libertate deplină de acţiune în zona Balcanilor.

Guvernul ţarist refuză să-şi evacueze armata din Principatele Moldova şi Ţara Românească, stipulaţiune prevăzută în tratatul ruso-francez de pace (art. XXIII) şi armistiţiul de la Slobozia din 12/24 august 1807 (art. 3), pe motiv că trupele otomane au încălcat prevederile respective, efectuând incursiuni într-un şir de localităţi din stânga Dunării. În schimb, diplomaţia rusă a exploatat cu abilitate art. VIII al tratatului secret ruso-francez de alianţă care prevedea că în cazul în care negocierile ruso-otomane, susţinute cu medierea Franţei, nu se vor finaliza cu un rezultat satisfăcător, ultima „va acţiona împreună cu Rusia împotriva Porţii Otomane şi ambele părţi contractante vor încheia un acord, menit să elibereze de jugul şi suferinţele turceşti toate provinciile Imperiului Otoman din Europa, cu excepţia Constantinopolului şi a provinciei Rumeliei”.[7] Presat de nobilimea rusă, în mare parte nemulţumită de alianţa cu Franţa şi alinierea la blocada continentală pe care le considera ca acţiuni nejustificate şi inutile, deoarece în schimbul „acestor sacrificii” Rusia nu a primit nicio recompensă, Cabinetul de la Petersburg şi-a modificat radical politica externă în sud-estul Europei. În toamna anului 1807, oficialităţile ţariste au formulat cu claritate pretenţiile teritoriale faţă de Imperiul Otoman, solicitându-se în acest context consimţământul Franţei, ca ţară mediatoare, în vederea anexării Moldovei şi Valahiei şi stabilirii frontierei ruso-otomane pe Dunăre. În cazul unui refuz, se propunea o soluţie de compromis – ocuparea Basarabiei cu cetăţile Bender (Tighina), Akkerman (Cetatea Albă), Chilia şi Ismail, precum şi cetatea Hotin din nordul Moldovei. Către sfârşitul anului 1807 – începutul anului 1808, anexarea Moldovei şi a Ţării Româneşti de Imperiul Rus era prezentată drept condiţie *sine qua non* (condiţie indispensabilă) pentru iniţierea negocierilor de pace ruso-otomane[8].

[3] ВПР. Серия первая. 1801-1815. Том III, p. 362, 371, 380, 384-387, 410, 716.

[4] Mischevca, Vladimir. *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea.* Chişinău, Civitas, 1999, p. 55-56.

[5] Urechia, Vasile. I*storia Românilor.* Vol. IX. Bucureşti, 1896, p.164; Columbeanu, Sergiu, *Contribuţii privind situaţia internaţională a Ţărilor Române între anii 1806-1812* // Revista de istorie, 1976, Nr. 5, p. 664; ВПР, Т. III, c. 549; Гулиа, Дмитри. *К истории Восточного вопроса. Русско-турецкая война 1806-1812 гг. и Англия.* Сухуми, Издательство «Алишара», 1978, p. 36-37.

[6] ВПР, Т. III, c. 738-739; Гулиа, Дмитри. Op.cit., p. 39-40; Goşu, Armand. *Între Napoleon şi Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea. Bucureşti*, Editura Academiei Române, 2008, p.166.

[7] ВПР, 1801-1815 гг. Том III, p. 645-646.

[8] ВПР. 1801-1815 гг. Том IV, p. 81, 111, 129, 132.

Aici, probabil, este oportun să ne oprim, cu unele precizări, asupra termenului geografic de *Basarabia*. La începutul secolului al XIX-lea primele identificări teritoriale, extrem de clare, a termenului geografic *Basarabia* sunt fixate în documentele diplomatice ruse din toamna anului 1807 – primăvara anului 1808, care delimitează Basarabia ca *o fâşie lizieră ţărmului mării*; *o fâşie îngustă de pământ care, neformând o provincie, poartă numele de Basarabia*. Într-o instrucţiune a lui Alexandru I din octombrie 1807, în care este formulat planul minimal de achiziţii teritoriale, se specifică: *tot ţinutul cuprins sub denumirea de Basarabia, împreună cu fortăreţele Bender, Akkerman, Chilia, Ismail.*[9] Acest spaţiu constituia zona geografică a raialelor turceşti din sudul spaţiului pruto-nistrean, administrate de autorităţile otomane, pe care, în 1807, autorităţile ruse le-au transmis, după transferarea tătarilor în Crimeea, în jurisdicţia Divanului Ţării Moldovei. În sens similar acest termen este utilizat în decembrie 1780, când Poarta Otomană propune ca locul de reşedinţă al consulului Rusiei în *Moldova, Valahia şi Basarabia* să fie or. Silistria (oraş din dreapta Dunării), unde se afla reşedinţa *serascherului* (comandantului de oaste otomană) *întregii Basarabiei*[10]. Termenul geografic de „Basarabia" este folosit în tratatul de pace ruso-turc din 1812 pentru a indica un teritoriu populat de tătari. Era vorba de *tătarii transferaţi din Basarabia în Rusia*. Din cele expuse rezultă că până la anexare, noţiunea de *Basarabia* era echivalentul termenului geografic *Bugeac*, zona de sud a spaţiului pruto-nistrean.

Napoleon însă nu era dispus să cedeze necondiţionat Moldova şi Valahia, cerând ca recompensă Silezia, provincie a Prusiei, condiţie inacceptabilă pentru Rusia, aliată acesteia[11]. Eşecul negocierilor ruso-franceze referitoare la Principatele Române, precum şi al preconizatelor negocieri de pace ruso-otomane de la Paris cu medierea Franţei care, realmente, nici nu au fost deschise, au forţat Poarta Otomană şi Cabinetul de la Petersburg să tatoneze modalităţi de alternativă de soluţionare a disputei ruso-otomane, dar şi formatul participanţilor la tratative. În prima jumătate a anului 1808, guvernul otoman a întreprins mai multe tentative în vederea iniţierii negocierilor de pace ruso-otomane directe, fără medierea Franţei, în baza principiului *status-quo ante bellum*, iniţiative respinse categoric de guvernul ţarist pe motivul că ele contravin tratatului de pace ruso-francez[12].

Sub presiunea factorilor externi (eşecul intervenţiei militare în Spania şi Portugalia, înarmarea Imperiului Habsburgic) diplomaţia franceză a fost constrânsă să devină mai conciliantă faţă de Rusia. Având nevoie de linişte în partea orientală a Europei pentru a-şi rezolva problemele în partea ei occidentală, Napoleon dorea o nouă întâlnire şi o nouă înţelegere separată cu Alexandru I, fiind dispus să promită cesiuni teritoriale Imperiului Rus.

Un epizod semnificativ în evoluţia disputelor privind destinul Principatelor reprezintă întâlnirea lui Napoleon şi Alexandru I la Erfurt, unde, la 30 septembrie/12 octombrie 1808, a fost semnată Convenţia secretă de alianţă. Patru dintre cele 14 articole ale Convenţiei se refereau la Principatele Moldova şi Ţara Românească, fapt ce atestă marea lor importanţă pe eşichierul diplomatic al timpului. Aceste articole prevedeau: a) condiţie indispensabilă a încheierii păcii cu Marea Britanie este recunoaşterea de către aceasta a Moldovei, Ţării Româneşti şi a Finlandei ca părţi componente ale Imperiului Rus (art. 5); b) hotarul dintre Rusia ţaristă şi Imperiul Otoman se fixează pe Dunăre, iar Napoleon recunoaşte încorporarea Principatelor şi graniţa pe Dunăre (art. 8); c) împăratul Rusiei îşi asumă angajamentul să păstreze secretul asupra anexiunii principatelor pentru ca în felul acesta să se poată ajunge la o înţelegere amiabilă cu Constantinopolul în vederea cedării lor paşnice către Rusia, Franţa renunţă la mediaţia sa (art.9). Se mai prevedea, de asemenea, că în cazul în care se vor relua ostilităţile militare pe motivul refuzului Porţii Otomane de a ceda teritoriile cerute, Napoleon nu va participa la acestea, ci se va limita cu oferirea bunelor sale oficii Porţii; în cazul în care Austria va acorda sprijin militar Porţii Otomane, Franţa se va asocia cu Rusia, în acelaşi mod va proceda şi Rusia faţă de Franţa dacă Austria îi va declara război (art. 10). În privinţa celorlalte posesiuni ale Imperiului Otoman ambele părţi şi-au luat angajamentul să păstreze integritatea acestora[13].

În scurt timp după semnarea tratatului ruso-francez de alianţă de la Erfurt, comandantul şef al armatei ruse în Principate, generalul feldmareşal A. A. Prozorovski este împuternicit să iniţieze negocierile de pace cu Poarta Otomană, fiind extinse, în raport cu prevederile tratatului de la Erfurt, condiţiile principale ale păcii. În afară de anexarea Moldovei şi a Valahiei se mai cerea: confirmarea tratatelor şi acordurilor ruso-otomane precedente,

9 Goşu, Armand. *Op. cit.*, p. 177-178.

10 Гирс, А. А. *Россия и Ближний Восток. Материалы по истории наших отношений с Турцией*. Санкт-Петербург, 1906, p. 7.

11 *Ibidem*, p. 104, 149, 162.

12 *Ibidem*, p. 166, 254-255, 580, 585, 637.

13 *Ibidem*, p. 632-633.

cu excepţia articolelor care urmau a fi anulate de noul tratat; recunoaşterea de către Poarta Otomană a oblăduirii imperiale ruse asupra Georgiei şi Imeretiei; asigurarea liniştii şi siguranţei Serbiei prin stabilirea în această ţară a cârmuirii potrivit dorinţei poporului sârb, sub protecţia Rusiei [14]. Negocierile de pace ruso-otomane deschise la începutul primăverii anului 1809, la Iaşi, s-au finalizat cu eşec total: delegaţia otomană a respins din start condiţiile de pace propuse de partea rusă.

Decepţionată de comportamentul suspicios al lui Napoleon şi privind cu o ostilitate crescândă tratatul de la Erfurt, Poarta Otomană a început să devieze de la relaţiile intime cu Franţa, modificându-şi, în căutarea noilor aliaţi, politica sa externă. La 5 ianuarie 1809, la Dardanele, au fost încheiate tratatul turco-englez de pace şi tratatul secret de alianţă, care prevedeau acordarea asistenţei din partea flotei britanice împotriva Franţei şi folosirea bunelor oficii ale guvernului britanic pe lângă Cabinetul de la Petersburg în scopul de a facilita Poarta să obţină „o pace onorabilă şi avantajoasă", statuând „integritatea teritorială" a Imperiului Otoman[15].

Reacţia Franţei şi Rusiei la ameliorarea relaţiilor anglo-otomane a fost promptă şi categorică. Ambasadorul francez la Constantinopol, Latour-Maubourg, insista în faţa Porţii expulzarea ambasadorului englez Robert Adair, promiţând, în schimb, medierea lui Napoleon în ceea ce priveşte „încheierea păcii între Rusia şi Poarta Otomană cu retrocedarea celei din urmă a pământurilor cucerite de prima". La 11/23 martie 1809, A. Prozorovski a adresat guvernului otoman o notă ultimativă cu cerinţă similară, ameninţând, în caz de refuz, cu abrogarea armistiţiului şi reluarea ostilităţilor militare, ceea ce s-a produs la 22 martie/3 aprilie[16].

Pe parcursul anului 1809 demersurile diplomatice privind soluţionarea relaţiilor ruso-otomane s-au redus la minimum, limitându-se cu reconfirmarea de către părţile beligerante a propriilor lor condiţii de bază ale tratatului de pace şi efectuarea unor tatonări în vederea iniţierii negocierilor de pace. Prezintă interes în acest sens instrucţiunea lui Alexandru I din 28 noiembrie/10 decembrie 1809 către generalul Pavel Şuvalov, delegat cu o misiune specială la Viena, în care se menţiona: „Eu sunt hotărât să mă mărginesc cu obţinerea, printr-un tratat, a Valahiei, Moldovei şi Basarabiei, ocupate de trupele mele deja de câtiva ani, şi pentru a suspenda controversele ce dezbină Rusia şi Poarta Otomană doresc să stabilesc hotarul pe Dunăre"[17]. Formal, pretenţiile teritoriale ale Rusiei imperiale faţă de Principate au fost susţinute de Napoleon prin declaraţia sa speculativă din 3 decembrie 1809 la deschiderea sesiunii Corpului Legiuitor al Franţei: „…Amicul şi aliatul meu, împăratul Rusiei, a alipit către împărăţia sa Finlanda, Moldova şi Ţara Românească şi un ţinut din Galiţia. Nu sunt gelos de nimic ce s-ar întâmpla în binele acestei împărăţii. Sentimentele mele pentru ilustrul său Suveran sunt de acord cu politica mea"[18].

Pe parcursul anului 1810, în ciuda faptului că se sensibiliza tot mai evident aprofundarea discordiei între Franţa napoleoniană şi Rusia imperială, Cabinetul de la Petersburg continua să insiste asupra programului maximum de achiziţii teritoriale în partea europeană a Imperiului Otoman. În proiectul tratatului de pace, remis la 7/19 februarie 1810 de către ministrul de Externe N. Rumianţev comandantului trupelor ruse în Principate, generalului N. Kamenski, se specifica: „Principatele Moldova, Valahia Mare şi Mică şi Basarabia se unesc, prin acest tratat de pace, pe veci cu Imperiul Rus, cu oraşele, cetăţile şi satele, cu locuitorii acestora de ambele sexe şi cu averea lor. Râul Dunărea va fi de acum înainte graniţa între cele două imperii..."[19]. Această poziţie a fost reconfirmată prin notele diplomatice ruse din toamna anului 1810. Astfel, la 3/15 octombrie 1810, comandantul armatei ruse în Principate comunica Porţii Otomane că hotarul pe Dunăre constituie o condiţie prealabilă *sine quo non*, condiţie indiscutabilă pentru orice acord de armistiţiu şi orice negocieri de pace. Sublima Poartă nu era dispusă să satisfacă cerinţele Cabinetului de la Petersburg, cerând, la rândul său, restabilirea hotarului pe Nistru[20].

Poziţia intransigentă a guvernului ţarist privind acapararea neapărată a Moldovei şi Ţării Româneşti se explică nu numai prin ambiţiile expansioniste ale ţarismului în sud-estul Europei. Aceasta rezultă şi din statutul real al principatelor în perioada ocupaţiei militare ruse din anii 1806-1812, pe care autorităţile ţariste le considerau deja anexate. Sistemul de administrare a Moldovei şi Ţării Româneşti a evoluat da la cârmuirea principatelor unite de către un singur domn (Constantin Ipsilanti) şi Divanurile acestora la instaurarea administraţiei civile ruse,

[14] *Ibidem*, p. 368.

[15] Columbeanu, Sergiu. *Op. cit*., p. 671.

[16] ВПР. 1801-1815 гг. Том IV, p. 498; Tom V, p. 16, 334-335, 650; Петров, Андрей. *Война России с Турцией. 1806-1812 гг.* Том 2, Спб., 1887, p. 560-561.

[17] ВПР. 1801-1815 гг. Том V, p. 307.

[18] Rosetti, Radu. Op. cit., p. 39; Damian Gheorghe. *Politica externă a Principatelor Române*. (*Încercare de sinteză istorică*), Vol. 1, Timişoara, 1933, p. 108.

[19] ВПР. 1801-1815 гг. Том V, p. 363-364; Петров, Андрей. Op. cit., 11-13.

[20] ВПР. 1801-1815 гг. Том V, p. 539, 547, 708.

subordonată direct comandantului şef al armatei ruse, acesta reprezentând puterea supremă[21]. Modelul de administrare a Principatelor, practicat în anii 1808-1812, era caracteristic regimului de administrare a guberniilor ruse declarate în stare de război, imprimându-le astfel Principatelor înfăţişarea „de regiuni ruse de frontieră"[22]. Prin decretul lui Alexandru I din 27 martie 1808, bisericile Moldovei şi ale Ţării Româneşti, fiind unite cu statut de exarhat moldo-valah, sunt subordonate Sfântului Sinod al biserici ruse şi scoase, respectiv, de sub subordonarea patriarhului de la Constantinopol[23].

Esenţa acţiunilor autorităţilor ruse în Principate şi a statutului temporar al acestora s-a regăsit în expresia concentrată a notei ministrului de Externe al Rusiei N. Rumianţev, remisă la 15/27 aprilie 1810 diplomaţilor străini acreditaţi la Petersburg, prin care se anunţă trecerea Moldovei şi a Ţării Româneşti sub stăpânirea Imperiului Rus. „Maiestatea sa imperială, se menţionează în notă, considerând Moldova şi Valahia ca provincii făcând parte din imperiul său şi care, în felul acesta, trebuie să fie conduse după legile lui, prescrie să se înceteze aplicarea drepturilor a căror exercitare nu este tolerată decât în Turcia". Locuitorii principatelor, ca supuşi ai Rusiei, erau obligaţi să execute legile ruse, iar persoanele care nu doreau să le recunoască puteau să părăsească ţara în termen de şase luni. Au fost anulate, de asemenea, toate privilegiile acordate de către Poarta Otomană diverselor persoane, inclusiv supuşilor străini[24].

Decizia arbitrară a Cabinetului de la Petersburg a provocat nemulţumirea şi protestul Austriei care solicita restabilirea privilegiilor acordate anterior supuşilor săi din principate. Atitudinea Imperiului Habsburgic faţă de intenţiile guvernului ţarist de a anexa Moldova şi Ţara Românească a evoluat de la acceptarea lor tacită în schimbul unei recompensări teritoriale (Valahia Mică/Oltenia) la respingerea anexării unilaterale a Principatelor la Imperiul Rus. După cum a declarat ministrul de Externe al Austriei K. Metternich ambasadorului rus P. Şuvalov, Cabinetul de la Viena nu va accepta ca Rusia să stăpânească principatele. În opinia ministrului, concilierea între Austria şi Rusia ar fi posibilă doar în baza unei înţelegeri definitive între ambele curţi în privinţa Moldovei şi Ţării Româneşti, presupunându-se în acest context satisfacerea pretenţiilor teritoriale şi ale Imperiului Habsburgic[25]. În mediul diplomatic rus se vehiculau, în funcţie de evoluţia conjuncturii politice în Europa, variate combinaţii ale eventualelor schimburi de teritorii ale principateleor între Imperiul Rus şi cel Habsburgic, reacţia curţii vieneze la propunerile respective fiind una evazivă[26].

Continuarea războiului ruso-turc, ale cărui consecinţe tot mai mult deveneau imprevizibile, duritatea poziţiei Porţii Otomane în apărarea integrităţii teritoriale determinată de susţinerea marilor puteri europene şi pericolul iminent al războiului cu Franţa napoleoniană, au generat nervozitate, nelinişte şi nesiguranţă în societatea rusă. Corespondenţa diplomatică cu Poarta Otomană şi întrevederile private cu reprezentanţii acesteia în prima jumătate a anului 1811, au convins guvernul ţarist de imposibilitatea negocierii păcii în baza condiţiilor de pace propuse anterior, Rusia fiind silită astfel să-si revadă cerinţele sale iniţiale. Primele modificări ale atitudinii Cabinetului de la Petersburg în ceea ce priveşte anexarea Moldovei şi a Ţării Româneşti sunt atestate în depeşa secretă a ministrului de Externe N. Rumianţev adresată, la 6/18 iunie 1811, noului comandant şef al trupelor ruse în Principate, feldmareşalului Mihail Kutuzov. Menţionând că „primul şi principalul scop al nostru (Rusiei – n.n.) la tratativele de pace trebuie să fie confirmarea după noi a ambelor principate", Rumianţev solicită opinia lui M. Kutuzov asupra noilor propuneri de pace. „Nu recunoaşteţi oare, îl întreabă ministrul de Externe, că în dezlegarea definitivă a treburilor pentru noi ar fi mai utilă... următoarea modificare: de cerut cedarea Moldovei până la Siret, iar, în schimb, pentru a doua parte a principatului şi pentru toată Valahia Poarta să ne plătească o compensaţie bănească", afirmând în continuare că „hotarul pe râul Siret tot-

[21] Agachi, Alexei. *Ţara Moldovei şi Ţara Românească sub ocupaţia militară rusă (1806-1812)*. Chişinău, Pontos, 2008, p. 35-102.

[22] Полное собрание законов Российской империи / Colecţia completă de legi ale Imperiului Rus. Собрание I (1649-1825). Том 32 (1812-1814), закон № 25035, p. 228-229; Халиппа, Иван. *Описание Архива ГГ. Сенаторов, председательствовавших в диванах княжеств Молдавии и Валахии с 1808-го по 1813-ый год /Descrierea Arhivei domnilor senatori, preşedinţi ai Divanurilor Moldovei şi Valahiei din 1808 până în 1813*. În: Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии. Том I. Кишинев, 1900, p. 327.

[23] Stadniţchi, Axentie. *Gavriil Bănulescu-Bodoni exarh al Moldovei şi Valahiei (1808-1812) mitropolit al Chişinăului (1813-1821)*. Chişinău, 2004, p. 34, 40-41.

[24] ВПР. 1801-1815 гг. Том V, p. 429; Columbeanu, Sergiu. Op. cit., p. 672.

[25] ВПР. 1801-1815 гг. Том IV, p. 392; Том V, p. 511; Goşu, Armand. *Preliminariile anexării Basarabiei de către Rusia (1806-1812)*. În: Revista istorică, 1992. Tom. III. nr.1-2, p. 118.

[26] ВПР. 1801-1815 гг. Том V, p. 375, 420, 523, 695; Columbeanu, Sergiu. Op. cit., p. 673-674; Casso, Leon. *Rusia şi bazinul dunărean*. Bucureşti, Editura SAECULUM VIZUA, 2003, p. 100-101.

deauna era recunoscut de Maiestatea sa ca cel mai bun pentru Rusia”[27].

În curând, reducerea „apetitului teritorial” al guvernului țarist în partea europeană a Imperiului Otoman se regăsește în noile condiții preliminare de pace pe care N. Rumianțev le remite lui M. Kutuzov la 30 septembrie/12 octombrie 1811: 1) încorporarea Moldovei şi a Basarabiei (Bugeacului) în componența Imperiului Rus; în cazul în care Poarta ar fi refuzat această prevedere – fixarea hotarului pe Siret; 2) compensație bănească pentru restituirea Valahiei Imperiului Otoman[28].

Negocierile ruso-otomane de pace au fost inițiate îndată după înfrângerea zdrobitoare a trupelor otomane la începutul lunii octombrie 1811. În urma controversatelor negocieri preliminare, pe parcursul cărora marele vizir Ahmed paşa era dispus să facă concesii teritoriale până la râul Prut, – variantă refuzată de M. Kutuzov care insista asupra fixării hotarului pe vechea frontieră a Moldovei cu Țara Românească, ambii au acceptat râul Siret ca hotar între ambele imperii[29] şi să înceapă imediat, la Giurgiu, negocierile de pace. La primele două şedințe ale conferinței de pace (19-20 octombrie /31 octombrie -1 noiembrie 1811) ambele delegații au acceptat în privința cesiunii teritoriale în partea europeană a Imperiului Otoman fixarea hotarului pe râul Siret şi pe brațul Sulina în delta Dunării[30], clauza respectivă fiind trimisă la Petersburg şi Constantinopol spre aprobare de către suveranii respectivelor state monarhice.

Cabinetul de la Petersburg a acceptat planul de anexare a Moldovei până la Siret, cerând compensații băneşti pentru restul Moldovei şi Valahia, precum şi asigurarea protecției Rusiei asupra Țării Româneşti pentru a-şi menține aici influența[31]. Însă declarația primului împuternicit al Porții Galib efendi în plenul conferinței din 17/29 noiembrie 1811 a produs o profundă răsturnare de situație. El a comunicat delegației ruse că sultanul a refuzat să accepte aşezarea viitorului hotar pe Siret, ceea ce de facto însemna anularea preliminariilor şi rediscutarea acestora. La rândul său, delegația rusă nu a acceptat propunerea oficială a Porții: cedarea Moldovei dintre Prut şi Nistru, exceptând cetățile Ismail şi Chilia cu pământurile din împrejurul acestora care vor rămâne în posesiunea Porții[32]. Fiind în stare de suspensie, negocierile de pace sunt transferate la Bucureşti, ambele delegații rămânând în aşteptarea noilor instrucțiuni de la Petersburg şi Constantinopol.

În şedința din 31 decembrie 1811/12 ianuarie 1812, părțile au reiterat punctul de vedere al Constantinopolului şi Petersburgului asupra condițiilor preliminare de pace[33], negocierile oficiale fiind întrerupte pe un termen nelimitat. În următoarele săptămâni şi luni au avut loc unele tatonări, fără ca una dintre părți se renunțe la poziția inițială. În condițiile suspendării negocierilor oficiale, lupta diplomatică s-a plasat în culise; în cadrul întrevederilor personale confidențiale se sondau luările de atitudine şi perspectivele încheierii păcii.

Negocierile ruso-otomane de pace neoficiale s-au desfăşurat pe fundalul profundelor frământări politice din Europa, încercărilor de formare a coalițiilor şi anticoalițiilor în ajunul războiului ruso-francez, inevitabilitatea căruia devenea tot mai evidentă. În acest context, primele luni ale anului 1812 sunt marcate de un puternic duel diplomatic şi informațional pe problema orientală în genere şi pe cea a principatelor în special, direcționat, în funcție de interesele strategice ale puterilor implicate, fie spre încheierea cât mai grabnică a păcii, fie spre continuarea războiului[34].

Constrâns de evoluția nefavorabilă Rusiei a conjuncturii politico-militare în Europa, Alexandru I a făcut o nouă cedare. La 22 martie/3 aprilie 1812 împăratul Rusiei remite lui M. Kutuzov un rescript secret prin care cere urgentarea încheierii păcii. Îi permite comandantului şef al trupelor ruse ca în cazul în care Poarta Otomană va refuza frontiera pe Siret să accepte „ca hotar râul Prut până la vărsarea acestuia în Dunăre”, cerând, în schimb, „ca

[27] ВПР. 1801-1815 гг. Том VI, p. 129.

[28] ВПР. 1801-1815 гг. Том VI, p. 181-189; Goşu, Armand. *Între Napoleon şi Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea.* p. 208.

[29] Кутузов, М. И. Сборник документов / Culegere de documente. Том III, Москва, 1952, p. 644, 653, 655; Mehmet, M. Documente turceşti privind istoria României. Vol. III (1791-1812). Bucureşti, 1986, p. 284, 286; Goşu, Armand. Între Napoleon şi Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea. p. 208-209; Jarcuțchi, Ion; Mischevca, Vladimir. Pacea de la Bucureşti (din istoria diplomatică a încheierii tratatului de pace ruso-turc de la 16 (28) mai 1812. Chişinău, Ştiința, 1992, p.118-121.

[30] Mehmet, M. Documente turceşti privind istoria României. Vol. III, p. 293, 294, 297, 298; Уляницкий, В. А., Материалы к истории восточного вопроса в 1811-1813 гг., Москва, 1901, p. 1, 2.

[31] ВПР. 1801-1815 гг. Том VI, p. 215-216.

[32] Mehmet, M. *Documente turceşti privind istoria României.* Vol. III, p. 328; ВПР. 1801-1815 гг. Том VI, p. 240, 718-719, 720-721 ; Goşu, Armand. *Între Napoleon şi Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea.* p. 208-209; 213-214.

[33] Mehmet, M. *Documente turceşti privind istoria României. Vol. III,* p. 331.

[34] Goşu, Armand. *Între Napoleon şi Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea.* p. 218-220; Mischevca, Vladimir. *Moldova în politica marilor puteri la începutul secolului al XIX-lea.* Chişinău, Civitas, 1999, p. 102-103.

Poarta să încheie un tratat de alianță cu Rusia”[35].

Ședințele oficiale ale negocierilor de pace din 19-20 aprilie / 1-2 mai1812, la care părțile au reconfirmat, în cadrul disputelor teritoriale, condițiile de pace anterioare, din nou n-au dat niciun rezultat. În continuare negocierile s-au produs într-un regim strict confidențial și direct între Kutuzov și Galib efendi. În urma discuțiilor dure și controversate, la 5/17 mai 1812, delegația rusă și cea otomană au semnat condițiile preliminare ale păcii, acestea fiind confirmate de ătre Kutuzov și marele vizir Ahmed pașa[36]. Aceste preliminarii au stat la baza tratatului de pace ruso-turc, semnat la 16/18 mai 1812 în incinta Hanului lui Manuc bei, agent al Rusiei țariste, ulterior proprietar al moșiei Hâncești. Referitor la Principatele Române, stipulațiile tratatului prevedeau: stabilirea hotarului între Imperiul Rus și Imperiul Otoman pe Prut, Dunăre și brațul Chilia (art. 4); înapoierea Moldovei la vest de Prut, Țării Românești și Olteniei Imperiului Otoman și reconfirmarea privilegiilor acordate lor până la începutul actualului război (art. 5); evacuarea Moldovei și Țării Românești în termen de trei luni din momentul schimbului actelor de ratificare a tratatului de pace (art.11); reconfirmarea tratatelor semnate anterior de cele două state contractante (art.3); acordarea locuitorilor a dreptului de transferare liberă dintr-un imperiu în altul și de dispunere nemărginită a avuției la locul de trai abandonat, pe un termen de optsprezece luni (art. 7); amnistierea și iertarea tuturor supușilor care în timpul războiului au acționat împotriva statului și țării (art. 2)[37]. La 6 iunie 1812, generalul rus Ivan Hartingh (Garting), ulterior guvernator al regiunii Basarabia (1813–1816), aduce la Iași vestea păcii, declarând limpede că de acum înainte Prutul va fi hotar[38].

La 5/17 august 1812, Alexandru I a emis, cu prilejul încheierii și ratificării tratatului de pace ruso-turc din 16/28 mai, un manifest, în care se menționa: „Această pace dăruită de Dumnezeu nouă adus-a Imperiului Rus foloase de aur, cuprinzând în hotarele ei o populată și roditoare întindere de pământ, al căreia înconjur de la Akkerman și până la gurile râului Prut, care curge la nouă verste de la Iași și de la gurile acestuia până la granița împărătească și de acolo în jos pe Nistru se întinde pe o mie de verste, îmbrățișând vestitele cetăți: Hotin, Bender, Chilia, Ismail, Akkerman și alte multe orașe comerciale”[39].

La 2/14 iulie 1812, la București s-a produs schimbul actelor de ratificare, încheindu-se prin această procedură diplomatică în chip definitiv îndelungata conflagrație ruso-otomană cu consecințe dramatice pentru Țara Moldovei. În urma acestei tranzacții între marile puteri, implicate direct sau tangențial în conflagrația ruso-turcă, teritoriul de est al Țării Moldovei, numit la Iași „partea de dincolo de Prut”, iar la Petersburg „întindere de pământ”, este înstrăinat către Imperiul Rus. Prin tratatul de pace de la București „pentru prima dată Rusia a anexat supuși creștini de ai Porții din Europa”, oferindu-i-se posibilitatea să dovedească „popoarelor creștine din Balcani în ce constă deosebirea dintre creștinii de sub jugul otoman și gradul de fericire ce i-ar aștepta, dacă ar fi adumbriți de aripile vulturului cu două capete!”[40].

Bucurându-se de o influență și autoritate dominantă în Principatele Române pe parcursul celor aproape 40 de ani ce s-au scurs de la pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), Rusia pravoslavnică, prin încorporarea Moldovei de Est (teritoriul dintre Prut și Nistru), și-a știrbit imaginea sa favorabilă de altă dată în fața moldovenilor. Destinul istoric al Principatelor Române în perioadă hotărâtoare din anii 1806-1812 a fost totalmente pus la discreția marilor puteri care disputau spinoasa problemă orientală, unul dintre rezultatele căreia a fost la acel moment cotropirea teritoriului de est al Țării Moldovei. Privită în acest context, își menține valabilitatea și actualitatea sa sintagma lui Constantin Giurescu: „cu răpirea Basarabiei începe marea dramă a istoriei noastre contemporane…”[41], acest act și această istorie provocând în Republica Moldova dispute controversate în societate, dar și în mediul științific. În aspect internațional, eventualul destin istoric al Țării Moldovei și celui al Țării Românești se determina, la începutul secolului al XIX-lea, nu în capitalele acestora, de altfel, și nu atât la Constantinopol, cât în capitalele marilor puteri europene, în funcție de evoluția conjuncturii internaționale, raporturilor politice și militare între statele implicate și a intereselor lor geopolitice în sud-estul Europei.

35 Кутузов, М. И. *Сборник документов.* Том III, p. 851.
36 Ibidem, p. 897-899, 902; Goșu, Armand. *Între Napoleon și Alexandru I. Principatele Dunărene la începutul secolului al XIX-lea.* p. 316-322.
37 Полное собрание законов Российской империи. Собрание I (1649-1825). Том 32 (1812-1814), закон № 25110, p. 228-229; Кутузов, М. И. Сборник документов. Том III, p.906-914; ВПР. 1801-1815 гг. Том VI, p. 406-412; Mehmet, M. Documente turcești privind istoria României. Vol. III, p. 361-366.
38 Iorga, Nicolae. *Alte lămuriri despre veacul al XVIII-lea după izvoare apusene. Luarea Basarabiei și Moruzeștii*. În: Analele Academiei Române. T. XXXIII. Memoriile Secțiunii Istorice, București, 1910, p. 25/171.
39 Полное собрание законов Российской империи. Собрание I (1649-1825). Том 32 (1812-1814), закон № 25199, p. 406; Casso, Leon. Op. cit., p. 162.
40 Casso, Leon. Op. cit., p. 149.
41 Giurescu, Constantin. Istoria Românilor. Vol. III. Partea întâi. *De la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote (1601-1821).* Ediția a doua revăzută și adăugită. București, 1944, p. 328.

RĂZBOIUL RUSO-TURC DIN 1806-1812

Dr., conf. ***Vlad MISCHEVCA***

RUSSO-TURKISH WAR OF 1806-1812
Moldova and the Wallachia, being involved in fighting the great European powers, became the early nineteenth century, theater of war and geopolitical pawns disputes, real diplomatic duel that ended with the annexation of the Russian Empire a half the territory of Moldova (the lands between the Prut and Nistru). Russo-Turkish war of 1806-1812 was not initiated by the Ottoman Empire. In these five years and a half of war (when there were many negotiations, the temporary truce concluded) in the tsarist army seven successive commanders of the Army Chief Danube ("Moldavskaia Armia"), of which two were commanders interim (the eighth – P.V. Tchitcheagov - took the post of commander in chief of M.I. Kutuzov, already after signing the peace treaty). The fate of the two principalities during the Russo-Turkish War of 1806-1812, he was always one of the important factors in international relations and military alliances aimed at Russia, Austria, France and other countries. War, started in autumn 1806, was disastrous for the main, can be divided into four periods: Period I - the reign of ConstantineYpsilanti in Russia: from switching bank, 11 (23) November 1806, the Russian army's Ivan Michelson until the Armistice in Slobozia (August 12, 1807). Period II - WarArmistice (Truce) of Slobozia (August 1807 - spring 1809). The nomination period, based on the stipulations of the Treaty of Tilsit (1807), by French diplomacy mediation ended in 12 (24) August 1807 armistice Slobozia, according to the belligerent parties whose armies were to be discharged from the Principalities. Period III - the decisive battles: from resume military hostilities (including the Caucasus) in the spring of 1809 and until Kutuzov (with four divisions at his disposal a staff of about 46 000 people) managed to change the report the forces in favor of Russia - overcomingtheforces numerically inferior to Rusciuk victory (June 22 / 4iulie 1811), after circling the Turks in their camp in Slobozia. Period IV - the second ceasefire and diplomaticduels: from peace negotiations in Giurgiu (19 (31) October – 21 November (3.12 - new style) 1811) and to the signing of the Bucharest, 16 (28) in May 1812. This war was the longest military conflict between the two great empires, fought in two theaters of military operations - the Danube and the Caucasus (secondary), but its main feature were not so much a military confrontation, as, in particular , diplomatic disputes, including secret diplomacy. It was a war of three Ottoman sultans (Selim III, 1789-1807, Mustafa IV, 1807-1808, Mahmud II, 1808-1839) and the ambitious Alexander I (1801-1825), behind which stood unrivaled Napoleon Bonaparte. Thus, the delicate issues in dispute Oriental in 1812, there is the genesis of a new international issues, most of Bessarabia, which later, during the nineteenth and twentieth centuries several times will be posted in focus world opinion, awaiting settlement history.

Moldova şi Ţara Românească, fiind antrenate în lupta marilor puteri europene, au devenit, la începutul secolului al XIX-lea, teatru de război şi pioni ai disputelor geopolitice, adevărate dueluri diplomatice, care s-au soldat cu anexarea la Imperiul Rusiei a unei jumătăți din teritoriul Principatului Moldovei (ținuturile dintre Prut şi Nistru).

Declanşarea războiului ruso-turc din 1806-1812 n-a fost inițiată de Poarta Otomană, chiar dacă şi istoriografia sovietică, şi cea rusă au susținut că anume mazilirea domnilor Ţării Româneşti (C.Ypsilanti) şi Moldovei (Al.Moruzi) în luna august 1806, la insistența Franței şi fără asentimentul Rusiei, a fost motivul principal al diferendului. Acesta a fost însă doar un pretext pentru expansiunea țaristă, deoarece la 3(15) octombrie 1806, Poarta, la insistența diplomației ruse, i-a restabilit în domnie pe principii anterior destituiți. Astfel, provocarea ostilităților ruso-otomane în toamna anului 1806 a fost determinată nu atât de divergențele de neînlăturat, la acel moment, dintre Rusia şi Imperiul Otoman, cât de derularea nefavorabilă pentru țarism a confruntării intereselor Rusiei şi Franței în sud-estul Europei, condiționată, la rândul său, de expansionismul țarismului rus şi de modificarea raportului de forțe al marilor puteri pe întreg continentul european.

Niciodată, nici până atunci, nici după, țarismul n-a fost atât de belicos, ca în anii 1805-1812. În răstimp de numai opt ani, Rusia a purtat opt războaie: în 1805, 1806-1807 şi 1812 cu Franța; în 1806-1812 cu Imperiul Otoman; în 1804-1813 cu Iranul; în 1807-1812 cu Anglia (care, deşi nu a înregistrat nicio confruntare militară, a adus mari prejudicii economice); în 1808-1809 – cu Suedia; în 1809 – cu Austria, dintre care ultimele cinci războaie le-a purtat concomitent.[1] *(Vezi: Diagrama nr.1).*

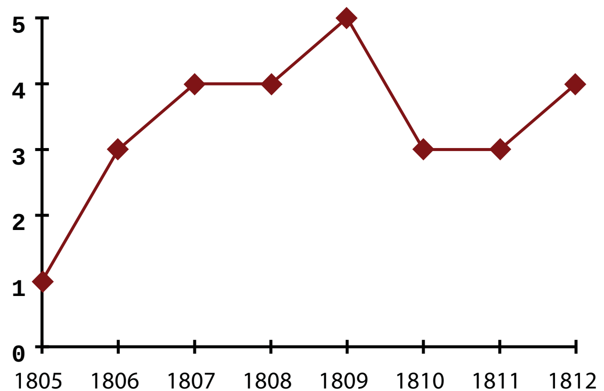

Diagrama nr.1. Numărul războaielor purtate de Imperiul Rusiei la începutul sec. XIX

[1] Троицкий Н.А. *1812. Великий год России*. М., 1988, с. 20.

Un fapt istoric, care n-a fost spus de către istoriografia sovietică, este că în răstimpul doar al unui singur deceniu, cuprins între anii 1804-1814, Rusia lui Alexandru I a purtat 10 războaie, cu unul mai mult decât Franța lui Napoleon[2]. Aceste războaie țineau Rusia într-o încordare financiară permanentă, periclitând, implicit, întreaga economie. Către 1808, deficitul bugetar a atins suma de 126 mil. ruble, iar peste un an – deja 157 mil., principala cauză fiind creşterea cheltuielilor pentru înarmare. În 1807, Ministerului Forțelor Terestre i-au fost alocate 43 mil. ruble, iar în 1808, pentru armată se alocă 53 mil., în 1809 – 65 mil., în 1810 – 92 mil., iar în 1811 – 114 mil. ruble[3].

Un tablou analogic se observă şi în Imperiul francez, unde deficitul bugetar atingea suma de 180 mil. franci, iar cheltuielile militare erau în continuă creştere: în 1810 – 399 mil., în 1812 – 556 mil. franci[4].

Pentru a *convinge* Poarta Otomană să revină la „colaborarea" cu Rusia, țarismul a recurs la un act violent de agresiune – ocuparea militară, în noiembrie-decembrie 1806, a Moldovei şi a Țării Româneşti, pe care, după declararea oficială a războiului de către Poartă, la 24 decembrie 1806 (5 ianuarie 1807 – stil nou), le-a considerat ca teritorii „cucerite prin forța armei".

După cum mazilirea domnitorilor n-a fost unica şi principala cauză care a determinat decizia din timp planificată a guvernului țarist, tot aşa şi readucerea lor la cârma Principatelor n-a fost, şi nici nu putea fi, factorul preponderent care să contribuie la ameliorarea raporturilor ruso-otomane, la rezolvarea tuturor chestiunilor ce țineau de supremația rusă în zona Balcanilor şi a Strâmtorilor Mării Negre. Astfel, revocarea lor de către Poarta Otomană a servit doar drept *motiv formal* pentru introducerea armatei țariste (cu un efectiv de aproximativ 33 mii de oameni)[5] în Principate şi realizarea scopurilor strategice ale Imperiului Rusiei.

Guvernul țarist, rezolvând orice problemă după principiul *dreptului celui mai puternic*, era atât de sigur în eficacitatea „şocului extraordinar", încât nici nu considera dislocarea trupelor ruse în Principatele Române ca o acțiune militară îndreptată direct împotriva Porții Otomane, ci doar „un element necesar în realizarea planului elaborat de a înclina Divanul spre o comportare mai înțeleaptă cu ajutorul măsurilor energice"[6]. De menționat că ocuparea militară a Principatelor corespundea recomandărilor lui A.Czartoryski, care au fost expuse de ex-ministrul externelor în *Proiectul manifestului împotriva Porții,* alcătuit la 16 (28) august 1806[7].

Rolul fanarioților în declanşarea războiului

Perioada cuprinsă între anii 1802-1806 aparține în Principatul Moldovei domniei lui Alexandru Moruzi care făcea parte dintr-o familie fanariotă foarte influentă atât la Istanbul, cât şi în Principatele Române. Deşi a fost promovat la cârma Moldovei, la fel ca şi C.Ypsilanti, cu sprijinul Rusiei, ruşii nu aveau în el aceeaşi încredere de care se bucura „fidelul" său omolog de la Bucureşti. Acest fapt explică, în mare parte, de ce principele Al.Moruzi n-a fost un *factor la fel de important şi univoc* al acțiunilor politice țariste în *Problema Orientală,* ca şi domnul Țării Româneşti.

Al.Moruzi şi C.Ypsilanti erau, după cum susțineau diplomații francezi, „în întregime creaturile" Rusiei, iar datorită bogățiilor acumulate se prezentau ca adevărați stăpâni ai paşalelor, care comandau cetățile şi teritoriile de la frontieră. Atunci când influența lor asupra celor din urmă nu putea fi exercitată prin intermediul corupției, ei îi denunțau şi găseau sprijinul necesar la Istanbul, pentru a-i destitui[8]. După cum relata din Pera diplomatul francez Brune, către Talleyrand, la 22.03.1803 (stil nou), aceşti doi principi fanarioți, grație corespondenței lor întreținute cu toate Curțile Europei, „reglează politica Divanului". Iar Al.Moruzi, în calitatea sa de domn al Moldovei, se prezenta ca „o creatură a lui C.Ypsilanti"[9]. Referitor la locul şi rolul lui C.Ypsilanti şi Al.Moruzi în *politica Orientală* a Rusiei, vrem să menționăm că nu trebuia să ni se creeze o impresie unilaterală sau, poate, prea simplistă a orientării *proruse* a acestora. Căci documentele diplomatice ale epocii ni-i prezintă pe C.Ypsilanti şi Al.Moruzi într-o lumină mult mai complexă.

Ei au încercat nu o singură dată să facă un joc destul de duplicitar. Astfel, chiar în raporturile foarte încordate dintre Franța şi Rusia din ajunul războiului ruso-turc din anii 1806-1812, Al.Moruzi, profitând de faptul că Principatul Moldovei prezenta un interes major pentru ambele state, a încercat să se

---

2 Троицкий Н. А. *Александр I и Наполеон.* М.: Высшая школа, 1994, с. 175.

3 *Бородино, 1812* / Юбилейное издание. Отв. ред. П.А. Жилин. М.: Изд-во Мысль, 1987, с. 16.

4 *Ibidem.*

5 Балканские исследования. Вып.18. *Александр I, Наполеон и Балканы.* -М.,1997, с.174.

6 ВПР. Т.III, c. 418.

7 Ibidem, p. 717 (nota nr. 264; vezi nota nr. 144).

8 Ibidem, p. 254.

9 Ibidem, p. 256.

pună bine (fără a înceta a fi adeptul grupării *filoruse*) cu Franţa republicană, apoi consulară, şi, în sfârşit, cu puternicul, din ce în ce mai mult, Imperiu napoleonian. La Paris, de asemenea, îşi dădeau prea bine seama de importanţa consulatelor de la Bucureşti şi Iaşi. Fapt care-i făcea pe consulii francezi să promoveze o politică „de cultivare a bunelor dispoziţii ale acestor doi principi care în virtutea situaţiei lor geografice şi graţie relaţiilor lor mixte cu Poarta şi cu Rusia" suscitau o atenţie deosebită din partea Franţei[10]. Constatăm că domnul Moldovei încerca să manevreze cu abilitate între puterile care l-au promovat şi l-au căftănit (Rusia şi Poarta Otomană) şi Franţa, menţinându-se, totuşi, pe poziţiile *proruse.*

Totodată, C.Ypsilanti rămânea, ca şi mai înainte, informatorul principal din Principate al Porţii Otomane, în ceea ce priveşte noutăţile şi situaţia internaţională din Europa. Astfel, după cum relata Ruffin către Talleyrand, din capitala Imperiului Otoman, la 2.04.1806, „partida Greco-Rusă" primise un „călăraş" cu cele mai proaspete noutăţi din Europa. Pierre Fonton, cel de al doilea dragoman al ambasadei ruse la Constantinopol, a fost chemat, pe data de 30.03.1806, la casa principelui Al.Ypsilanti, unde se afla deja Moruzi. Întâlnirea lor a durat trei ore, în timpul căreia a fost redactată traducerea depeşei domnitorului Moldovei, iar Dumitrache Moruzi (dragomanul Porţii şi fratele domnitorului Moldovei) urma s-o remită Porţii[11]. Timp de câteva zile, menţiona în continuare diplomatul francez, fratele lui Al.Moruzi, care era şi *capuchehaia* domnitorului Moldovei, împreună cu rezidentul celui muntean, alergau pe la toate casele „miniştrilor şi marilor viziri ai Porţii", atenţionându-i că nu trebuie să accepte decât partida „ruşilor şi englezilor – capabili să-şi realizeze ameninţările" la adresa otomanilor, înainte ca Franţa să le poată veni în ajutor[12].

Totuşi, până la urmă, în vara anului 1806, tabăra greco-rusă a suferit înfrângere. Ministerul de Externe francez, optând pentru a readuce „autoritatea absolută" a Porţii asupra Moldovei şi Ţării Româneşti[13], a devenit mai convingător, obţinând ca Imperiul Otoman să fie scos de sub influenţa anglo-rusă.

Lovitura decisivă asupra poziţiilor Rusiei şi, în special, privitor la soarta politică a lui A.Moruzi (care nu şi-a mai putut redobândi efectiv domnia) a fost dată de către Poarta Otomană (la îndemnul Franţei) în luna august 1806, când au fost schimbaţi ambii domnitori ai Principatelor Române[14].

Ambasadorul rus, îndeplinind instrucţiunile primite de la St.Petersburg de a nu mai tărăgăna satisfacerea cerinţelor Rusiei, a remis Porţii Otomane un *ultimatum*, avertizând că, în cazul în care, în termen de trei zile, sultanul nu-i va readuce în domnie pe foştii voievozi, el va părăsi Istanbulul[15]. Sublima Poartă a fost nevoită să cedeze şi la 3(15) octombrie 1806 a adus oficial la cunoştinţa lui A.Italinski restablirea lui C.Ypsilanti şi Al.Moruzi în domnia Principatelor. Ceremonia oficială a avut loc la Istanbul, la 4(16) octombrie şi 5 (17) octombrie, în prezenţa lui Al.Moruzi, dar în lipsa lui C.Ypsilanti, care se afla, la acea dată, departe de epicentrul evenimentului respectiv – în Rusia[16]. Această măsură, în urma presiunilor diplomatice şi sub ameninţarea militară anglo-rusă, a fost motivată şi adusă la cunoştinţa „marelui prieten, Napoleon", personal de către sultanul Selim III. În scrisoarea sa de la 6/18 octombrie 1806 se menţionează că „s-a găsit de cuviinţă ca să se menajeze această afacere" în aşa mod, încât să se evite „un război prematur şi, totodată, contrar legilor religiei" musulmane[17].

Opinia optimistă a lui Italinski, care-şi credea îndeplinită cu succes misiunea readucerii fanarioţilor filoruşi în tronurile Principatelor, considerând că a repurtat un important succes diplomatic (după cum şi relata la 6 (18).X.1806)[18], deoarece, „Poarta s-a înclinat în faţa voinţei Majestăţii sale Imperiale", n-a fost însă împărtăşită la Petersburg.

La 16 (28) octombrie 1806, Alexandru I i-a ordonat generalului Ivan Michelson să trimită trupele ruse peste Nistru şi să ocupe Moldova, iar la 23 octombrie (4 noiembrie), în pofida depeşei primite de la A.Italinski (în care se anunţa despre restabilirea domnilor substituiţi)[19], ţarul confirmă ordinul precedent şi la **11(23) noiembrie,** fără nicio *declaraţie de război,* trupele ruse au trecut Nistrul şi au invadat ţara[20]. Suntem de părerea că această dată trebuie

[10] *Hurmuzaki*. Supl. 1/2 (1781-1814). -Bucureşti, 1885, p. 290.

[11] *Hurmuzaki*. Supl. 1/2, p. 338.

[12] *Ibidem*.

[13] *Ibidem*, p. 340.

[14] ВПР. Т.III, с.267, 269; *Hurmuzaki*. Serie nouă. Vol. IV, p. 636.

[15] ВПР.Т.III., с. 718. (Nota nr. 267).

[16] Ibidem, p. 713 (Nota nr. 247); Vezi: Jarcuţchi I., Mischevca V. *Pacea de la Bucureşti...*, p. 51-54.

[17] *Hurmuzaki*. Supl. 1/2, p. 354-355; Cf.: *Hurmuzaki* XVI (1603-18240. -Bucureşti, 1912, p. 763-783.

[18] ВПР.Т.III., с. 348.

[19] *Hurmuzaki*. Supl. 1/2, p. 363.

[20] Trimisul de încredere al lui Al.Moruzi – Ion Ghica (grec albanez) i-a comunicat lui Andreossy un şir de informaţii în legătură cu acţiunile ruşilor, printre care menţionase că *la 22 noiembrie*

considerată ca fiind *începutul războiului ruso-turc din 1806-1812*[21]. În *Manifestul* lui Alexandru I din 12 (24) decembrie 1806, adresat locuitorilor Principatelor, se menţionează că „această trimitere a oştirilor noastre nu numai că nu este întovărăşită cu nici o necuviinţă de războiu străin, dar încă are temeiu a întâmpina şi a apăra interesurile noastre şi ale voastre... Ori şi cum vor fi întâmplările, noi făgăduim a vă pricinui desfătare în toate privilejiurile înaltei noastre ocrotiri, ...vă veţi arăta vrednici întru toate soartei ce vă găsim”[22].

Curând după sosirea lui C.Ypsilanti la Bucureşti, în toată ţara se citi o *proclamaţie* ticluită la Iaşi, din partea împăratului Alexandru I, către locuitorii Principatelor Române. Prin ea, ruşii promiteau respectarea autorităţilor Ţării Româneşti şi Moldovei: „Scopul nostru este ca să rămâie în lucrarea funcţiunilor toate autorităţile statornice, presupunând că ele din partea lor vor înlesni mişcarea ostaşilor, precum şi lucrările la care s-au orânduit şi care privesc numai consolidarea ţărilor şi deplina dobândire a drepturilor lor”. Totodată, C.Ypsilanti adresează o circulară către ispravnici, vestindu-le că a sosit la Bucureşti în calitatea de *Domn amândorora Ţărilor Moldova şi Valahia*.[23] După cum relatase Zilot Românul: „Alexandru-vodă Moruz... Vădzind intrarea Ruşilor în Moldova cu chip ciudat... ce fusese tras din Moldova şi trecuse peste Dunăre, deteră Ruşii şi domnia Moldovei tot lui Ypsilanti; şi domnea Ypsilanti peste amândouă ţările”.

„Jurământul” populaţiei organizat de Ypsilanti a provocat nemulţumirea Cabinetului de la Petersburg. La 1 (13) februarie 1807, ministrul de externe Budberg scria lui Michelson: „...În opinia Majestăţii Sale, această acţiune este cu totul netrebuincioasă, fiindcă principatele le-am ocupat temporar şi nu cu intenţia de a le alipi la Rusia şi nici cu intenţia de a le răpi de la Poartă...”[24] Cert este că frazele declarate

1806, ruşii au trecut Nistrul la Movilău. (*Hurmuzaki*. Supl. 1/2, p. 371; Cf.: Ibidem, p. 385); Detalii despre acest război vezi în cea mai avizată lucrare: Петров А.Н. *Война России с Турцией (1806-1812).* Т.1. - СПб., 1885.

[21] Vezi: Mischevca V. *1812: Geneza Problemei Basarabene,* în *Cugetul,* 1994, nr. 2-3, p. 26-32.

[22] *Manifestul împăratului Alexandru I... de la 12/24 decembrie 1806.* (*Россия и освободительная борьба Молдавского народа против османского ига. 1769-1812.* Сб. документов. -Кишинев, 1984, с. 198).

[23] Urechia V.A. *Istoria românilor...,* p, 100-101.

[24] ВПР.Т.III, с. 497.

nu se conformau cu acţiunile săvârşite, căci Poarta Otomană, „trezindu-se” la sfârşitul anului 1806 cu hotarele Principatelor Române – vasale Imperiului Semilunii – violate, cu un şir de cetăţi ocupate (Hotin, Bender ş.a.) şi cu armată ţaristă la malurile Dunării, a fost nevoită, la 15 (27) decembrie, să declare război Rusiei – decizie confirmată prin *Manifestul* din 24 decembrie 1806 (5 ianuarie 1807)[25].

Guvernul de la St.Petersburg n-a ezitat să intervină prompt (cu metode militare) în toamna anului 1806 contra Imperiului Otoman, care se considera partea atacată pe nedrept de vecinul agresor. „Acest război era cu adevărat popular din partea turcilor, ura faţă de ruşi fiind la culme” – relata Sebastiani, în decembrie 1806[26]. Tactica menajării diplomatice a Porţii a cedat locul acţiunilor violente.

Rezumând cele expuse cu privire la situaţia Principatului Moldovei la începutul secolului al XIX-lea – în ajunul războiului ruso-turc din 1806-1812 – vom menţiona că domnii fanarioţi au avut o mare influenţă asupra politicii externe a Porţii, fiind consideraţi, cu adevărat, *factori ai diplomaţiei turceşti.* Vorbind despre o *politica externă a Moldovei* în această perioadă, constatăm că ea este, de fapt, politica promovată de domnitorul ei fanariot, în cadrul raporturilor internaţionale ale marilor puteri europene şi sub impactul acestora asupra Imperiului Otoman. Iar activitatea politico-diplomatică a lui Al.Moruzi s-a manifestat, totodată, în umbra acţiunilor de proporţii mult mai considerabile ale vărului său *muntean* – pilonul partizanilor proruşi – C.Ypsilanti.

Soarta celor două Principate în timpul războiului ruso-turc din anii 1806-1812 a fost permanent unul din factorii importanţi ai raporturilor internaţionale vizând alianţele politice şi militare ale Rusiei, Austriei, Franţei şi altor state. Războiul, declanşat în toamna anului 1806, fiind dezastruos pentru Principate, poate fi împărţit în patru perioade:

Perioada I – cea a *domniei lui Constantin Ypsilanti sub ruşi*: de la trecerea Nistrului, la 11 (23) noiembrie 1806[27], a armatei ruse a lui I.Michelson şi până la încheierea armistiţiului de la Slobozia (12 august 1807). În această perioadă, armata rusă, care număra un efectiv de 33 000 oameni, a ocupat fără lupte cetăţile Hotin, Bender, Akkerman, Chilia, adică tot teritoriul dintre Nistru şi Dunăre, cu excepţia unor puternice cetăţi de pe Dunăre (Ismail, Brăila ş.a.). C.Ypsilanti venind la 15(27) decembrie 1806, împreună cu trupele ţariste la Bucureşti, a adresat o circulară către ispravnici, vestindu-i că a sosit ca „Domn amândorora Ţărilor Moldova şi Valahia”. Domnul Moldovei Al.Moruzi rămase fidel Porţii şi se retrase peste Dunăre, astfel încât autoritatea lui C.Ypsilanti se răsfrângea asupra ambelor Principate, însă acest principe fanariot nu se bucura de susţinerea boierimii locale şi intrase în conflict cu generalul rus Miloradovici. Cea mai mare victorie a flotei ruse, sub comanda amiralului D.N.Seneavin, a fost repurtată în lupta navală cu turcii de lângă peninsula Athos (19.06.1807)[28].

Perioada a II-a – a *Armistiţiului de la Slobozia* (august 1807 – primăvara 1809). În perioada nominalizată, reieşind din stipulaţiile Tratatului de la Tilsit (1807), prin medierea diplomaţiei franceze, s-a încheiat la 12 (24) august 1807 armistiţiul de la Slobozia, conform cărui armatele părţilor beligerante urmau să fie evacuate din Principate. Alexandru I fiind hotărât să-şi stabilească frontiera imperiului pe linia Dunării nu şi-a retras trupele[29] (armata rusă atingea numărul de 80 mii de oameni), iar la 17 februarie 1808 l-a destituit definitiv pe C.Ypsilanti din scaunul Principatelor, care părăseşte definitiv Principatele în august 1808. Negocierile ruso-otomane de la Iaşi (martie-aprilie 1809) n-au înregistrat niciun progres, deoarece Sankt Petersburgul cerea graniţă pe Dunăre şi pe braţul Sf. Gheorghe.

Perioada a III-a – a *bătăliilor decisive*: de la reînceperea ostilităţilor militare (inclusiv în Caucaz) în primăvara anului 1809 şi până când Kutuzov[30] (având la dispoziţia sa 4 divizii cu un efectiv

[25] Sebastiani scrie la 24.XII-1806 către Paris: *„La guerre a ete declaree a la Russie avec solennite”*. (*Hurmuzaki*. Supl. 1/2, p. 370); Vezi: extras din *„Manifestul Porţii dat cu ocazia declarării războiului contra Rusiei”*. (*Hurmuzaki*. Supl. 1/2, p. 375-376); Ch.M. Talleyrand consemna: *„le 30 (decembrie 1806), la declaration de guerre de la Porte a ete proclamee a Constantinople... le cri de guerre a retenti dans toutes les mosquees”*. (*Hurmuzaki*. Supl., 1/2, p. 387).

[26] *Hurmuzaki*. Supl. 1/2, p. 369.

[27] Armata rusească, conform unor relatări de epocă, a trecut Nistrul la 10 (22) noiembrie 1806, în patru puncte (Violeta-Anca Epure, *Războiul ruso-turc (1806-1812) şi societatea românească în viziunea consulilor şi voiajorilor francezi în Principate*, în: *Prin labirintul istoriei.* Coord. D.Vitcu, Iaşi, 2009, p. 51).

[28] Щербачев О., *Афонское сражение.* М.-Л., 1945.

[29] Generalul Meyendorf a fost concediat sub pretextul că nu avea împuternicire pentru ratificarea armistiţiului, ce nu corespundea „cu demnitatea imperiului”. (Violeta-Anca Epure, *Războiul ruso-turc (1806-1812) şi societatea românească în viziunea consulilor şi voiajorilor francezi în Principate*, în *Prin labirintul istoriei.* Coord. D.Vitcu, Iaşi, 2009, p.61).

[30] În aprilie 1811 M.I. Kutuzov a preluat comandamentul Armatei de la Dunăre şi de îndată ce a sosit din Lituania la Bucureşti şi-a căutat o amantă. Aceasta a fost „o copilă de 14 ani, nepoata lui Varlaam, căsătorită cu un tânăr boier numit Guliano”. După cum relatau contemporanii, bătrânul general era cunoscut pentru slăbiciunea sa pentru femei „de orice calitate ar fi fost” şi „care obţineau orice de la el”. (Violeta-Anca Epure, *Războiul ruso-turc (1806-1812) şi societatea românească...*, p. 72). Slăbiciunea pentru femei a lui Kutuzov a fost confirmată la 1812 şi de alţi contemporani: „генерал Леонтий Беннигсен

de circa 46 mii de oameni) a reuşit să schimbe raportul de forţe în favoare Rusiei – repurtând cu forţe numeric inferioare victoria de la Rusciuk (22 iunie /4iulie 1811), ulterior încercuind trupele otomane în lagărul lor de la Slobozia, de pe malul stâng al Dunării (la 23 noiembrie 1811 turcii – au rămas în viaţă doar 12 000 – au capitulat).

Perioada a IV-a – a celui de al doilea armistiţiu şi a *tocmelelor diplomatice*: de la începerea negocierilor de pace de la Giurgiu (19 (31) octombrie – 21 noiembrie (3.12 – stil nou) 1811) şi până la semnarea păcii de la Bucureşti, la 16 (28) mai 1812. Pe parcursul acestei perioade pretenţiile teritoriale ale Rusiei, care cerea Dunărea drept hotar, se loveau de rezistenţa diplomatică a otomanilor. La începutul lunii octombrie 1811 marele vizir Ahmed paşa era gata să cedeze Hotinul şi propunea ca noul hotar să fie stabilit pe râurile Bâc şi Kunduk (Cogâlnic).[31] Până la urmă, s-a acceptat formula de *compromis*, pe care marele vizir i-a declarat-o lui M.I.Kutuzov, încă la sfârşitul anului 1811: „Vă dau Prutul şi nimic mai mult! Prutul sau războiul!”[32]

Un episod aparte al războiului l-a constituit **etapa finală:** post 16 (28) mai 1812 – până la retragerea definitivă a trupelor ruse din Principatele Române – la începutul lunii octombrie 1812, când în fruntea Armatei Dunărene s-a aflat amiralul P.V.Ciceagov, care, încercând să obţină „alianţa” Porţii Otomane, planificase noi acţiuni militare şi diplomatice contra Franţei napoleoniene („Diversiunea Adriatică”).

În aceşti şase ani de război (după cum s-a menţionat, au avut loc numeroase negocieri de pace, fiind încheiate armistiţii temporare) în armata ţaristă s-au succedat *şapte comandanţi-şefi* ai *Armatei Dunărene* („Moldavskaia armiia”), dintre care doi au fost comandanţi interimari (cel de-al optulea – P.V.Ciceagov – a preluat postul de comandant-şef de la M.I. Kutuzov, deja după semnarea tratatului de pace)[33].

Acest război a fost cel mai lung conflict militar dintre cele două mari imperii, purtat pe două teatre de operaţiuni militare – la Dunăre şi în Caucaz (secundar), însă trăsătura lui principală au constituit-o nu atât confruntările militare, cât, în mod deosebit, disputele diplomatice, inclusiv diplomaţia secretă. A fost un război al celor trei sultani otomani (Selim III, 1789-1807; Mustafa IV, 1807-1808; Mahmud II, 1808-1839) şi a ambiţiosului Alexandru I (1801-1825), în spatele cărora a stat omniprezentul Napoleon I Bonaparte.

Astfel, în cadrul disputei spinoasei Probleme orientale, la 1812, are loc geneza unei noi probleme internaţionale, cea a *Basarabiei*, care ulterior, pe parcursul secolelor XIX–XX, de mai multe ori va fi postată în centrul atenţiei opiniei publice mondiale, aşteptându-şi soluţionarea istorică, în speranţa, pe care a mărturisit-o Pantelimon Halippa, ca: „Basarabia să nu mai fie măr de discordie între ruşi şi români..., căci a fost, este şi trebuie să rămâie pământ românesc”[34].

действительно писал из Тарутинского лагеря Александру I, что Кутузов ничего не делает, много спит, причем не один. С собой он привез молдаванку, переодетую казачком, которая „греет ему постель”. (Виктор Безотосный, зав. отделом *Государственного Исторического музея* http://gazeta.aif.ru/online/aif/1195/10_01).

[31] *Кутузов М. И. Сборник документов* / Ред. Л. Г. Бескровный. Т. III (1808-1809). – М., 1952, с. 651, 655.

[32] *Hurmuzaki,* vol. III-supl. 1 (1709-1812). Bucureşti, 1887, p.368.

[33] Comandanţii şefi ai armatei ruse dislocate în Principate (*„Armata Dunăreană”* sau *„Moldavskaia”*): 1) Michelson I.I. <*Михельсон Иван Иванович*> (1740-1807), general de cavalerie, Comandant şef al Armatei Dunărene: 1806 – 5 august 1807; 2) Meyendorf K.I. <*Мейендорф Казимир Иванович*> (1749-1813), baron, general de cavalerie, în 1807 – după moartea lui Michelson I.I., temporar a fost în funcţia de Comandant şef al Armatei Dunărene; 3) Prozorovski A.A. <*Прозоровский Александр Александрович*> (1732-1809), cneaz, general-feldmareşal. Comandant şef al Armatei Dunărene: 1807 – 1809; 4) Bagration P.I. <*Багратион Петр Иванович*> (1765-1812), cneaz, general de infanterie. Comandant şef al Armatei Dunărene: 1809-1810; 5) Kamenski al 2-lea, N.M. <*Каменский Николай Михайлович*> (1776-1811), conte, general de infanterie. Comandant şef al Armatei Dunărene: februarie 1810 – martie 1811; 6) Lanjeron A.F. <*Ланжерон Александр Федорович*> (1763-1831), conte, emigrant francez în serviciul Rusiei. La începutul anului 1811, în timpul bolii lui N.M.Kamenski al 2-lea, temporar a fost în funcţia de Comandant şef al Armatei Dunărene; 7) Golenişcev-Kutuzov M.I. <*Голенищев-Кутузов Михаил Илларионович*> (1745-1813). Comandant şef al Armatei Dunărene: 15 martie 1811 (a sosit la 1-04-1811) – mai 1812; 8) Ciceagov P.V. <*Чичагов Павел Васильевич*> (1767-1849), amiral, în anii 1807-1811 ministru maritim. La sfârşitul lunii aprilie 1812 pleacă spre Bucureşti (soseşte pe data de 6 (18) mai), fiind numit oficial *Comandant şef al Armatei Dunărene, amiral al Flotei Mării Negre şi guvernator al Principatelor*.

[34] Sergiu C. Roşca, *Basarabia, pământul misiunii noastre.* Bucureşti, 2006, p. 7.

BASARABIA – PERIPLU ISTORIOGRAFIC

Acad. ***Alexandru ZUB***
Institutul de Istorie „A.D. Xenopol" – Filiala Iaşi a Academiei Române

BESSARABIA – A HISTORIC VOYAGE
In the history of the „Eastern topic", Bessarabia has played a greater role than one might assume judging by the size of the province. It was somewhat of a node of a dispute that will prolong in the future. Targeting the residents of the Southern Bessarabia, on October 19 1859, Al. I. Cuza was transmitting them „a sign of peace and comfort", being convinced that „the day of justice will rise soon" for them, as well.

Provinciile de margine au peste tot în lume un destin aparte: sunt cele mai expuse la presiuni externe, cele mai contradictorii ca tendințe înăuntru, cele mai greu de echilibrat în momente de criză. Partea din Moldova cuprinsă între Prut şi Nistru, depăşind uneori fluviul de la marginea estică, a avut mereu o istorie tumultuoasă şi tragică. Ea a dat țării, în veacul de mijloc, oştenii cei mai viteji, cei mai apți să combată furtunile Răsăritului. Cine nu-şi aminteşte de bravura *codrenilor* sau de isprăvile *orheienilor*? „Basarabie" nu i s-a spus acestui teritoriu decât după ocuparea lui de către oştile țariste, la 1812, spre a-l deosebi de restul Moldovei. Istoria ei, înainte şi după rapt, e una de sacrificiu permanent, chiar dacă nu totdeauna spectaculos şi notoriu.

Explicându-i geneza, B.P. Hasdeu observa că „*Băsărabă* este cuvântul cel mai important din întreaga limbă istorică a românilor"[1]. Fiindcă acest nume evocă o stăpânire munteană la nordul gurilor Dunării, înlocuită spre finele secolului XIV de domnii Moldovei, până la tragica sfâşiere. „Sub numele actual de *Basarabia*, conchidea Hasdeu, se înțelege întreaga regiune a României de la Prut spre răsărit, pe care şi-au anexat-o ruşii la 1812 şi care se compune din trei părți: aşa-numita raia a Hotinului, supusă de-a dreptul Turciei: o porțiune din Moldova de mijloc; şi, mai jos, posesiunile tătăreşti şi turceşti dintre Prut şi Nistru şi Marea Neagră, care numai acelea se numesc *Basarabie*"[2]. Broniovius, un polonez, consemna această situație în a sa *Tartariae Descriptio* (1595). Cantemir o confirmă în *Descriptio Moldaviae* şi alte lucrări.

Numai peste un secol, după pacea de la Bucureşti, numele de Basarabia a fost extins, din motive politice, asupra întregului spațiu pruto-nistrian, ajuns sub stăpânire rusească şi devenit între timp pe atât de uzual, pe cât de tragică îi este rezonanța. În tot secolul XVIII, care debutase cu marea iluzie a lui D. Cantemir de solidaritate pravoslavnică, acel pământ a fost mereu călcat de oştile Rusiei. La 1711, la 1736/9, la 1768/74, la 1787/91, ele au străbătut şi stors de resurse țara. Ultima campanie a adus extinderea graniței imperiului până la Nistru. Un alt război (1806/12) avea să mute aceeaşi graniță la Prut, iar unul (1828/9) va instala un protectorat rusesc în principatele extra-carpatine. Paşoptiştii s-au ridicat împotriva acestei „protecții", dar a fost nevoie de încă un război, cel din Crimeea (1853/6), pentru ca protectoratul în cauză să fie înlocuit cu o protecție colectivă a puterilor europene, iar Rusia să fie îndepărtată pentru un timp de la gurile Dunării.

Evident, în istoria „chestiunii orientale", Basarabia a jucat un rol mai mare decât s-ar presupune judecând după dimensiunea provinciei. Ea a fost oarecum nodul unei dispute ce se va prelungi şi în viitor. Adresându-se locuitorilor din sudul Basarabiei, la 19 octombrie 1859, Al. I. Cuza le aducea, ca domn ales al Principatelor Unite, „un semn de pace şi de mângâiere", convins că şi pentru ei „va răsări curând ziua dreptății"[3].

Ultimul capitol din lunga criză orientală avea să fie încă o încercare grea pentru românii basarabeni, ca şi pentru frații lor din provinciile extra-carpatine. Deşi au luat parte la noul război contra Turciei, în 1877, ei n-au obținut ceea ce aşteptau şi li se cuvenea. Din contra, li s-a luat înapoi şi acea parte sudică, flancând gurile Dunării, care le fusese înapoiată prin tratatul de la Paris (1856), iar pentru a-i intimida, oştile țariste n-au ezitat să ocupe poziții în chiar inima României. Congresul de la Berlin a consacrat (1878) o nouă injustiție la adresa acestui popor, ale cărui interese au fost apărate atunci cu multă elocvență de I.C. Brătianu şi M. Kogălniceanu[4]. „Nu există român, de la domn până la ultimul cetățean – a declarat în acele momente domnitorul Carol I – care să nu deplângă dezlipirea unei părți din pămân-

[1] B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, III, Bucureşti, 1976, p. 218.

[2] *Ibidem*.

[3] *Basarabia*..., p. 183.

[4] *Ibidem*, p. 184-186.

tul strămoşesc". La fel, aproape cu aceleaşi cuvinte, se rostea Eminescu, socotind că nimeni nu „ar cuteza să puie numele său sub o învoială prin care am fi lipsiți de o parte din vatra strămoşilor noştri". Pentru el, „a rosti numele Basarabia" era „totuna cu a protesta contra dominației ruseşti". Era nu mai puțin o arhivă tragică, „o întreagă istorie", una a muncii şi a creației paşnice, pe care poetul o considera ca bază a drepturilor noastre asupra unui pământ „cucerit cu plugul", unica formă legitimă de expansiune.

Şi totuşi, cu unele excepții, acest drept a fost contestat, în numele noilor rânduieli impuse de cel mai tare. În apărarea lui s-au ridicat istoricii, îndeosebi A.D. Xenopol, care a scris atât despre *Războaiele dintre ruşi şi turci*, pentru a putea urmări consecințele lor în ce ne priveşte, cât şi despre răpirea Basarabiei ca atare.

N. Iorga a mers încă mai departe, explorând atât relațiile noastre cu lumea slavă, cât şi desfăşurările geopolitice din epoca modernă. În 1905, ajuns întâia dată „dincolo de poarta de aramă", peste „gardul de spini" al istoriei, „în tainița balaurului", el căuta o înțelegere mai largă a lumii basarabene, pentru care avea să lupte, decenii în şir, până la noua ei sfâşiere din 1940, care i-a premers numai cu puțin tragica moarte. Istoricul se lăsa dublat de poet, spre a defini mai bine noul capitol de tragedie: „O, clopote basarabene, / Se va întoarce iar o zi / în care vă veți auzi / subt steagurile pământene?"[5] Acele steaguri nu s-au putut profila decât puțină vreme pe cerul mereu învolburat al Basarabiei.

Destinul a voit ca după ce optase cea dintâi pentru alipirea la patria-mamă (27 martie 1918) şi după un scurt răgaz de viață normală în România interbelică, „țara" dintre Prut şi Nistru să se scufunde iarăşi sub dominație străină, o dominație care de astă dată s-a extins, fie şi în forme mai puțin dure, asupra țării întregi, timp de aproape jumătate de secol. Dintre istoricii chestiunii basarabene, unii au zăcut ani mulți în închisorile comuniste (I. Nistor etc.), dacă nu s-au şi stins acolo (G.I. Brătianu), în timp ce alții au fost marginalizați (Al. Boldur) până la completa ignorare. Cei dinăuntrul Basarabiei au avut un destin încă mai vitreg, pierzându-şi orice libertate de spirit, adesea şi libertatea fizică, împreună cu putința unei cercetări serioase şi cu limba natală, care n-a putut fi repusă în drepturi oficialmente decât în ultimii ani.

Recuperarea identității e un proces de durată, care a început prin eforturile unor intelectuali, mai cu seamă scriitori, pentru a se extinde în pături mai largi, uneori în forme spectaculoase. Ei şi-au făcut datoria față de comunitatea românească, prin creația lor, prin cultivarea limbii, care este esența culturii. Primele lucruri pe care le-au dorit şi le-au impus au fost recunoaşterea limbii natale ca limbă de stat şi grafia latină (1 august 1989).[6] A venit apoi adoptarea „tricolorului" ca drapel al țării (27 aprilie 1990). Sunt restituții simbolice care au jucat un rol decisiv în crearea noii stări de spirit. Aveau să urmeze declarația de suveranitate (23 iunie 1990) şi abolirea pactului Ribbentrop-Molotov (28 iunie 1990), după o reuniune internațională, cu noi paşi spre autonomia cea mai deplină a Moldovei dintre Prut şi Nistru. Vechile structuri erau însă capabile să contracareze reformele, iar entuziasmul de la început nu se putea menține la aceeaşi altitudine.

Timp de patru lustri, românii basarabeni s-au silit, cu mari sacrificii, să-şi mențină atuurile dobândite la „marea turnantă" postbelică şi chiar să facă un pas înainte prin opțiunea lor europenistă. Istoricii s-au situat din capul locului în avangardă, îmbinând cu destulă abilitate argumentele extrase din arhivă cu cele impuse de acțiunea civică. Nimic mai semnificativ decât acel compendiu *În apărarea istoriei şi demnității naționale* (2003), pus la îndemâna oricui vrea să judece *sine ira et studio*, situația românilor pruto-nistrieni. Să amintim aici concluzia la care au ajuns specialiştii în domeniu când a fost nevoie de o fundamentare a „reformei învățământului istoric" (1996): „Bogata experiență istoriografică, națională şi universală, a creat o astfel de tradiție în ştiință, învățământ şi opinia publică după care studierea unei părți din spațiul românesc este rezonabilă şi cu adevărat eficientă numai în măsura în care se înscrie în tabloul istoric general al acestei comunități geografice şi etnoculturale".[7] De pe această poziție, cercetătorii, ca şi dascălii din domeniu, caută să valorifice cât mai bine exigențele unei meserii nespus de anevoioasă, alături de inerentul civism al momentului istoric. Ceea ce realizează acum istoricii basarabeni, alături de colegii lor din România, constituie un capitol distinct şi cu totul onorabil al istoriografiei postcomuniste.

[5] *Cuget clar*, V, 1940, p. 12; apud *Flacăra*, 25.3.1990, p. 13.

[6] Anatolie Paniş, *Vivat Basarabia, bravo Basarabia!*, în *România literară*, 1991, 36, p. 1.

[7] A. Petrencu, I. Negrei (ed.), *În apărarea istoriei şi demnității naționale. Culegere de documente*, Chişinău, 2003, p. 57.

ANUL 1812 ÎN PROIECŢIILE VIZIONARE EMINESCIENE

Acad. ***Mihai CIMPOI***

THE YEAR 1812 IN THE VISIONARY PROJECTIONS OF EMINESCU

Several articles from *Timpul* newspaper, signed by our national poet Mihai Eminescu, talk about 1812 as a tragic year in which the Romanians felt *the terror of history* (as Mircea Eliade said later). As the loss of Bessarabia is identified by Eminescu as the act for an identity loss, a loss of "confidence in the durability of the Romanian people". The ruthless history proved that the greater Eminescu was right.

Dacă anul 1848 apare, în poemul *Andrei Mureşanu*, ca un personaj fast al istoriei (personaj ca atare, figurat ca actor dramatic), anul 1812 este prezentat, în publicistică, drept un „personaj" nefast, într-o totală negativitate valorică. El joacă, aici, un rol de Satan cu semnificaţie biblică: de diavol îmbrăcat în roşu şi cu furca în mână, simbol al distrugerii.

Câteva articole din *Timpul* vorbesc despre 1812 ca despre un an tragic, în care asupra românilor se exercită *teroarea istoriei* (precum spunea mai târziu Mircea Eliade) şi care îi punea sub semnul unui viitor scufundător în *abis*. Căci actul pierderii Basarabiei Eminescu îl identifică actului pierderii identităţii, a „încrederii în trăinicia poporului român". „Chestiunea retrocedării Basarabiei cu încetul ajunge a fi o chestiune de existenţă pentru poporul român. Puternicul împărat Alexandru II stăruieşte să câştige cu orice preţ stăpânirea asupra acestei părţi din cea mai preţioasă parte a vetrei noastre strămoşeşti", menţionează publicistul într-un articol din 10 februarie 1878, accentuând că problema esenţială e „cum o vom pierde ori cum o vom păstra" şi *întărirea credinţei în trăinicia poporului român*.

Este *bine cunoscută* credinţa în *temei*, goetheană şi preheideggeriană, din *ontologia* sa, exprimată cu mijloace mitopo(i)etice adecvate. Pentru poet, există un „*temei* al naturii", o „*temelie* esenţială a tuturor organismelor de pe Pământ", care este planta, există *temeiuri* din cărţi bătrâne asupra cărora se întreabă Andrei Mureşanu: „Ce legi urmează vremea? Cu ce drept ea apasă/ O ginte ca pe samă-i o altă să ridice;/ E vo dreptate-ntr-asta, sau oarbă-mparte bobii/ Soarta fără lege? Şi dacă n-ai temeiuri/ Decât acele spuse de cărţile bătrâne, / Şi-aceste-s-dovedite că nu au dezlegare –/ Cine-mi va spune mie dacă a ginţii mele/ Viaţă viitoare va fi mai fericită/ Decât al ei trecut?" Există şi *temeiul codrului*, ceva de felul inimii şi începutului lucrurilor, un temei al căilor şi cărărilor, dovadă, după cum glosează Noica, „că ele au existat, ele pot fi încă – chiar dacă s-au acoperit, cu trecerea timpului, şi dacă omul le-a pierdut firul" (*Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Bucureşti, 1987, p. 93).

Referindu-se la gândirea indiană care pleacă de la răspunsul că totul este durere şi suferinţă pe lume şi că acestea ar necesita o întregire cu ceva luminos şi bun al lumii, acelaşi Noica face elogiul spiritului, opus gândirii indiene şi „care niciodată nu merge înainte (spre salvare, terapie, eliberare), ci îndărăt spre temei şi temei al temeiului" (*Jurnal de idei*, Bucureşti, 1990, p. 249).

Este şi direcţia în care se mişcă spiritul eminescian.

În domeniul *praxis*-ului, poetul observa că statornicia statului român se ţine pe două *temelii*: conştiinţa românilor şi încrederea marilor naţiuni europene.

„Dacă vom câştiga de trei ori atât pământ pe cât avem şi vom pierde aceste temelii, statul român, fie el oricât de întins, va deveni o creaţiune trecătoare; iar dacă ne vom păstra temeliile de existenţă socială, Rusia ne poate lua ce-i place şi pierderile ne vor fi trecătoare".

E ora istorică, nuanţează Eminescu, a impunerii imperativului „întăririi atât în români, cât şi în popoarele mari ale Apusului, a credinţei în trăinicia poporului român":

„Rusia voieşte să ia Basarabia cu orice preţ: noi nu primim niciun preţ.

Primind un preţ, om vinde; şi noi nu vindem nimic!

Guvernul rusesc însuşi a pus cestiunea astfel încât românii sunt datori a rămânea până în sfârşit consecuenţi moţiunilor votate de către Corpurile legiuitoare; nu dăm nimic şi nu primim nimic.

Românul care ar cuteza să atingă acest principiu ar fi un vânzător".

Ca şi în întreaga sa publicistică, Eminescu utilizează toate schemele şi convenţiile genului retoric, desfăşoară un sistem argumentativ impecabil, pune pe tapet documentele, face un studiu istoric aprofundat, îmbină jurnalistica şi beletristica, valorifică (după cum a observat Monica Spiridon) *popularis oratio*.

Argumentul suprem este că Basarabia în 1812

făcea parte integrantă din Moldova, de care fusese alipită în curs de mai bine de patru secole, formând un stat deosebit, cu legile şi prinţul său, fiind „supuse numai la ceea că diplomaţia a numit impropriu suzeranitatea Porţei Otomane: „Basarabia, fiind în această situaţiune, în 1812 a fost, în actul oficial de cesiune, dobândită de către Rusia de la Poarta otomană, dar în realitate răpită de la legitimul şi adevăratul său proprietar, care era Moldova, şi transmisă de către acel ce nu avea drept s-o cedeze la acel ce nu avea drept s-o ia. În niciun caz n-a fost cucerită, căci Rusia, atunci chemată îndărăt de invaziunea napoleoniană, se retrăgea în grabă, şi încă mai puţin cucerită de la populaţiunea musulmană-tătărască locuind sub corturi”.

Din *sistemul argumentativ* bine articulat eminescian mai fac parte şi netemeinicia teoriei graniţelor naturale, prin care Rusia ar putea să anexeze toată România, a amorului propriu, statele fiind personalităţi politice egale *de jure*, deosebirea *de facto* constând numai puterea pe care o dezvolta într-o stare nejuridică şi anormală (război, ameninţarea cu puterea fizică) şi a declaraţiilor arogante ale generalului Ignatief, „că Dumnezeu a făcut lumea la 1812 şi că pentru Rusia numai aceea e drept ce s-a făcut de atunci încoace”.

Piramida logică platoniciană a demonstraţiei se construieşte şi pe dovedirea faptului că Basarabia nu a făcut parte din trupul Rusiei şi – cu documente şi cu istoria în mână – „că n-a fost cucerită nici cu sabia”. „Rusia e prea puternică, opinează cu forţa paradoxului adeveritor, pentru ca s-o putem birui, dar Rusia nu e destul de puternică pentru a ne face să-i dăm de bună voie o palmă de loc din pământul nostru sau să-i cerem ajutorul pentru schimbarea legilor interne ale ţărei” (articol din 21 februarie 1878).

Nu în ultimul rând se cer remarcate intuiţiile de vizionar ale lui Eminescu, care, făcând o radiografie a situaţiei Rusiei, aflată sub dominarea unui „deşart sufletesc” şi a unui „urât” care-o face să caute în cuceriri ceea ce n-au înlăuntrul lor (şi lui Eminescu i se par regretabile „actele de sumuţare, în loc de a-l stăvili, a acestui *horror vacui* asupra Europei, care li se pare „îmbătrânită şi enervată, coaptă pentru a cădea întreagă sub dominaţie rusească”) şi a acţiunilor de „rusificare cu sila a tot ce nu e moscovit”, a „opririi” limbei polone şi celei malorusiene, de închidere în temniţă a persoanelor, de le spune un rus chiar, argumentează Eminescu, profesorul universitar Dragomanov, destituit din catedra sa de la Kiev pentru că a scris în malorusiană, altă religie, a celor care cred în libertate şi idealuri, conchide că e „mai adâncă barbarie decât a unui popor primitiv”.

Concluzia logică a profetismului negru eminescian e că acest tăvălug al „deşertului sufletesc”, al „urâtului” se va extinde şi asupra românilor basarabeni: „Şi, dacă o asemenea soartă aşteaptă pe slavi chiar în împărăţia Moscului, ce soartă va aştepta oare pe bieţii romani din Basarabia!” (articol din 6 octombrie 1878).

Din păcate, istoria – nemiloasă – i-a dat dreptate marelui vizionar Eminescu.

Basarabenii s-au salvat însă, tot prin Eminescu: prin credinţa în *temelia* pe care au fortificat-o conştiinţa românească şi limba română.

Nicolae Coţofan. *Farfurii decorative.* Şamotă pictată, Ø - 410 mm, 2011

POLITICA NAŢIONALĂ A IMPERIULUI RUS ÎN BASARABIA ŞI LIMBA ROMÂNĂ

*Dr. **Gheorghe NEGRU***

NATIONAL POLICY OF THE RUSSIAN EMPIRE IN BESSARABIA AND THE ROMANIAN LANGUAGE

The study represents an overview of the evolution of the national policy of the Russian Empire in Bessarabia and the attitude of the imperial dignitaries towards the Romanian language in the 19th century. The author points out the features of the national policy of the Russian emperors, but also highlights some common elements: the policy of the tactic "capitulation", which lasted, broadly, until in the 1960s of the 19th century, with a view to encapsulate and homogenize Bessarabia within the Russian Empire. After 1866, when gradually implying the Romanian danger, all types of Bessarabian schools that have been founded in the first half of the 19th century, in which either there was taught the Romanian language (Parish primary schools) or the Romanian language was a school discipline (Gymnasium and Theological Seminary of Chisinau, a series of County schools) have been closed.

1. Autonomia limitată a Basarabiei şi statutul limbii române

Perioada de până la începutul secolului XIX, inclusiv anii de domnie a ţarului Alexandru I (1801-1825), este considerată de către autorii care au cercetat istoria Imperiului Rus drept un rubicon. Până atunci autorităţile imperiale au dat dovadă, în politica lor faţă de popoarele alogene, de „moderaţie şi toleranţă", în cazul în care acestea manifestau o minimă loialitate şi nu opuneau rezistenţă armată. În aceste situaţii, demnitarii ruşi n-au insistat asupra asimilării forţate a popoarelor din teritoriile nou-anexate, dimpotrivă, s-au angajat să le „respecte tradiţiile politice, culturale şi religioase"[1].

De o astfel de atitudine s-au bucurat, în secolul XVIII, Estonia, Letonia, Polonia. În mod asemănător s-a comportat administraţia ţaristă în Lituania, după anexarea acesteia în 1795; în Finlanda, după anexarea din 1809; în Polonia, după proclamarea acesteia, în 1815, drept „Regat al Congresului". O excepţie a constituit Bielorusia, care a devenit parte integrantă a Imperiului Rus în 1793, după cea de-a doua împărţire a Poloniei, şi Ucraina, anexată de facto la Imperiul Rus la sfârşitul secolului XVIII, ele fiind considerate drept „teritorii ruseşti" şi deci supuse „legitim", imediat după „revenirea" în „familie", rusificării[2].

Basarabia, partea de răsărit a Principatului Moldova, anexată la Imperiul Rus după războiul ruso-turc din 1806-1812, s-a bucurat iniţial, ca şi celelalte teritorii neruse, dar într-un mod diferit de fiecare dintre ele, de o autonomie limitată, garantându-i-se formal respectarea tradiţiilor, utilizarea „legilor locale" şi a limbii române în administraţie şi judecătorii. Aceste principii au fost reflectate în Regulamentul privind instituirea administraţiei provizorii în Basarabia din 23 iulie 1812 şi, mult mai detaliat, în Regulamentul organizării administrative a Basarabiei din 29 aprilie 1818. În baza ultimului document, limba română devenea aproape egală în drepturi cu limba rusă. Doar în instituţiile poliţieneşti şi în relaţiile cu centrul imperial era utilizată exclusiv limba rusă. În schimb, judecarea litigiilor civile şi de trasare a hotarelor moşiilor se efectua numai în limba română.

Însă, în baza acestor norme juridice, nu au fost elaborate şi modalităţi concrete de aplicare a lor, care să fie asigurate financiar, ceea ce a generat tensiuni şi disfuncţii între diverse instituţii din Basarabia[3]. În plus, mai ales după numirea în anul 1823 a lui M. Voronţov în funcţia de guvernator general al Novorosiei şi rezident plenipotenţiar al Basarabiei, articolele Regulamentului din 1818 referitoare la funcţionarea limbii române şi la autoguvernarea Basarabiei au fost neglijate şi, treptat, anulate. În 1824, de exemplu, din „ordinul autorităţilor superioare", este desfiinţat „biroul moldovenesc" din cadrul guvernului regional din Basarabia. Astfel, limba rusă devine unica limbă de lucru a acestei instituţii, chiar dacă Regulamentul din 1818 stabilea utilizarea expresă a ambelor limbi – rusă şi „moldovenească". Procesul de revizuire a Regulamentului din 1818, care a început în timpul ţarului Alexandru I, a culminat cu anularea, la 29 februarie 1828, în perioada domniei lui Nicolai I (1825-1855), a autoguvernării Basarabiei şi cu transformarea limbii ruse în unica limbă oficială.

2. Ţarul Nicolai I: intransigenţă naţionalistă şi „cedări" tactice

Unii autori consideră că înscăunarea în 1825 a ţarului Nicolai I – „un model de monarh absolut şi autocrat" – constituie „începutul schimbării lente a politicii ruse faţă de populaţiile alogene", „începutul naţionalismului rus"[4]. În 1832, după revoluţia

[1] Henry Bogdan, *Histoire des peuples de l'ex – URSS du IXe siécle à nos jours*, Perrin, Paris, 1993, p. 151-152.

[2] *Ibidem*, p. 153-154.

[3] Gheorghe Negru, *„Constituţia" de la 1918 şi funcţionarea limbii române în instituţiile juridice şi administrative din Basarabia*, în: *Destin Românesc*, Serie nouă, nr.2, 2006, p. 81-87.

[4] Henry Bogdan, *op. cit.*, p. 155-156.

poloneză din 1830-1831, la care a aderat şi Lituania, Regatul Poloniei devine parte integrantă a Imperiului Rus. În acelaşi an a fost închisă universitatea din Vilnius, iar Nicolai I intenţiona să redenumească oraşul Vilnius în „oraşul diavolului". În 1840, urmărind aceleaşi scopuri de rusificare, Lituania şi Bielorusia au fost reunite administrativ şi numite „teritoriul din Nord-Vest"[5].

Spre deosebire de polonezi şi lituanieni, care s-au revoltat împotriva opresiunii imperiale ruseşti, românii din Basarabia, fiind încă prea departe de societăţile moderne sau premoderne din Europa, au manifestat constant o atitudine loială faţă de ţar şi autorităţile imperiale ruse. Dar acest fapt nu i-a ajutat să-şi salveze sistemul de autonomie limitată şi limba română, evitând astfel rusificarea, cum au reuşit atunci, de exemplu, finlandezii, care, manifestând aceeaşi loialitate, şi-au păstrat propriile instituţii şi drepturi. Este evident că demnitarii Imperiului Rus, ca de altfel şi funcţionarii tuturor imperiilor, ţineau cont nu doar de loialitatea popoarelor ocupate, ci şi de capacitatea şi determinarea acestora de a-şi apăra limba şi valorile culturale naţionale[6]. De aceea autorităţile de la Petersburg i-au pedepsit şi pe cei puternici, care nu doreau să se supună, şi pe cei slabi, care nu erau suficient de bine organizaţi pentru a opune rezistenţă. Din acest motiv, anularea Regulamentului din 1818 şi a statutului autonom al Basarabiei nu a avut un ecou în satele cu ţărani analfabeţi, generând doar nemulţumirea şi înstrăinarea boierilor conştienţi.

În pofida prevederilor legii din 29 februarie 1828, Nicolai I nu a îndrăznit să scoată în totalitate din uz „limbile locale", forţând astfel rusificarea. Politica „cedărilor tactice", aplicată cu succes de către „liberalul" Alexandru I, a continuat, la o scară mai mică, şi în anii de domnie a „reacţionarului" Nicolai I. Sancţionând, la 15 iunie 1836, Legea Consiliului de Stat „Cu privire la facilitarea demersurilor către instanţele de judecată ale locuitorilor Regiunii Basarabia care nu cunosc limba rusă", Nicolai I şi-a „corectat" propria lege din 29 februarie 1828. Spre deosebire de legea din 1828, care prevedea, de fapt, obligativitatea limbii ruse, cea din 1836 permitea moldovenilor să fie interogaţi, în procesele penale şi de instrucţie, timp de 7 ani, în limba română, să înainteze petiţii, explicaţii, declaraţii în aceeaşi limbă. La fel şi în procesele civile, localnicilor li s-a dat dreptul să prezinte documente în limba română, dar dublate de o traducere în limba rusă, ei fiind responsabili de exactitatea traducerii. Această „favoare" acordată românilor basarabeni, venită în urma solicitării de la 1833 a boierilor, era o recunoaştere a imposibilităţii aplicării *de facto* a prevederilor legii din 1828, în condiţiile în care populaţia nu cunoştea deloc limba rusă.

Pe termen scurt, legea din 1836 contravenea spiritului doctrinei „naţionalităţii oficiale" din 1833, care stipula promovarea limbii, culturii şi instituţiilor ruseşti, a ortodoxiei şi a obedienţei faţă de ţar. Dar pe termen lung, ea urmărea, ca şi promulgarea de către Alexandru I a Regulamentului din 1818, înglobarea şi omogenizarea Basarabiei în cadrul Imperiului Rus.

Politica micilor „cedări", efectuate aproape exclusiv în domeniul învăţământului, a continuat atât pe timpul lui Nicolai I, cât şi în primul deceniu de domnie al ţarului Alexandru II (1855-1881). În aceşti ani s-a permis deschiderea şcolilor parohiale cu predare în limba română în satele din Basarabia şi predarea disciplinei şcolare „limba moldovenească" în şcolile judeţene din Chişinău, Hotin, Bălţi, Soroca şi la gimnaziul din Chişinău. În toate aceste tipuri de şcoli s-a încercat, mai întâi, ca predarea să se facă exclusiv în limba rusă, iar printre disciplinele şcolare nu se număra şi „limba moldovenească". Doar eşecul predării în ruseşte în şcolile parohiale, demersurile efectuate de boieri, încrederea că limbile materne pot fi utilizate ca mijloc de „apropiere de Rusia", a determinat autorităţile să facă „concesiile" sus-menţionate[7].

3. Apariţia „pericolului românesc", consolidarea „naţionalismului rusesc" şi schimbarea paradigmei în politica naţională a Imperiului Rus

Această „toleranţă" a demnitarilor imperiali faţă de „specificul local" din Basarabia a durat până în 1866. Între timp, odată cu crearea statului unitar român, s-a modificat şi atitudinea funcţionarilor ţarişti faţă de realităţile „specifice" din acest teritoriu. Faptul că populaţia din Basarabia „încă nu însuşise limba rusă" era deja interpretat ca o „diversiune" sau ca o manifestare a „separatismului". Trăsătura caracteristică a Basarabiei, în perioada de după unirea din 1859, semnalată în rapoartele înalţilor demnitari ai Imperiului Rus către ţar, era „vecinătatea ei cu Moldova" şi faptul că tinerii cu studii superioare din Basarabia „visau la o Românie unită". De acum înainte contracararea „pericolului românesc" va deveni o obsesie a politicii naţionale a Imperiului Rus în Basarabia.

Crearea statului român la sfârşitul anilor '50 - începutul anilor '60 ai secolului XIX a coincis cu consolidarea „naţionalismului rusesc" şi a politicii „expansioniste" în Asia Centrală. Aceasta a condus la o „înăsprire a politicii ruseşti faţă de populaţiile

[5] *Ibidem.*

[6] Gheorghe Negru, *Cu privire la statutul politico-juridic al Basarabiei în cadrul Imperiul Rus (1812-1828)*, în: Analele ATIC-2003, vol. II (V), Chişinău, 2003, p. 370-373.

[7] Idem, *Şcoala ţaristă - instrument de rusificare a românilor din Basarabia (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, în: *Destin românesc*, 1996, nr.1, p.38-52.

alogene şi, mai ales, faţă de cei care erau mai apropiaţi de ruşi prin tradiţiile lor culturale şi religioase". „Noua politică", inaugurată imediat după insurecţia poloneză din ianuarie 1863, a fost cel mai consecvent aplicată în anii domniei ţarului Alexandru al III-lea (1881-1894) şi a lui Nicolai al II-lea (1894-1917). În timpul lui Alexandru al III-lea, panslavismul a pregătit terenul pentru un naţionalism rusesc intransigent, al cărui purtător de cuvânt era procurorul general al Sfântului Sinod, Constantin Pobedonoşţev, adept al unităţii de gândire în Rusia; această unitate de gândire trebuia să se bazeze pe unitatea de limbă, unitatea de credinţă, unitatea politică în jurul ţarului autocrat. Ţarul Alexandru III a fost astfel primul suveran naţionalist al acestei Rusii care devenise acum un imperiu în sensul imperialist şi colonialist al termenului[8].

În opinia lui Geoffrey Hosking, rusificarea a fost expresia crizei Imperiului Rus, care s-a manifestat odată cu înfrângerea în Războiul Crimeei şi, în special, după insurecţia polonezilor din 1863-1864. În aceste condiţii, Alexandru II înlocuieşte „politica civică" cu una „etnică", cu scopul de a modela Imperiul Rus într-un stat-naţiune asemănător statelor moderne europene. „Autorităţile, a subliniat acesta, au încercat să transforme Imperiul în *Rusia* prin procesul de rusificare, şi anume prin obligarea celorlalte etnii de a accepta limba rusă, religia rusă, legile şi structurile administrative ruse, şi/sau printr-un aflux de imigranţi. Niciunul dintre aceste procese nu a început efectiv la sfârşitul secolului al XIX-lea, dar acela a fost momentul când ele au fost reformulate sub aspectul unei politici guvernamentale mai mult sau mai puţin consistente, politică urmărită cu scopul declarat de a conferi unui imperiu în pericol liantul unei identităţi etnice unice"[9].

Politica de rusificare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea nu a fost declanşată simultan în toate regiunile naţionale ale Imperiului Rus, ci în ani diferiţi şi din motive diferite. Primele victime ale „naţionalismului rusesc" din această perioadă au fost, desigur, polonezii şi lituanienii care, la fel ca şi în anii 1830, au încercat să-şi recapete libertatea cu armele în mână. După 1863, Polonia devine un oarecare teritoriu aflat sub supravegherea nemijlocită a ţarului şi administrat de un funcţionar rus. Mai apoi, în perioada lui Alexandru III, această ţară îşi pierde până şi numele, fiind redenumită „provincia Vistula"[10].

Tot atunci, chiar în anul insurecţiei poloneze, autorităţile imperiale au iniţiat persecuţiile împotriva limbii şi culturii ucrainene, adoptând o hotărâre care interzicea publicarea ziarelor şi revistelor în limba ucraineană. În 1876 a urmat o altă hotărâre, prin care era interzisă publicarea cărţilor în limba ucraineană (cu excepţia documentelor istorice şi a operelor literare vechi)[11].

Românii din Basarabia au fost şi ei printre primele victime ale politicii de rusificare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, după polonezi, lituanieni, ucraineni, chiar dacă nu s-au numărat printre răsculaţi, cu toate că nu erau apropiaţi cultural şi lingvistic de ruşi, cum erau ucrainenii. A existat însă un motiv care a alarmat autorităţile Imperiului Rus nu mai puţin decât răscoala polonezilor sau perspectiva transformării ucrainenilor într-o naţiune aparte de cea rusă – aşa-zisul pericol al „românizării Basarabiei".

4. Manualele româneşti ale lui Ioan Doncev – pretext pentru suspendarea predării „limbii moldoveneşti" în şcolile din Basarabia în anii 60-70 ai secolului al XIX-lea

Evenimentele care au condus la intensificarea, în 1866, a politicii de rusificare în Basarabia s-au derulat în felul următor. În 1862, profesorul de la gimnaziul din Chişinău Ioan Doncev, la solicitarea epitropului Circumscripţiei de Învăţământ Odesa şi a directorului Direcţiei şcolilor din Basarabia, a finalizat scrierea manualelor „Cursulu primitivu de limba rumânî" şi „Abecedî rumânî". Manualele, după cum rezultă din avizele întocmite, contribuiau la sincronizarea etnoculturală a românilor din Basarabia cu cei din România, familiarizându-i pe elevii din Basarabia cu scrisul în grafie latină. Alarmat de o asemenea perspectivă, ministrul Instrucţiunii, secretarul de stat Golovnin, a respins, în 1863, demersul lui Ioan Doncev privind publicarea acestor manuale. În 1865, disperat din cauza deciziei autorităţilor, Ioan Doncev publică manualele pe cont propriu. Deoarece manualele fuseseră permise de cenzura imperială, exista posibilitatea difuzării lor libere şi, în felul acesta, al „românizării" elevilor basarabeni. În februarie 1866, la propunerea ministrului Instrucţiunii, Golovnin, în contradicţie cu practica anterioară de peste 30 de ani şi cu avizele pozitive ale Direcţiei Şcolilor din Basarabia, Circumscripţiei de Învăţământ Odessa, Ministerului Instrucţiunii, Consiliul de Stat al Imperiului Rus adoptă hotărârea „Cu privire la suspendarea predării limbii moldoveneşti la gimnaziul din Chişinău". Această hotărâre a fost urmată de o serie de alte decizii ale altor instituţii centrale şi locale, ele culminând cu cea a Ministerului Instrucţiunii Publice, din 3 februarie 1871, prin care „limba moldovenească" era eliminată din toate şcolile judeţene din Basarabia (Chişinău, Orhei, Bălţi, Soroca, Hotin). Astfel

[8] Henry Bogdan, *op. cit.*, p. 159-160.

[9] Geoffrey Hosking, *Rusia - popor şi imperiu, 1552-1917*, Iaşi, Polirom, 2001, p. 335-336.

[10] Henry Bogdan, *op. cit.*, p. 161.

[11] *Ibidem*, p. 162.

a început excluderea limbii române din şcolile din Basarabia şi intensificarea politicii de rusificare în a doua jumătate a secolului XIX[12].

5. Elaborarea strategiei rusificării „alogenilor creştini" din cadrul Imperiului Rus în anii 1866-1870

În 1866, ministrul instrucţiunii din Imperiul Rus a iniţiat discuţii în cadrul unui Consiliu special, alcătuit din specialişti cunoscuţi în epocă, referitoare la „instruirea alogenilor". Discuţiile, extinse în subcomisii şi în consiliile şcolare locale, au continuat aproape 3,5 ani. O persoană a fost delegată în Algeria pentru a studia funcţionarea şcolilor organizate de guvernul francez pentru populaţia islamică, adunându-se, totodată, şi informaţii cu privire la starea şcolilor din India britanică. În iulie 1869, toate documentele adunate şi opiniile expuse au fost publicate într-un volum aparte. În cele din urmă, la 2 februarie 1870, s-a făcut bilanţul acestei munci, au fost sintetizate opiniile şi ideile şi a fost adoptată hotărârea Consiliului de pe lângă ministrul instrucţiunii publice privind „instruirea alogenilor care locuiesc în Rusia". Hotărârea relevă cu claritate că scopul instruirii tuturor alogenilor Imperiului Rus, divizaţi în două mari grupuri: creştini şi tătari-musulmani, era „rusificarea totală". Documentul reprezintă, de fapt, un concept şi o strategie a rusificării, descriind cu scrupulozitate cum trebuie să fie organizat procesul de instruire a copiilor alogeni „foarte puţin rusificaţi şi care aproape că nu cunosc limba rusă", a alogenilor care locuiau împreună cu ruşii şi, în sfârşit, a celor care erau „suficient de rusificaţi". Pentru prima categorie se preconiza înfiinţarea „şcolilor speciale" cu predarea în graiul matern, pentru a doua – organizarea şcolilor elementare comune cu predarea în limba rusă, iar pentru a treia – constituirea şcolilor elementare „în baza principiilor comune pentru şcolile ruseşti"[13].

6. „Cum să-i rusificăm cât mai repede pe moldovenii din Basarabia?": Discuţii ale înalţilor demnitari ai Imperiului Rus din a doua jumătate a anilor' 80 ai secolului al XIX-lea

După elaborarea, în anii 1866-1870, a unei strategii privind „rusificarea alogenilor" în general, demnitarii Imperiului Rus au discutat, în a doua jumătate a anilor '80 ai secolului XIX, posibilitatea intensificării procesului de rusificare a românilor din Basarabia. Discuţiile au început în 1886, după ce guvernatorul general provizoriu al Odessei, H. Roop, a vizitat Basarabia şi i-a raportat ţarului că moldovenii de la sate „aproape pretutindeni nu puteau cu desăvârşire, sau poate că nici nu doreau, să răspundă ruseşte la întrebările care li se puneau", subliniind importanţa identificării unor baze pentru învăţământul popular de aici care să contribuie la rusificare.

În legătură cu această propunere, ţarul a notat următoarele: „Extrem de indicat". În baza deciziei Consiliului de Miniştri din 10 martie 1887, despre doleanţa ţarului a fost informat ministrul afacerilor interne şi ministrul instrucţiunii care, la rândul lor, au cerut informaţii şi propuneri de la o serie de alte instituţii subordonate. În sfârşit, la şedinţa Consiliului de Miniştri din 21 martie 1889 au fost discutate opiniile şi propunerile venite de la aceste instituţii şi persoane oficiale. S-a constatat că ideea de a deschide un „număr important" de şcoli parohiale din mijloacele „populaţiei locale" nu putea fi realizată în acel moment. Moldovenii, majoritari în raport cu etniile conlocuitoare, nu conştientizau necesitatea învăţării limbii ruse. În afară de aceasta, clerul „local" nu fusese instruit în şcoli ruseşti şi era sărac, ceea ce nu permitea aducerea slujitorilor cultului din guberniile ruseşti. Din aceste considerente, procesul de rusificare trebuia să se înfăptuiască treptat, în baza şcolilor primare săteşti de sub egida Ministerului Instrucţiunii. Aceste şcoli primare, împreună cu şcoala de fete şi seminarul teologic din eparhia Chişinău, urmau să pregătească preoţi locali şi femei care să cunoască limba rusă, iar prin intermediul lor să „introducă limba rusă drept limbă vorbită în familiile clericilor de la sate". Cu timpul, şcolile respective, au menţionat demnitarii prezenţi în şedinţa din 21 martie 1889, „cu siguranţă vor aduce rezultatele scontate în acţiunea de rusificare a guberniei Basarabia", creând astfel condiţiile pentru numirea în funcţiile administrative de la sate doar a persoanelor cunoscătoare de limbă rusă.

După cum se poate constata din documente, politica de rusificare nu a fost abandonată total nici chiar în perioada revoluţiei ruse din 1905, a avut consecinţe nefaste pentru limba, cultura şi identitatea românească din Basarabia, dar, în mod paradoxal, a contribuit la consolidarea etnică românească şi la apariţia mişcării naţionale în Basarabia.

Utilizată pentru a consolida Imperiul Rus, aflat într-o criză continuă, politica de rusificare a contribuit, în definitiv, la erodarea şi prăbuşirea lui.

---

12 Gheorghe Negru, *„Cazul Doncev" şi eliminarea „limbii moldoveneşti" din Gimnaziul Regional din Chişinău (1866)*, în: *Destin Românesc*, Serie nouă, nr.3-4, 2006, p. 220-228.

13 *Idem*, *Documente privind politica învăţământului în Basarabia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, *Revista de istorie a Moldovei*, 1995, nr. 3-4, p. 111-114; *Idem*, *Şcoala ţaristă – instrument de rusificare a românilor din Basarabia (a doua jumătate a secolului al XIX-lea)*, în: *Destin românesc*, 1996, nr.1, p.38-52.

POLITICA GLOTICĂ A ȚARISMULUI RUS ÎN BASARABIA

Membru corespondent al AŞM
Anatol CIOBANU

THE GLOTIC POLICY OF THE TSARIST REGIME IN BESSARABIA

In the occupied Bessarabia (1812), the Tsarist Russian Empire has strongly promoted a bitter policy of non-nationalization and russification of the Romanians. The Russian language was governing within schools, churches, administration etc. There were no schools (even primary) with Romanian-language teaching. The native population illiteracy was hard to imagine: 10,5% of men and 1,7% of women were roughly familiar with the Russian culture.

The ethnical and cultural rebirth occurred after year 1918, when on March 27 of the same year, the unification of Bessarabia with Romania took place. In the first quarter of the 20th century, there have been founded 1239 primary schools teaching Romanian language. In 1939, the Romanian language was within 2718 primary schools, 13 high schools for boys, 9 high schools for girls and 24 secondary schools. The language, literature, culture are evolving…

This national rise was broken on June 28, 1940, when the Red Army fraudulently invaded Bessarabia.

I. Preliminarii

La începutul sec. al XIX-lea limba română a fost „disecată": în Muntenia şi Moldova istorică ea continua să se dezvolte pe linie ascendentă (mai ales după Unirea Principatelor de la 1859, sub Alexandru Ioan Cuza), pe când în Basarabia – partea de Est a Moldovei istorice, acaparate de Imperiul Țarist Rus la 1812 (şi stăpânită de acesta 106 ani), limba română a suportat o decădere, degradare şi rusificare totală.

Scopul principal al guvernului țarist era să deznaționalizeze populația românească din Basarabia, s-o rusifice, s-o țină în întuneric şi *opacitate culturală.* Lovitura de grație i s-a dat, în primul rând, limbii române. Peste tot se vorbea numai limba oficială – rusă, iar cea română devenise *limbă de colibă.* Vom enumera doar câteva acțiuni ale politicii glotice a țarismului în Basarabia:

Ocupanții țarişti îşi dădeau foarte bine seama că „Soarta societății depinde de aceea ce facem şi cum facem în şcoală" (N. Iorga). Iată de ce în Basarabia nu se deschideau şcoli, măcar primare, cu limba de predare română.

În anii de ocupație țaristă în Basarabia s-au înregistrat circă 1 522 de şcoli primare ruse, având un contingent de aproximativ 101 375 de elevi, majoritatea dintre ei fiind de origine etnică români (vezi An. Grosu, Молдавский великоросс. – Chişinău, apud. Tudor Rusu „Un singur om împotriva unui Imperiu". „Făclia", 22 aprilie 2011, p. 12).

E de relatat că doar la Liceul Regional din Chişinău, limba română se preda ca obiect opțional (facultativ). Liceul a funcționat 33 de ani (1833–1866), avându-i ca elevi pe viitorii oameni de cultură, printre care: B. P. Hasdeu, Ioan Doncev, N. Alexandri, Z. Arbore, Toma Ciorbă, S. Lazo şi alții.

Regimul țarist sistematic, metodic expulza limba română din viața social-economică, politică şi culturală a Basarabiei. La 3 februarie 1871 țarul Alexandr al II-lea (1855–1891) a emis un Ukaz „Despre suspendarea predării Limbii Moldoveneşti în şcolile ținutale", care glăsuia „Graiurile locale în Imperiu nu se predau".

Cu alte cuvinte, se suspenda predarea limbii române chiar în şcolile ruse, ca disciplină opțională.

În această ordine de idei, trebuie să amintim că şi până la publicarea Ukazului amintit, limba română era prigonită şi alungată din viața publică a Basarabiei. Iată unele fapte concrete: în 1828 limba română a fost relegată din Codul civil; din 1842 limba română este neglijată, ocolită în Administrația publică din oraşe şi sate; începând cu anul 1866 limba română este alungată, ca obiect de studiu, din Liceul Regional din Chişinău (fondat în 1833) – unica instituție de învățământ unde mai palpita cât de cât inima românismului basarabean; din 1867 româna a fost eliminată şi din Seminarul Teologic din Chişinău; în 1871 (anul apariției faimosului Ukaz al țarului Alexandr al II-lea) limba română a fost scoasă din programele de studii în şcolile ruse (unde româna era pe lista obiectelor opționale); în sfârşit, din anul 1872 româna dispare din sfera cultului religios (din biserici, adică din liturghii).

Memento. A se reține că izgonirea limbii române din bisericile basarabene s-a început imediat după moartea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni în 1821, aflat în acest post între anii 1813–1821. Au fost numite în scaunul sfânt persoane care urau limba basarabenilor, urmărind scopul de a-i rusifica pe băştinaşi. Astfel, arhiepiscopul Pavel Lebedev a ordonat preoților moldoveni ca toate actele (documentele) bisericilor să fie întocmite numai în limba rusă. Mai mult decât atâta, a poruncit să fie arse în curțile bisericilor toate cărțile sfinte scrise în limba română (vezi „Timpul", XI–2003, p. 19).

Pe vremea mitropolitului rus Kasarov, toate bi-

sericile, chiar şi cele din localităţile mici, au fost puse (obligate – A. C.) să ţină slujbele în limba rusă. „Acest reprezentant al „Sfintei Rusii" şi-a încălzit locuinţa timp de mai mulţi ani cu cărţi religioase scrise în limba română, confiscate din bisericile basarabene, unele din ele fiind foarte rare" (Valeriu Dulgheru, *200 de ani de la Răstignirea Basarabiei* (VI), – Literatura şi Arta, 3 mai 2012, p. 3).

Mai e de menţionat că în anul 1883 Sfântul Sinod al Bisericii Ruse, printr-o decizie din 14 decembrie 1882, a închis *Tipografia bisericească din oraşul Chişinău*.

Într-o şedinţă a Dumei de Stat din Petersburg din 10 noiembrie 1910 s-a vorbit că un preot moldovean a fost expulzat din Basarabia de către arhiepiscopul Serafim Ciciagov (1908–1914), pentru că a îndrăznit a sluji parastasul după o rudă a sa în limba română (vezi: Andrei Grosu, „Cum l-am descoperit pe D. P. Gulkin". – „Făclia", 30-X-2010, p. 9).

II.Terminologia utilizată în unele manuale bilingve

În Basarabia ocupată (1812–1918) au fost scrise şi editate câteva gramatici bilingve cu scopul de a-i învăţa pe elevii români-basarabeni limba rusă. În acest sens putem numi următoarele lucrări:

1. *Scurtă rusască gramatică cu tălmăcire în limba moldovenească* pentru ucenicii Seminariei Chişinăului şi ale altor şcoli din Basarabia, 1819.
2. *Gramatica rusască şi rumânească,* de Ştefan Margela, Sankt Petersburg, 1827.

În aceste gramatici, compuse după modelul respectivelor lucrări ruseşti: 1) Milentie Smotriţkii, *Грамматика славенскія*… 1619. 2) Mihail Lomonosov, *Российская грамматика*, 1755, se utilizează şi o terminologie calchiată după limba rusă. Iată câteva mostre:

1.Cazuri – căderi
a) Nominativul – numitoare
b) Genetivul – născătoare
c) Dativul – dădătoare
d) Acuzativul – învinovăţitoare
e) Vocativul – chemătoare
2. Numărul singular – singuratic
3. Numărul plural – multuratic
4. Prepoziţie – cu punerea înainte
5. Interjecţie – aruncare în mijloc
6. Gradele de comparaţie – treptele potrivirii, erau 3:
a) temealnic – pozitiv
b) semăluitoriu – comparativ
c) covârşitoriu – superlativ
7. Semnele de punctuaţie – semnele puncturii
a) punctul – picătură
b) virgula – jumătate de picătură
c) două puncte – două picături
d) semnul întrebării – întrebarea
e) semnul exclamării – minunătoarea
f) cratima – împreunarea
g) parantezele – îngrădirea
h) ghilimelele – aducătoarea
i) ortografie – dreptscrierea etc.

Mai cităm câteva curiozităţi terminologice: *înainte punere* (= prepoziţie), *graiu* (= verb), *spregraiul* (= adverb), *înjugare* (= conjugare, rus. спряжение), pronume întorcătive (= reflexive, rus. возвратные местоимения), propoziţii deplinitive (= completive, rus. дополнительные предложения) etc. (Vezi excelenta monografie a dr. Lidia Colesnic-Codreanca *Limba română în Basarabia 1812–1918*. Chişinău, 2003, p. 67-95).

Când vorbim de gramatici şi de autori basarabeni din perioada ţaristă, nu putem trece cu vederea unele lucrări ai căror autori au încercat să utilizeze glotonimul „limba română". Astfel, profesorul Iacob Hinculov[1] publică în anul 1840 în or. Sankt Petersburg cartea *Nacertanie pravil valaho-moldavskoi grammatiki*, notând în „Prefaţă": „Aceasta este *limba română şi denumirea* ***român*** *nu este întâmplătoare* (subl. n. – A. C.): până la întemeierea Voievodatului moldovenesc, locuitorii ambelor principate erau cunoscuţi cu numele comun *român. Limba română poate servi drept numitor comun al dialectelor valah şi moldovenesc* (subl. n. – A. C.)". O mai rezonabilă judecată nici că se poate!

În 1865 profesorul de liceu Ioan Doncev [2] scrie şi editează (pe cont propriu) la Chişinău *Cursulu primitivu de limba română, compusu pentru sholele elementare şi IV clase gimnaziale* şi *Abeceda română*. Ambele lucrări au apărut în grafia latină, fapt deosebit de curajos şi îndrăzneţ al autorului.

Deşi avansate teoretic, şi în aceste 2 gramatici întâlnim mulţi termeni calchiaţi din ruseşte: *aplicare* (= declinare, rus. склонение), *înlocdenume* (= pronume, rus. местоимение), *alăturătoriu, alăturalnic* (= adjectiv, rus. прилагательное), *faţa* (= persoană, rus. лицо), *numele înfiinţătoriu*, *starnic* (= substantivul, rus. имя существительное) ş. a. Aceste cuvinte-termeni gramaticali apar la Iakob Hinculov în opera amintită *supra*.

Mai puţine calcuri în terminologia gramaticală se întâlnesc la Ioan Doncev, care, în genere, operează cu termeni adecvaţi, de origine latină (gen, pro-

[1] Iacob Hinculov (1800-1870), în 1824 devine Director al Şcolii lancasteriene din Chişinău, între anii 1839-1858 funcţionează ca Şef al Catedrei de limbă moldo-vlahă din Sankt Petersburg.
[2] Ioan Doncev (1821-1886), profesor de limbă română în gimnazii şi în Liceul Regional din Chişinău.

nume, verb, timp, mod, adverb, conjuncție, subiect, predicat etc.).

Cu toate acestea, Ioan Doncev se afla mereu sub presiunea „tradiției”, adică a termenilor deseori calchiați din ruseşte, care apăreau în uzul şcolar şi academic. Câteva exemple: *pronume arătătive* (adică determinative – rus. указательные местоимения), *conjuncții împreunătoare* (соединительные) etc.

III. Pe marginea unor dicționare bilingve

Autoritățile țariste erau foarte interesate să-i facă pe românii-basarabeni să însuşească rapid vorba rusească, graiul impus cu forța. Se ştie că orice limbă se învață pornind de la *cuvânt*, căci, după opinia unor lingvişti „La langue est un sac de mots” sau „un sac à mots”.

În Evanghelia după Ioan 1.1 citim: „La început era Cuvântul şi Cuvântul era la Dumnezeu, şi Dumnezeu era Cuvântul”. În această ordine de idei, Victor Hugo scria „*...le mot* c'est *le verbe*, et le verbe c'est Dieu”.

Aşa stând lucrurile, țarismul făcea tot posibilul ca românii basarabeni să memorizeze şi să utilizeze cât mai rapid vocabulele ruse. Autoritățile din Chişinău se conformau politicii lingvistice centrale şi stimulau, într-un fel, alcătuirea şi editarea, de către intelectualii chişinăuieni, a unor dicționare (cuvântelnice) ruso-moldoveneşti.

Iată unele dintre aceste opere. În 1896 *Alexandru Beldescu* publică primul dicționar bilingv cu denumirea «Русско-молдавский словарь» (7 000 de cuvinte). Mai trec 3 ani şi în 1899 un alt autor, *Gh. Codreanu,* alcătuieşte şi publică la Chişinău următoarea lucrare lexicografică «Краткий русско-молдавский разговорный словарь. Практическое пособие для грамотных молдаван, а также для русских, желающих посетить молдавские села Бессарабии». Acest Dicționar a suportat trei ediții – 1899, 1904, 1912 (vezi А. Т. Борщ. Молдавская лексикография. – Chişinău, 1949, possim).

În dicționarele bilingve menționate se „înghesuie” cuvinte „curat moldoveneşti”, după cum le califică autorii acestor „opere” lexicografice. Iată câteva mostre:

rus. подарок – *mold.* dăruință (cadou)
rus. введение – *mold.* intrare (introducere)
rus. намерение – *mold.* socoteală (intenție)
rus. обильный – *mold.* distulat (îmbelşugat, abundent)
rus. ступеньки – *mold.* prichişioru (treaptă)
rus. кучер – *mold.* mânătoriu (vizitiu)
rus. сирота – *mold.* sărman (orfan)
rus. счет – *mold.* numărătura (cont, socoteală)
rus. зоркий – *mold.* golbat (ager, perspicace)

În anul 1907 pedagogul şi preotul protoiereu *Mihail Ciachir* (născut la Ceadâr-Lunga) a întocmit opera «Русско-молдавский словарь», lucrat după regulile lexicografice, conținând 22 011 de cuvinte. Din „Prefața” dicționarului aflăm următoarele: „*cuvintele ruseşti au fost traduse în limba populară curată moldovenească* (subl. n. – A. C.), în care au vorbit şi vorbesc basarabenii moldoveni” (p. 4). Şi mai departe: „În cazuri foarte rare, când era dificil a găsi cuvântul potrivit *în limba locală moldovenească* (subl. n. – A. C.), am fost nevoiți să apelăm la rădăcini latineşti” (p. 4).

Vom depista acum câteva exemple de cuvinte traduse din limba rusă în cea română din Dicționarul lui Mihail Ciachir:

монолитный – nelămurit (monolit)
определение – numirea (definire, determinare)
коньки – conioce (patine)
монолог – vorbă în scris (monolog)
мумия – matahală (mumie)
безграмотность – prostie (analfabetism)
вóрот – îndoitura straiului la gât (guler).

Dicționarele bilingve ruso-moldoveneşti apărute în Basarabia pe vremea regimului țarist vorbesc despre faptul că autorii acestora *nu aveau posibilitatea* să ia cunoştință de activitatea lexicografică din Principatele Româneşti şi mai târziu din Regat, de lucrările lingvistice, de opera literară a scriitorilor români din sec. al XIX-lea. Accesul liber la tezaurul, patrimoniul cultural de peste Prut le-ar fi îmbogățit propriul lor vocabular, le-ar fi ajutat la găsirea echivalentelor adecvate ale unor cuvinte din limba rusă, ce urmau a fi traduse.

În lipsa acestor contacte absolut naturale şi indispensabile, lexicografii basarabeni: a) pe de o parte, erau nevoiți să se limiteze doar la graiul rural, popular, limitat prin definiție şi b) pe de altă parte, se „întreceau” la calchieri nesăbuite din limba rusă.

În ambele situații avea de suferit cauza, cititorul cult, destinatarul care nu putea decât să respingă o asemenea limbă, pretinsă literară, să nu o învețe şi să nu o propage. Consecința stă la suprafață: oamenii să se dezică de această caraghioasă „limbă moldovenească” şi să treacă la învățarea şi utilizarea limbii ruse. Astfel, țarismul îşi atingea scopul propus din start: sărăcirea, rusificarea şi apoi asimilarea glotică şi etnică a românilor din Basarabia (vezi: *supra* Cap. I).

IV. Situația lingvistică în cele trei județe basarabene între 1856–1878

Pentru o mai ilustrativă demonstrare a politicii țariste de asimilare şi rusificare a basarabenilor, am

putea compara situația națională, inclusiv glotică, din cele 3 județe: Cahul, Ismail și Bolgrad, retrocedate Moldovei în 1856. Timp de 22 de ani aceste județe s-au aflat în componența României (1856–1878). În acest răstimp viața socială, cultura națională mergeau pe ascendență. Iată câteva date:

– s-a revenit la scrierea cu alfabet latin;

– s-a deschis Liceul Clasic complet în Bolgrad, care funcționa în limba română;

– au fost create: a) o școală normală, b) un gimnaziu cu seminar, c) două gimnazii de fete – toate cu limba română de predare;

– în plină activitate erau 7 școli primare urbane și 124 de școli primare rurale (vezi: Valeriu Dulgheru „200 de ani de la Răstignirea Basarabiei (VI), Răstignirea Basarabiei de Sud la 1878" – Literatura și arta, 3 martie 2012, p. 3 (apud Ion Costin, *Sub jug străin*).

V. Rezistența basarabenilor împotriva rusificării și asimilării

Firește, tendinței barbare de dezrădăcinare a românismului, a simțului național al autohtonilor basarabeni i se opunea o *rezistență* din partea boierilor locali luminați, intelectualilor și oamenilor de bună-credință.

Mulți boieri moldoveni erau gata să finanțeze predarea limbii române în școli ținutale, prin achitarea salariilor pentru profesorii respectivi. Alții erau predispuși să ajute material editarea unor manuale de limbă română.

Să ne referim la unele fapte și acțiuni concrete, întreprinse de elita timpului.

Scriitorul, fabulistul și dramaturgul *Constantin Stamati* (1786–1869) notează că „nobilețea din Basarabia în *Adunarea* sa din Chișinău, în anul *1863*, a suplicat Guvernului (a rugat cu umilință – A. C.) de aici *un clas* de studii naționale (C. Stamati, O. A. Chișinău, 1958, p. 391)". Cererea a rămas fără răspuns!

Mai târziu, același *Constantin Stamati* nota următoarele: „În Basarabia lipsesc cu totul școli românești; avem un dialect ruso-român; în grabă nici nu va mai fi limba românească în Basarabia, pentru că are să se mistuie cu cea rusească" (Ibidem, p. 501).

Feciorul fabulistului, *Constantin Stamati-Ciurea*, prozator, dramaturg și poet (1828–1898) nota cu tristețe și durere: „Ce se atinge de scrierile mele în limba română, îmi era imposibil a le scoate la lumină. În toată Rusia nu există nici o tipografie română. Limba română rustică, așa cum o vorbește poporul nostru din Basarabia, a fost singurul izvor din care m-am adăpat. Nici o școală populară măcar! Am fost și sunt o insulă solitară în imensul ocean al slavismului. Mai mult nu zic" (O. A. Chișinău, 1957, p. 424).

Este bine cunoscută activitatea preotului Alexe Mateevici de apărător înflăcărat al cauzei naționale, al luptei pentru identitatea etnică a românilor, a limbii române, a istoriei neamului, a religiei ortodoxe, a obiceiurilor strămoșești. Iată unele acțiuni concrete ale patriotului Alexe Mateevici (1878–1917; satul Căinari, Zaim, județul Tighina):

Primo. Ca elev la Seminarul Teologic din Chișinău, în anul 1906 întocmește un *Memoriu* din partea seminariștilor, cerând „obligativitatea predării în limba română în clasele superioare, *introducerea Istoriei Naționale* și a *Cântării bisericești moldovenești"* (vezi: I. Nuță, *Alexe Mateevici și limba română* – rev. Limba română. Chișinău, 1991, nr. 4, p. 28).

Secundo. Tot în anul 1906, în primul ziar de limbă română *Basarabia*, Alexe Mateevici scria: „Dacă moldovenii noștri până în vremea de astăzi au stat obijduiți, în întuneric, apoi (asta s-a întâmplat) din pricina că ei au fost atât de chinuiți, atât de lipsiți de cele trebuincioase traiului, inimii și minții, că nici n-au știut că mai este ceva pe lume, afară de bordeiele lor, sărace și pustiu.

Ei nici n-au auzit de bunurile învățăturii în limba-mamă, nici nu și-au putut închipui ce plăcere simți, când citești o carte serioasă în limba pe care o auzi și o vorbești din leagăn" (Alexe Mateevici. *Poezii. Carmena.* Ediție bilingvă româno-latină. Versiunea latină Valentin Harega. Prefața lui H. Corbu. Chișinău: Știința, 1996, p. 7).

Terzo. Fiind student la Academia Teologică din Kiev (1910–1914), în numele Societății *Deșteptarea* cere introducerea *Limbii române în școlile din Basarabia* (I. Nuță. Ibidem, p. 29).

Quarto. Pe 25-28 mai 1917 la Chișinău, în curs de eliberare de țarism, s-a ținut „Congresul gubernial al învățătorilor moldoveni din Basarabia". Să cităm fragmentar din ilustra alocuțiune a lui A. Mateevici la acest Congres: „Lucrul drept poate înflori numai dacă se întemeiază pe idei drepte. Cu mâhnire am văzut astăzi că între dumneavoastră nu toți sunt uniți asupra unor idei drepte. Unii se socotesc moldoveni, alții – cei mai puțini – români. Ei, bine, dacă ați luat asupra dumneavoastră sarcina de a lumina poporul, apoi trebuie să dați poporului idei adevărate, căci altfel întreg învățământul e fără rost...

Da, suntem moldoveni, fii ai vechii Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania (*aplauze*). Frații noștri din Bucovina, Transilvania

şi Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci îşi zic români. Aşa trebuie să facem şi noi! (*aplauze*)...

Trebuie să ştim de unde ne tragem, căci altfel suntem nişte nenorociţi rătăciţi.

Trebuie să ştim că suntem români, strănepoţi de-ai romanilor, şi fraţi cu italienii, francezii, spaniolii şi portughezii. Aceasta trebuie s-o spunem şi copiilor şi tuturor celor neluminaţi, să-i luminăm pe toţi cu lumina dreaptă...

N-avem două limbi şi două literaturi, ci numai una, aceeaşi cu cea de peste Prut. Aceasta să se ştie din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba. Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecât la limba literară românească (subl. n. – A. C.) (A. Mateevici. Opere, vol. I, 1993, p. 463-464).

Alexe Mateevici, autorul celebrei poezii *Limba noastră*, devenită astăzi Imnul Republicii Moldova, nu a fost nici politician, nici savant, ci preot, chemat să lumineze poporul, ca un păstor al inimilor, om de bună-credinţă, susţinător şi protagonist al adevărului, oricare ar fi el!

Interesant este de menţionat, în această ordine de idei, că în Basarabia, pe vremea ţarismului, se găseau şi intelectuali ruşi care înţelegeau că aici locuiesc români-basarabeni şi că ei vorbesc limba română. Astfel, eforul Circumscripţiei de Învăţământ Odesa A. Artimovici, într-o scrisoare din 11 februarie 1863 către Ministerul Instrucţiunii Publice din Rusia, scria: „Sunt de părerea că va fi greu să împiedicăm *populaţia românească a Basarabiei* (subl. n. – A. C.) să folosească limba Principatelor vecine, unde populaţia românească compactă o va dezvolta pe baza elementelor latineşti, neprielnice limbii slave; restricţiile guvernamentale, ce urmăresc în cazul dat scopul de a înrădăcina în Basarabia un dialect apropiat limbii slave, nu vor fi, se vede, de nici un folos: *nu-i putem constrânge pe învăţători să predea o limbă care în curând va deveni moartă în Moldova şi Valahia, adică printre masele principalelor ei purtători, şi nici părinţii nu vor dori ca ai lor copii să înveţe o limbă diferită de cea pe care o vorbesc ei în viaţa de toate zilele”* (subl. n. – A. C.) [Arhiva Centrală Istorică de Stat din Sankt Petersburg. Fond 733, registru 78, dos. 1043, fila 7-8. Citat apud Ion Iova. *Ioan Doncev şi istoria apariţiei manualelor lui* / Revista de Lingvistică şi Ştiinţă Literară. A.Ş.M., 1993, nr. 1, p. 98. Vezi şi Lidia Colesnic. *Funcţionarea limbii române în instituţiile de învăţământ din Basarabia (1812–1918)*. Autoreferatul tezei de doctor în filologie. USM, Chişinău, 2001, p. 14. De aceeaşi autoare *Limba română în Basarabia (1812–1918)*. Chişinău, Ed. Museum, 2003, passim). Comentariile ne par de prisos!].

Nu este lipsit de interes să arătăm că a pledat cauza limbii române în şcolile basarabene deputatul Dionisii Petrovici Gulkin, de origine rusă.

Când Duma de Stat de Legislatura III, 1911 a discutat Proiectul de Lege cu privire la învăţământul primar, discuţii aprinse a stârnit chestiunea *limbii* de predare în şcolile minoritare. Puterea oficială şovină dorea rusificarea grabnică a minoritarilor, inclusiv a basarabenilor. Deputatul de origine rusă Dionisii Gulkin, ales din partea ţăranilor basarabeni, spre deosebire de alţi deputaţi (unii chiar fiind din Basarabia), a cerut şcoli primare cu limba română de predare (vezi: T. Rusu. *Un singur om împotriva unui imperiu.* Făclia, 22 apr. 2011, p. 12, apud Ф. К. Гросу. *Молдавский великоросс*. Chişinău, 2011).

În alocaţiunea sa ţinută la şedinţa Dumei de Stat din Petersburg, la 10 noiembrie 1911, deputatul din Basarabia D. P. Gulkin a menţionat despre „rusificarea forţată care se produce... în Basarabia, ...pentru care trebuie să-i fie ruşine unui om rus onest”. Şi mai departe „Nici într-o biserică... nu se oficiază slujba bisericească (oficiul divin) în limba localnicilor, peste tot slujba e în limba rusă, aşa că nici un moldovean nu înţelege nimic”, „eu consider că separatismul apare în rezultatul rusificării violente”.

Contra opiniei lui Gulkin s-au pronunţat Vladimir Purişkevici, mare moşier şi ministru; Nicolae Ghepeţchi (preot), Nicolae Şoltuz – primar de Soroca, Leonid Casso, ministru al Instrucţiunii Publice (1910–1914) ş. a.

Vl. Purişkevici, de pildă, a replicat: „Dacă se dau şcoli în limba maternă moldovenilor, apoi trebuie permise şcoli naţionale şi iakuţilor, ceremişilor, bureaţilor şi altor popoare slab dezvoltate” (vezi: Andrei Grosu. *Cum l-am descoperit pe D. P. Gulkin*. Făclia, 30.X.2010, p. 9; apud Petru Cazacu. *Moldova dintre Prut şi Nistru, 1912–1918*. Chişinău, 1992, p. 198).

Cu o deosebită indignare şi furie împotriva propunerii lui Gulkin s-a pronunţat deputatul basarabean, preotul Nicolae Ghepeţchi. În alocuţiunea din 12 octombrie 1911, Domnia Sa a exclamat cu indignare: „ce drept... avea Gulkin, un venetic velicorus în Basarabia, să propună... o aşa şcoală, în care predarea să fie numai în limba moldovenească, iar limba rusă să fie predată numai ca obiect de studiu”.

Şi mai departe „Eu trebuie să-l întreb pe Gulkin, e rezultatul nechibzuinţei sau rezultatul trădării Basarabiei?.. – Gulkin a propus o modificare ce va produce la noi un adevărat incendiu. Prin urmare, domnilor, le veţi da celor de stânga o *armă ostilă*

pentru a face o transformare în conştiinţa moldovenilor (subl. n. – A. C.) (vezi: Andrei Grosu. *Cum l-am descoperit pe D. P. Gulkin*. Făclia, 31.X.2010, p. 9).

Văzând furibunda opoziţie ce i se face, Dionisii Gulkin a explicat Parlamentului ţarist că „poporul rus nu doreşte rusificarea forţată a minoritarilor, că aici e vorba de nişte ambiţii ale unei gloate de impostori, care nu fac altceva decât să semene vrajdă şi dezbinare între cetăţenii ruşi" (vezi: Mihai Bendas. *D. P. Gulkin – un exponent al spiritualităţii basarabene*. Făclia, 17 decembrie 2011, apud А. К. Гросу. *Молдавский великоросс*. Chişinău, 2011).

Este semnificativă replica deputatului basarabean Dionisii Gulkin, adresată parlamentarilor ruşi: „Chiar dacă mă veţi exclude din Duma de Stat, totuna nu pot tăcea, atunci când poporul meu vrea să vorbească" (Mihai Bendas, art. cit. *supra*).

VI. Limba română în Bucovina, ocupată de Imperiul Austro-Ungar (1755), în comparaţie cu situaţia glotică în Basarabia sub ţarismul rus (1812–1918)

Fiindcă între Basarabia şi Bucovina există afinităţi de ordin istoric, etnic, lingvistic (glotic), social-politic, cultural etc. (ambele regiuni s-au unit cu Patria-mamă România în anul 1918 – Basarabia la 27 martie, Bucovina – la 28 noiembrie), ne vom ocupa de diversitatea politicilor lingvistice ale celor două Imperii (Austro-Ungar – în Bucovina şi Imperiul ţarist rus în Basarabia).

Se ştie că o parte importantă a Ţării de Sus a Moldovei în 1775 a fost răpită de Imperiul Austro-Ungar şi denumită *Bucovina* (mai exact, nordul Bucovinei, ţinutul Herţa şi judeţul Hotin, actuala regiune Cernăuţi).

Basarabia – parte a Moldovei istorice situată între Prut, Nistru, Dunăre şi Marea Neagră, în 1812 (după războiul ruso-turc şi Pacea de la Bucureşti) a fost anexată de către Rusia ţaristă, care a stăpânit-o 106 ani, până la 1917, când s-a creat Republica Democratică Moldovenească, iar la 27 martie 1918 prin votul Sfatului Ţării se declară Unirea Basarabiei cu România[3].

Din capul locului menţionăm că în Bucovina românismul nu a fost blocat completamente ca în Basarabia, devenită gubernie rusească.

Confruntând *grosso modo* politica lingvistică a celor două imperii: Austro-Ungar în Bucovina şi rus în Basarabia (pe parcursul secolului XIX), faţă de populaţia românească autohtonă din aceste teritorii, putem conchide că în Ţara Fagilor *această politică* a fost mai îngăduitoare, mai loială, pe când în Basarabia ţarismul i-a ţinut pe români în plină beznă şi mărginire culturală.

Acad. Grigore Bostan[4] relatează că, de acum la finele secolului al XVIII-lea în Bucovina au fost alcătuite (compilate sau copiate) unele cărţi populare ca *Alexandria* (1781), *Codicele Constantin Popovici*, cu pasaje din povestea lui Sandipa filozoful şi legenda despre Războiul Troadei – redactate la Cernăuţi, 1796.

Se editează manuale, cărţi de legi, iar în 1811 la Cernăuţi apare un calendar românesc numit *Calendar de casă*; în 1820 Teodor Racoci editează un *Crestomatic Românesc* ce conţinea traduceri „de istorii şi de alte făptorii, scoase din autori de pe osebite limbi". Se face remarca „s-au tălmăcit de către Teodor Racoci, tâlmaciu a gubernii de Galiţia. Cernăuţi"[5].

O anume activitate culturală a desfăşurat şi Gheorghe Asachi, refugiat în 1821 la Herţa, în locuriele copilăriei sale, „apoi în satul Colincăuţi, jud. Hotin", unde a cules mostre de creaţie populară orală.

Din 1814 la Cernăuţi începe să reapară *Calendarul de casă* cu suplimente beletristice (proză, istorisiri scurte, proverbe, zicători româneşti). Aici găsim versuri, sonete, fabule, semnate de preotul din Ceahor şi predicarul la Catedrala din Cernăuţi Morariu-Andreevici (1818–1895), ulterior (din 1880) arhiepiscop şi Mitropolit al Bucovinei. Lui îi aparţine fabula „Cucoşul curcănit" (1846) cu următoarea morală:

Soiul tău păzeşte, nu te fă curcan,
Limba ta cinsteşte, de eşti moldovan,
Nu te urî însuţi, nu te depărta,
De obiceiul tău şi de limba ta,
Şi de laşi aice pe ai tăi strămoşi,
Te prefaci în altul, ca şi cel cucoş[6].

Tot în 1846 în „Calendar..." T. Vasilovici

[3] Grigore Bostan, Lora Bostan. *Compendium şi antologie „Pagini de literatură română. Bucovina. Regiunea Cernăuţi, 1775–2000"*. Cernăuţi, Ed. Alexandru cel Bun, 2000.

[4] Aici ar trebui să facem o menţiune specială şi să arătăm că noua orânduire politico-socială din Basarabia (Regatul Român) nu a discriminat minorităţile naţionale, permiţându-le şcoli în limbile respective. Astfel, în a. 1921, în judeţele din Basarabia funcţionau şcoli cu diverse etnii minoritare, şi anume: *ucraineşti* – 220; *ruseşti* – 120; *bulgăreşti* – 78; *germane* – 73; *alte etnii* – 43 de şcoli primare (vezi: Ioana Axentii. *Dezvoltarea gândirii pedagogice în Basarabia anilor 1918–1940*. Autoreferat al tezei de doctor în pedagogie. Chişinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2004, p. 10).

[5] Grigore Bostan, Lora Bostan. *Compendium şi antologie „Pagini de literatură română. Bucovina. Regiunea Cernăuţi, 1775-2000"*. Cernăuţi, Ed. Alexandru cel Bun, 2000, p. 5.

[6] *Idem, ibidem,* p.6.

publică o poezie ce pune la stâlpul infamiei pe cei ce ocolesc („uită") limba română, preferând una străină (germana). Poezia se numeşte „Limba noastră către noi", din care desprindem versurile:

Maica fiul iubeşte, eu cum v-am iubit,
Însă spre amare chinuri voi m-aţi osândit,
Pentru ce, vă rog să-mi spuneţi, voi mă părăsiţi?
Cum că cei mulţi de-al meu nume încă vă roşiţi?

Pe la mijlocul sec. XIX, după eşuarea Revoluţiei de la 1848, s-au refugiat la Cernăuţi V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, Al. Russo, Aron Pumnul, George Bariţiu şi alţi paşoptişti, care erau găzduiţi de Doxachi Hurmuzachi.

Aceşti titani ai românismului au contribuit mult la editarea ziarului *Bucovina. Gazetă românească pentru politică, religie şi literatură* (în limbile română şi germană).

La 1 decembrie 1848 ziarul amintit publică *Petiţia Ţării* (Bucovinei) compusă din 12 puncte (articole), adresate împăratului austriac. În articolul 2 se cerea:

– ca păstrare a naţionalităţii, să se întemeieze şcoli pentru limba şi literatura româneasca

– în dregătorii să se puie numai indivizi ce cunosc limba ţării

– dregătoriile principale să fie datoare a primi cereri însoţite în limba românească şi această limbă să se rezolvească[7].

Alte acţiuni: 1) Graţie muncii entuziasmate a lui Alecsandri, *Bucovina* publică o serie de creaţii populare, ca *Mioriţa, Toma Alimoş, Mihu Copilul, Bujor* etc.; 2) În urma strădaniilor lui Aron Pumnul (1818–1866) în Gimnaziul german din Cernăuţi se introduce un *Curs de Limbă, Literatură şi Istorie a Românilor*. De la Aron Pumnul şi din crestomaţia lui *Lepturariu românesc* (în 4 volume, 6 cărţi, Viena 1862–1865), elevii gimnaziului, printre care era şi M. Eminescu, „află multe lucruri importante despre trecutul istoric şi cultural al poporului român"[8].

Notă. În 1866 junele Eminescu dedică dascălului său iubit poezia *La mormântul lui Aron Pumnul*. Vom reproduce numai câteva versuri:

Îmbracă-te în doliu, frumoasă Bucovină;
Cu cipru negru-încinge antică fruntea ta;
C-acuma din pleiada-ţi auroră şi senină
Se stinse un luceafăr, se stinse o lumină,
Se stinse-o dalbă stea!
Metalica, vibrânda a clopotelor jale
Vuieşte în cadenţă şi sună întristat:
Căci ah! Geniul mare al deşteptării tale
Păşi, se duse acuma pe-a nemuririi cale
Şi-n urmă-i ne-a lăsat!

3) Fraţii Hurmuzachi (Gheorghe şi Alecu) reuşesc, ca în a II-a jumătate a sec. XIX, să deschidă la Institutul de Studii Filozofice (asta era Instituţie Românească de învăţământ superior de până la inaugurarea în 1875 a Universităţii) o *catedră de Limbă şi Literatură Română*. Mai mult chiar, s-a decis ca limba şi literatura română să fie disciplină de predare la *Institutul de Teologie din Cernăuţi*, ceea ce s-a întâmplat încă în 1848.

4) Tot fraţii Hurmuzachi, în 1862, au fondat, prin concursul lui Ion al lui Gheorghe Zbiera, *Societatea pentru Literatură şi Cultură Română în Bucovina* – „Societate care timp de peste 80 de ani a grupat şi a călăuzit forţele intelectuale bucovinene"[9].

5) Între anii 1865-1869 la Cernăuţi se editează *Foaia Societăţii pentru Literatură şi Cultură Română din Bucovina*, în paginile căreia sunt inserate opere artistice ale autorilor din Bucovina şi de peste Prut, multe bucăţi de veritabilă creaţie populară din spaţiul bucovinean.

6) La Cernăuţi, între 1881-1884 se publică revista literară *Aurora Română* – organ beletristic al *Societăţii pentru Literatură şi Cultură Română din Bucovina*.

7) Între 1891-1897 se editează *Gazeta Bucovinei*, unde îşi publică lucrări: Teodor Ştefanelli, Constantin Morariu, foiletonistul Mihai Teliman ş. a.

8) Mai mult de un deceniu (1893–1904) apare ziarul *Deşteptarea. Gazetă pentru popor*, aici găsim poezii, creaţii poetice orale, foiletoane de M. Teliman ş. a.

9) Tot la Cernăuţi se editează între anii 1904-1939, cu întreruperi în perioada Primului Război Mondial, revista *Junimea literară*, care, după opinia lui N. Iorga, „cultiva gustul pentru lucrări literare româneşti de valoare". Şi în continuare: „e o publicaţie de importanţă epocală în dezvoltarea spiritului românesc în Ţara Fagilor". [Redactor-fondator al revistei *Junimea literară* a fost cunoscutul istoric Ion Nistor.]

De relatat că aproape nimic din acţiunile de ordin naţional românesc, realizate în Bucovina sub habsburgi, nu constatăm în Basarabia ocupată de ţarişti.

VII. Încheiere

Ţarismul rus îi ţinea pe românii basarabeni într-un total întuneric, nedeschizându-le nici o şcoală, măcar primară, în limba română. Astfel se explică

[7] *Idem, ibidem, p. 6-7.*

[8] *Idem, ibidem, p.8.*

[9] *Idem, ibidem, p.8.*

faptul că analfabetismul domina la populația aborigenă. Aproximativ 10,5 la sută dintre bărbați știau cât de cât carte rusească, iar printre femei numărul acestora atingea doar 1,7 la sută (vezi: Елена Затича. *Рыцарь молдавской школы*. Новое время. Chişinău, 8 aprilie 2011, p. 6). Limba română era izgonită din biserică, seminarele teologice, judecătorii, administrație etc. etc. (vezi: Cap. I al prezentului articol).

Ca să-i facă pe elevii români din şcolile ruse să învețe mai profund limba de stat, autoritățile locale țariste admiteau scrierea şi publicarea unor gramatici elementare bilingve şi unor dicționare ruso-moldoveneşti. Aceste „opere" conțineau o mulțime de cuvinte, termeni, structuri sintactice calchiate din limba rusă. Prin aceasta se urmărea condamnabila idee de a justifica glotonimul „limba moldovenească", deosebită de cea de peste Prut (vezi: Cap. II şi III din acest articol).

Intelectualii autohtoni, scriitori, oameni de bună-credință şi cu suflet românesc încercau să opună rezistență tăvălugului rusificator, dar efectele erau nesemnificative. În acest sens e relevant şi următorul caz. Într-o şedință din 10 noiembrie 1910 a Dumei de Stat din Rusia țaristă deputatul basarabean de origine rusă Dionisii Gulkin a cerut insistent să se deschidă în Basarabia şcoli primare cu limba de predare moldovenească (adică română), însă el nu a găsit susținere (amănunțit vezi: Cap. V al prezentului articol).

Nicolae Coțofan. *Burlui*. Şamotă, H - 810 mm x 64 mm, 2009

Într-o situație glotică mai favorabilă şi adecvată se aflau românii basarabeni din cele trei județe (Cahul, Ismail şi Bolgrad) retrocedate României de către țarişti între anii 1856-1878. Reveniți la sânul Patriei-mame, timp de 22 de ani românii basarabeni din aceste județe se bucurau de toate drepturile Statului Român, se adăpau constant la patrimoniul cultural general al Țării şi al Limbii Române (vezi: Cap. IV din acest articol).

E cazul să reținem că şi în nordul Bucovinei, în ținutul Herța şi în județul Hotin (actualmente regiunea Cernăuți), sub regimul habsburgic (1775-1918), limba română şi cultura națională nu erau completamente blocate ca în Basarabia sub țarii ruşi (vezi: Cap. VI din prezentul articol).

În încheiere subliniem, în mod expres, că atât pentru românii basarabeni, cât şi pentru cei bucovineni puternica Renaştere Națională a avut loc abia după Unirea cu Patria-mamă România (1918-1940, 1941-1944).

Îmi permit să mai citez o dată pe autorii minunatului volum *Pagini de literatură. Bucovina. Regiunea Cernăuți, 1755–2000:*

Ora stelară a literaturii române din Bucovina o constituie cele două decenii interbelice (1918–1940, 1941–1944)[10]*. Dar această epocă de mare efervescență cultural-literară a fost mult prea scurtă, pentru ca forțele creatoare... să se poată realiza plenar în spațiul bucovinean*.

Acelaşi lucru se poate spune şi referitor la românismul din Basarabia în perioadele numite mai sus. E semnificativ că după Unire, în 1921, în Basarabia s-au deschis 1 233 de şcoli primare româneşti. Învățământul național mergea pe ascendentă. În 1939, de pildă, funcționau 2 718 şcoli cu un contingent de 334 747 de elevi şi 7 591 de profesori de toate gradele; 13 licee de băieți şi 9 licee de fete; 24 de gimnazii (vezi revista Flux, 25 septembrie, 1989, p. 7).

Politica lingvistică în Basarabia în cei 200 de ani a mers pe linie zigzagată, cunoscând urcuşuri, dar şi, mai ales, coborâşuri, fapt care a avut repercusiuni directe negative asupra limbii şi conştiinței noastre naționale. În prezent, dacă dorim să supraviețuim, trebuie „să ne ținem de limbă, de istoria noastră, cum se ține un om, în primejdia de a se îneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare" (Mihail Kogălniceanu).

Bătălia sfântă continuă şi vom ieşi victorioşi, numai dacă vom fi uniți în spirit şi simțiri.

---

[10] *Idem, ibidem, p.18*

UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA CA ŞANSĂ A ASIMILĂRII MODERNITĂŢII EUROPENE

Dr. hab. ***Nicolae ENCIU***

THE UNION OF BESSARABIA WITH ROMANIA AS AN ASSIMILATION CHANCE OF THE EUROPEAN MODERNISM

Beginning with defining the modernization/modernism as an effort of „burning the steps" passed through by the Western European countries, this study substantiates with reasons the thesis, according to which the Declaration of the Sfatul Ţării from 1918 March 27/ April 9 concerning the Union of Bessarabia with Romania was the essential precondition of the effort of political, social-economical and cultural modernization. This very effort was on the one hand crowned with indisputable achievements in various areas of activity, but on the other hand it determined an incomplete, sometimes even distorted assimilation of some fundamental aspects of the European modernism.

În şedinţa istorică din 27 martie / 9 aprilie 1918, pornind de la considerentul că Basarabia, în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, fusese „ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechei Moldove", precum şi „în puterea dreptului istoric şi dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure să-şi hotărască soarta lor", deputaţii Sfatului Ţării au decis, cu majoritate covârşitoare de voturi, unirea Basarabiei cu România[1], integrând, în atare mod, evenimentul în cauză în amplul proces european de concretizare a principiului naţionalităţilor afirmat de Marea Revoluţie Franceză de la 1789 şi realizat, pe parcurs, la scara întregii Europe Centrale şi de Est.

Este în afara oricăror dubii că noua arhitectură naţional-statală a Europei Centrale şi celei Sud-Estice de după Primul Război Mondial a fost nu numai rezultatul războiului, ci şi al efortului naţiunilor asuprite din cele trei imperii din zonă de a înfăptui o cale mai modernă de viaţă prin mijlocirea autodeterminării naţionale. Cu referire la spaţiul românesc de cultură şi civilizaţie, pornind mai ales de la anul 1848, românitatea a conştientizat tot mai mult faptul că progresul naţiunii depinde, în primul rând, de obţinerea libertăţii de a-şi determina ea însăşi viitorul sub conducerea propriilor aleşi. Începând cu acea perioadă, ideea înfăptuirii statelor naţionale a fost fermentul cel mai puternic în Europa. Această tendinţă a fost asociată cu fenomenul dezvoltării şi modernizării tuturor componentelor vieţii naţionale, considerându-se că numai statul naţional are autoritatea şi capacitatea afirmării şi protejării intereselor naţiunii[2].

Considerând modernitatea / modernizarea drept un amplu şi complex proces de reevaluare a ierarhiei valorilor, a instituţiilor care însoţesc sau preced o creştere social-economică, dar şi un progres intelectual remarcabil[3], putem afirma că anul 1918 a constituit nu numai momentul decisiv în făurirea statului naţional unitar român, prin includerea în componenţa sa a tuturor teritoriilor româneşti aflate până atunci sub dominaţie străină[4], ci a marcat, totodată, intrarea întregului continent european într-o etapă istorică calitativ nouă şi total diferită de perioada antebelică[5]. Aceasta, deoarece, în acel an s-a pronunţat sentinţa definitivă în uriaşul proces istoric dintre stat şi naţiune care, deschis de decenii, s-a judecat în cadrul Conferinţei de Pace de la Paris din 1919-1920. „Asistăm, – menţiona în acest context sociologul Dimitrie Gusti, – la înscrierea unui însemnat capitol în istorie: la o înmormântare şi la o înviere. Statul vechi, veşnic agresiv şi cuceritor, bazat, înlăuntru şi în afară, pe simpla putere brutală, a murit, iar statul nou, întemeiat pe o idee, pe ideea naţională şi democratică, i-a luat locul"[6].

Cu referire la România şi, în egală măsură, la Basarabia de după Primul Război Mondial, dezvoltarea social-economică, politică şi culturală a decurs în cadrul unui efort prin care s-a încercat „arderea etapelor" parcurse pe drumul modernizării de către statele Europei Occidentale, efort încununat cu

[1] *Unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*. Antologie de Ion Calafeteanu şi Viorica-Pompilia Moisuc, Editura Hyperion, Chişinău, 1995, p. 215-216.

[2] Detalii la Vasile Puşcaş, *Procesul de modernizare în România interbelică*, în „Revista de istorie" (Bucureşti), tomul 42, nr. 4, 1989, p. 335.

[3] *Enciclopedia universală Britannica*. Vol. 10. Coord.: Ilieş Câmpeanu, Cornelia Marinescu, Editura Litera, Bucureşti, 2010, p.271-272; Alexis Nouss, *Modernitatea.* Traducere din franceză de Viorica Popescu şi Gheorghe Crăciun, Editura Paralela 45, F.l., 2000; Sergiu Tămaş, *Dicţionar politic. Instituţiile democraţiei şi cultura civică*. Ed. a II-a rev. şi ad., Casa de editură şi presă „Şansa" SRL, Bucureşti, 1996, p. 340-341.

[4] Vezi Emmanuel de Martonne, *La nouvelle Roumanie dans la nouvelle Europe*, Tipografia Curţii Regale, Bucureşti, 1922, 20 p.

[5] *Istoria secolului XX*. Vol. I: *Sfârşitul „lumii europene" (1900-1945)*. Sub redacţia: Serge Berstein şi Pierre Milza. Traducere: Marius Ioan, Editura BIC ALL, Bucureşti, partea I, II; I. Saizu şi Al. Tacu, *Europa economică interbelică*, Institutul European, Iaşi, 1997.

[6] Dimitrie Gusti, *Problema naţiunii*, în „Arhiva pentru ştiinţa şi reforma socială", an. I, nr. 2-3, iulie-octombrie 1919, p. 548.

succese incontestabile în varii domenii de activitate, care însă a determinat şi o asimilare incompletă, iar uneori chiar distorsionată, a unor aspecte fundamentale ce caracterizau societăţile ţărilor dezvoltate [7].

Pentru Basarabia în special, Unirea din 1918 a fost precondiţia efortului de modernizare politică, economico-socială şi culturală, efort produs în cadrul procesului de difuzare a unor valori şi forme de organizare instituţională şi economică dinspre Occident prin intermediul factorilor de decizie ai României. Aşa cum afirma preşedintele Consiliului de Miniştri Ion I.C. Brătianu, „România Nouă constituie temelia unei vieţi naţionale, în cadrul căreia se va putea dezvolta de aci înainte în pace şi în fericire întregul neam românesc" [8].

Acelaşi Ion I.C. Brătianu menţiona, pe bună dreptate, că Unirea de la 1918 „izvorăşte din puterea de viaţă a poporului român, din vitejia soldaţilor noştri şi din voinţa hotărâtă a românilor de pretutindeni. Ea se întemeiază pe fiinţa însăşi a neamului românesc, care de aproape două mii de ani, în mijlocul tuturor vitregiilor vremii, a ştiut să-şi păstreze neatins caracterul de conştiinţă naţională. Ea se reazemă pe cerinţele istoriei, care îi impun desfiinţarea tuturor graniţelor nedrepte şi nefireşti şi statornicirea statelor după principiile naţionalităţilor. Ea e voită, în fine, de nevoile neamului românesc care nu poate trăi despărţit şi care numai prin unirea laolaltă a tuturor fiilor lui îşi poate îndeplini cu folos pentru omenire şi cu strălucire pentru el misiunea civilizatoare în această parte a lumii" [9].

Unul dintre promotorii indiscutabili al efortului de modernizare a Basarabiei în primii ani postbelici a fost însuşi regele Ferdinand I (1914-1927) care, prin o serie de decrete-legi a contribuit efectiv la difuzarea şi implementarea unor elemente esenţiale ale modernităţii europene.

Astfel, cu referire la modernizarea politică, prin decretul regal nr. 3675 din 13 decembrie 1918, corpul electoral al tuturor cetăţenilor români majori din teritoriul vechi al României şi din Basarabia era convocat, pentru prima oară în istoria acestui ţinut, să aleagă „pe circumscripţii electorale, prin vot universal, direct, obligator şi secret, şi pe baza reprezentării proporţionale", numărul de deputaţi şi de senatori stabilit prin acelaşi decret [10]. Acest prim exerciţiu electoral s-a produs în martie 1919 când, în Basarabia, din circa 506 000 de alegători cu drept de vot, s-au prezentat la urne 386 000, reprezentând 77-78 % din total. Au fost aleşi 90 de deputaţi în cadrul scrutinului din zilele de 15, 16 şi 17 martie 1919, şi 37 de senatori în zilele de 20 şi 21 martie. Din cei 90 de deputaţi aleşi, 72 aparţineau Partidului Ţărănesc, iar 18 s-au afiliat Ligii Poporului[11].

Precum menţiona ministrul de stat Ion Inculeţ în şedinţa Adunării Deputaţilor, la încheierea acelui prim exerciţiu electoral, „a fost în Basarabia o anchetă făcută de străini. A căzut şi în mâinile mele un exemplar după referatul acesta făcut pentru străini. Ei bine, iată, străinii au constatat că, în Basarabia, alegerile s-au făcut în libertate şi pot fi considerate ca un plebiscit în folosul României" [12]. În aşa mod, prin alegerile din martie 1919 pentru Adunarea Deputaţilor şi Senatul Noii României s-a pus începutul unei vieţi politice şi de partid moderne în Basarabia. Chiar dacă în perioada ce a urmat, până în februarie 1938, România a trecut printr-un adevărat „carusel guvernamental", doar în primul deceniu perindându-se la cârma ţării 11 guverne, este în afara oricăror dubii adevărul că, prin legiferarea votului universal, politica intrase efectiv în viaţa cotidiană a populaţiei Basarabiei, aceasta participând, de rând cu toţi cetăţenii României, la 11 alegeri parlamentare în cei 22 de ani ai perioadei interbelice [13].

Sub aspectul modernizării economice, reforma agrară din 1918-1924 a fost, indiscutabil, cea mai importantă şi apreciată. Indiferent de ideologia de partid îmbrăţişată sau de gradul de influenţă a partidului pe care-l reprezentau în forul legislativ, deputaţii şi senatorii din toate colţurile României au considerat legiferarea reformei agrare drept o îndatorire faţă de ţărănimea care se jertfise în război, iar votul universal şi împroprietărirea au fost înţelese drept două obiective esenţiale, dar ca părţi componente ale unui întreg – democratizarea şi modernizarea societăţii[14]. Aşa cum afirmau în acea perioadă preşedintele Consiliului de Miniştri Ion I.C. Brătianu şi ministrul Agriculturii şi Domeniilor Ion Duca, „numai prin împroprietărire se va face ţărănimei dreptatea ce i s-a făgăduit" şi „numai astfel, rezemată pe un popor înstărit şi mulţumit de soarta lui, unitatea naţională va putea să dea roadele ei binefăcătoare"[15]. Mai mult ca atât, aceiaşi oameni

[7] Detalii la Andrei Josan, *Economia României interbelice în context european*, Editura ASE, Bucureşti, 2004, p. 139-160.

[8] „Monitorul Oficial", nr. 212, 13/26 decembrie 1918, p. 3750.

[9] „Monitorul Oficial", nr. 212, 13/26 decembrie 1918, p. 3749-3750.

[10] „Monitorul Oficial", nr. 213, 14/27 decembrie 1918, p. 3781.

[11] „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", nr. 23, şedinţa din 30 decembrie 1919, p. 313.

[12] „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", nr. 12, şedinţa din 13 decembrie 1919, p. 119.

[13] Ioan Scurtu, *Civilizaţia românească interbelică (1918-1940)*, Editura Fundaţiei România de Mâine, Bucureşti, 2008, p. 174, 185.

[14] Svetlana Suveică, *Basarabia în primul deceniu interbelic (1918-1928): modernizare prin reforme*, Editura Pontos, Chişinău, 2010, p. 130.

[15] „Monitorul Oficial", nr. 214, 15/28 decembrie 1918, p. 3814.

politici şi de stat au insistat cu toată hotărârea „să se ţină seamă de condiţiile speciale ale Basarabiei", deoarece „datoria noastră este să nu nesocotim aceste deosebiri, spre a putea asigura pe viitor ţinutului de peste Prut un aşezământ agrar temeinic şi o dezvoltare istorică liniştită"[16].

În aceeaşi direcţie se înscrie şi efortul factorilor de decizie politică ai României interbelice nu numai de menţinere, ci şi de dezvoltare în continuare a relaţiilor comercial-economice tradiţionale cu Ucraina, chiar dacă Nistrul devenise, după 1918, frontieră de stat între cele două ţări, modificându-i-se prin aceasta regimul obişnuit. Aşa cum până în aprilie 1919, –perioadă în care Ucraina a reuşit să-şi menţină independenţa politică [17], – circulaţia pe Nistru a continuat să se efectueze fără niciun fel de obstacole şi în vederea protejării intereselor economice ale populaţiei Basarabiei, Direcţia generală economică din cadrul guvernului României a decis instituirea, până la unificarea administrativă a ţării, a câte un serviciu comun de import-export la Iaşi şi Chişinău, iar în vederea dezvoltării schimbului de mărfuri cu Ucraina, aceeaşi Direcţie generală a delegat un reprezentant al său în Ucraina, cu misiunea de creare a unui serviciu economic special[18]. O altă decizie a Consiliului de Miniştri al României, adoptată la propunerea ministrului secretar de stat la departamentul industriei şi comerţului, viza acordarea înlesnirilor şi foloaselor Legii pentru încurajarea industriei naţionale societăţii „Hercule", în intenţia acesteia de înfiinţare a unei fabrici de zahăr în comuna Mândâc din judeţul Soroca [19].

Însă până la eforturile de modernizare economică propriu-zisă a Basarabiei, o serie de măsuri au vizat refacerea ei economică şi socială, cauzată de războiul mondial. Respectivele măsuri au fost cu atât mai preţioase, cu cât România se afla, în acea perioadă, într-o situaţie extrem de dificilă, având stocul de aur depus în trei state – în Rusia, Germania şi Marea Britanie. Potrivit datelor Guvernatorului Băncii Naţionale a României I.G. Bibicescu, din 17 februarie 1919, partea cea mai însemnată a acelui tezaur se afla în Rusia, „în sumă de peste lei 315 mil. aur efectiv şi 1,5 mld. alte valori şi titluri, tezaur garantat de guvernul Imperial", care însă fusese, între timp, înlocuit cu un guvern bolşevic. În plus, o altă parte a tezaurului se afla depusă la Reichsbank din Germania, în valoare de lei 80 469 650 aur efectiv, şi 98 105 500 în Marea Britanie, la Bank of England, deci un total de 493 730 430 aur efectiv[20].

Aşadar, în pofida enormelor dificultăţi, prin decretul regal din 15 octombrie 1918, creditul de război în sumă de 1,7 miliarde lei a fost sporit cu 300 milioane lei, până la suma totală de 2 miliarde de lei, respectiva sumă urmând a fi acordată populaţiei Basarabiei pentru pagubele de orice fel cauzate de război, precum şi pentru orice alte cheltuieli provocate de război[21]. Printr-un alt decret regal, din 1 noiembrie 1918, s-a permis municipiului Chişinău „să contracteze un împrumut până la concurenţa sumei de 10 mil. lei de la orice bancă din ţară şi în cont curent, cu care să se aprovizioneze cu alimente de primă necesitate şi obiecte de îmbrăcăminte şi încălţăminte"[22].

În aceeaşi ordine de idei, prin contribuţia directă a reginei Maria a României, în perioada imediat următoare unirii Basarabiei cu România, având în vedere consecinţele sociale extrem de grave produse de anii războiului mondial, a fost înfiinţată Societatea pentru ocrotirea orfanilor de război, având ca scop „adăpostirea, întreţinerea şi educaţia fizică şi morală a orfanilor de război", cu secţii regionale la Iaşi, Bucureşti, Craiova şi Chişinău, cuprinzând judeţele din întreaga Basarabie[23]. La scurt timp de la înfiinţare, printr-un decret semnat de regele Ferdinand I, s-a decis acordarea unei subvenţii iniţiale de 10 mil. lei Societăţii „Ocrotirea orfanilor din război", prin comitetele din Bucureşti, Iaşi, Craiova şi Chişinău[24]. Concomitent cu respectiva iniţiativă, printr-un alt decret regal, a fost deschis pe seama Ministerului agriculturii şi domeniilor un credit extraordinar de 1 mil. lei, „spre a se veni în ajutorul centralei cooperativelor basarabene, însărcinată cu aprovizionarea populaţiei din Basarabia" [25]. În fine, prin adoptarea statutului Societăţii pe acţiuni „Steaua Basarabiei" cu sediul la Iaşi, s-a urmărit scopul „desfacerii în Basarabia, în condiţiile cele mai avantajoase pentru populaţie, a produselor ce lipsesc acolo, precum petrolul şi derivatele sale, sarea, chibriturile, tutun, scânduri, şindrilă ş.a., precum şi de a aduce din Ba-

[16] „Monitorul Oficial", nr. 220, 22 decembrie 1918 / 4 ianuarie 1919, p. 4016.

[17] Vezi Nicolae Smadu, *Frontul sanitar pe Nistru şi epidemiile din Basarabia*, Imprimeria Statului, Chişinău, 1922, p. 30-31.

[18] „Monitorul Oficial", nr. 117, 17/30 august 1918, p. 1840.

[19] „Monitorul Oficial", nr. 155, 3/16 octombrie 1918, p. 2640.

[20] „Monitorul Oficial", nr. 252, 8/21 februarie 1919, p. 5173-5184.

[21] „Monitorul Oficial", nr. 167, 17/30 octombrie 1918, p. 2002.

[22] „Monitorul Oficial", nr. 181, 3/16 noiembrie 1918, p. 3165.

[23] „Monitorul Oficial", nr. 19, 22 aprilie/5 mai 1918, p. 239-243.

[24] „Monitorul Oficial", nr. 239, 20 ianuarie/2 februarie 1919, p. 4684.

[25] „Monitorul Oficial", nr. 226, 4/17 ianuarie 1919, p. 4230.

sarabia diferite produse în Moldova” [26].

Învăţământul şi efortul de ridicare a nivelului de cultură al maselor largi ale populaţiei Basarabiei au făcut, indiscutabil, obiectul preocupărilor prioritare ale administraţiei române şi întregului corp profesoral din România din chiar anul 1918. Având în vedere lipsa acută a materialelor didactice şi a rechizitelor şcolare, printr-un decret al regelui Ferdinand I, a fost deschis pe seama bugetului Ministerului cultelor şi instrucţiunii, administraţia Casei şcolilor, pe exerciţiul financiar 1918-1919, un credit extraordinar de 1 mil. lei pentru procurarea cărţilor didactice, literare, ştiinţifice şi a rechizitelor pentru nevoile şcolilor din Basarabia [27].

Potrivit mărturiei datând cu 14 noiembrie 1918 a generalului Artur Văitoianu, pe atunci ministru de Interne, „Ministerul Cultelor şi Instrucţiunii a trimis în Basarabia în ianuarie curent mai mulţi învăţători, institutori şi profesori, în scopul de a încerca, prin sfaturi, să risipească neîncrederea semănată printre săteni de către bandele bolşevice şi să formeze legătura sufletească cu poporul de peste Prut. Încercarea, pe cât de folositoare, a fost şi îndrăzneaţă, căci aceşti piloni ai culturii şi ai sufletului românesc au păşit imediat în satele încă pline de răzvrătirea bolşevică, fără a se sprijini pe armata ţării, pentru a nu stârni bănuieli, încrezătoare numai în mijloacele proprii. Părăsindu-şi familiile pentru o cauză naţională, ei şi-au primejduit adeseori viaţa. Numai graţie curajului, stăruinţei, destoiniciei şi aleselor lor calităţi, ei au reuşit a se apropia de sufletul basarabeanului care, căpătând încredere în ei, şi-a tânguit lor necazurile şi păsurile, invitându-i adeseori să judece pricinile dintre locuitori. Frumoasele rezultate ale muncii fără preget ce au depus se pot vedea din faptul că mare parte din ei au fost invitaţi de a rămâne printre dânşii” [28].

Deşi în privinţa modernizării învăţământului au fost adoptate mai multe decizii, elaborate legi etc., un rol extrem de important în această privinţă l-a jucat decretul regal din 14 august 1918 privind înfiinţarea unor gimnazii pentru ucraineni, evrei, ruşi, bulgari, germani şi alte minorităţi din Basarabia, conţinând, totodată, principiile esenţiale după care era organizat întregul sistem al învăţământului în perioada interbelică, şi anume: a) fiecare naţionalitate locuitoare în Basarabia avea dreptul de a-şi instrui copiii în limba naţională, programa studiului limbii naţionale fiind întocmită de o comisie şcolară a naţionalităţii respective, în conformitate cu principiile hotărâte de directorat şi de ministerul instrucţiunii publice; b) părinţii erau liberi în alegerea şcolii pentru copiii lor; c) în fiecare şcoală, învăţământul consta din trei părţi: 1. partea fundamentală, conţinând obiectele la limba română, istoria românilor, geografia României, – toate predate în limba română după programe de stat; 2. obiectele cerute de tipul şcolii şi 3. limba naţionalităţii respective[29].

Avându-se în vedere lipsa acută de personal didactic în primii ani postbelici, la 12 septembrie 1918 a fost adoptat decretul-lege cu privire la organizarea şcolilor medii şi a şcolilor normale (pedagogice) din Basarabia. Primele şcoli normale (pedagogice) erau instituite în oraşele Soroca, Cetatea Albă şi Chişinău, ele fiind definite, conform art. 8 al decretului respectiv, drept „instituţii şcolare pedagogice secundare, care au scopul de a pregăti personalul didactic pentru învăţământul primar”. Durata cursurilor în şcolile normale era de 5 ani. Pentru elevii cei mai silitori şi cu purtare bună, fiecare şcoală normală oferea 100 de burse, câte 20 de fiecare clasă. După absolvirea şcolii, bursierii erau datori să servească în calitate de învăţători pe o durată de cel puţin 5 ani[30]. Acelaşi decret-lege stabilea şi programa şcolilor normale (pedagogice), incluzând obiectele: religia, limba română, limba naţională, limba franceză, pedagogia cu psihologia şi didactica, istoria, matematica, ştiinţele naturii cu fizica, gospodăria rurală, geografia, medicina populară cu igiena, legislaţia administrativă şi şcolară, datoriile învăţătorului, caligrafia, desenul artistic şi liniar, cântarea şi muzica, gimnastica, lucrul manual şi practica agricolă [31].

Practic, după principii identice a fost reorganizată şi modernizată justiţia în Basarabia după 1918. Prin legea privitoare la organizarea justiţiei în Basarabia, din 6 octombrie 1918[32], completată ulterior cu Decretul regal pentru organizarea justiţiei în Basarabia din 6 mai 1919[33], la baza reorganizării acesteia au fost puse două principii esenţiale: a) s-a dat o nouă organizare sistemului judiciar, pus pe temelii moderne, conforme cu noile condiţii istorice, şi b) limba oficială în justiţie a devenit limba română,

[26] „Monitorul Oficial”, nr. 172, 23 octombrie/5 noiembrie 1918, p. 3010-3012.

[27] „Monitorul Oficial”, nr. 252, 8/21 februarie 1919, p. 5136.

[28] „Monitorul Oficial”, nr. 209, 9/22 decembrie 1918, p. 3681-3682.

[29] „Monitorul Oficial”, nr. 117, 17/30 august 1918, p. 1838-1840.

[30] „Monitorul Oficial”, nr. 154, 2/15 octombrie 1918, p. 2628-2630.

[31] Idem, Ibidem, p. 2630.

[32] „Monitorul Oficial”, nr. 160, 9/22 octombrie 1918, p. 2748-2759.

[33] „Monitorul Oficial”, nr. 16, 6 mai 1919, p.891-902; „Monitorul Oficial”, nr. 18, 9 mai 1919, p. 996-1007.

atât în procedura judiciară, cât şi în actele scrise, considerându-se că „numai în modul acesta, marile mase ale poporului român din Basarabia se vor putea bucura de binefacerile unei adevărate justiţii”[34]. În continuarea aceluiaşi efort de modernizare a justiţiei se înscrie şi decretul-lege din 2 mai 1919 pentru aplicarea în Basarabia a codului penal şi a codului de procedură penală română [35].

În şirul altor măsuri de adoptare şi de asimilare a modernităţii europene este de menţionat şi decretul regal din 10 mai 1918, prin care asupra Basarabiei se extindea puterea legii de organizare a personalului administraţiei poştelor, telefoanelor şi telegrafului, a legii de exploatare poştală, telegrafică şi telefonică şi a legii de poştă rurală, în vigoare în România la acea dată. Întru executarea decretului în cauză, printr-o lege specială a fost acordat un credit de 6 871 210 lei pe seama direcţiei generale a PTT din cadrul Ministerului de Interne, pentru înfiinţarea şi întreţinerea serviciului poştal, telegrafic şi telefonic în Basarabia până la 1 aprilie 1919[36].

Printr-un alt decret regal, din 7 iulie 1918, începând cu 1 septembrie 1918, în Basarabia sistemul metric de măsuri şi greutăţi devenea sistemul legal[37]. Este suficient de remarcat că, până în 1918, în Basarabia erau utilizate măsurile vechi pentru lungime, volum şi greutăţi, provenind din evul mediu. Bunăoară, lungimile erau măsurate cu cotul moldovenesc, arşinul, stânjenul sau cu vârsta; volumul – cu ocaua moldovenească, cu vadra moldovenească sau cu chila (pentru pâine); iar greutăţile erau măsurate cu funtul, cu ocaua sau cu pudul [38].

Ministerul Industriei şi Comerţului era însărcinat să stabilească, prin decizie ministerială, echivalentele legale între cele două sisteme. De asemenea, pe seama şi la dispoziţia Ministerului Industriei şi Comerţului se deschidea un credit de 2 mil. lei, în vederea procurării etaloanelor şi măsurilor necesare primăriilor şi comercianţilor, precum şi pentru salarizarea birourilor de măsuri şi greutăţi [39].

În cadrul dezbaterilor asupra importanţei şi semnificaţiei perioadei interbelice din istoria Basarabiei, argumentul cel mai des invocat îl constituie proverbiala „palmă a jandarmului român”. Mai rar însă se invocă – sau chiar se omite cu desăvârşire – faptul că organizarea sanitară în Basarabia, în sensul modern al cuvântului, inclusiv primele vaccinări în masă contra bolilor infecţioase, se datorează anume prezenţei trupelor române şi în special comisarului general al Basarabiei, generalului corp de armată Artur Văitoianu. Astfel, prin ordonanţa nr. 14 din 7 iulie 1918 a Comisarului General al Basarabiei, „văzând starea sanitară rea a Basarabiei şi că tifosul exantematic continuă a fi foarte întins”, generalul a dispus crearea Inspectoratului Sanitar al Basarabiei, – „instituţie cu caracter civilo-militar, pentru combaterea bolilor contagioase din Basarabia şi, implicit, de a organiza serviciul sanitar în Basarabia, punând în legătură această organizare locală cu gruparea mare a familiei româneşti, cu organizarea sanitară din Regat”[40]. Pe de altă parte, prin ordonanţa nr. 25 din 30 iulie 1918, acelaşi Comisar General al Basarabiei a dispus vaccinarea întregii populaţii contra holerei, luându-se totodată măsuri de poliţie sanitară la frontiera Nistrului. Aşa cum s-a relatat, toate vaccinările au fost efectuate gratuit, încununându-se de un real succes [41].

În fine, nu însă şi în ultimul rând, prin adoptarea decretului-lege nr. 122 din 12/25 ianuarie 1919, Basarabia interbelică a beneficiat de o organizare statistică pe baze moderne, noua Direcţie generală a statisticii având atribuţiile de „a culege, examina, verifica, coordona, comunica şi publica toate datele statistice privitoare la teritoriu, populaţie, agricultură, comerţ, industrie, finanţe, circulaţie şi în general la toate ramurile de activitate economică şi de bogăţie a regatului României”[42]. Graţie aceleiaşi noi organizări a statisticii, la 29 decembrie 1930, pe teritoriul întregii Românii, inclusiv în Basarabia, s-a desfăşurat cel mai amplu recensământ al populaţiei care, prin amploarea, profunzimea şi veridicitatea datelor culese, nu a mai fost depăşit de niciun alt recensământ organizat ulterior[43].

În concluzia celor expuse constatăm că perioada cuprinsă între cele două războaie mondiale a însemnat un drum ascendent al societăţii româneşti, statul naţional unitar român înregistrând progrese esenţia-

---

[34] „Monitorul Oficial”, nr. 160, 9/22 octombrie 1918, p. 2756.

[35] „Monitorul Oficial”, nr. 15, 4 mai 1919, p. 813.

[36] „Monitorul Oficial”, nr. 35, 12/15 mai 1918, p. 448.

[37] „Monitorul Oficial”, nr. 165, 14/27 octombrie 1918, p. 2853-2854.

[38] *Calendarul Basarabiei pe 1931.* Întocmit de H. Block şi A. Cândea, Tipografia Eparhială „Cartea Românească”, Chişinău, F.a., p. 1, 31-32.

[39] „Monitorul Oficial”, nr. 165, 14/27 octombrie 1918, p. 2854.

[40] Nicolae Smadu, *Privire generală asupra organizării şi stării sanitare din Basarabia. De la înfiinţarea Inspectoratului până azi. Anii 1918-1920*, Imprimeria Statului, Chişinău, 1920, p. 9-10, 22.

[41] Idem, Ibidem, p. 25.

[42] „Monitorul Oficial”, nr. 50, 20 iunie 1919, p. 2853-2855.

[43] Detalii la Vladimir Trebici, Dr. Sabin Manuilă, organizatorul statisticii ştiinţifice în România, în Sabin Manuilă: *Istorie şi demografie. Studii privind societatea românească între secolele XVI-XX.* Coordonatori: Sorina Bolovan, Ioan Bolovan, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1995, p. 7-25.

le incontestabile în efortul de modernizare politică, economico-socială şi culturală, cu efecte benefice în toate provinciile sale istorice. Reformele din anii 1918-1924 au schimbat în mod radical vechile structuri sociale, economice şi politice, dând naştere unei noi Românii, foarte diferite de cea de până la 1918.

Totodată, la fel de indiscutabil este şi faptul că, alături de numeroasele şi diversele ei împliniri, perioada interbelică a cunoscut şi tot atâtea umbre şi chiar eşecuri. Aceasta deoarece, aşa cum consemna marele diplomat Nicolae Titulescu, dacă înainte de Primul Război Mondial România a avut pace, dar n-a avut dreptate, atunci după Primul Război Mondial, România a avut dreptate, în sensul că i s-a recunoscut unitatea națională, dar n-a mai avut pace [44]. În plus, perioada interbelică a fost prea scurtă pentru a putea produce transformări radicale, astfel încât procesele de modernizare economico-socială, de industrializare s-au manifestat preponderent la nivel urban, unde locuia doar 1/5 din populație, în timp ce societatea românească, în marea ei majoritate, a rămas în stadiul accentuării polarizării economice şi sociale, fiind încă departe de etapa predominării civilizației industriale, a diminuării discrepanțelor şi a preponderenței claselor mijlocii în viața economică[45].

Şi totuşi, în pofida tuturor dificultăților şi limitelor inerente unei perioade istorice prea scurte şi zbuciumate şi chiar dacă reprezentanții de marcă ai intelectualității româneşti interbelice au fost perfect conştienți de faptul că „nu vom putea face nimic complet, ci de-abia vom curăța drumul pentru alții" (Vasile Pârvan, 1919)[46], cert este faptul că, raportată la perioada de până la 1918 şi, mai ales, la ceea ce a urmat după august-septembrie 1944, perioada circumscrisă de cele două războaie mondiale apare ca „veacul de aur" al țărilor Europei de Est, inclusiv al României cu provinciile istorice în componența ei.

[44] Cf. *România şi Europa între cele două Conferințe de pace de la Paris: 1919-1920 şi 1947*. Masă rotundă (Prezentare selectivă), în *Cursurile de Vară ale Universității „Nicolae Iorga"*. Vălenii de Munte, ediția 2004, Editura Libertas, Ploieşti, 2005, p. 142.

[45] Andrei Josan, *Economia României interbelice în context european*, Editura ASE, Bucureşti, 2004, p. 139-140.

[46] Cf. Luminița Iacob, *Modernizare – europenism*. Vol. II. *Percepție, trăire, identitate etnică*, Editura Universității „Al. I. Cuza", Iaşi, 1995, p. 92.

Nicolae Coțofan. *Farfurie decorativă*. Şamotă pictată, Ø - 510 mm, 2007

FOAMETEA POSTBELICĂ ÎN RSS MOLDOVENEASCĂ. POLITICA DE STAT ÎN CONDIȚIILE CATASTROFEI

Membru corespondent al AŞM
Valeriu PASAT

THE POST-WAR HUNGER IN MOLDAVIAN SOVIET SOCIALIST REPUBLIC. STATE POLICY IN DISASTER CONDITIONS

The article of the history Valeriu Pasat analyzes one of most painful segment from history of the RSS Moldova in the Stalinist epoch, the famine from 1946-1947. The author leads to the conclusions that the famine has been generated by a complex of causes and the fault of those causes would have appeared not only because of the drought, natural disasters but also of the state politics: agriculture destroy; food products insufficiency; destroy of the traditional peasant lifestyle; liquidation of the insurance mechanism elaborated for centuries by the rural world; forced acquisition of the agricultural redundancies by the state etc.

Problemele naționale şi implicațiile internaționale în Basarabia, după 1812, au fost de diversă natură. Etapa anilor 1940-1953, numită în istoriografie epoca stalinistă, a fost una dintre cele mai importante în destinul istoric al poporului moldovenesc. O influență negativă imensă asupra dezvoltării RSS Moldoveneşti în perioada anilor 1940-1953, a avut-o foametea, care a atins apogeul dezastrului în anii 1946-1947.

Foametea a fost generată de un complex de cauze. În anii războiului, agricultura URSS în general şi a Moldovei în particular a fost distrusă într-o măsură substanțială. Deja în anii 1944-1945 în Moldova se înregistra insuficiența produselor alimentare şi populația în mare parte suporta foame. Aceste dificultăți au fost agravate de seceta înregistrată atât în 1945, cât şi în 1946. Seceta a cuprins nu doar Moldova, ci şi alte regiuni ale URSS – o mare parte a Ucrainei, Povoljia de Jos, Centrul, Ținutul Primorie.

În linii mari foametea n-a fost generată doar de cataclisme naturale. În răspândirea şi neprevenirea ei şi-a jucat rolul şi politica statului prin sechestrarea abuzivă a producției agricole aparținând gospodăriilor țărăneşti, colectările de grâu la stat fiind exagerate şi necorespunzătoare proporțiilor recoltei. În virtutea caracterului greoi şi corupt al aparatului de stat, se înregistrau pierderi considerabile în procesul de distribuire a ajutoarelor alimentare, precum şi delapidările de grâu de către speculanții care scoteau profit din foamete. Din cauza ascunderii adevărului despre foamete, țara nu putea primi ajutor în produse alimentare de la comunitatea internațională etc. Într-o anumită măsură, anvergura imensă a foametei mai era şi rezultatul distrugerii modului de viață tradițional țărănesc, a lichidării mecanismelor de asigurare elaborate de secole de către populația rurală, care, chiar dacă nu puteau preveni foametea, o diminuau întrucâtva.

Primele semne ale iminenței foametei în masă s-au manifestat deja în vara anului 1945. Cenzura militară a CPSS al RSS Moldoveneşti, care se ocupa de interceptarea scrisorilor cetățenilor, înregistra în această perioadă semnale tot mai frecvente referitoare la situația alarmantă în legătură cu seceta şi cu uscarea cerealelor şi legumelor. Numai în intervalul dintre 5 şi 10 iulie 1945 au fost înregistrate circa 300 de comunicări de acest gen[1]. În legătură cu înrăutățirea situației, conducătorii de partid ai Moldovei au înştiințat Moscova despre problemele alimentare din republică. Într-o scrisoare adresată secretarului CC al PC(b)U G.M. Malenkov din 17 noiembrie 1945, preşedintele SCP al RSSM N.G. Coval şi secretarul CC al PC(b)m N.L. Salogor scriau: „În prezent colhoznicii şi gospodăriile țărăneşti sărace, cu puțin pământ din raioanele numite suferă o nevoie serioasă de ajutor alimentar de la stat". În perioada dintre decembrie 1945 şi martie 1946 ei cereau în calitate de ajutor alimentar 15,6 tone de cereale. O notă cu caracter similar a trimis la Moscova şi conducătorul Biroului CC al PC(b)U pentru Moldova F.M. Butov[2]. Dar semnalele de acest fel rămâneau practic fără urmări.

Concomitent, guvernul unional continua să vândă cereale peste hotare. În iarna şi în primăvara anului 1946, anotimpuri care în anii neroditori constituiau perioada cea mai dificilă, organele securității de stat comunicau conducerii de partid a republicii despre numeroasele reclamații ale populației referitor la „dificultățile alimentare", o mostră a acestor reclamații fiind cea înregistrată la 8 februarie 1946 în satul Vadul lui Vodă, județul Chişinău: „La noi viața e foarte grea. N-avem pâine deloc, mulți mor de foame. Dacă va fi tot aşa până la primăvară, n-o

---

1 *Архив Молдавской Национальной Безопасности Республики Молдова* (în continuare: АМНБ РМ). Дело со спецсообщениями НКГБ МССР за 1945 г., возвращенными из ЦК КП(б)М. Т. 2. Л. 86-92.

2 *Российский Государственный Архив Социально-Политической Истории*, (în continuare: РГАСПИ), Ф. 573. Оп. 1. Д. 7. Л. 79-81.

să rămână nimeni viu”[3]. În primăvara şi vara anului 1946 caracterul acestor comunicate speciale ale MSS devine tot mai alarmat. În aprilie 1946 cenzura militară a MSS a înregistrat 313 scrisori cu comunicări despre „dificultăţile alimentare”, în mai – 538, în iunie – 883. „Din scrisori se vede că starea de spirit a populaţiei este ... decadentă, panicată”, se spunea într-un comunicat special al MSS[4]. Concomitent, în republică continua răspândirea bolilor şi a epidemiilor. La 24 mai 1946 adjunctul şefului secţiei organizatorice-instructori al CC al PC(b)U I.V. Storojev[5] i-a expediat secretarului CC al PC(b)U N.S. Patolicev[6] o notă în care îi atrăgea atenţia asupra situaţiei epidemiologice grave din Moldova, a îmbolnăvirii în masă de tifos, malarie, scabie, boli venerice, precum şi asupra asigurării proaste cu cadre medicale[7]. Ca rezultat al acestei adresări chestiunea respectivă a fost examinată la 8 iunie 1946 de către Secretariatul CC al PC(b)U, care l-a însărcinat pe ministrul ocrotirii sănătăţii al URSS să-i acorde ajutor Moldovei şi să comunice la CC despre măsurile întreprinse[8]. La 19 august 1946, ministrul ocrotirii sănătăţii al URSS G.A. Miterev[9] îi comunica vicepreşedintelui Sovietului Miniştrilor al URSS K.E.Voroşilov[10], care patrona Ministerul ocrotirii sănătăţii, că investigaţia specială a RSS Moldoveneşti a descoperit în multe raioane ale republicii multe mii de copii aflaţi „în diferite stadii de extenuare (distrofie)”. În total, în RSSM, conform datelor aproximative, erau 30 de mii de copii de vârstă preşcolară şi 240 de mii de copii de vârstă şcolară „care aveau nevoie de ajutor material imediat”. Ministrul propunea să fie organizate de urgenţă în Moldova „ospătării speciale de alimentare intensă pentru copii şi astfel să fie salvaţi copiii de moarte”[11].

Diversele comunicări ale MSS şi ale funcţionarilor de partid reflectau doar într-o anumită măsură dimensiunile tragediei care demarase în Moldova. La fel ca şi în toată ţara, după război recoltele de cereale în Moldova s-au micşorat brusc. În 1946 ele erau de 2,5 ori mai mici decât în 1945 şi de cinci ori mai mici decât în 1940[12]. Din cele 963 de mii de tone obţinute în Moldova în 1945, au fost sechestrate 252 mii de tone în vederea colectărilor de grâu la stat. Astfel, în republică au rămas 710 mii de tone. Acestea nu erau suficiente şi de aceea deja la sfârşitul anului 1945 – prima jumătate a anului 1946 a fost înregistrată foametea şi uciderea în masă a vitelor. În 1946 recolta a constituit doar 365 de mii de tone[13]. Aceasta însemna următoarele: chiar dacă toate cerealele recoltate aveau să rămână în Moldova, republica urma să fie cuprinsă de foamete în masă. Cu toate acestea, în 1946 statul şi-a înaintat din nou pretenţiile la o parte din recoltă. Mai întâi, la rugămintea autorităţilor republicane planul de colectare a grâului a fost redus până la 165 de mii de tone[14], dar şi acesta era, desigur, irealizabil. De aceea deja la 19 august Sovietul Miniştrilor al URSS a redus planul până la 72 de mii de tone[15]. Formal, era o reducere considerabilă. Dar, ţinând cont de faptul că în realitate republica în general nu putea îndeplini planul de livrări şi avea ea însăşi nevoie acută de ajutoare substanţiale, această decizie doar agrava catastrofa.

Colectările pe timpul foametei se desfăşurau în condiţii extreme. Grâul era sechestrat de la ţărani prin intermediul unor măsuri de constrângere crun-

3 АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями НКГБ МССР за 1946 г., возвращенными из ЦК КП(б)М. Т. 1. Л. 122.

4 АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями МГБ МССР за 1944-1946 гг., возвращенными из ЦК КП(б)М после ознакомления. Д. 29. Т. 1. Л. 173.

5 Storojev I.V. (1911-1988) – membru al partidului din 1930, candidat în membri ai CC al PC(b)U în 1939–1952, în 1940–1954 – adjunctul şefului secţiei organizatorice-instructori a CC al PC(b)U-PCUS, în 1954-1956 – adjunctul şefului secţiei organe de partid a CC al PCUS, în 1956-1961 – redactor-şef al revistei „Partiinaia jizn”, din 1961 – pensionar.

6 Patolicev Nikolai Semionovici (1908-1989) – membru al partidului din 1928, în 1941-1946 – prim-secretar al comitetului regional Celiabinsk al PC(b)U, în 1946-1947 – secretar al CC al PC(b)U, şeful Direcţiei CC al PC(b)U pentru verificarea organelor de partid, în 1947 – secretar al CC al PC(b)U al Ucrainei, din decembrie 1947 – secretar al comitetului regional Rostov al PC(b)U, în 1950-1956 – prim-secretar al CC al PC(b) al Bielorusiei. Până la pensionarea în 1985 – vice, apoi prim-viceministru al afacerilor externe al URSS, ministru al comerţului extern al URSS.

7 РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 117. Д. 610. Л. 36.

8 РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 116. Д. 264. Л. 64.

9 Miterev Gheorghi Andreevici (1900-1977) – membru al partidului din 1928, în 1939 – ministrul ocrotirii sănătăţii al RSFSR, în 1939-1947 – comisarul norodnic (ministrul) ocrotirii sănătăţii al URSS, demis din funcţie în legătură cu „dosarul profesorilor Kliuieva şi Roskin”, din 1947 – directorul unui institut de cercetări ştiinţifice, în 1954-1971 – preşedintele comitetului executiv al Societăţii „Crucea Roşie” şi al Societăţii „Semiluna Roşie” ale URSS.

10 Voroşilov Kliment Efremovici (1881–1969) – membru al partidului din 1903, membru al Biroului Politic (Prezidiului) CC al PC(b)U–CC al PCUS în 1926-1960, în 1925-1940 – comisarul norodnic pentru afaceri militare şi maritime (comisarul poporului al apărării) al URSS, în 1940-1953 – vicepreşedintele SCP (SM) al URSS, în 1953-1960 – preşedintele Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, în 1960-1969 – membru al Prezidiului Sovietului Suprem al URSS.

11 Государственный Архив Российской Федерации (în continuare: ГАРФ). Ф. Р-8009. Оп. 32. Д. 295.

12 Бомешко Б.Г. *Засуха и голод в Молдавии. 1946-1947 гг.* Кишинев, 1990. С. 16-17.

13 *Голод в Молдове (1946-1947). Сборник документов.* Кишинев, «Штиинца» 1993. С. 6-7.

14 *Ibidem.* С. 205-210.

15 *Ibidem.* С. 237, 239.

te. CC al PC(b)M cerea îndeplinirea necondiționată a planurilor[16]. Percheziţiile, arestările ţăranilor, intentarea a mii de dosare penale contra „datornicilor inveteraţi” erau fenomene obişnuite. Pentru îndeplinirea planului, de la masa de bază a ţăranilor era luat ultimul grăunte. Doar o oarecare uşurare a poverilor livrărilor obligatorii de grâu a constituit hotărârea de a aloca o parte mică a grâului colectat în republică în calitate de ajutor Moldovei. Această decizie a fost luată de guvernul unional prin aceeaşi hotărâre din 19 august, care reducea dimensiunile livrărilor obligatorii. În total, în calitate de ajutor erau oferite pe datorie 24 de mii de tone de grâu alimentar, care trebuia restituit în anii 1947-1948. Pentru comparaţie, putem spune că până la 5 octombrie 1946 au fost predate la stat 43,6 de mii de tone[17].

Ajutorul alimentar era insuficient şi se distribuia, de obicei, ineficient şi cu abuzuri. În total, potrivit datelor din 1 decembrie 1946, populaţiei nu i-au fost date 4 147 tone din 24 de mii cât constituia împrumutul[18]. Situaţia mai era agravată şi de faptul că în octombrie 1946 eu fost reduse drastic contingentele de populaţie care primeau alimente contra cartele. Aceasta s-a întâmplat ca rezultat al unei serii de hotărâri ale guvernului central cu privire la economisirea grâului în legătură cu recoltele mici. Dacă în septembrie în Moldova erau asiguraţi cu raţii alimentare 491 601 persoane, apoi în octombrie acestea erau doar 343 930, adică cu 147 671 de persoane mai puţin. Au fost privaţi de susţinerea statului atât locuitorii oraşelor, cât şi ţăranii. De exemplu, în judeţul Bălţi au fost lipsiţi de raţii 345 de căruţaşi care transportau laptele şi care lucrau la întreprinderi de stat, dar erau ţărani-individualişti. În urma reducerii aprovizionării cu raţii în republică, doar în octombrie, au fost economisite 696 de tone de grâu. Campania respectivă era, de obicei, însoţită de represalii contra demnitarilor, care se făceau vinovaţi de abuzuri sau de fermitate insuficientă. Pentru furt de cartele au fost traşi la răspundere judiciară 62 de persoane[19]. În octombrie s-au redus şi fondurile de grâu alocat pentru comerţ (de la 5 mii la 900 de tone pe lună). Conform calculelor efectuate de organele republicane, până la începutul anului 1947 doar 24,3% din populaţia rurală putea trăi până la noua recoltă fără ajutorul venit de la stat[20].

În februarie 1947 conducătorii Moldovei au mai întreprins o tentativă de a reduce planurile de stat de colectări, de data aceasta la carne. La 13 februarie preşedintele Sovietului Miniştrilor al RSSM G.I. Rud şi primul secretar al CC, N.G. Coval, i-au trimis o scrisoare lui Stalin. Ei îi comunicau: „În anii 1945-1946 teritoriul RSS Moldoveneşti a fost afectat de o secetă mare. În consecinţă, colhozurile, gospodăriile colhoznicilor, mai ales gospodăriile ţărăneşti individuale din raioanele de pe malul drept al Nistrului s-au pomenit într-o situaţie economică extrem de grea. Efectivul de vite în gospodăriile ţărăneşti, se comunica în scrisoare, s-a redus de la 55 la 40%. Ca rezultat, din 378 de mii de gospodării individuale, supuse livrărilor obligatorii de carne, 69% nu aveau vaci, iar 71% – oi. 80% din aceste gospodării (300 de mii), afirmau conducătorii Moldovei, „sunt sărăcite şi primesc ajutor alimentar de la stat”. În această ordine de idei, Rud şi Coval rugau să fie eliberate în 1947 de obligaţiile de a livra carne şi ouă gospodăriile ţărăneşti din raioanele de pe malul drept care primeau ajutor alimentar de la stat, şi mai rugau ca acestora să le fie redus planul de livrare a laptelui şi a brânzei. Ei solicitau, corespunzător, să fie reduse planurile de colectare a cărnii cu 7,55 mii de tone, a ouălor – cu 11 milioane de bucăţi, a laptelui – cu 7,3 mii de tone şi a brânzei – cu 135 de tone. Pe lângă acestea, în scrisoare era exprimată rugămintea de a le anula colhozurilor şi gospodăriilor colhoznicilor toate datoriile de livrări (3 mii de tone de carne, 700 de tone de lapte, 100 de mii de ouă), existente la 1 ianuarie 1947 şi de a scuti colhozurile de livrarea produselor pentru vitele primete de ele în anii 1944-1945 pentru completarea fermelor din sectorul zootehnic[21].

În urma unei prelucrări îndelungate în departamentele centrale, la 17 iunie 1947 a fost adoptată o hotărâre a Sovietului Miniştrilor al URSS prin care erau doar parţial satisfăcute rugăminţile conducătorilor Moldovei. Planurile de livrări obligatorii de carne au fost reduse cu 6 mii de tone, de lapte – cu 7,5 mii de tone, de ouă – cu 9 milioane de bucăţi, de brânză – cu 150 de tone. N-au fost anulate pe deplin nici datoriile de livrări ale colhozurilor – 2 mii de tone de carne, 356 de tone de lapte şi 3 mii de ouă. Rugămintea de a scuti colhozurile de predarea produselor pentru vite a fost satisfăcută pe deplin[22].

Dar nici eliberarea completă a ţăranilor moldoveni de povara livrărilor la stat nu mai putea deja

---

[16] Vezi, de exemplu, hotărârile CC al PC(b)M «О ходе хлебозаготовок в Атакском районе Сорокского уезда» din 17 august 1946 (*Arhiva Organizaţiilor Social-Politice din Republica Moldova,* în continuare: AOSPRM). F. 51. Inv. 4. D. 22. Fol. 186-187), «О мерах по ликвидации отставания в выполнении плана хлебозаготовок» din 27 septembrie 1946 (AOSPRM. F. 51. Inv. 4. D. 24. Fol. 73) ş.a.

[17] *Голод в Молдове (1946-1947). Сборник документов.* Кишинев, «Штиинца» 1993. С. 237, 263.

[18] ГАРФ. Ф. Р-5446. Оп. 49. Д. 2062. Л. 3.

[19] ГАСПИ. Ф. 573. Оп. 1. Д. 14. Л. 94.

[20] Царанов В.И. *Очерки социально-экономического развития Молдовы (1940-1960 гг.).* Кишинев, 2002. С. 149-150.

[21] АПРФ. Ф. 3. Оп. 61. Д. 225. Л. 22-23.

[22] АПРФ. Ф. 3. Оп. 61. Д. 225. Л. 29.

salva situația. Catastrofa era iminentă. În decembrie 1946, conform datelor CC al PC(b)M, numărul bolnavilor de distrofie ajunsese la 43 de mii de persoane[23]. Cea mai periculoasă situație se crease în județele Cahul, Bender şi Chişinău. După cum îi raporta la 20 decembrie 1946 secretarul comitetului județean de partid Bender lui N.G. Coval, primul secretar al CC al PC(b)M, la 1 decembrie erau 10 mii de bolnavi de distrofie, iar peste o săptămână – 13 mii. „În prezent mortalitatea a crescut considerabil, sunt descoperite multe cadavre pe câmpuri, oamenii mor în timp ce se deplasează dintr-o localitate în alta… Există multe cazuri de abandonare a copiilor. Spitalele din tot județul sunt arhipline de bolnavi de distrofie", se spunea în memoriu[24].

La 25 ianuarie 1947 numărul bolnavilor din republică, după cum comunica N.G. Coval într-o scrisoare adresată secretarului CC al PC(b)U N.S. Patolicev, era deja de peste 177 de mii[25], iar la 20 martie – 238,9 de mii[26]. Mortalitatea în republică, conform rapoartelor oficiilor stării civile raionale şi orăşeneşti, era în iulie-noiembrie 1946 în medie de 5,5 mii pe lună, în decembrie înregistra 9 650, în ianuarie 1947 – 19 133, în februarie – 23 791, în martie – 25 953 de cazuri[27].

Din cauza lipsei de alimente oamenii disperați mâncau tot ce le cădea sub mână. Într-un memoriu strict secret din 27 februarie 1947, bunăoară, era astfel evaluată situația din raioanele Congaz şi Ceadâr-Lunga: „Situația generală în aceste raioane poate fi calificată ca o calamitate a poporului – foamete în masă... În legătură cu lipsa ajutorului alimentar şi medical acordat la timp populației, dinamica mortalității cauzate de distrofie nu scade, iar cel mai mare procent de mortalitate îi revine părții sărace a populației de sex preponderent masculin cu vârste cuprinse între 20 şi 45 de ani... În legătură cu insuficiența acută a produselor alimentare şi cu norma mică de ajutor alimentar primit populația adaugă în mâncare diferite adaosuri practic necomestibile ceea ce cauza diferite boli. Investigațiile efectuate au stabilit că populația se află într-o situație materială extrem de grea"[28].

Anume foametea a cauzat apariția în Moldova a acestui fenomen monstruos – canibalismul, atestat într-un şir de documente oficiale strict secrete. Într-un document al Direcției pentru verificarea organelor de partid din 15 februarie 1947, adresat secretarului CC al PC(b)U Patolicev, se conținea o informație despre 32 de cazuri de canibalism în județele Bender, Cahul şi Chişinău (16 – în județul Cahul). În realitate însă aceste cazuri erau mult mai numeroase, fapt confirmat în documentul respectiv. În satul găgăuz Baurci, în noaptea dinspre 7 spre 8 februarie au fost comise 4 omoruri: „Mâncarea cadavrelor umane a căpătat un caracter de masă", se spunea în document. Şi, mai departe: „În acelaşi sat, la o razie din curte în curte au fost descoperite 72 de cadavre neînhumate. Majoritatea cadavrelor umane sunt ascunse în depozite, beciuri, poduri, în troiene de zăpadă. Se văd tăieturi pentru retezarea cărnii folosite ca hrană"[29]. În februarie-aprilie 1947, conform datelor incomplete, de la MSS al RSSM au fost trimise conducerii de partid a republicii cel puțin 20 de comunicate speciale cu fapte concrete de răspândire a canibalismului[30].

În martie 1947, conform datelor incomplete, la MSS al RSSM au parvenit 673 de comunicări despre situația extrem de gravă a oamenilor, despre foamete şi mortalitate[31]:

„...O foamete de necrezut. Foarte mulți sunt bolnavi de distrofie, se umflă, se înnegresc şi mor. În luna ianuarie în satul nostru au murit 150 de oameni, aceeaşi situație este şi în alte raioane.. " (raionul Glodeni).

„...La noi s-a deschis un spital pentru 100 de persoane, acolo primesc oameni bolnavi, umflați, există şi un punct de alimentare pentru 200 de oameni, la care o dată pe zi oamenii sunt hrăniți cu mâncare fierbinte, mai ales sărăcimea are susținere..." (raionul Cahul).

„... Viața în Moldova este foarte grea, foametea e mare, oamenii mor cu pachetele, se închid de tot casele, oamenii cad pe unde merg..." (oraşul Cahul).

„... La noi multă lume moare de foame, n-are

[23] РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 117. Д. 690. Л. 3.

[24] AOSPRM. F. 51. Inv. 4. D. 48. F. 18-20.

[25] РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 122. Д. 220. Л. 67.

[26] *Голод в Молдове*. С. 617.

[27] *Голод в Молдове*. С. 9.

[28] АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Кор. 4. Т. 3. Л. 154, 156, 160-162, 180.

[29] РГАСПИ. Ф. 17. Оп. 122. Д. 220. Л. 69-70.

[30] АМНБ РМ. Дела со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Спецсообщения МГБ МССР от 4, 5, 10, 15, 19, 20, 21 февраля, 5, 8, 15, 17, 18 марта, 8 апреля 1947 г. Кор. 3. Т. 1. Л. 16-18; Кор. 4. Т. 1. Л. 48, 49; Т. 3. Л. 80, 81, 107, 108, 121-124, 142, 160, 161; Т. 4. Л. 20-22, 35-38, 47-51, 57, 58, 61, 86, 87; Ф. 2. Оп. 40. Кор. 3. Д. 1. Л. 145. Autorul a avut ocazia să discute cu unul dintre foştii lucrători ai Biroului CC al PC(b) al Moldovei, care, vorbind despre diferite evenimente ale acelei perioade, a pomenit între altele şi despre un caz de descoperire de către organele securității de stat ale republicii a unei bande de infractori penali, care activau la unul dintre cimitirele oraşului Chişinău. Membrii bandei îi urmăreau pe unii vizitatori, îi omorau, iar din carnea lor preparau pârjoale pe care le vindeau la piața centrală din Chişinău. În timpul operațiunii de reținere a bandei a fost descoperit un subsol utilizat pentru secționarea cadavrelor.

[31] АМНБ РМ. Дела со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Т. 4. Л. 88-93. Спецсообщение от 9 апреля 1947 г.

cine nici măcar să sape mormântul. Cei care mai sunt încă vii abia se ţin pe picioare. Mor mai ales multe femei şi copii...” (raionul Glodeni).

„... Oamenii mănâncă pisici, câini şi tot ce se nimereşte” (oraşul Soroca).

„...E foamete mare aici, la noi, mulţi mor de foame. Mor cei bătrâni şi cei tineri” (raionul Soroca).

Treptat la Moscova parveneau semnale tot mai numeroase despre situaţia catastrofală a Moldovei. La 19 decembrie 1946, ministrul afacerilor interne al RSSM F.I.Tutuşkin i-a expediat ministrului afacerilor interne al URSS S.N.Kruglov o notă, care peste şase zile i-a fost transmisă lui Stalin. El scria în această notă:

„Situaţia alimentară a populaţiei Republicii moldoveneşti la ziua de azi este extrem de grea, mai ales a populaţiei ţărăneşti din judeţele Chişinău, Bender, Cahul şi parţial Orhei şi Bălţi. Dacă în timpul cel mai apropiat nu-i va fi acordat ajutorul alimentar corespunzător populaţiei, în primul rând judeţelor indicate mai sus, situaţia va deveni catastrofală. La 10 decembrie a.c., printre populaţia ţărănească erau 30 443 de distrofici, inclusiv copii – 18 570, pe judeţe: Chişinău – 13 717, Bender – 9 301, Cahul – 6 755, Orhei – 920 şi Bălţi – 50 de persoane. La fel, e un număr mare de bolnavi de edem deproteinizat cauzat de subnutriţie. Investigarea localităţilor a stabilit că în casele ţărăneşti un număr mare de familii zac bolnave de inaniţie, fără să aibă niciun kilogram de pâine… Din aceleaşi cauze în ultimul timp a sporit brusc mortalitatea populaţiei; oamenii mor în sate, pe drumuri şi în oraşe”. În continuare Tutuşkin informa despre creşterea vagabondajului infantil şi a numărului copiilor rămaşi fără supraveghere, a stărilor de spirit, a criminalităţii ca o consecinţă a răspândirii foametei[32].

Conducătorii republicii Butov, Coval şi Rud, la 21 decembrie 1946, au adresat o scrisoare lui I. Stalin în care comunicau despre foamete, despre faptul că „populaţia multor raioane ale republicii foloseşte în alimentaţie surogate de proastă calitate: ghindă, şrot, ştiuleţi de porumb măcinaţi, rădăcini de plante, tulpini de papară măcinate, cadavre de animale pierite etc.”. În scrisoare se spunea şi despre „frecventele cazuri de mortalitate a ţăranilor de foame”. Potrivit estimărilor conducătorilor moldoveni, „de ajutor alimentar imediat aveau nevoie 692 de mii de oameni”. În legătură cu aceasta în notă era exprimată solicitarea de a se acorda ajutor alimentar şi cu seminţe[33].

În ianuarie 1947, secretarul CC al PC(b)U A.A. Kuzneţov a primit o scrisoare de la procurorul general al URSS K.P. Gorşenin, în care se comunica despre cazurile de canibalism care au avut loc în judeţul Cahul al RSS Moldoveneşti şi ale căror victime au devenit o fetiţă de şase luni şi un băieţel de opt ani[34]. În baza acestei informaţii, Secretariatul CC al PC(b)U a adoptat la 4 februarie 1947 hotărârea de a delega în ajutorul CC al PC(b) al Moldovei pe termen de două luni un grup de lucrători ai CC al PC(b)U[35].

Întrucât catastrofa din Moldova căpăta proporţii imense, autorităţile centrale au decis să întreprindă măcar unele măsuri. Printr-o dispoziţie a Sovietului Miniştrilor al URSS din 18 decembrie 1946, republicii i-au fost alocate pentru alimentaţia bolnavilor de distrofie 15 tone de carne, 6 tone de grăsimi animale, 5 tone de zahăr, 12 tone de crupe şi de grâu, fiind prevăzute câte 600 de grame de pâine pe zi pentru fiecare bolnav. Însă aceste alimente au fost distribuite din contul economisirii fondurilor alocate Moldovei în trimestrul patru, adică, de fapt, era vorba de restituirea pentru republică a unei părţi din alimentele pe care nu le-a primit anterior.

La 29 decembrie 1946 a fost adoptată o hotărâre a Sovietului Miniştrilor al URSS cu privire la alocarea unei noi tranşe de ajutor alimentar pentru colhozuri şi ţărani – 1,5 milioane de puduri câte 300 de mii în decursul a cinci luni cu începere din ianuarie. În afară de aceasta, cu începere din ianuarie 1947 era majorat cu 30 de mii de persoane contingentul rural al celor care urmau să primească raţia de pâine, erau alocate resurse şi pentru o masă destinată la 100 de mii de persoane din „populaţia cu necesitate acută” prin intermediul punctelor de alimentare[36].

Din cauza reţinerii trimiterii produselor de către departamentele centrale, organizarea punctelor de alimentare a început la jumătatea lunii ianuarie. Potrivit datelor oficiale, la 20 februarie punctele de alimentare cuprindeau peste 122 de mii de persoane[37]. La punctele de alimentare erau înregistraţi locuitorii republicii recunoscuţi drept foarte istoviţi. Ca adaos la cele 200 g de pâine pe zi care le erau date din contul împrumutului alimentar, ei trebuiau să primească la aceste puncte câte 33 g de carne, 8,5 g de zahăr şi 25 g de crupe pe zi. În realitate însă punctele nu primeau uneori câteva zile la rând nici măcar aceste produse.

În majoritatea cazurilor, punctele de alimentare reprezentau un tablou îngrozitor. De exemplu, în satul Gaidar, raionul Ceadâr-Lunga, 347 de persoane primeau hrană la punctul de alimentare. După cum a arătat un control efectuat în februarie 1947, „distribuirea se desfăşoară pe liste, ca urmare, unele persoane primesc pâinea în locul rudelor şi o mănâncă pe loc, de aceea sunt dese scandalurile. E îmbulzea-

[32] ГАРФ. Ф. Р-9401. Оп. 2. Д. 139. Л. 545-554.

[33] *Голод в Молдове.* С. 347-348.

[34] РГАСПИ. Ф.17. Оп. 117. Д. 694. Л. 3.

[35] РГАСПИ. Ф.17. Оп. 117. Д. 694. Л. 1.

[36] ГАРФ. Ф. Р-5446. Оп. 49. Д. 2062. Л. 4-5.

[37] Голод в Молдове. С. 468.

lă, oamenii mănâncă în camera de distribuire, deoarece în ospătărie ferestrele sunt fără sticle. Lipseşte sarea şi ceapa… Încăperea este murdară. Pentru a face focul, oamenii strică gardurile şi taie copacii din sat”[38].

Prin hotărârea Sovietului Miniştrilor al URSS din 25 ianuarie 1947 „Cu privire la organizarea tratamentului bolnavilor de distrofie în RSS Moldovenească” republicii i se alocau produse alimentare pentru plasarea suplimentară a 20 de mii de paturi provizorii pentru spitalizarea bolnavilor de distrofie, inclusiv 8 mii de paturi pentru bolnavii patronaţi la domiciliu, ei fiind asiguraţi cu ajutor medical ambulatoriu şi alimentaţie pe lângă instituţiile medicinale. În acest scop erau alocate fonduri de mobilă, untură de peşte şi medicamente, precum şi preparate din vitamine. Ministerului comerţului al URSS i se dădea însărcinarea de a aloca lunar, până la 1 iulie 1947, la dispoziţia Sovietului Miniştrilor al RSSM, pentru alimentaţia bolnavilor de distrofie 44 de tone de carne, 12 tone de grăsimi, 10 tone de zahăr, 44 de tone de crupe şi grâu, astfel ca să revină câte 600 de grame pe zi la o persoană[39].

La jumătatea lunii februarie erau spitalizaţi 22,2 mii din numărul total de 209 mii de persoane considerate bolnave de distrofie. Majoritatea lor (17,2 mii) erau spitalizaţi în barăci provizorii. Extinderea spitalizării era împiedicată atât de lipsa de produse şi de inventar, cât şi de lipsa personalului medical. În 570 de barăci lucrau doar 212 medici[40]. Bolnavilor spitalizaţi le revenea o normă mai mare de alimente decât celor epuizaţi înscrişi la punctele alimentare, şi anume: 600 g de pâine pe zi, 73-75 g de carne, 50 g de crupe, 20 g de unt, 16-17 g de zahăr, 16-17 g de făină. În practică însă aceste norme deseori nu erau respectate şi bolnavii se întâmpla să nu primească niciun fel de alimente câteva zile la rând. Condiţiile de la punctele de spitalizare erau îngrozitoare. După cum a arătat controlul punctului din satul Gaidar, raionul Ceadâr-Lunga, efectuat în februarie 1947, cei 210 de bolnavi spitalizaţi (inclusiv 112 copii de până la 14 ani) erau plasaţi în 10 case. „Bolnavii de distrofie zac în lenjerie proprie între 4 şi 8 persoane pe un pat. La 13 februarie 1947 a fost primită o parte de lenjerie nouă, dar în legătură cu păduchii şi cu lipsa băii ea nu este folosită. În încăperi e murdărie, aerul e închis, de bolnavi îngrijesc infirmierele (distrofice). Lipsesc oalele de noapte, bolnavii excretează în paturi”. Cu toate acestea, în sat 70-80 de persoane aşteptau să le vină rândul la spitalizare, dar punctul nu-i putea interna din cauza lipsei de resurse[41]. Conform rapoartelor Ministerului ocrotirii sănătăţii al URSS, la 25 martie 1947 erau spitalizate 66 659 de persoane bolnave de distrofie. În republică au sosit 99 de medici şi 216 lucrători din personalul medicinal mediu de la Moscova, precum şi 44 de medici de la Kiev[42].

La 11 februarie 1947, guvernul unional a majorat contingentul de populaţie rurală, aprovizionată cu pâine, cu 20 de mii de persoane. 10 mii de persoane angajate în câmpul muncii erau aprovizionate conform normei de 200 g de pâine pe zi, 10 mii de membri ai familiilor inapţi de muncă urmau să primească 100 g de pâine[43].

Este evident că toate ajutoarele acestea nu puteau schimba situaţia. Puţinele alimente erau distribuite doar unei părţi neînsemnate a populaţiei. Potrivit calculelor optimiste ale autorităţilor republicane, în februarie 1947 din 2,1 milioane de locuitori ai satelor aveau nevoie de pâine 70,5% (1,47 milioane de persoane), primeau însă – 4 kg de grăunţe pe lună de persoană (normă absolut insuficientă), doar 58,6% din populaţie[44]. În aceste condiţii punctele de alimentare şi puţinele barăci pentru distrofici constituiau doar un ajutor neînsemnat. Chiar şi acest ajutor însă era prost distribuit şi nu ajungea în întregime la cei care aveau nevoie de el. Organele MSS au înregistrat numeroase cazuri de delapidări şi abuzuri la distribuirea împrumutului alimentar[45]. În afară de aceasta, după cum se menţiona într-unul din memoriile informative ale MSS în februarie 1947, „populaţia satelor cu un număr mare de distrofici şi mortalitate ridicată, ca urmare a lipsei de animale de tracţiune, nu este în stare să transporte împrumutul alimentar de la punctele de colectare a cerealelor (Заготзерно)[46].

În legătură cu răspândirea în continuare a foametei, la sfârşitul lunii februarie a anului 1947 în republică a sosit un grup de demnitari de la Moscova în frunte cu vicepreşedintele SM al URSS A.N. Kosîghin[47], care la 10 februarie avusese o au-

[38] АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Т. 3. Л. 175.

[39] АПРФ. Ф. 3. Оп. 61. Д. 225. Л. 19-20.

[40] *Голод в Молдове.* С. 467-468.

[41] АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Т. 3. Л. 170.

[42] ГА РФ. Ф. Р-8009. Оп. 32. Д. 404. Л. 45.

[43] *Голод в Молдове.* С. 448.

[44] *Голод в Молдове.* С. 461.

[45] De văzut în acest sens comunicatul special al MSS МГБ «О недочетах в борьбе с дистрофией» от 20 февраля 1947 г. (АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Т. 1. Л. 16-25).

[46] АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Т. 3. Л. 166.

[47] Vezi Бомешко Б.Г. Засуха и голод в Молдавии. С. 44, 45. Kosîghin Aleksei Nikolaevici (1904-1980) – membru al partidului din 1927, membru al Biroului Politic (Prezidiul) CC al PC(b)U–PCUS în 1948-1952 şi în 1960-1980. În 1940-1953 vicepreşedinte al SCN(Sovietului Miniştrilor) al URSS, con-

dienţă la Stalin[48], şi nu este exclus că în cadrul acelei audienţe să se fi vorbit şi despre situaţia din Moldova. La 24 şi 27 februarie au avut loc două şedinţe ale Biroului CC al PC(b) al Moldovei, la care conducătorii Moldovei au fost supuşi unei critici drastice pentru pasivitate în combaterea foametei[49]. La 25 februarie Kosîghin a trimis de la Chişinău pe canalele de comunicaţie guvernamentală o telefonogramă lui Stalin şi Molotov. Între altele, Kosîghin comunica: „Examinarea chestiunilor legate de situaţia alimentară grea în RSS Moldovenească arată că CC al PC(b) al Moldovei şi Sovietul Miniştrilor au organizat slab munca de realizare a deciziei guvernului unional de a acorda ajutor cu produse alimentare populaţiei RSS Moldoveneşti şi că organizaţiile de partid şi cele sovietice s-au încadrat în această activitate cu o întârziere mare... Până în decembrie a.c. distribuirea împrumutului alimentar era efectuată incorect: toţi ţăranii primeau un împrumut alimentar identic – exista egalitarismul nejustificat… Hotărârea Sovietului Miniştrilor al URSS din 3 februarie a.c. este îndeplinită nesatisfăcător (este vorba de alocarea unui împrumut de seminţe pentru semănat – n.a.). Din cele 40 500 de tone de seminţe de cereale alocate au fost trimise până la 25 februarie circa 11 000 de tone, dar au ajuns în republică doar 1 500 de tone, în timp ce în Moldova se desprimăvărează, drumurile se desfundă, într-un şir de raioane de la 15 martie trebuie să înceapă semănatul. La fel, n-au fost îndeplinite Hotărârile guvernului unional cu privire la aducerea în Moldova a 30 000 de tone de fân, fiind aduse doar 8 000 de tone. Ca rezultat al lipsei furajelor au fost ucise multe vite şi mulţi cai. În republică numărul bolnavilor de distrofie continuă să crească. Îmbolnăvirile de distrofie sunt înregistrate în toate judeţele şi raioanele. S-a creat o situaţie destul de gravă în raioanele sudice (judeţul Cahul)." Atribuindu-le organelor republicane responsabilitatea pentru situaţia grea din Moldova, Kosîghin solicita să fie aprobate „măsuri pentru acordare de ajutor neîntârziat RSS Moldoveneşti"[50].

Deja peste o zi, la 27 februarie, a fost aprobată Hotărârea Sovietului Miniştrilor al URSS nr. 356 „Cu privire la acţiunile suplimentare de ajutorare neîntârziată a RSS Moldoveneşti", în care propunerile lui Kosîghin au fost adoptate cu unele corectări[51]. Conform acestei hotărâri, colhozurilor şi gospodăriilor ţărăneşti din Moldova li se aloca pentru martie, aprilie şi mai un împrumut alimentar suplimentar de 6 mii de tone în părţi egale (Kosîghin ceruse 8 mii de tone). Se permitea organizarea suplimentară a punctelor de alimentare pentru 100 de mii de persoane, extinzând prestarea serviciilor de alimentare a populaţiei care avea nevoie de ea până la 200 de mii de persoane; sporirea numărului de paturi de spital pentru internarea celor grav bolnavi de distrofie cu 20 de mii, astfel ca numărul total al paturilor să ajungă până la 40 de mii; deschiderea suplimentară a caselor de copii pentru 10 mii de copii rămaşi fără părinţi, astfel ca numărul total al locurilor în casele de copii să ajungă până la 22 de mii. Aceste paragrafe ale hotărârii coincideau în totalitate cu propunerile lui Kosîghin.

Cu unele reduceri (la făină: 2 mii de tone în loc de 2,5 de mii de tone), au fost satisfăcute şi solicitările lui Kosîghin de alocare a produselor alimentare pentru bolnavii de distrofie, punctele de alimentare şi casele de copii. Republicii îi mai erau alocate combustibil şi resurse financiare. Avea o mare importanţă şi includerea în hotărâre a unui paragraf cu privire la scutirea până la noua recoltă a ţăranilor de uiumul pentru măcinatul grăunţelor primite ca împrumut alimentar. Referitor la această scutire conducătorii republicii l-au rugat cu deosebită insistenţă pe Kosîghin în timpul întâlnirii de la 24 februarie: „La noi o mare parte a populaţiei primeşte împrumut alimentar şi ţăranii primind împrumutul în formă de grăunţe nu au posibilitatea de a le măcina, deoarece pentru măcinat trebuie să dea un uium de 15% … Ţăranii îl consumă (ajutorul alimentar – n.a.) în grăunţe, ceea ce este dăunător pentru ei"[52]. Kosîghin a comunicat această informaţie lui Stalin şi lui Molotov, menţionând că uiumul a constituit în ianuarie 176 de tone, iar în 15 zile ale lui februarie 40 de tone[53].

La 4 martie Kosîghin le-a trimis de la Chişinău lui Stalin şi Molotov o telegramă în care comunica: „Împreună cu CC al PC(b) al Moldovei şi Sovietul Miniştrilor al RSS Moldoveneşti a fost efectuat un control al judeţelor Moldovei în ceea ce priveşte combaterea maladiilor populaţiei în legătură cu seceta şi cantitatea insuficientă de alimente. În conformitate cu hotărârea Guvernului noi am luat măsurile necesare. Judeţelor şi raioanelor le-au fost alocate şi transportate în teritoriu cantităţile posibile de alimente şi medicamente. A fost stabilit controlul asupra parvenirii la timp şi a consumului alimentelor şi a pâinii.

comitent în 1948 ministrul finanţelor al URSS, în 1948-1953 ministrul industriei uşoare al URSS. Din martie 1953 până la pensionarea în 1980 – ministrul industriei uşoare şi alimentare al URSS, ministrul mărfurilor industriale de larg consum, preşedintele Comitetului de stat pentru planificare al URSS, prim-vicepreşedintele, preşedintele Sovietului Miniştrilor al URSS.

48 *На приеме у Сталина. Тетради (журналы) записей лиц, принятых И.В. Сталиным (1924-1953 гг.)*. М., 2008. С. 481.

49 *Голод в Молдове*. С. 498-512.

50 ГАРФ. Ф. Р-5446. Оп. 50. Д. 2965. Л. 23-26.

51 ГАРФ. Постановления Совета Министров СССР за февраль 1947 г. Л. 709-710.

52 *Голод в Молдове*. С. 499.

53 ГАРФ. Ф. 5446. Оп. 50. Д. 2965. Л. 24.

În sate au fost delegați medici şi lucrători medicali din veriga medie atât localnici, cât şi sosiți speciali din alte regiuni ale Uniunii. Este organizat ajutorul medical suplimentar. Deopotrivă cu spitalizarea celor gravi bolnavi, sunt efectuate vizitele medicale la domiciliu de către lucrătorii medicali. În toate raioanele republicii au fost trimişi lucrători de răspundere din Chişinău şi din centrele județene pentru a întreprinde măsuri la fața locului.

Activitatea organizațiilor de partid şi sovietice a fost restructurată, le-a fost brusc sporită responsabilitatea. Toate chestiunile referitoare la ajutorarea alimentară a populației sunt rezolvate astfel ca să fie îndeplinit planul semănatului de primăvară. În legătură cu aducerea insuficientă a semințelor în republică şi desfundarea drumurilor, au fost luate măsuri pentru intensificarea descărcării şi transportarea semințelor pe calea ferată. Pentru transportarea semințelor şi a alimentelor de la stațiile de cale ferată la locurile de destinație au fost mobilizate automobilele din oraşe.

În legătură cu insuficiența animalelor de tracțiune la țărani (au rămas 47,6% din boi şi 58,4% din cai la 1 ianuarie 1947 față de cei care erau la 1 ianuarie 1946), este adus numărul necesar de hârlețe pentru prelucrarea manuală a solului. Au fost luate măsuri pentru intensificarea aducerii semințelor de legume, având-se în vedere obținerea legumelor timpurii şi schimbarea plantațiilor de cartofi cu legume, deoarece în republică lipsesc semințele de cartofi. În ultimele zile s-a intensificat aducerea fânului în republică, fapt care va da posibilitatea de a pregăti mai bine de semănat animalele de tracțiune. Ajutorul alimentar, precum şi împrumutul de semințe, acordate de Guvern, restructurarea efectuată a activității CC al PC(b) al Moldovei şi a Sovietului Miniştrilor al RSS Moldoveneşti, fac posibilă îndreptarea în timpul cel mai apropiat a situației din republică. La 5 martie revin la Moscova”[54].

Această comunicare denotă ce fel de informații parveneau din Moldova la Moscova în primăvara anului 1947. Optimismul exprimat de Kosîghin era, desigur, departe de realitate. Foametea continua. Dar, cu toate că ajutorul acordat nu era esențial, o mare importanță avea faptul că liderul Kosîghin, dispunând de o anumită autoritate administrativă, putea, prin intermediul aparatului său, să controleze îndeplinirea deciziilor guvernamentale.

Conform dispoziției date de Kosîghin în martie 1947, conducătorii departamentelor prezentau rapoarte detaliate cu privirea la îndeplinirea hotărârii Sovietului Miniştrilor al URSS din 27 februarie[55]. După cum se menționa într-un memoriu al conducerii Moldovei, pregătit în iunie 1947 şi adresat lui Stalin, 300 de mii de gospodării țărăneşti primeau lunar un ajutor alimentar de 475 de mii de puduri, 185 de mii de persoane deserveau punctele de alimentare, 48 de mii de persoane grav bolnave de distrofie, au fost spitalizate[56]. Totodată, distribuirea împrumuturilor alimentare şi organizarea punctelor de alimentare erau deseori efectuate cu mari încălcări. După cum arătau controalele, erau tipice cazurile de aducere cu întârziere a alimentelor, de furturi şi delapidări. În unele soviete săteşti punctele de alimentare erau situate la distanțe considerabile (de până la 10 km) de locul de trai al țăranilor arondați acestora[57].

Una dintre metodele de diminuare a tensiunii în republică, la fel ca şi în perioada antebelică, era recrutarea organizată a forței de muncă la lucru în diferite ramuri ale economiei naționale în alte regiuni ale țării. În 1946-1947 în republică au fost mobilizați şi trimişi la diferite întreprinderi şi şantiere din alte regiuni ale URSS (mai ales în Donbass) peste 40 de mii de persoane[58]. Cu toate că acei recrutați la muncă s-au pomenit în condiții extrem de grele, reducerea populației republicii era considerată un factor de diminuare a foametei.

Şi totuşi, ajutorul acordat şi măsurile întreprinse s-au dovedit a fi insuficiente. Oamenii nu se bizuiau pe stat şi se străduiau să se salveze singuri. La începutul lunii mai 1947, ministrul securității de stat al republicii informa conducerea Biroului CC al PC(b)U pentru Moldova că „a crescut brusc fluxul de locuitori ai Moldovei care încearcă să ajungă cu trenurile mărfare în regiunile vestice ale RSS Ucrainene”. La stațiile de cale ferată Bălți, Ungheni, Ocnița, Larga ş. a. se adunau zilnic între 2 şi 5 mii de oameni, mai ales țărani din județele Chişinău, Bender şi Cahul, care declarau că vor să se transfere cu traiul în locuri mai rodnice. Lucrătorii miliției de transport dădeau jos zilnic din trenurile mărfare câte vreo trei mii de oameni şi îi obligau să facă calea întoarsă. Mulți se împotriveau şi se culcau pe şine. Cei care reuşeau să răzbată peste cordoanele de pe teritoriul Moldovei erau trimişi înapoi deja din Cernăuți şi din alte localități ucrainene. Oamenii istoviți mureau deseori chiar în vagoanele mărfarelor[59].

Au căpătat o largă răspândire şi trecerile frontierei cu România, cu atât mai mult cu cât foametea era deosebit de intensă în raioanele de frontieră. La 4 septembrie 1946, Coval şi Rud au semnat o directivă pentru secretarii comitetelor județene şi raionale şi pentru preşedinții executivelor județene şi raionale cu privire la paza frontierei de stat. În directivă, între altele, se spunea: „Comitetele județene şi cele

[54] АПРФ. Ф. 3. Оп. 61. Д. 225. Л. 25-26.

[55] ГАРФ. Ф. Р-5446. Оп. 50. Д. 2965. Л. 39-51.

[56] РГАСПИ. Ф. 573. Оп. 1. Д. 20. Л. 36.

[57] AOSPRM. F. 51. Inv. 5. D. 123. Fol. 76-79.

[58] Vezi mai detaliat în capitolul 5.

[59] АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Т. 1. Л. 142, 143.

raionale ale PC(b)M să organizeze explicarea zilnică pentru populația din zona de frontieră a importanței militare, politice şi economice ale pazei frontierei de stat... Să obțină ca fiecare locuitor al raioanelor de frontieră să înțeleagă adevărul că încălcarea frontierei de stat, sub orice pretext ar fi făcută, este o crimă extrem de gravă contra statului, că trecerea unui cetățean sovietic pe teritoriul unui stat adiacent este o trădare de Patrie". Directiva cerea să fie organizată paza satelor din zona de frontieră pe timp de noapte prin formarea din activul sătesc şi comsomolişti a unor gărzi speciale, care urmau să-i ajute pe grăniceri[60]. Însă aceste măsuri nu funcționau. La 14 iunie 1947 MSS îi raporta lui Coval despre creşterea stărilor de spirit emigraționiste din cauza foametei în satele din zona de frontieră din județul Cahul. Zeci de oameni au încercat să traverseze hotarul cu România, câțiva au reuşit. Cauzele tentativelor în masă de a fugi din Moldova erau explicate astfel de MSS: „În satele din zona de frontieră o mare parte a țăranilor, mai ales a sărăcimii, mănâncă în fond diferite verdețuri, fapt care a sporit numărul îmbolnăvirilor de distrofie şi maladii gastrice. În doar ultimele zile la punctul medical sătesc din satul Colibaşi s-au adresat 75 de oameni bolnavi. Printre populația satelor din zona de frontieră sunt dezvoltate stările de spirit şi tendințele de a trăi pe socoteala altora, de aceea încetarea de a oferi împrumutul alimentar a influențat într-o măsură semnificativă creşterea stărilor de spirit emigraționiste"[61].

Situația din republică era într-o anumită măsură fixată de comunicările speciale ale MSS. Astfel, la 12 iunie 1947, ministrul securității de stat al RSSM îl informa pe secretarul CC al PC(b) al Moldovei despre faptul că la minister parvine un număr imens de comunicări „despre faptele de mortalitate printre populație *chipurile* (subliniat de noi – V.P.) din cauza dificultăților alimentare". Doar în luna mai parveniseră 1 028 de comunicări de acest fel. În notă erau reproduce asemenea citate din aceste comunicate:

„...Noi trăim foarte rău, oamenii mor – mănâncă buruiene din pădure, seara, întorcându-se acasă, mor pe drum. A murit de acum jumătate de sat, iar statul nu se gândeşte nimic..." (raionul Cotovschi).

„... La noi mulți au murit de foame şi mor şi acum. Mănâncă cai pieriți, țiştari şi alte spurcăciuni. Pe zi mor câte 20-30 de oameni..." (raionul Dubăsari).

„Oamenii umblă parcă ar fi beți de foame. În multe sate au rămas case pustii, pentru că oamenii au murit de foame" (raionul Sângerei).

„... Lumea trăieşte o foamete straşnic de grea, statul acordă atenție puțină, lumea moare în floarea puterilor şi a tinereții, dacă au ieşit întregi din război, apoi mor de foame..., zilnic mor câte 5-7, ba chiar şi mai mulți oameni şi chiar zac în drum..." (raionul Tiraspol).

„...În satul nostru au rămas doar 30% din locuitori, iar ceilalți au murit şi mor de foame, nici chiar pe front n-au murit atâția oameni" (raionul Bălți).

„...A venit o vreme foarte grea, dacă oamenii se mănâncă unii pe alții. Câte 50 de oameni pe zi sunt duşi să fie înmormântați..." (raionul Orhei).

„...Aşa foamete încă n-a fost nicăieri. Oamenii mor ca muştele, şi tot mai mulți mor pe zi ce trece, ..." (raionul Bujor).

„De foamete mare oamenii mănâncă pisici, câini, şoareci, cai şi se mănâncă unii pe alții. Zilnic mor de foame câte 10-15 oameni, nici nu e unde să fie înmormântați. Nu mai avem puteri să trăim aşa mai departe…" (raionul Vulcăneşti)[62].

Situația se înrăutățea şi mai mult în legătură cu faptul că din iunie 1947 a fost sistat ajutorul alimentar centralizat acordat populației, au fost închise punctele alimentare, nu erau alocate mijloace pentru întreținerea spitalelor. Iar recoltarea care începuse nu putea îmbunătăți situația unei părți considerabile a populației, deoarece 127 de mii de gospodării țărăneşti nu aveau semănături de cereale, iar în 100 de mii de gospodării semănăturile culturilor de toamnă pieriseră[63]. În aceste condiții conducerea republicii nu avea altă soluție decât să se adreseze din nou după ajutor la autoritățile centrale. În fondul de arhivă al Biroului PC(b)U pentru Moldova s-a păstrat o copie nesemnată a unui mesaj al secretarului CC al PC(b) al Moldovei N.G.Coval şi al preşedintelui Biroului CC al PC(b)U pentru Moldova V.A.Ivanov adresat lui Stalin, din 9 iunie 1947. Menționând ajutorul important pe care îl primise Moldova în perioada precedentă, conducătorii republicii scriau despre faptul că sistarea acestuia ar fi deocamdată prematură. Conform datelor de care dispuneau ei, la sfârşitul lunii mai rămâneau 115 mii de bolnavi de distrofie, iar 26 de mii de oamenii erau internați în spital. În această ordine de idei, Coval şi Ivanov rugau să fie reluată acordarea de ajutor alimentar colhozurilor şi gospodăriilor țărăneşti pe trei luni, de la 15 iunie până la 15 septembrie, în valoare de 8 mii de tone de făină de ovăz şi de orz în calitate de împrumut fără dobândă cu restituire din recolta anilor 1948-1949. Ei mai solicitau permisiunea de a întreține 20 de mii de paturi de spital pentru bolnavii gravi de distrofie pe două luni. Coval şi Ivanov au trimis o copie a acestei scrisori adresate lui Stalin şi vicepreşedintelui Sovietului Miniştrilor al URSS G.M. Malenkov cu rugămintea ca acesta să-i susțină[64].

60 AOSPRM. F. 51. Inv. 4. D. 46. Fol. 75-77.

61 АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Т. 2. Л. 86-87.

62 АМНБ РМ. Дело со спецсообщениями, возвращенными из ЦК КП(б)М за 1947 г. Т. 2. Л. 81-85.

63 РГАСПИ. Ф. 573. Оп. 1. Д. 20. Л. 36.

64 РГАСПИ. Ф. 573. Оп. 1. Д. 20. Л. 35-37.

Nu e clar dacă scrisorile respective le-au fost trimise lui Stalin şi lui Malenkov. Dar în orice caz ele reflectau situaţia grea din Moldova în vara anului 1947. Se ştie cu precizie că la 15 iunie 1947 Coval şi Ivanov i-au adresat o scrisoare vicepreşedintelui Sovietului Miniştrilor al URSS V.M. Molotov. În această scrisoare se punea problema doar cu privire la alocarea mijloacelor pentru întreţinerea spitalelor pentru bolnavii de distrofie, pentru 20 de mii de paturi, dar nu se vorbea despre ajutorul alimentar[65]. După coordonări îndelungate rugămintea conducătorilor Moldovei a fost parţial satisfăcută. Printr-o dispoziţie a Sovietului Miniştrilor al URSS din 14 iulie 1947, în iulie-august Moldovei i se alocau pentru alimentaţia bolnavilor 100 de mii de tone de făină (au fost solicitate 280 de tone), 20 de tone de crupe (au fost solicitate 60 de tone), 25 de tone de carne şi peşte (au fost solicitate 88 de tone), 10 tone de grăsimi (au fost solicitate 24 de tone) şi 10 tone de zahăr (au fost solicitate 24 de tone). Rugămintea Moldovei de a i se aloca 360 de tone de cartofi n-a fost satisfăcută. Cât priveşte mijloacele băneşti, în loc de 10 milioane de ruble au fost alocate 6 milioane[66]. Se vede că aceasta a fost ultima tranşă de ajutor acordată Moldovei în perioada foametei[67].

În republică recidivele foametei s-au manifestat şi în 1948. Astfel, la 29 ianuarie 1948 preşedintele Biroului pentru Moldova Ivanov îl informa pe secretarul CC al PC(b)U A.A. Kuzneţov despre situaţia dificilă cu produsele alimentare în republică. Conform datelor de care dispunea el, până la 20 ianuarie în Moldova au fost înregistrate 300 de cazuri de îmbolnăvire cu distrofie. O situaţie foarte dificilă s-a creat în raioanele Ceadâr-Lunga (unde au fost detectaţi 214 de bolnavi) şi Congaz. Ivanov înştiinţa că în aceste raioane au fost trimise brigăzi de medici şi resurse suplimentare. Pentru a le acorda ajutor locuitorilor raioanelor deosebit de afectate de boală au fost alocate 100 de mii de ruble. Pe lângă acestea, se planifica să fie alocate circa 1,5 milioane de ruble pentru construcţiile comunale şi de drumuri cu scopul de a organiza locuri noi de muncă[68]. Potrivit unui alt memoriu elaborat în aparatul Biroului CC al PC(b) pentru Moldova, la 20 februarie 1948 în raionul Ceadâr-Lunga erau înregistraţi 203 de bolnavi de distrofie şi 2 106 persoane „care aveau nevoie acută de ajutor”, adică, de fapt, se aflau la limita inaniţiei. Aceştia erau în fond ţăranii care nu reuşiseră să-şi semene loturile în primăvara anului 1947 sau le-au semănat, dar practic n-au obţinut recolte. Pentru a le acorda ajutor, în februarie 1948, în satul Bej-Ghioz, de exemplu, a fost organizat un spital în care au fost internate imediat 133 de persoane. Comitetul executiv raional a pus la punct alimentarea a 300 de copii de vârstă şcolară. Raţia consta din 150 de grame de pâine şi un pahar de ceai. Pentru colhoznicii „care aveau nevoie acută de ajutor” a fost alocat un împrumut destinat procurării „furajului alimentar”, din care era cumpărată pâinea. Adulţilor care lucrau în colhoz li se dădea câte 500 de grame de pâine, iar celor care nu lucrau – câte 300 de grame. Autorităţile locale au purces de urgenţă la crearea locurilor de muncă – la construcţia băii, a centralei electrice, a apeductului. Dar, după cum se menţiona în memoriu, 300-400 de familii nu puteau primi nici măcar acest ajutor[69].

În aprilie 1948 raioanele cuprinse de foamete au fost supuse unei noi inspecţii care a arătat că numărul bolnavilor a început să scadă. Dacă în februarie în raionul Ceadâr-Lunga fuseseră înregistraţi 225 de bolnavi de distrofie, apoi în martie aceştia erau 48, iar în aprilie doar 3. Cu toate că numărul total al bolnavilor de distrofie în raionul Ceadâr-Lunga între 1 octombrie 1947 şi 15 aprilie 1948 constituise 788 de persoane, doar 202 dintre acestea fuseseră spitalizate. Investigând 30 de familii din acest raion, controlorii de la Ministerul controlului de stat au stabilit că ele nu aveau niciun fel de rezerve alimentare şi oamenii mâncau ierburi comestibile şi pomeni accidentale primite de la rude sau vecini. În colhozul „30 de ani ai lui Octombrie” din sovietul sătesc Gaidar, la 13 aprilie 1948 rezervele constituiau 50 de kg de făină de orz şi 30 de kg de varză murată – pentru 542 de persoane. Încercând să se salveze, ţăranii plecau în căutare de câştig în alte raioane sau cerşeau[70]. Luând cunoştinţă de starea de lucruri din raionul Congaz, controlorii au ajuns la concluzia că în ce priveşte „starea fizică şi de îngrăşare populaţia satelor inspectate arată puţin mai bine decât locuitorii raionului Ceadâr-Lunga”. Dar şi acolo în primele patru luni ale anului 1948 au murit de foame 17 persoane. La inspectarea raionului Taraclia pe sectorul medical Tatar-Copceac au fost detectaţi 11 bolnavi de pelagră cauzată de avitaminoză[71]. Foamea se retrăgea lent, făcând jertfe noi.

În concluzie la cele relatate mai sus putem afirma că foametea a fost generată de un complex de cauze şi vina pentru declanşarea ei o purta nu doar perioada de secetă, cataclismele naturale, dar şi politica statului exprimată prin: confiscarea abuzivă a producţiei agricole din gospodăriile individuale; ruinarea agriculturii prin intervenţii administrative abuzive; lipsa de reacţie a statului faţă de nevoile oamenilor; distrugerea modului de viaţă tradiţional ţărănesc; lichidarea mecanismelor de asigurare în cazurile de cataclisme naturale elaborate de secole de către lumea rurală etc.

65 ГАРФ. Ф. Р-5446. Оп. 50. Д. 2910. Л. 1.

66 ГАРФ. Ф. Р-5446. Оп. 56. Д. 195. Л. 251.

67 Vezi Зима В.Ф. *Голод в СССР 1946-1947 годов: происхождение и последствия.* М., 1996. С. 139-140.

68 РГАСПИ. Ф. 573. Оп.1. Д. 30. Л. 22-23.

69 РГАСПИ. Ф. 573. Оп. 1. Д. 30. Л. 53.

70 РГАСПИ. Ф. 573. Оп. 1. Д. 30. Л. 79-82.

71 РГАСПИ. Ф. 573. Оп. 1. Д. 30. Л. 83, 86.

UNELE CONSIDERENTE PRIVIND ISTORIA CONFLICTULUI SECESIONIST DE LA NISTRU

Dr., conf. univ. ***Anatol ȚĂRANU***

SOME CONSIDERATIONS ON THE HISTORY OF THE SECESSIONIST CONFLICT ON THE LEFT BANK OF THE NISTRU RIVER IN THE REPUBLIC OF MOLDOVA

The article represents a brief summary of the conflict's history from its beginning until today. There are data characteristic of the main periods in the evolution of the conflict.

Recent au fost comemorați 200 de ani de la semnarea Tratatului de la București între Imperiul Otoman și Imperiul Țarist, prin care principatul Moldovei, prin forța armelor, a fost dezmembrat în două. Acest act dramatic al istoriei naționale comportă profunde rezonanțe și în contemporanitatea noastră. Una din cele mai grave consecințe ale raptului de la 1812 a fost amplul proces de deznaționalizare și rusificare, la care a fost supusă populația băștinașă a Basarabiei mai întâi în cadrul Imperiului Țarist, apoi în URSS. Prin aceste politici s-a încercat distrugerea ființei naționale a românilor basarabeni. Însă poporul a rezistat tuturor intemperiilor istoriei, iar în 1991, pe o parte considerabilă a teritoriului răpit de la Moldova istorică la 1812, a fost declarată independența statului Republica Moldova.

Afirmarea statului independent însă de la bun început a resimțit influențele nefaste ale unui trecut istoric tumultuos, afectat de rătăciri identitare, mentalități distorsionate de practicile coloniale seculare de deznaționalizare și învrăjbire interetnică. Pe acest fundal, la finele anilor '80 ai secolului trecut a fost instigat conflictul secesionist din raioanele din stânga Nistrului, care comportă și azi o gravitate deosebită pentru procesul de edificare a statului independent Republica Moldova.

Conflictul secesionist de la Nistru a izbucnit ca rezultat al dezmembrării URSS, printre primele manifestări serioase ale acestuia fiind „grevele lingvistice" din Moldova din anul 1989. Dar confruntarea declanșată în societatea moldovenească la sfârșitul anilor '80 avea doar la suprafață caracterul unui „război lingvistic". În realitate era vorba de manifestarea tendințelor de dezvoltare a procesului de democratizare din republică. Pe de o parte, politica restructurării gorbacioviste evolua vertiginos din faza de reformă conservatoare, al cărei scop era de a insufla o viață nouă în sistemul sovietic socialist care se ofilea, în faza revoluției democratice orientată spre distrugerea orânduirii sociale socialiste care își pierduse perspectiva istorică. Pe de altă parte, concomitent cu intensificarea revoluției democratice, pe parcursul ei se suprapuneau evenimentele legate de evoluția în salturi a mișcării de eliberare națională din Moldova, care s-a transformat rapid în revoluție de eliberare națională și care a anexat la sarcina de schimbare a orânduirii sociale sarcina de distrugere a modelului sovietic de gestionare a relațiilor interetnice. În fond, era vorba de efectul revoluției duble, ale cărei componente se developau fără a fi sincronizate nici temporal, nici ca intensitate de manifestare, nici ca distribuție a participanților. Ultima circumstanță complica grav receptarea de către diferitele componente sociale și etnice ale societății moldovenești a sarcinilor și obiectivelor revoluției și servea drept bază pentru confruntarea intereselor contradictorii ale acestora.

În aceste condiții, mișcării de eliberare națională din Moldova, care tindea în mod tot mai conștient la independența politică a republicii, i se opunea partea societății dispusă prosovietic, care milita pentru păstrarea republicii în componența URSS. Complexitatea situației din Moldova, ca, de fapt, și din alte republici sovietice naționale consta în faptul că interesele majorității etnicilor ruși care locuiau în ele, precum și ale autohtonilor rusificați, rezidau în păstrarea URSS, în cadrul căreia ei reprezentau națiunea principală și, prin urmare, privilegiată. De aceea, cea mai mare parte a rușilor din republicile unionale s-au pomenit în opoziție față de tendința radicală a procesului de democratizare, care s-a localizat în mod obiectiv în albia revoluției de eliberare națională. Această împrejurare a exercitat o influență semnificativă asupra opticii Moscovei, prin care Centrul unional examina evenimentele din republicile naționale în general și din Moldova în particular. Deja după dezmembrarea URSS, puterea democratică din Rusia postsovietică, care și-a asumat angajamentul de a apăra interesele compatrioților de peste hotarele Federației Ruse, a devenit în multe privințe ostatica intereselor specifice ale etnicilor ruși în fostele republici sovietice.

La ora actuală sunt disponibile numeroase documente care probează instigarea directă și organizarea de către unii reprezentanți sus-puși ai

conducerii sovietice centrale a unui şir de conflicte separatiste pe teritoriul fostei Uniuni Sovietice. Cât priveşte conflictul transnistrean, la organizarea mişcării separatiste pe teritoriul Moldovei au participat nemijlocit în anii 1989-1991 Preşedintele Sovietului Suprem al URSS Anatoli Lukianov, un şir de deputaţi notorii din grupul „Soiuz" al Sovietului Suprem al URSS, funcţionari de top ai Ministerului Apărării al URSS, Comitetului Securităţii de Stat al URSS (KGB) şi ai Ministerului Afacerilor Interne al URSS[1]. În intenţia aripii conservatoare a conducerii sovietice supreme era instigarea şi stimularea mişcărilor separatiste în limitele republicilor sovietice unionale care îşi manifestau aspiraţia de a ieşi din componenţa URSS. Instigarea separatismului urma să amortizeze aceste aspiraţii şi să stăvilească procesul de dezmembrare a Uniunii Sovietice. Astfel, anume conducerea sovietică a stimulat apariţia unor organizaţii politice numite Mişcări internaţionaliste. Ele îşi canalizau activitatea contra mişcării de eliberare naţionale care lua amploare în republicile naţionale. Acest scenariu a fost pus în aplicare în toate republicile sovietice, însă în funcţie de circumstanţe, la diferite grade de intensitate. În Moldova, realizarea lui a căpătat forma şi fondul conflictului transnistrean.

La etapa iniţială a conflictului, liderii separatismului transnistrean au speculat cu abilitate problemele reale ale politicii restructurării în Moldova, în care lupta contra dominaţiei partidului comunist s-a manifestat prin cerinţa de a i se acorda limbii populaţiei majoritare statutul de limbă de stat şi de a o trece la grafia latină. În aceste condiţii, masa cetăţenilor rusofoni ai Moldovei n-a regăsit în aceste cerinţe interesele sale de fond. S-a produs o sciziune între interesele etnicilor români/moldoveni şi ale rusofonilor, o sciziune care a fost utilizată plenar de cei care râvneau să-i dezbine pe oameni în numele păstrării orânduirii sovietice şi a Uniunii Sovietice ca expresie a acestei orânduiri.

În consecinţă, a fost lansată în circulaţie teza propagandistică cu privire la naţionalismul moldo-român şi la unirea politică a Moldovei cu România. Sperietoarea naţionalismului era necesară pentru mobilizarea populaţiei rusofone a republicii şi pentru a o contrapune românilor moldoveni, care în majoritatea lor sprijineau mişcarea de eliberare naţională şi militau pentru demontarea completă a regimului politic sovietic totalitar.

Eşecul grevelor lingvistice nu a oprit mişcarea separatistă din Moldova. Pomenindu-se în minoritate în parlamentul moldovenesc constituit pentru prima dată pe baze democratice în anul 1990, liderii separatismului transnistrean au ales calea detaşării raioanelor din stânga Nistrului de restul republicii şi a formării din ele a unei enclave separatiste. Deja la 2 iunie 1990, la congresul deputaţilor Sovietelor de toate nivelele din Transnistria şi Bender care s-a desfăşurat în satul Parcani, raionul Slobozia, s-a optat pentru separarea acestui teritoriu de restul Moldovei. Iar la 2 septembrie 1990, la aşa-zisul congres II extraordinar al aceluiaşi organ de la Tiraspol a fost autoproclamată RSS Moldovenească Nistreană, condusă de Igor Smirnov, directorul uneia dintre întreprinderile industriale de subordonare unională din oraş, care se stabilise în Moldova abia în anul 1987[2].

La începuturi, ideologia separatistă se plia pe tentativele de conservare a orânduirii sociale sovietice. Această tendinţă s-a manifestat plenar în primele zile ale puciului de la Moscova din august 1991, când liderii de la Tiraspol şi-au exprimat în mod public susţinerea faţă de pucişti şi au pus în aplicare în regiunea lor decretele GKCP[3]. În realitate însă Uniunea Sovietică îi interesa pe liderii separatişti exclusiv în calitate de stat în care le erau protejate privilegiile de castă superioară.

De îndată ce URSS a încetat să mai satisfacă această cerinţă, ei au trădat-o fără pic de regret: la 25 august 1991 pe teritoriul uzinei „Kirov" din Tiraspol s-a desfăşurat sesiunea aşa-numitului Soviet Suprem al RSSMN, la care a fost proclamată independenţa republicii separatiste. În condiţiile în care la acea etapă Republica Moldova rămânea în continuare de jure în componenţa statului unional, Transnistria separatistă s-a grăbit să pună umărul la dezmembrarea juridică a URSS. Liderii separatişti din Transnistria şi propaganda lor preferă să nu afişeze acest fapt indiscutabil.

Proclamarea la 27 august 1991 a independenţei Republicii Moldova a marcat începutul etapei de tranziţie a conflictului transnistrean în faza confruntării armate. La 6 septembrie 1991 Sovietul Suprem al aşa-numitei RMN adoptă hotărârea cu privire la transferul tuturor organelor constituţionale ale puterii din Transnistria sub jurisdicţia republicii autoproclamate. Concomitent este adoptată şi hotărârea cu privire la constituirea „gărzii republicane"[4]. Prin aceste acţiuni liderii separatişti au păşit practic pe

[1] Gh. Cojocaru, *Separatismul în slujba imperiului*, Civitas, Chişinău, 2000, p. 5-6.

[2] A. Ţăranu, *Cauzele conflictului armat de la Nistru (începutul anilor '90)*, Caiete de istorie, an.1, nr.2, 2002, p.9.

[3] *Ibidem,* p. 8.

[4] Mihai Grecu, Anatol Ţăranu, *Trupele ruse în Republica Moldova (culegere de documente şi materiale)*, Grupul Editorial Litera, Chişinău, 2004, p.52.

calea declanşării conflictului armat, care a început prin operaţiunile de preluare cu forţa a organelor constituţionale ale puterii în regiunea transnistreană a Moldovei de către rebelii înarmaţi, organizaţi ca gardă republicană.

Primele ciocniri armate ale conflictului s-au produs în toamna anului 1991 în procesul preluării cu forţa de către separatişti a organelor puterii constituţionale în Transnistria, mai întâi de toate, a instituţiilor de asigurare a ordinii publice. Drept mărturie a începerii ciocnirilor armate între părţile conflictului poate servi procesul verbal al acordului semnat la 1 octombrie 1991 de reprezentanţii conducerii republicii Moldova, cu cei ai Sovietului Suprem al Federaţiei Ruse şi cei ai autorităţilor separatiste din Transnistria, în care se atestă pentru prima oară necesitatea reglementării paşnice a conflictului[5].

Dar deja a doua zi după semnarea procesului verbal acesta a fost încălcat cu brutalitate la Tiraspol, unde separatiştii şi-au subordonat cu forţa secţia orăşenească de poliţie. Apoi, în decursul întregii perioade care a urmat până la sfârşitul anului 1991, s-a succedat un şir lung de ciocniri armate între poliţie şi garda republicană separatistă.

Lista victimelor conflictului armat începe la 13 decembrie 1991, când rebelii înarmaţi ai separatiştilor au deschis pe neaşteptate focul asupra forţelor poliţiste trimise în ajutorul secţiei raionale de poliţie Dubăsari aflată în stare de asediu. În consecinţă, 4 poliţişti au fost ucişi, iar 9 – răniţi, în timp ce rebelii au pierdut 3 persoane omorâte şi 8 rănite. A fost rănit şi un civil. Acest eveniment a marcat începutul degradării tragice a situaţiei în zona conflictului. Doar în perioada dintre decembrie 1991 şi martie 1992 au fost înregistrate 57 de acţiuni criminale ale gardiştilor contra poliţiei moldoveneşti, în urma cărora 4 poliţişti au murit, 13 au fost răniţi şi peste 40 dezarmaţi cu forţa[6]. Evenimentele de la Dubăsari au pus, de fapt, începutul conflictului armat de la Nistru, care în decurs de câteva luni a degenerat în faza unor acţiuni militare de proporţii mari pe trei direcţii principale – Cocieri, Coşniţa şi Bender.

Astfel, cu începere din toamna anului 1991, ţara noastră a fost implicată într-un conflict armat, a cărui cauză principală era conflictul etno-politic între mişcarea de eliberare naţională din Republica Moldova, revoluţionară în fond, şi forţele contrarevoluţionare care exprimau interesele celei mai conservatoare părţi a fostei pături nomenclaturiste sovietice de partid şi economice, al cărei detaşament de avangardă era poziţionat în regiunea transnistreană a republicii. Conflictul armat a fost declanşat de forţele separatiste, a căror acoperire ideologică devenise, în perioada incipientă, ideea păstrării integrităţii statale a URSS, idee condimentată copios cu ticuri românofobe cu rădăcini profunde în ideologia comunistă sovietică, care în noile condiţii a fost pusă în serviciul separatismului transnistrean. Conflictul armat transnistrean a devenit punctul culminant în dezvoltarea revoluţiei democratice care avea o componentă activă cu caracter de eliberare naţională, revoluţie încununată cu dobândirea independenţei politice de către Republica Moldova şi consolidarea principalelor instituţii de stat.

În ciuda proclamării independenţei de stat a Republicii Moldova şi cu toate eforturile de pacificare ale Chişinăului oficial, într-un interval foarte scurt de timp conducerea transnistreană a reuşit să creeze forţe armate cu diverse profiluri, comparabile ca efectiv cu tânăra armată moldovenească în plin proces de constituire şi chiar superioare ei ca dotare cu arme de foc. Această performanţă a separatiştilor transnistreni a devenit posibilă doar în urma ajutorului consistent venit din partea Moscovei atât în perioada sovietică, cât şi după dezmembrarea URSS. În ciocnirile armate care au urmat, de partea separatiştilor tiraspoleni au participat unităţile militare ale Armatei a 14-a, amplasate în Transnistria. Există multe fapte documentate, care probează participarea militarilor ruşi la înarmarea separatiştilor transnistreni şi la acţiunile de luptă împotriva armatei moldoveneşti[7] . Toate aceste fapte l-au determinat pe senatorul american Larry Pressler, pe 24 iunie 1992, să introducă în Congresul Statelor Unite textul rezoluţiei „Rolul Armatei ruse în Moldova independentă”, în care implicarea forţelor militare ruse în conflictul armat de la Nistru era condamnată în termeni duri[8].

Războiul de la Nistru a culminat cu evenimentele de la Bender începute la 19 iunie 1992. În urma unei provocări planificate a separatiştilor şi din cauza creării pericolului lichidării fizice a secţiei de poliţie moldoveneşti din Bender, conducerea Moldovei a fost nevoită să trimită în oraş un detaşament al poliţiei speciale cu TAB-uri. Ca răspuns la aceste acţiuni legitime ale Chişinăului, componente numeroase din cadrul unităţilor militare ale Armatei a 14-a ruse amplasate în regiune au ieşit din cazărmi

[5] *O istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent*, Civitas, Chişinău, 2007, p. 417-418.

[6] V. Nedelciuc, *Republica Moldova*, Universitas, Chişinău, 1992, p.73.

[7] M. Gribincea, *Politica rusă a bazelor militare: Georgia şi Moldova*, Civitas, Chişinău, 1999, p. 127 -136.

[8] Mihai Grecu, Anatol Ţăranu, *Trupele ruse în Republica Moldova*, p.152 – 155.

şi au deschis focul împreună cu gardiştii separatişti asupra forţelor moldoveneşti, inclusiv din artilerie de calibru mare şi tancuri. În luptele dezlănţuite, ambele părţi au suportat pierderi umane semnificative, a avut de suferit şi populaţia civilă, au fost distruse blocuri de locuit şi edificii cu destinaţie economică.

În zilele următoare evenimentului de la Bender ostilităţile militare au izbucnit cu o nouă vigoare pe capurile de pod Cocieri, Coşniţa şi Chiţcani. Din cauza acţiunilor militare, o mulţime de locuitori paşnici au fost nevoiţi să-şi părăsească locuinţele şi să se evacueze în afara zonei de ostilităţi militare. Sub acoperirea unităţilor militare ruseşti şi cu asistenţa lor separatiştii au supus unui tir masiv de artilerie un şir de sate aflate în afara zonei conflictului, ca Holercani, Criuleni, Cruglic, Măşcăuţi, Calfa[9] ş. a. În oraşul Bender declanşaseră o teroare deosebită, inclusiv împotriva populaţiei civile rebelii separatişti din batalionul gărzii republicane conduşi de comandantul de tristă faimă Kostenko, supranumit „comandantul sângeros". Numeroasele crime contra populaţiei civile comise de rebelii lui Kostenko le-au fost atribuite ulterior soldaţilor armatei moldoveneşti de către propaganda separatistă. În realitate, conducerea separatistă a Transnistriei, împreună cu serviciul de contraspionaj al armatei ruse, a fost nevoită să-l elimine fizic pe Kostenko, devenit deja figură odioasă, pentru a-i ascunde crimele şi a acuza de ele în continuare forţele constituţionale ale Moldovei.

Astfel, din cauza susţinerii militare a separatiştilor transnistreni de către unităţile Armatei a 14-a ruse restabilirea ordinii constituţionale în raioanele estice ale Moldovei a devenit imposibilă. Războiul de la Nistru a generat o mare îngrijorare a opiniei publice mondiale. În consecinţă, în martie 1992 a fost creat mecanismul cvadripartit de consultări politice Rusia – Ucraina – România – Moldova, care exercita funcţiile de observator şi mediator între Chişinău şi Tiraspol[10]. Dar deja pe la jumătatea verii aceluiaşi an acest mecanism internaţional a fost demontat prin semnarea convenţiei ruso-moldoveneşti din 21 iulie 1992, care a semnificat încheierea conflictului armat de la Nistru. În conformitate cu prevederile acestei convenţii Rusia a rămas pentru un scurt timp unicul subiect internaţional care influenţa în mod activ şi nemijlocit situaţia din zona conflictului.

În urma războiului de mai multe luni de la Nistru Republica Moldova a suferit pierderi de proporţii. Cele mai grele sunt pierderile de vieţi omeneşti. În perioada luptelor în cadrul fazei armate a conflictului transnistrean şi-au pierdut viaţa circa 1 000 de persoane, peste 2 000 au fost rănite, iar numărul refugiaţilor a fost de aproximativ 110 mii de oameni. Conform unor calcule, pierderile materiale ale republicii au constituit circa 12 mld ruble[11].

Faptul că această convenţie cu privire la încheierea acţiunilor militare la Nistru a fost semnată de preşedinţii Rusiei şi Moldovei, dar nu de reprezentanţii Chişinăului şi Tiraspolului, după cum era firesc în cazul unui conflict strict intern, denotă fără echivoc implicarea Rusiei în diferendul transnistrean în faza armată a acestuia. Cu toate acestea, imediat după încheierea ostilităţilor de la Nistru, Rusia a ocupat un loc de frunte în medierea internaţională a procesului de reglementare politică a conflictului transnistrean. Instituţionalizarea acestui rol a fost realizată prin mecanismul Comisiei Unificate de Control (CUC), care înfăptuia măsuri de respectare a regimului zonei de securitate în regiunea conflictului, precum şi prin reprezentantul plenipotenţiar al preşedintelui Federaţiei Ruse în procesul de negocieri privind reglementarea politică. Poziţia oficială a Rusiei în reglementarea transnistreană a început a se rezuma la ideea că este necesară acordarea unui Statut Special pentru Transnistria în componenţa Republicii Moldova. Din acel moment toată reglementarea referitoare la Transnistria s-a redus la discuţia cu privire la principiile fundamentale ale statutului special.

După încheierea confruntării militare de la Nistru, conflictul transnistrean a intrat, treptat, în faza îngheţării. Această fază se caracterizează prin stabilirea dialogului politic dintre Chişinău şi Tiraspol cu scopul de a realiza reglementarea politică cu medierea internaţională a Rusiei, iar cu începere din 1993 şi a OSCE. În anul 1995, mecanismul internaţional de mediere a conflictului a fost completat cu participarea Ucrainei[12].

Dar şi în acest context conducerea Republicii Moldova a calificat întotdeauna Rusia în calitate de factor internaţional principal, apt să influenţeze în mod decisiv reglementarea politică din Transnistria. Republica Moldova fiind, în rând cu Rusia, membru al CSI, conta pe bună dreptate pe respectarea strictă de către toate ţările-membre a principiilor suveranităţii şi integrităţii teritoriale, fixate în documentele fundamentale ale acestei organizaţii internaţionale.

---

9 V. Nedelciuc, *Republica Moldova*, p.81.

10 O *istorie a regiunii transnistrene din cele mai vechi timpuri până în prezent*, p.436 -437.

11 *Ibidem*, p. 462.

12 Parteneriat regional pentru o soluţie bazată pe angajament mutual. Plan trilateral pentru rezolvarea problemei transnistrene, Bucureşti – Chişinău – Kiev, 2006, p.5.

Însă în Federația Rusă, la nivelul conducerii politice, au fost adoptate în repetate rânduri decizii care subminau încrederea reciprocă în cadrul colaborării interstatale ruso-moldovenești, în general, și al reglementării transnistrene, în particular.

Astfel, de exemplu, la 17 noiembrie 1995, Duma de Stat a Federației Ruse adoptă hotărârea „Cu privire la apelul Sovietului Suprem al Transnistriei", în care, între altele, îi propune președintelui Rusiei „1… să recunoască Transnistria ca zonă a intereselor strategice speciale ale Federației Ruse. 2. Să i se propună Președintelui Federației Ruse să examineze chestiunea cu privire la o întâlnire trilaterală a reprezentanților organelor puterii legislative și executive ale Rusiei, Moldovei și Transnistriei pentru a discuta chestiunea referitoare la recunoașterea Republicii Moldovenești Nistrene ca stat independent și suveran". Oficialitățile moldovenești au reacționat prompt, exprimându-și protestul pe marginea acestei încălcări brutale a suveranității statale a Republicii Moldova[13].

În contrasens cu această recomandare a forului legislativ suprem rus, puterea executivă a Rusiei aborda mai pragmatic reglementarea transnistreană. Cu începere din 1992, Moscova a fost nevoită să înceapă negocierile cu Chișinăul în chestiunea determinării statutului aflării contingentului militar rus pe teritoriul republicii și al termenelor retragerii acestuia. În consecință, a fost încheiat acordul interguvernamental moldo-rus din 1994 referitor la această chestiune[14]. Duma de Stat a Rusiei n-a ratificat însă acordul și acesta nu a mai intrat în vigoare. Astfel, aflarea în perioada ulterioară pe teritoriul republicii a contingentului militar limitat rus nu este reglementată de documente de drept internațional și sub acest aspect este ilegală. Totodată, aflarea ilegală în Moldova a unui contingent militar străin amplasat în zona conflictului nereglementat constituie un factor care împiedică soluționarea cât mai grabnică a conflictului.

Unul dintre cele mai semnificative momente ale procesului de mediere internațională a conflictului transnistrean rezidă în semnarea la Moscova, în ziua de 8 mai 1997, a „Memorandumului cu privire la principiile de normalizare a relațiilor dintre Republica Moldova și Transnistria"[15]. Vorbind despre conflictul transnistrean din Republica Moldova trebuie să constatăm că la toate etapele sale de dezvoltare acesta resimțea în permanență influența puternică a factorului rus. Rolul și importanța lui în situațiile concrete la timp diferit era neunivoc. Această constatare este aplicabilă și la importanța rolului jucat de diplomația rusă în procesul de pregătire și semnare a Memorandumului de la Moscova. Într-un anumit sens, se poate afirma chiar că Memorandumul din 1997 a fost rodul inițiativei și a creativității politice și juridice a diplomației moscovite.

În acest document și-au găsit reflectarea unele principii fundamentale ale viziunii rusești asupra modelului de reglementare, precum „egalitatea părților în conflict", care presupunea egalitatea subiecților ce aveau să formeze un stat comun, adică a Republicii Moldova și a Transnistriei. În fond, aceasta însemna renunțarea Moldovei la suveranitatea sa de stat recunoscută în plan internațional prin intermediul recunoașterii nedeclarate de către Moldova a așa-numitei RMN, fapt care, la rândul său, conducea la dependența rigidă a politicii Chișinăului de Tiraspol, iar în realitate – de Moscova.

Diplomația moldovenească a încercat să depășească imperfecțiunile din textul Memorandumului prin adoptarea, la 8 mai 1997 la Moscova, concomitent cu Memorandumul, a Declarației comune a președinților Federației Ruse și Ucrainei, precum și a președintelui în exercițiu al OSCE, această declarație explicând Memorandumul. Ambele documente erau legate între ele de principiul pachetului.

Sensul de bază al Declarației comune se reducea la afirmația că „principiile Memorandumul nu pot intra în contradicție cu normele de drept internațional general acceptate și nu pot fi aplicate în contradicție cu tratatele internaționale deja existente, cu hotărârile OSCE, cu Declarația comună din 19 ianuarie 1996 a președinților Federației Ruse, Ucrainei și Moldovei, care recunosc suveranitatea și integritatea teritorială a Republicii Moldova"[16]. Din acestea rezultă că Declarația comună a făcut ca Memorandumul să devină nefuncțional din punct de vedere juridic dincolo de limitele după care se produce încălcarea principiului suveranității și integrității teritoriale a Republicii Moldova. În același timp, Memorandumul, în conformitate cu litera și spiritul Declarației comune, nu putea fi aplicat în mod separat, fără a se ține cont de prevederile Declarației comune, care a și fost adoptată tocmai pentru a crea un mecanism de aplicare practică a Memorandumului.

[13] Mihai Grecu, Anatol Țăranu, *Trupele ruse în Republica Moldova,* p. 457-460.

[14] Ibidem, p.377 – 386.

[15] Arhiva curentă a Biroului pentru reintegrare, Cancelaria de Stat, Меморандум об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем.

[16] *Ibidem*, Совместное заявление Президентов Российской Федерации и Украины в связи с подписанием Меморандума об основах нормализации отношений между Республикой Молдова и Приднестровьем.

Dar speranțele în ceea ce priveşte realizarea unui salt în procesul de negocieri nu s-au confirmat. Chiar din primele zile de după semnarea la Moscova a documentelor referitoare la reglementarea transnistreană, autoritățile nerecunoscutei RMN au refuzat să accepte rolul reglementator al Declarației comune sub inventatul pretext că ele nu au semnat acest document. Nerecunoaşterea de către liderii tiraspoleni a Declarației comune de la Moscova din 8 mai 1997 a depăşit cu mult limitele simplei compromiteri a Memorandumului. Semnificația acestui gest este mai vastă, el vizând la modul direct problema funcționalității mecanismului internațional de mediere şi a garanțiilor de reglementare politică a conflictului transnistrean care exista atunci.

În aceste împrejurări, ridica semne de întrebare însăşi posibilitatea de a realiza reglementarea transnistreană în condițiile în care rolul determinant de mediator în acest proces îi revenea Rusiei. Cu atât mai mult, cu cât o parte a societății ruse, inclusiv cercurile apropiate de diplomația rusă, împărtăşeau părerea că diferendul transnistrean trebuie conservat. Astfel, autorii unui manual destinat auditorilor Academiei de Diplomație a MAE al Federației Ruse subliniau literalmente următoarele: „Existența Transnistriei independente de facto îi permite Rusiei, fără a se împovăra cu cheltuieli şi eforturi cât de cât serioase, să-şi păstreze anumite poziții geopolitice într-o regiune destul de importantă a Europei de Sud-Est, care e pentru ea şi una dintre importantele „**ferestre**” spre Europa. În prezent Rusia nu este deocamdată în stare să-şi apere în măsura cuvenită interesele în această regiune de mare importanță strategică. De aceea, se pare că nesoluționarea problemei transnistrene va rămâne un fapt pozitiv pentru Rusia până în momentul în care ea va dobândi forțe noi şi va putea să-şi apere plenar aici interesele”[17].

Ca urmare a poziției de blocaj ocupată de Rusia în perioada de după semnarea Memorandumului de la Moscova, reglementarea politică a conflictului transnistrean a intrat în mod definitiv în impas. În anii următori Transnistria, aflată în afara razei de acțiune a dreptului internațional, s-a transformat tot mai mult într-o „gaură neagră” criminală a Europei, prin care tranzitează un flux impunător al comerțului cu marfă de contrabandă în valoare de multe sute de milioane de dolari pe an. Regimul politic separatist transnistrean serveşte deja demult interesele contrabandiştilor internaționali.

Situația este agravată de prezența în Transnistria a unor rezerve mari de armament, aflate în jurisdicția contingentului militar rus amplasat în Transnistria. E de remarcat în mod deosebit faptul că regimul transnistrean, care nu se subordonează normelor de drept internațional, a declarat în mod ilegal că acest armament e proprietatea lui şi împiedică în fel şi chip evacuarea acestuia. Astfel se creează un focar de destabilizare a situației politice şi un pericol real pentru securitatea din această parte a Europei.

În acelaşi timp, în conformitate cu acordurile la care s-a ajuns la summit-ul OSCE de la Istanbul în anul 1999, Rusia s-a angajat să-şi retragă trupele şi tehnica militară de pe teritoriul Moldovei[18] . Pentru a asigura transparența acestui proces, mandatul misiunii OSCE în Moldova a fost extins, fiindu-i încredințată efectuarea coordonării procesului de retragere a trupelor. Dar din martie 2004 acest proces a fost suspendat. Peste 20 de mii de tone de armament şi muniții rămân în continuare în zona conflictului[19].

Odată cu venirea la putere în 2001 a Partidului Comuniştilor din Republica Moldova s-a încheiat încă o etapă în procesul de reglementare a conflictului transnistrean. Preşedintele V.Voronin preconiza să soluționeze conflictul transnistrean în decursul unui an. Timpul însă a contrazis această abordare excesiv de optimistă. Totuşi, noua conducere a Moldovei conta în continuare pe influența determinantă a Rusiei asupra procesului de reglementare transnistreană.

La începutul anului 2003, fără a-i anunța pe alți mediatori, conducerea Moldovei i-a adresat Rusiei rugămintea să elaboreze un nou plan de reglementare a conflictului transnistrean. În această situație, Moscova a profitat imediat de gafa evidentă a preşedintelui moldovean şi deja în noiembrie 2003, diplomația suveică a consilierului preşedintelui Putin D. Kozak s-a încheiat cu transmiterea documentului elaborat pentru examinare Chişinăului şi Tiraspolului. Noul plan rusesc s-a numit Memorandumul „Cu privire la principiile de bază ale structurii statului unificat”, dar a şi câştigat notorietatea cu titlul Memorandumul Kozak[20].

Documentul preconiza crearea unui nou stat comun pe bază federativă şi în limitele teritoriale ale RSS Moldoveneşti de la 1 ianuarie 1990. În cadrul acestui proiect, Transnistriei i se acorda statutul de

[17] Гольдин Г. Г., Матяш В. Н.*ОБСЕ и Приднестровье*. М.: ДА МИД России, 2002. С. 78.

[18] *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, Cardidact, Chişinău, 2009, p.163.

[19] Mihai Grecu, Anatol Țăranu, *Trupele ruse în Republica Moldova,* p.26.

[20] Arhiva curentă a Biroului pentru reintegrare, Cancelaria de Stat, Меморандум Об основных принципах государственного устройства объединенного государства.

subiect al federaţiei, care dispunea de multe drepturi de formaţiune statală. Datorită eforturilor Rusiei, liderii tiraspoleni au acceptat aşa-numita federaţie „asimetrică”, în cadrul cărei Transnistria obţinea dreptul de „veto” în organul legislativ suprem al statului federal. În fond, aceasta însemna subordonarea politicii Chişinăului faţă de dictatul Tiraspolului, iar în ultimă instanţă – faţă de Moscova. La fel, Memorandumul preconiza păstrarea deja pe baze legitime a prezenţei militare ruseşti în Transnistria.

Liderii de la Chişinău şi Tiraspol au aprobat în întregime documentul trimis de Moscova şi, în prezenţa exponentului Rusiei, l-au parafat pagină cu pagină. Semnarea oficială a acestui document urma să se producă la 25 noiembrie 2003 în cadrul vizitei la Chişinău a preşedintelui rus V. Putin. Vizita însă a fost anulată în ultimul moment la iniţiativa preşedintelui Voronin, după ce Occidentul s-a implicat în mod hotărât în evoluţia evenimentelor. În urma respingerii memorandumului Kozak, relaţiile moldo-ruse au intrat în faza unei înrăutăţiri de durată. Procesul de negocieri cu privire la reglementarea conflictului repetat a fost îngheţat.

Începând cu luna iulie 2005, Parlamentul Republicii Moldova a adoptat o serie de acte legislative care determinau cadrul juridic al reglementării conflictului. În acelaşi an s-a produs intensificarea în continuare a internaţionalizării procesului de negocieri vizând reglementarea conflictului, la acesta conectându-se oficial în calitate de observatori Uniunea Europeană şi SUA. Astfel s-a constituit mecanismul internaţional de reglementare, cunoscut ca *Formatul 5 + 2*[21].

În afară de acesta, în cadrul politicii europene de vecinătate, UE şi Moldova au semnat acordul cu privire la planul de acţiuni RM-UE, în conformitate cu care în Ucraina şi în Moldova şi-a început activitatea Misiunea Uniunii Europene de acordare a asistenţei la monitorizarea frontierei moldo-ucrainene. Ca urmare, la Chişinău a fost deschisă Reprezentanţa Comisiei Europene, a fost semnat acordul cu privire la simplificarea procedurilor de acordare a vizelor şi a crescut substanţial volumul asistenţei financiare pentru Moldova în anii 2007-2009. La conferinţa donatorilor de la Bruxelles din decembrie 2006, la care Moldovei i-au fost acordate 1,2 miliarde de dolari, Uniunea Europeană a jucat rolul de sponsor principal. În aceeaşi perioadă, SUA i-au oferit Moldovei suport financiar în cadrul programului „Provocarea mileniului”[22].

[21] Evoluţia politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008), p.168.

[22] Ibidem, p. 95.

După aderarea României la UE, conflictul transnistrean a ajuns chiar la frontiera cu Europa extinsă şi, în consecinţă, în centrul atenţiei sporite a Uniunii Europene. Existenţa unui teritoriu necontrolat în apropierea frontierelor UE forţează comunitatea internaţională să depună eforturi permanente în vederea identificării unor căi de reglementare a conflictului. În această ordine de idei se impune constatarea că la ora actuală Republica Moldova nu dispune de resurse interne suficiente pentru obţinerea unei reglementări politice plenare în Transnistria. Reglementarea poate fi realizată doar cu medierea internaţională activă şi amplă.

Îngrijorată de eşecul planului Kozak, Moscova întreprinde un nou efort de a monopoliza procesul de reglementare politică a conflictului. Încercarea s-a materializat în cadrul întâlnirii trilaterale a liderilor Rusiei, Moldovei şi Transnistriei, care a avut loc la Moscova la 18 martie 2009. OSCE nu a fost anunţată din timp despre această întrevedere, de aceea nu a participat la ea.

Pe baza rezultatelor întâlnirii a fost semnată o declaraţie comună, în care, în particular, se spunea că „părţile vor continua contactele directe cu scopul de a activiza procesul de negocieri cu privire la reglementarea politică a conflictului transnistrean. La fel, părţile vor activiza lucrul grupurilor de experţi vizavi de măsurile de încredere şi dezvoltarea interacţiunii la Nistru în domeniul social-economic şi cel umanitar”. Participanţii la întâlnire au confirmat importanţa Conferinţei permanente în probleme politice în cadrul procesului de negocieri pentru reglementarea transnistreană (*Formatul 5+2*) şi au convenit să creeze condiţii pentru reluarea cât mai grabnică a lucrului în acest format.

În aceeaşi declaraţie a fost enunţată prevederea, foarte importantă pentru Rusia şi Transnistria, cu privire la rolul stabilizator al actualei operaţiuni de menţinere a păcii în regiune şi la pertinenţa transformării ei într-o operaţiune de garantare a păcii sub egida OSCE doar după încheierea reglementării transnistrene[23].

Punându-şi semnătura sub această declaraţie trilaterală, preşedintele moldovean Voronin a acceptat de fapt în numele Chişinăului oficial aplicarea principiului de sincronizare a procesului de reglementare politică a conflictului cu retragerea contingentului militar rusesc de pe teritoriul Moldovei. Caracterul vicios al acestui principiu fusese deja anterior sesizat de diplomaţia moldovenească, aceasta refuzând mulţi ani la rând să-l aplice în pofida presiunii din partea Moscovei.

[23] http://www.newsru.com/russia/18mar2009/pridnestr.html

În acest context devine clar de ce organizatorii întâlnirii de la Moscova la 18 martie 2009 au făcut tot posibilul pentru a nu permite participarea la ea a reprezentanților OSCE. În fond, Moscova şi Tiraspolul, cu permisiunea tacită a Chişinăului, au întreprins o tentativă de a submina mecanismul internațional de negocieri 5+2 şi de a-l înlocui cu formatul de negocieri 2+1, în care Moldovei i se opunea poziția consolidată a celorlalți doi participanți la procesul de negocieri. Şi sub acest aspect Voronin a acționat contra intereselor naționale ale țării sale[24]. După cum au arătat evenimentele ulterioare, negocierile în formatul convenit la Moscova în 2009 nu au mai avut loc, deşi fuseseră planificate. De fapt, nu acesta fusese scopul întâlnirii trilaterale de la 18 martie 2009, la care Moscova, la unison cu Tiraspolul a profitat de situația dificilă a lui Voronin în viitoarea campanie electorală şi a smuls cu uşurință de la el o cedare importantă – recunoaşterea principiului de sincronizare a reglementării conflictului cu retragerea trupelor ruseşti de pe teritoriul Moldovei.

În iulie 2009, la putere în Moldova au venit forțele democratice, care s-au pomenit în fața necesității de a repara greşelile diplomatice ale lui Voronin. Oficialii moldoveni au fost nevoiți să afirme în câteva rânduri că Declarația comună de la Moscova a liderilor Moldovei, Transnistriei şi Rusiei din 18 martie 2009 nu este percepută de Chişinău în calitate de acord plenipotențiar în cadrul procesului de negocieri. O asemenea corectare a poziției Chişinăului, impusă de necesitate, a generat, fireşte, o reacție negativă a Moscovei şi n-a contribuit la sporirea gradului de înțelegere în relațiile ruso-moldoveneşti.

În această ordine de idei, trebuie remarcat că la diverse foruri internaționale conducerea democratică a Moldovei în repetate rânduri şi în mod consecvent a reiterat poziția sa principială privind retragerea necondiționată şi neîntârziată a trupelor ruse din Republica Moldova, care prin prezența lor în regiunea transnistreană încalcă neutralitatea țării. La fel este expusă în permanență poziția referitoare la necesitatea de a transforma componenta militară a actualei operațiuni de pacificare în una civilă sub egida OSCE.

Unul dintre semnele indubitabile ale dinamicii noi pe direcția transnistreană sunt inițiativele UE, care au fost exprimate, în linii mari, de cancelarul german Angela Merkel. Esența acestor propuneri rezidă într-o anumită sincronizare a inițiativelor preşedintelui rus Dmitri Medvedev în privința preconizatei inițiative ruseşti privind Tratatul de securitate europeană cu progresele serioase în procesul de reglementare transnistreană. Berlinul porneşte de la premiza retragerii de către Rusia a trupelor din Transnistria ca o condiție preliminară a disponibilității Europei de a discuta cu Moscova despre noua arhitectură a securității pe continent.

Astfel, pentru prima dată interesele strategice ale Rusiei pe continentul european sunt plasate în dependență directă de reglementarea conflictului transnistrean. Rusia începe a achita un preț costisitor pentru susținerea politică, militară şi economică pe care i-a acordat-o regimului separatist de la Tiraspol. Toate aceste circumstanțe noi sunt în stare să conducă la modificarea opticii moscovite, prin intermediul căreia strategii de la Kremlin examinează conflictul transnistrean şi rațiunile de a-l menține în stare înghețată.

Situația avansează spre punctul după care susținerea de mai departe a regimului separatist ar putea deveni pentru Moscova o povară insuportabilă şi o va stimula să încline spre varianta de reglementare pe principiile păstrării suveranității şi integrității teritoriale a Republicii Moldova. În aceste condiții este extrem de important ca şi Chişinăul oficial să ajungă la momentul în care Moscova îşi va schimba poziția, având propria sa strategie bine chibzuită şi realistă de reintegrare teritorială a țării.

În general însă, analiza evoluției conflictului transnistrean de la începuturile lui şi până la momentul actual denotă faptul că el, deopotrivă cu alte conflicte declanşate ca rezultat al dezmembrării URSS, continuă să rămână un potențial focar de haos şi instabilitate. Conflictul secesionist din raioanele din stânga Nistrului a exercitat pe parcurs şi exercită în continuare o influență negativă atât asupra dezvoltării statului moldovenesc în ansamblu, cât şi asupra perspectivei de integrare politică şi economică a Moldovei în structurile europene. Soluționarea deplină a acestui conflict poate fi atinsă doar printr-un efort conjugat al Chişinăului oficial cu structurile internaționale implicate în medierea lui.

[24] *Evoluția politicii externe a Republicii Moldova (1998-2008)*, p.171.

ACADEMIA ROMÂNĂ ŞI BASARABIA

Acad. ***Dan BERINDEI***
Vicepreşedinte al Academiei Române

THE ROMANIAN ACADEMY AND BESSARABIA
Founded in the spring of 1866, as a symbol of modernity, the Romanian Academy proved to be a cultural parliament of all Romanians. The first scholars to become its members represented the Romanians outside the Romanian State. From Bessarabia there were selected Alexandru Hasdeu, Costache Stamate and Ioan Strajescu. Bessarabia has been continually in the attention of the Romanian Academy. At present, the Romanian Academy maintains a lively exchange and scientific cooperation on multiple plans with the Chisinau Academy.

Cu două veacuri în urmă, luna mai, în mod firesc o lună de speranță şi lumină, a reprezentat un moment întunecat, în care locuitorii principatului Moldovei s-au văzut sortiți la o nefirească despărțire, iar Prutul n-a mai fost o punte, ci a devenit o graniță înăuntrul unei țări. Momentul acestei nefireşti separări a fost descris de Manolache Drăghici şi evocarea sa, plină de tragism, o citim şi astăzi cu adâncă emoție.

Au trecut două sute de ani, în care doar vreun sfert de secol cele două laturi ale Prutului au mai fost reîntrupate. Destinele răsăritene ale românității au fost altele decât cele ale celorlalți români. Astăzi suntem alăturați, de o parte şi de alta a râului, şi lungile perioade în care legăturile noastre erau întrerupte, interzise şi chiar reprimate, au trecut. Avem în față un viitor în care sperăm şi avem şi certitudinea că nimeni şi nimic nu ne va mai putea despărți. Suntem frați şi plecăm dintr-o tulpină comună şi rezistentă şi această ultimă însuşire ați demonstrat-o cu prisosință Dvs, moldovenii de la răsărit de Prut. Vom merge înainte în necunoscutul planetei în necontenită schimbare şi în mari frământări, sprijinindu-ne, ajutându-ne şi păstrând conştiința firească a unicității noastre etnice, având şi grija de a păstra şi oferi concetățenilor noştri de alte etnii respectul şi prețuirea noastră. Europa viitorului ne va cuprinde şi pe unii, şi pe alții, şi ea va fi şi casa comună a unor frați, fără hotare, fără despărțiri.

Înființată în primăvara anului 1866, prin inițiativa fruntaşului radical C.A.Rosetti, ca simbol al modernității şi al alinierii europene a României născânde, Societatea Literară Română, transformată în Societatea Academică Română, cu prilejul celei dintâi sesiuni din vara 1867, iar apoi, în 1879, luând titulatura de Academie Română, a fost de la început un Parlament cultural al tuturor românilor. Cei dintâi cărturari desemnați a-i fi membri au fost cei care urmau să reprezinte pe românii din afara statului român. Din Basarabia au fost desemnați Alexandru Hasdeu, Costache Stamate şi Ioan Străjescu. Cu toate insistențele depuse, nu a fost posibil ca Alexandru Hasdeu să primească permisiunea de a trece Prutul vreodată pentru a participa la lucrările înaltului for al înaltei societăți, iar Costache Stamate, în situația existentă şi-a dat demisia, fiind ales în locul său Ştefan Gonata. Cei trei membri fondatori basarabeni, care spre deosebire de reprezentanții transilvănenilor, bucovinenilor, bănățenilor şi aromânilor n-au putut fi prezenți la lucrările Societății Academice Române, au fost în consecință realeşi, în împrejurările date, în sesiunea din 1870, ca membri onorari.

Interdicția de a lua parte la lucrările unei societăți savante a făcut ca în perioada următoare legăturile academice să fie afectate. Dintre basarabeni au fost doar chemați cei trăitori în statul român, în primul rând marele Bogdan Petriceicu Hasdeu, din 1877 membru al Societății Academice Române, şi viitorul mitropolit Iosif Naniescu, ales în 1888 membru de onoare, cărora li s-au mai adăugat în aceeaşi calitate doar doi basarabeni trăitori la răsărit de Prut: în 1888, colecționarul Ion C.Suruceanu din Chişinău, iar în 1910 marele filantrop Vasile Stroescu din Trinca, Hotin, susținător cultural al întregului spațiu românesc. Este evident că neputința colaborării efective, datorată unor factori național-politici, a determinat această situație.

Fericitul an 1918, când națiunea română s-a putut strânge laolaltă, între aceleaşi granițe, a dus din nou la alegerea în forul suprem cultural al României a unor reprezentanți ai Basarabiei, cărora li se alocase în 1866 trei din cele 21 locuri inițial stabilite. Încă la 12/25 aprilie, Ioan Bogdan vorbea colegilor săi despre Unirea Basarabiei ca de „un eveniment politic de covârşitoare importanță", basarabenii dând astfel „semnalul reînvierii lor la viața națională românească" şi revărsând „nădejdea de mai bine...în inimile celorlalți români". În octombrie 1918, împreună cu transilvăneanul Alexandru Lapedatu, au fost aleşi membri titulari basarabenii Ştefan Ciobanu şi Ion Inculeț, iar Pantelimon Halippa membru corespondent; lor avea să li se adauge în 1919 ca membru corespondent Iustin Ştefan Frățiman, iar ca membru de onoare genealogistul Paul Gore şi apoi, în 1922, astronomul Nicolae Donici.

Basarabenii reintrau în trupul națiunii, pe plan academic, dar numai pentru două decenii, când din nou, mai întunecată chiar decât în perioada imperia-

lă țaristă, avea să se coboare perdeaua despărțitoare pe malurile Prutului. A trebuit să treacă o jumătate de veac ca noi relații să poată fi statornicite şi ca să păşim mai departe în istorie, în ultimul sfert de secol, pe poduri de flori!

Dar înainte de a face bilanțul zilelor noastre trebuie evidențiat că Basarabia a stat necontenit în atenția Academiei Române, chiar şi atunci când, prin forța împrejurărilor, ea era lipsită de prezența basarabenilor. Semnificative au fost în această privință unele discursuri de recepție, momente culminante în cariera unui academician, care au oferit ocazii evocatoare unor mari personalități de la răsărit de Prut. George Sion, în cel de-al doilea discurs de recepție rostit în Societatea Academică Română, în 1870, l-a înfățişat pe *Alexandru Donici. Viața şi operele sale*, iar Nicolae Gane l-a evocat în 1909 în fața colegilor săi pe ilustrul *Bogdan Petriceicu Hasdeu*, cel născut la Cristineşti, lângă Hotin şi care de tânăr se stabilise în Principate, neuitând însă nicio clipă originile sale. Au mai fost evocați în astfel de discursuri *Ion Inculeț* de C.Ionescu-Mihăieşti şi, de asemenea, *Theodor Vârnav* de Şerban Cioculescu. Mai trebuie menționat succesul pe care l-a repurtat în Academia Română Ion Inculeț, prin discursul său de recepție *Spațiul şi timpul în noua lumină ştiințifică*, în primăvara anului 1919, când preşedintele Academiei, Petre Poni, a rostit cuvinte ce nu trebuie uitate, şi anume: „cultul ştiinței trebuie să fie întotdeauna unit cu iubirea de patrie".

Seriile Memoriilor Secției Istorice ne dezvăluie, de asemenea, atenția acordată Basarabiei şi problemelor ei de membrii Academiei Române. Mă mărginesc să menționez dintre academicienii mult interesați de Basarabia pe marele Nicolae Iorga, cu volumul *Studii istorice asupra Chiliei şi a Cetății Albe* din 1899, şi mai ales lucrările sale tipărite cu ocazia centenarului din 1912 – *Pagini despre Basarabia de astăzi*, *Boieri şi răzeşi din Bucovina şi Basarabia...*, *Însemnătatea ținuturilor de peste Prut* etc. – tot lui revenindu-i volumul *La vérité sur le passé et le présent de la Bessarabie* (în 1922, cu alte două ediții ulterioare, în 1931 şi 1940) şi comunicarea *La Bessarabie est l'oeuvre des Roumains* (1931). Ştefan Ciobanu a avut, de asemenea, ca şi bucovineanul Ion Nistor – amintim comunicarea acestuia *Basarabia, pivotul politic al Moldovei voievodale* (1943) – o neobosită activitate ştiințifică consacrată Basarabiei. Important a fost volumul *La Bessarabie, sa population, son passé, sa culture* al academicianului Ciobanu, publicat în seria de studii şi cercetări a Academiei Române (1941), serie în care a fost publicat şi volumul Olgăi Necrasov *Etude anthropologique de la Moldavie et de la Bessarabie septentrionales* (1940). Nu trebuie uitat nici importantul volum al academicianului Gheorghe Brătianu *La Bessarabie. Droits nationaux et historiques* (1943) şi, de asemenea, lucrările academicienilor Andrei Rădulescu privind *Dreptul românesc în Basarabia* şi general Radu Rosetti referitoare la operațiile militare din 1941.

Academia Română a condamnat anexarea sovietică din 1940 prin cuvintele preşedintelui ei de atunci, Constantin Rădulescu-Motru şi, totodată, s-a adresat printr-un apel academiilor lumii „surori din lumea întreagă", solicitându-le „ajutor" şi „sprijinul moral de care simte nevoie".

După cel de-al doilea război mondial, Prutul a rămas mai departe un despărțitor de frați. Relațiile academice nu s-au putut efectua, timp de o jumătate de veac, decât cu mari greutăți. Cu toate acestea, într-un fel sau altul, punțile sufleteşti au ființat mai departe, până când spre sfârşitul penultimului deceniu al secolului trecut au sosit clipele unei eliberări, mai întâi la răsărit de Prut în Republica Moldova şi apoi în decembrie 1989 la apusul său.

Între cele două Academii s-au statornicit fireşti relații frățeşti, semnându-se la 31 octombrie 1990 şi un acord de colaborare. Au fost chemate în sânul Academiei Române personalități culturale şi ştiințifice ale Republicii Moldova. Andrei Mihail Andrieş şi Gheorghe Duca, succesiv preşedinți ai Academiei de Ştiințe a Moldovei au fost aleşi membri de onoare ai Academiei Române, ca semn al prețuirii lor, dar şi ca un omagiu frățesc. Criticul literar Mihai Cimpoi, scriitorii Ion Druță, regretatul Grigore Vieru şi Nicolae Dabija, istoricii Alexandru Moşanu şi Andrei Eşanu, matematicianul Petru Soltan, fizicianul Ion Rădăuțan, economistul Ion Sergiu Chircă au fost şi ei aleşi membri de onoare ai Academiei Române. Preşedinții Mihai Drăgănescu, Eugen Simion şi Ionel Haiduc, regretații academicieni Alexandru Bârlădeanu, N.N.Constantinescu şi Cristofor Simionescu, Florin Filip, doamna Maya Simionescu au fost sau sunt membri de onoare ai Academiei de Ştiințe a Moldovei.

Cele două Academii întrețin un viu schimb şi o colaborare ştiințifică pe multe planuri, la nivelul membrilor săi, dar şi al cercetătorilor din Institute. Prin activitatea lor este firesc să reflecte simțăminte care se exprimă în aceeaşi limbă şi care însuflețesc pe majoritatea cetățenilor celor două țări, demonstrează dorința lor de strânsă conlucrare, în spiritul faptelor trecutului, dar şi ca o necesitate comună a viitorului.

Drumurile noastre, al României şi al Republicii Moldova, se vor întâlni, nădăjduim, cât de curând, în Uniunea Europeană şi atunci, într-adevăr, Prutul nu va mai rămâne decât o podoabă a spațiului nostru comun de locuire!

EVENIMENTELE DIN 1812 ŞI CONSECINŢELE LOR*

Acad. ***Andrei EŞANU***

In the presentation *THE EVENTS OF 1812 AND LATER POLITICAL DEVELOPMENTS* the author communicates that the Peace Treaty, signed 16/28 May in Bucharest between the Ottoman and the Russian Empires, had the heaviest consequences for the Country of Moldova, specifically for the population between Prut and Dniester, area called Bessarabia which was annexed to the Tsarist Empire. The event was qualified as tragic, one that has slowed down political, economic, cultural and spiritual development of the province. The author believes that many issues of identity, language, history, political guidance that concern today's Moldovan society are rooted in the distressing event of 1812.

– Distinşi participanţi la conferinţă,

Excelenţa Voastră Domnule Eurodeputat Ioan Mircea Paşcu!

Dintru început ţin să va mulţumesc pentru invitaţia de a participa la această conferinţă organizată de Parlamentul European, considerându-o de mare onoare pentru mine.

Întrucât timpul rezervat este limitat, în scurta mea comunicare voi încerca să prezint sumar evenimentul care s-a produs cu 200 de ani în urmă pe meleagurile Ţării Moldovei şi consecinţele acestui act politic.

Doar cu o lună în urmă comunitatea ştiinţifică din Republica Moldova şi România, păturile intelectuale şi mai largi ale populaţiei au comemorat un eveniment deosebit de trist din istoria Moldovei, din istoria românilor în general, şi anume semnarea la 16/28 mai 1812 a Tratatului de pace de la Bucureşti între Rusia ţaristă şi Imperiul Otoman. În urma acestui eveniment, Ţara Moldovei, situată între Carpaţi, Nistru şi Marea Neagră a fost împărţită între cele două puteri, noua graniţă între ele fiind stabilită pe râul Prut şi Delta Dunării. În aşa fel, Moldova, ca una din ţările române cu existenţă de circa patru secole şi jumătate, a suportat o grea pierdere teritorială, rămânând sub controlul principelui moldovean doar spaţiul dintre Carpaţi şi râul Prut.

Regretabilul eveniment s-a produs în urma unor numeroase şi îndelungate războaie ruso-otomane din sec. XVIII – începutul sec. XIX, care în mare parte s-au derulat pe teritoriul ţării româneşti de la Est de Carpaţi şi au adus cu sine imense pagube materiale şi pierderi umane, nemaivorbind de faptul că tot greul acestor confruntări militare a fost suportat de populaţia băştinaşă ajunsă drept urmare la sărăcie şi lipsuri materiale cumplite. Însăşi Alexandr I, împăratul de atunci al Rusiei, călcând pe suferinţa unui popor rupt în două, era deosebit de mândru de această nouă achiziţie teritorială pentru imperiul său.

Dacă istoricii ruşi şi, ulterior, cei sovietici, inclusiv cercetătorii de la Chişinău, în perioada aflării RSS Moldoveneşti în componenţa Uniunii Sovietice catalogau anexarea Basarabiei (or, aşa a fost numit de autorităţile ţariste teritoriul dintre Prut şi Nistru), evenimentul din mai 1812, ca fiind unul progresist, în urma căruia moldovenii (adică românii din acest spaţiu) au fost eliberaţi de sub nesuferita stăpânire otomană, apoi istoriografia clasică românească de la A.D. Xenopol, Nicolae Iorga până la Gheorghe Brătianu şi cei de după 1989-1991 din Republica Moldova au calificat cu multiple argumente de ordin politic, economic şi etno-cultural drept un eveniment tragic cu urmări dintre cele mai grele pentru populaţia locală. Conferinţa ştiinţifică *Basarabia - 1812. Problemă naţională, implicaţii internaţionale*, cu participarea istoricilor nu numai din Moldova şi România, dar şi din Rusia, Polonia, Austria, Finlanda ş.a. ţări, care a avut loc la 14-16 mai anul curent la Chişinău şi Iaşi – vechia capitală a Moldovei, a demonstrat că istoriografia rusă contemporană nu a renunţat la niciun postulat din cele stipulate în tratatele de istorie ţaristă şi sovietică.

Pentru a fi mai explicit în problema abordată, trebuie să arătăm că Ţara Moldovei încă de pe la mijlocul sec. al XVI-lea sub presiunea enormă a

* La 20 iunie 2012, din iniţiativa eurodeputatului Ioan Mircea Paşcu, vicepresedinte al Comisiei pentru afaceri externe al Parlamentului European, a fost convocată la Bruxelles, în incinta instituţiei mai sus arătate, Conferinţa internaţională „Moldova 200 Years After: Creating a Common Future", la care au participat experţi în probleme de relaţii ai Parlamentului European şi Uniunii Europene cu Republica Moldova (Sir Graham Watson, Remi Duflot; Olga Shumylo-Tapiola), reprezentanţi ai corpului diplomatic ai Republicii Moldova în Belgia şi de pe lângă Parlamentul European (Eugen Caras, Mihai Gribincea), precum şi ai Institutului Cultural Român din Bruxelles (Robert Adam). Printre invitaţii care au prezentat comunicări a fost şi Andrei Eşanu, membru titular al Academiei de Ştiinţe a Moldovei.

Reproducem textul integral al comunicării sale.

armelor turceşti a acceptat trecerea cu anumite condiţii sub suzeranitatea Puterii Otomane. Conform acestui statut, Moldova, în schimbul unui tribut anual variabil, îşi păstra autonomia, structurile proprii de stat, religia, cultura, fiind guvernată de un principe propriu, şi se bucura de neamestecul şi stabilirea turcilor în ţară, promiţându-i-se totodată apărarea şi inviolabilitatea hotarelor. În urma Păcii de la Bucureşti din 1812, Moldova, ca principat autonom, în ciuda acestor principii reciproc recunoscute şi transmise din generaţie în generaţie prin tradiţie, a pierdut o jumătate din teritoriul său şi anume partea de Est numită Basarabia, care a fost anexată la Imperiul ţarist. Dacă în primele decenii de după 1812 ţarul a acordat o anumită autonomie noii provincii, apoi în perioada următoare, până la 1917, Basarabia a fost lipsită total de elementare drepturi naţionale şi tradiţiile locale de autoadministrare şi transformată în gubernie ţaristă condusă de funcţionari ruşi.

Sub aspect religios, dacă structurile ecleziastice locale erau subordonate canonic secole la rând Mitropoliei Moldovei, apoi după 1812 acestea au fost trecute în subordonarea Bisericii Ortodoxe Ruse. Şi dacă primul mitropolit al Basarabiei, numit de Sfântul Sinod al Bisericii Ruse, a fost un român, apoi cei care l-au urmat după 1821 până la 1917 au fost exclusiv ierarhi ruşi aduşi din guberniile centrale ale imperiului. Dacă un scurt timp au fost valabile în domeniul justiţiei din Basarabia actele normative de până la anexare, apoi în curând se impune insistent legislaţia imperială rusă.

Mai multe decenii la rând, deşi era provincie ţaristă, în Basarabia s-a introdus un sistem aparte de restricţii vamale, care au conservat economia în formele ei vechi, frânându-i-se dezvoltarea firească şi înscrierea treptată nu numai în piaţa europeană, dar şi în cea a Rusiei de atunci. Aceleaşi procese aveau loc şi în învăţământ, în tipărirea şi difuzarea cărţii. Or, dacă la început s-a permis predarea materiei în puţinele şcoli existente, precum şi cartea, fie religioasă, fie laică, în limba moldovenească, adică română, apoi treptat aceasta a fost scoasă în afara şcolii, bisericii, justiţiei şi administraţiei.

Anexarea Basarabiei a avut urmări deosebit de grele pentru dezvoltarea culturii. Dacă Principatul Moldovei de peste Prut a fost atras în orbita ştiinţei şi valorilor culturale europene, în prima jumătate a sec. al XIX-lea sute de tineri moldoveni români studiind în universităţile din Viena, Berlin, Paris ş.a., în Basarabia se instalase întunericul. Puţinii intelectuali care au apărut aici mai mult prin grija părinţilor nobili, nu au putut suporta condiţiile grele şi au fost nevoiţi să treacă Prutul în Principatul Moldovei, iar după 1859 în România modernă, unde s-au manifestat din plin asemenea mari cărturari basarabeni ca Alecu Russo, Alexandru Donici, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Constantin Stere ş.a. Pe parcursul sec. al XIX-lea Basarabia aproape că nu a avut presă periodică, nu s-au editat manuale, cărţi de cultură şi ştiinţă, iar cele religioase erau tipărite sporadic în tiraje limitate.

Către finele perioadei, ponderea populaţiei băştinaşe s-a redus de la 90 până la mai puţin de 50%. Dacă în rândurile locuitorilor germani, evrei, ruşi din provincie numărul ştiutorilor de carte atingea 40-70% şi mai mult, apoi printre moldoveni ştiau carte doar câteva procente (printre femei – 2% şi bărbaţi – 6%). Dacă peste Prut, în urma reformelor lui Alexandru Ioan Cuza, s-a trecut la grafia latină, apoi în Basarabia până în primele decenii ale sec. al XX-lea continua să se scrie şi să se tipărească puţinele periodice şi cărţi cu aceleaşi caractere arhaice chirilice, inventate în sec. al IX-lea.

Administraţia ţaristă în cei 106 ani de stăpânire în Basarabia a ridicat ziduri impenetrabile pe Prut, căutând să ne izoleze total de România, de Europa în general, cultivând aşa numitul moldovenism care a pus începuturile unei grave probleme identitare ce se perpetuează la populaţia autohtonă din Republica Moldova până astăzi: adică două popoare, două limbi, două culturi, două literaturi ş.a.

Abia în primele decenii ale sec. al XX-lea în Basarabia s-a înfiripat o modestă intelectualitate care a conştientizat unitatea istorică de neam, cultură şi tradiţii a populaţiei de pe ambele maluri ale Prutului. În consecinţă, atunci când în urma primului război mondial din 1914-1918 Imperiul ţarist s-a destrămat, populaţia băştinaşă a încercat să-şi croiască un destin propriu, fruntaşii basarabeni au chemat la unire cu Patria-mamă România, cu cei de un sânge şi de o limbă cu ei. Evenimentul, după cum ştiţi, s-a produs la 27 martie 1918. A urmat o perioadă scurtă, doar până în 1940, de integrare a Basarabiei în România întregită, de înviorare a culturii naţionale, procese care au fost întrerupte brutal de invazia sovietică la 28 iunie 1940, în urma tratatului Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939.

După 1990, când s-au deschis arhivele structurilor represive sovietice, istoricii din Republica Moldova au descoperit mii de documente care au arătat în toată goliciunea lui dezastrul represaliilor, deportărilor, înfometărilor, colectivizărilor, deposedărilor masive de avere, mobilizărilor pe front şi strămutărilor forţate la muncă la care a fost supusă populaţia Basarabiei în o jumătate de secol de dominaţie a regimului totalitar

comunist, care s-a soldat cu pierderea a multor sute de mii de oameni.

În anii de după cel de-al Doilea Război Mondial, autoritățile sovietice au depus eforturi susținute pentru a şterge din memoria colectivă conştiința de neam, de apartenență la cultura românească, pentru a forța procesele de rusificare şi transformarea Republicii Sovietice Moldoveneşti într-un apendice agrar al Imperiului Sovietic. Noua intelectualitate moldovenească, deşi formată în universitățile sovietice, a perceput foarte curând pericolul dictaturii staliniste, încercând să reziste prin cultură şi, în cele din urmă, să ridice şi să ducă după sine marea majoritate a populației în mişcarea de eliberare națională din 1989-1991.

Astăzi, Republica Moldova, care şi-a proclamat independența în 1991 şi fusese recunoscută în scurtă vreme în plan internațional, poartă în spate povara acestor frământări şi răsturnări dramatice de situație prin care a trecut după 1812 până în prezent. Toate problemele legate de orientarea politică, de identitate, de limbă, de oscilație între Est şi Vest, de relații interetnice îşi trag obârşia din această istorie zbuciumată din ultimele două secole. Aceste probleme sunt surmontate, trebuie să recunosc, cu mare dificultate, dar deschiderile care au loc în prezent, procesul de democratizare care se aprofundează în Republica Moldova, legăturile tot mai intense cu Occidentul, cu Uniunea Europeană în special, demonstrează că noul stat apărut în urma destrămării Uniunii Sovietice – Republica Moldova, îmbrățişează şi aderă la valorile europene. Aceasta ne încurajează să afirmăm că Republica Moldova a luat ferm cursul spre integrarea europeană.

Nicolae Coțofan. *Farfurie decorativă*. Şamotă pictată, Ø - 410 mm, 2011

AJUSTAREA SISTEMULUI STATISTIC LA STANDARDELE UNIUNII EUROPENE

Dr., conf.univ. ***Aurelia ŞUŞU-ŢURCAN***

ADJUSTING THE STATISTICAL SYSTEM TO EU STANDARDS

Statistics is the border science, is the methodological science, and is the kind of empirical knowledge, which has become indispensable for understanding the phenomena of nature and society. Empirical knowledge about any field of activity makes appeal to the numerical data, the processing of which leads to the definition of patterns in different areas of research under the influence of statistical laws. That's why the free interpretation and the change in statistical methodology lead to erroneous conclusions that can change the whole attitude to the subject or process. Therefore in this paper are structured organizational and methodological issues, the resolution of which would improve the perception of correct statistical information.

În cursul reformelor socio-politice şi economice, Republica Moldova se confruntă cu problema alegerii unor direcţii eficiente pentru dezvoltarea ulterioară. O condiţie necesară pentru creşterea dinamică a economiei naţionale este trecerea la economia bazată pe cunoaştere, care exercită o influenţă puternică asupra tuturor domeniilor de activitate, dar mai cu seamă asupra celui ştiinţifico-tehnic, industrial, financiar şi instituţional.

Metodele statistice moderne trebuie să ofere un ajutor substanţial în elaborarea deciziilor de gestionare, ştiinţific argumentate, în domeniul ştiinţei şi inovării. Utilizarea lor va contribui nu numai la identificarea factorilor principali de influenţă asupra naturii dezvoltării activităţilor ştiinţifice şi inovative în Republica Moldova, ci, de asemenea, la cuantificarea impactului acestora.

Misiunea generală a statisticii oficiale este de a asigura colectarea, prelucrarea şi verificarea unor date şi informaţii credibile, relevante şi oportune, necesare societăţii în ansamblul ei. Rolul acestui domeniu al ştiinţei devine din ce în ce mai important prin asumarea obligaţiilor şi responsabilităţilor de măsurare a impactului provocărilor majore cu care se confruntă societatea şi sprijinirea eforturilor factorilor responsabili în procesul de luare a deciziilor, bazate pe cunoaştere şi pe disponibilitatea datelor statistice. În acest sens, statistica joacă un rol primordial în formularea răspunsurilor adecvate privind monitorizarea transformărilor din societate, generate de creşterea rolului cunoştinţelor, dezvoltarea tehnologiilor informaţionale şi de comunicaţie.

Statisticile obiective, de calitate şi furnizate la timp, aliniate la metodologiile internaţionale, oferă dimensiunea cantitativă a eficienţei deciziilor guvernamentale şi publice asupra economiei naţionale. Mai mult ca oricând, cunoştinţele vor fi indispensabile în procesul luării deciziilor, iar informaţia statistică va reprezenta o componentă prioritară.

Sistemul statistic naţional reprezintă ansamblul producătorilor de statistici oficiale, reuniţi intr-o structură coerentă şi unitară, care contribuie la realizarea programelor statistice naţionale. Să ne oprim asupra problemelor esenţiale care apar pe parcursul formării informaţiei statistice veridice.

În Legea cu privire la statistica oficială a Republicii Moldova este specificată următoarea definiţie: „Date administrative efective – este informaţia obţinută de autorităţile administraţiei publice şi /sau locale, cu excepţia organelor statisticii oficiale, în scopul exercitării obligaţiilor administrative ce ţin de competenţa lor". La etapa actuală, în vederea dezvoltării statisticii oficiale creşte necesitatea valorificării datelor administrative. Majoritatea ministerelor deţin o bogată informaţie statistică departamentală în baza căreia este formată statistica oficială. Sursele administrative de informaţie au prioritate la organizarea şi efectuarea observărilor (cercetărilor) statistice. În primul rând, este mai ieftin de a obţine date din sursele administrative, comparativ cu efectuarea unei noi cercetări cu scopul de a obţine aceleaşi date. În al doilea rând, sursele administrative conţin o pondere mai mică a nonrăspunsurilor şi nu au un impact informaţional suplimentar asupra respondenţilor.

În sensul larg al cuvântului, prin noţiunea de surse administrative de informaţie se subînţelege informaţia care din start se colectează în scopuri statistice şi nu are atribuţie nemijlocită la cercetările statistice. Factorul principal al utilizării surselor administrative este aplicarea sistemului unic al codurilor de identificare (în alte cazuri este necesar de a face concordarea acestor coduri) în paralel cu alte surse de informaţie.

Un principiu important în producerea datelor administrative constă în perfectarea sistematică a procedurilor de colectare a datelor din punctul de vedere al optimizării şi împuternicirilor organului administrativ, armonizării la standardele internaţio-

nale, antrenării surselor alternative de informaţie în baza clasificărilor universale.

E foarte important de a evalua necesităţile informaţionale ale organului administrativ reieşind din competenţele sale pentru exercitarea sarcinilor administrative. Potrivit normelor internaţionale şi în scopul asigurării compatibilităţii surselor de date administrative cu cele statistice, metodologia şi instrumentarul de colectare şi procesare a datelor se coordonează cu autoritatea centrală de statistică în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Datele administrative servesc drept suport consistent de informaţie pentru efectuarea cercetărilor (observărilor) statistice. Iar utilizarea acestor date permite organelor statistice să obţină informaţie în termeni mai restrânşi în raport cu o eventuală cercetare statistică, organizarea căreia cere mult timp pentru planificare, elaborarea chestionarelor, colectarea, procesarea şi generalizarea informaţiei. Datele administrative au şi alte priorităţi, deoarece sunt mai sensibile la schimbările care au loc în societate şi pot oferi o gamă mai largă de informaţii.

E de menţionat faptul că instituţiile de cercetări ştiinţifice, în urma procesului cercetare-dezvoltare şi în scopul managementului mai eficient al acestei activităţi produc şi dispun de surse bogate de informaţie administrativă. Aceste surse de informaţie în cea mai mare măsură nu sunt colectate, procesate şi generalizate de statistica oficială şi nu sunt publicate în buletinele şi anuarele statistice, cu excepţia datelor statistice prezentate de organizaţiile ştiinţifice potrivit rapoartelor statistice anuale (nr.1 – ştiinţa, nr. 1-CŞ). Dar informaţia din formele respective nu este procesată în totalitatea ei, deoarece există multe discrepanţe.

În cadrul Academiei de Ştiinţe a Moldovei, pentru elaborarea Raportului anual de dare de seamă privind activitatea comunităţii ştiinţifice din ţară, precum şi în alte scopuri se colectează un volum semnificativ de date administrative. Însă deseori există o discrepanţă între datele administrative şi cele statistice prezentate de aceleaşi organizaţii ştiinţifice. Aceste diferenţe apar mai puţin din cauza unor greşeli. Ele sunt generate mai curând de utilizarea unor baze metodologice diferite. Se impune, astfel, omogenizarea acestor informaţii în vederea ameliorării modalităţii de colectare, întrucât pentru moment nu există date statistice ample privind activitatea ştiinţifică din Republica Moldova. Aceasta permite diferitor organizaţii să facă analize statistice care nu totdeauna reflectă starea reală din sectorul respectiv. De aceea, este evidentă necesitatea uniformizării informaţiei prezentate la diferite niveluri: atât la nivel administrativ, cât şi la cel naţional. Pentru aceasta este necesară determinarea modalităţii colectării datelor din surse administrative şi statistice, corelării acestor informaţii, inclusiv prin fortificarea capacităţilor de furnizare a datelor administrative calitative şi cercetărilor statistice.

În vederea colectării calitative a informaţiei statistice în conformitate cu Legea statisticii este necesar de a înăspri sancţiunile privind răspunderea celor care prezintă această informaţie statisticii oficiale. În caz contrar, nu vom depăşi situaţia în care aceeaşi informaţie o să difere esenţial în funcţie de nivelul structurii sistemului statistic.

După părerea noastră, calitatea datelor administrative poate fi îmbunătăţită doar dacă în structurile ministeriale sau în cadrul AŞM va exista un centru special care va răspunde de calitatea statisticii administrative cu toate drepturile de influenţă asupra colectării, procesării şi centralizării datelor administrative din domeniul respectiv, conform unei metodologii unice racordată la standardele internaţionale.

Evident că nici nu este nevoie să fie prezentat statisticii oficiale tot volumul de date administrative, el poate fi utilizat doar la nivelul statisticii administrative pentru monitorizarea activităţii interne. Obiectivul principal al armonizării respective este, deci, creşterea calităţii în statistica naţională şi, în special, în sectoarele principale ale economiei bazate pe cunoaştere (ştiinţa şi inovarea) la un nivel comparabil cu celelalte ţări europene, introducerea şi monitorizarea managementului calităţii în aceste domenii importante. Cum fără o statistică adecvată şi corectă nu este posibil a evalua rezultatele şi nu va fi posibil de a contura corect direcţiile de dezvoltare, este nevoie de a crea o *statistică performantă*, care va monitoriza eficient situaţia evidenţei statistice într-o societate bazată pe cunoaştere şi în cele mai importante domenii ale sale: educaţie, ştiinţă şi inovare.

Ca prim pas pentru evaluarea calitativă a sectorului Educaţie este introducerea în Moldova a metodologiei europene şi elaborarea în conformitate cu această metodologie a clasificatorului programelor educaţionale MoldCED, care a fost elaborat de Biroul Naţional de Statistică al Republicii Moldova în strânsă cooperare cu Ministerul Educaţiei, Tineretului şi Sportului. La elaborarea MoldCED au fost utilizate concepţiile şi definiţiile ISCED 1997, ţinându-se cont de Legea Învăţământului nr. 547-XIII din 21 iulie 1995, modificările şi completările ulterioare ale acestei legi: 237-XV din 13 iunie 2003, 346-XV din 25 iulie 2003, 71-XVI din 5 mai 2005, Hotărâ-

rile Guvernului nr. 1224 din 9 noiembrie 2004, nr. 1245 din 12 noiembrie 2004 etc.

Clasificarea Programelor Educaționale din Republica Moldova (MoldCED) oferă o scurtă relatare privind programele educaționale naționale, prezentate conform Clasificării Internaționale Standard a Învățământului (ISCED 1997) a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (UNESCO) și reprezintă o versiune revizuită a originalului ISCED 1976. Clasificarea Programelor Educaționale din Moldova se bazează pe ISCED 1997, care reprezintă un sistem universal destinat pentru luarea de decizii, analiza politicilor din domeniul educației, indiferent de structura sistemelor educaționale naționale și de nivelul de dezvoltare economică a țării. Conceptul de bază și definițiile ISCED 1997 au fost elaborate în așa mod, ca să fie multifuncționale și independente de particularitățile naționale. Cu toate acestea, e necesar ca sistemul general să includă definiții și instrucțiuni care ar cuprinde toate chestiunile ce țin de sistemele educaționale. Clasificarea poate fi utilizată pentru statistica diferitelor aspecte ale educației, cum ar fi, de exemplu: rata de cuprindere în învățământ, resursele umane și financiare investite în educație, nivelul de instruire a populației etc.

Odată cu dezvoltarea societății bazate pe cunoaștere, se modifică și standardele internaționale. În acest context, modificarea ISCED-lui în varianta propusă în 2011 (care va intra în vigoare în 2012) va impune statisticii naționale operarea unor modificări în statistica educațională. Până atunci e nevoie de elaborarea unui Nomenclator al specialităților personalului din știință, iar în baza acestuia urmează să se ajusteze specialitățile de doctorat, care la rândul lor trebuie să fie corelate cu specialitățile de la ciclul 2 și 3 conform procesului Bologna.

Să ne oprim mai detaliat asupra elaborării Nomenclatorului specialităților personalului din știință. Actualmente, cercetarea științifică se dovedește a fi, în întreaga lume, componenta centrală a noii economii și a societății bazate pe cunoaștere, dezvoltarea durabilă în Republica Moldova fiind de neconceput fără aportul substanțial al cercetării și inovării. Devenind membru cu drepturi egale în Spațiul European de Cercetare, Republica Moldova devine parte componentă a unei comunități europene a oamenilor de știință și a mediului de afaceri, ceea ce creează posibilități de a beneficia de potențialul științific european pentru soluționarea problemelor naționale.

Odată cu aderarea Republicii Moldova la PC7 și integrarea în Spațiul European de Cercetare, armonizarea legislației naționale în domeniul cercetării-dezvoltării la standardele europene devine un angajament primordial. Racordarea însă, necesită, mai întâi de toate, efectuarea unei evaluări statistice corecte și calitative, care să asigure informații statistice credibile, relevante și oportune.

Evaluarea activității din domeniul științei și inovării, precum și comparabilitatea pe plan internațional, reflectă competitivitatea țării și poziția ei în acest domeniu important. Statisticile obiective, de calitate și furnizate la timp, aliniate la metodologiile internaționale, dau dimensiunea cantitativă a eficienței deciziilor guvernamentale și publice asupra economiei naționale. Mai mult ca oricând, cunoștințele vor fi indispensabile în procesul luării deciziilor, iar informația statistică va reprezenta o componentă prioritară.

În acest context, racordarea evaluării statistice a activității științifice la cerințele europene devine o necesitate stringentă. Luând în considerație aceste condiții, dar și existența unor probleme în evaluarea statistică a activității științifice, în Moldova a apărut necesitatea de a elabora un nomenclator care ar facilita corectitudinea repartizării activităților științifice în conformitate cu domeniile științei.

Modificările metodologiei și practicii statisticii științei în baza manualului FRASCATI au început, la inițiativa AȘM, încă în anul 2007, pornind de la faptul că Uniunea Europeană și OECD utilizează metodologia respectivă de evaluare a sectorului cercetare-dezvoltare. Eforturile de a racorda evaluarea statistică a acestui sector la cerințele europene s-au soldat cu rezultate bune. Însă implementarea acestor metodologii au arătat și punctele slabe ale practicii statistice naționale. De remarcat că din 2008 toate organizațiile și instituțiile AȘM utilizează clasificările, conform domeniilor științei (clasificate după Manualul Frascati) afișat pe site-ul Expert online, atât în rapoartele anuale de activitate, cât și în cererile de proiect.

Metodologic, domeniile științei au fost introduse la toate nivelurile statisticii de BNS, precum și de AȘM, în urma cercetărilor științifice efectuate de autor în anii 2007-2008. Însă aceste modificări nu au fost preluate în practica statistică. Lipsa de coordonare a activității la nivelul administrativ și național este o sursă de deviere a datelor statistice. De aceea a fost necesar de a cerceta posibilitatea elaborării unei clasificări a cercetărilor științifice pe

domeniile ştiinţei în conformitate cu metodologiile internaţionale.

Această clasificare a fost elaborată în baza Nomenclatorului specialităţilor ştiinţifice (din 2004) luând în consideraţie că direcţiile de cercetare trebuie sa fie cele care dictează necesitatea elaborărilor tezelor de doctorat şi post-doctorat. Ca prim pas, în februarie 2011 autorul a încercat să elaboreze o clasificare a cercetărilor ştiinţifice sub forma unui Nomenclator al specialităţilor personalului ştiinţific. O asemenea variantă de clasificare a cercetărilor ştiinţifice conform manualului Frascati este utilizată de toate ţările OECD, UE şi ţările din CSI (Rusia, Belorusia, Ucraina ş.a.). Este un document statistic, conform căruia sunt grupate cercetările statistice efectuate în ţară. În baza acestui document pot fi create baze de date unde fiecare proiect de cercetare este situat în conformitate cu domeniul, ramura şi specialitatea de cercetare ştiinţifică.

Scopul elaborării acestui Nomenclator constă în asigurarea integrării în Spaţiul European de Cercetare şi consolidarea datelor din surse administrative la nivel AŞM cu datele oficiale ale statisticii naţionale pentru a satisface, într-o măsură cât mai mare, nevoile de informare ale tuturor categoriilor de utilizatori de date statistice, prin colectarea, producerea şi diseminarea de date statistice relevante, corecte, credibile şi furnizate la timp, necesare pentru fundamentarea deciziilor privind dezvoltarea economică şi socială a ţării şi pentru cunoaşterea realităţilor societăţii.

Ţinând cont de cele menţionate, a fost elaborat un proiect al Nomenclatorului personalului ştiinţific încadrat în cercetare care a fost structurat după următoarele 4 niveluri ale evidenţei statistice: domenii, ramuri, profiluri şi specialităţi ştiinţifice. La elaborarea acestui nomenclator au fost utilizate concepţiile şi definiţiile ţinându-se cont de documentele respective [2-9].

Să ne oprim asupra fiecărui nivel în parte (Fig. 1):

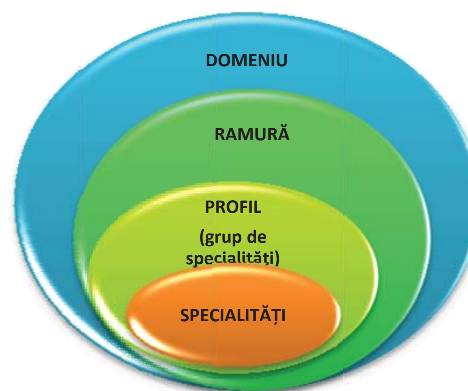

Fig. 1. Nivelul de structurare a *Nomenclatorului specialităţilor personalului ştiinţific*

1. *DOMENIUL ŞTIINŢEI* (Domeniul ştiinţific) – sunt domenii vaste, stabilite de clasificarea internaţională potrivit manualului FRASCATI şi metodologiei UNESCO (Tabelul 1).

Aceste domenii se utilizează pe plan internaţional pentru comparaţii, şi, pe plan naţional (BNS, AŞM) pentru o evidenţă corectă la toate nivelurile. Iată de ce este necesar de a delimita repartizarea specialităţilor conform domeniilor ştiinţifice în conformitate cu sensul social-economic al acestora.

2. *RAMURA ŞTIINŢEI* (Ramura ştiinţifică) – defineşte o repartizare cunoscută şi larg acceptată a ştiinţelor (ştiinţe fizice etc.), care permite distribuirea cercetătorilor de înaltă calificare după domenii ale ştiinţei cu o precizie satisfăcătoare, luând în consideraţie specificul direcţiilor de cercetare ştiinţifică.

3. *PROFILUL ŞTIINŢIFIC* (Profilul ştiinţei) sau *GRUPUL DE SPECIALITĂŢI ŞTIINŢIFICE*– este un grup de specialităţi ştiinţifice de înaltă calificare care au o diferenţiere mai pronunţată faţă de celelalte specialităţi în cadrul unor ramuri ştiinţifice voluminoase şi se formează în baza unor caractere predominante mai apropiate în comparaţie cu celelalte specialităţi în cadrul unor ramuri ştiinţifice.

4. *SPECIALITATEA ŞTIINŢIFICĂ* – este specialitatea personalului care se ocupă de activitatea ştiinţifică şi tehnologică. Deoarece istoric în Repu-

Tabelul 1

Domeniile ştiinţifice

Proiectul Nomenclatorului	Manualul FRASCATI
Ştiinţe Naturale şi Exacte Ştiinţe Inginereşti şi Tehnologice Ştiinţe Medicale Ştiinţe Agricole Ştiinţe Sociale şi Economice Ştiinţe Umaniste	Ştiinţe Naturale (Natural Sciences) Ştiinţe Inginereşti şi Tehnologice (Engineering and Technology) Ştiinţe Medicale (Medical Sciences) Ştiinţe Agricole (Agriculture Sciences) Ştiinţe Sociale (Social Sciences) Ştiinţe Umaniste (Humanities)

blica Moldova doctoratul a fost inclus ca parte componentă a ştiinţei (cercetarea-dezvoltarea + doctoratul), specialităţile de doctorat au fost elaborate în conformitate cu specialităţile personalului ştiinţific (cadrelor ştiinţifice). Trebuie însă ţinut cont de faptul că specialitatea de doctorat poate apărea ca urmare a necesităţilor pieţii cercetărilor ştiinţifice (şi nu invers), dar depinde în mare măsură şi de studiile universitare.

Prima variantă a Nomenclatorului specialităţilor personalului din sfera ştiinţei a fost elaborată de autor, propusă CSŞDT a *AŞM şi a stat la baza elaborării de către Academia de Ştiinţe a Moldovei a noului Nomenclator al specialităţilor ştiinţifice* (Hotărârea CSŞDT din 1 decembrie 2011 „Cu privire la aprobarea Proiectului de Hotărâre a Guvernului pentru aprobarea Nomenclatorului specialităţilor ştiinţifice").

Varianta iniţială a fost elaborată în vederea ajustării evaluării statistice a sectorului de cercetare-dezvoltare, deoarece clasificările conform manualului Frascati se utilizează în statistica internaţională (Eurostat, OECD, UNESCO) pentru evaluarea activităţii ştiinţifice, iar pentru evaluarea sectorului educaţional se utilizează clasificarea conform ISCED.

Iată de ce iniţial a fost stipulat că în urma aprobării Nomenclatorului *specialităţilor personalului din sfera ştiinţei* va fi necesară ajustarea specialităţilor de doctorat, nu numai cu Nomenclatorul dat, dar şi cu Nomenclatorul domeniilor de formare profesională şi al specialităţilor pentru pregătirea cadrelor în instituţiile de învăţământ superior, ciclul I, aprobat prin Legea nr. 142-XVI din 07.07.2005. În acest context, din totalitatea specialităţilor de cercetare ştiinţifică trebuia să fie formate specialităţi doctorale comasate (care ar cumula un şir de specialităţi apropiate, micşorând esenţial numărul specialităţilor doctorale). În cazul elaborării Nomenclatorului specialităţilor doctorale acestea din urmă puteau să fie aranjate după domenii fără a lua la bază metodologia statistică a evaluării sectorului cercetare-dezvoltare.

După aprobarea de către CSŞDT AŞM (01.11.2011), proiectul respectiv a fost transmis Consiliului pentru atestare şi acreditare (CNAA). Ca urmare al discuţiilor dintre AŞM şi CNAA s-a decis de a elabora doar un singur Nomenclator al specialităţilor ştiinţifice.

Varianta Nomenclatorului specialităţilor ştiinţifice revizuită de CNAA în linii generale repetă Nomenclatorul specialităţilor ştiinţifice aprobat de CSSDT AŞM la data de 01.12.2011, dar are o altă arhitectură, care este mai aproape de arhitectura Nomenclatorului pentru ciclul I (Nomenclatorul domeniilor de formare profesională şi al specialităţilor pentru pregătirea cadrelor în instituţiile de învăţământ superior, ciclul I).

Această variantă a Nomenclatorului specialităţilor ştiinţifice doreşte să unească diferite modalităţi de evidenţă într-un singur Nomenclator, dar în acest caz este necesar de a ajunge la un numitor comun atât pentru studii doctorale, cât şi pentru posibilitatea utilizării acestuia în statistica naţională.

Însă, trebuie de menţionat acel fapt, că introducerea noilor specialităţi pentru activitatea de cercetare este un lucru mult mai simplu decât introducerea noilor specialităţi de doctorat. Direcţiile de cercetare pot fi de pioneriat. Procesul de introducere a noii specialităţi de doctorat însă necesită un mare volum de muncă, deoarece trebuie să fie documentat nu numai prin descrierea paşaportului acestei specialităţi, dar şi prin numărul de doctori (doctori habilitaţi) deja susţinuţi la această specialitate. De asemenea va fi necesar de a elabora un tabel de convergenţă a specialităţilor de doctorat noi cu cele existente (Tabelul 2).

Nevoia stringentă a elaborării Nomenclatorului rezultă din necesitatea ameliorării evidenţei statistice a sectorului de cercetare-dezvoltare, în vederea structurizării tuturor proiectelor de cercetare ştiinţifică şi elaborării unei baze de date (expuse în formă electronică), în vederea creşterii transparenţei totale a cercetării ştiinţifice, atât a resurselor utilizate cât şi a rezultatelor primite. Dar ca să putem face o statistică corectă, urmează să se discute posibilitatea unei evidenţe aparte a specialităţilor, care nu corespund ramurilor sau domeniilor conform manualului Frascati.

Acesta este doar un segment din multitudinea problemelor care urmează a fi rezolvate pentru ameliorarea statisticii naţionale în domeniul ştiinţei. Dincolo de modificările enumerate, se impune perfecţionarea şi altor aspecte ce ţin de domeniul statisticii ştiinţei şi inovării.

În vederea armonizării sistemului statistic ajustat la standardele UE în urma cercetării ştiinţifice efectuate în cadrul proiectului de cercetare fundamentală pot fi conturate o serie de PROPUNERI:

1. Perfecţionarea bazei juridice care ar coordona relaţiile dintre diferite ministere şi instituţii responsabile în vederea funcţionării calitative a unui sistem statistic, care trebuie să se bazeze pe principiile de continuitate, operativitate şi racordate la standardele internaţionale.

2. Instituirea printr-un act normativ a sistemului

Tabelul 2

TABEL DE CONVERGENŢĂ A NOMENCLATORULUI SPECIALITĂŢILOR ŞTIINŢIFICE

Domeniul	Ramura	Profilul	Specialitatea	Specialitatea
		Conform proiectului Nomenclatorului din 08.06.2012		Conform proiectului Nomenclatorului din 01.12.2011
I. ŞTIINŢELE NATURALE ŞI EXACTE				
	11.MATEMATICA			
		111.Matematică pură		*Cifrul specialităţii**
			111.01.Analiză matematică Ecuaţii diferenţiale 111.02.Logică matematică, algebră şi teoria numerelor 111.03. Geometrie şi topologie	01.01.01.Analiză matematică *01.01.02.*Ecuaţii diferenţiale *01.01.06* Logică matematică, algebră şi teoria numerelor *01.01.04* Geometrie şi topologie Ecuaţii integrale**
		112.Matematică aplicată		
			112.01.Matematica de calcul 112.02.Teoria algoritmilor şi matematică discretă 112.03.Cibernetică matematică şi cercetări operaţionale	*01.01.07.*Matematica de calcul *01.01.08.* Teoria algoritmilor şi matematică discretă *01.01.09.* Cibernetică matematică şi cercetări operaţionale
		113.Statistică şi probabilitate		
			113.01.Teoria probabilităţilor şi statistica matematică	*01.01.05.* Teoria probabilităţilor şi statistica matematică
	12.ŞTIINŢA INFORMAŢIEI			
		I21.Informatică teoretică	121.01.Bazele teoretice ale informaticii 121.01.Calcul natural*** 121.03.Programarea calculatoarelor	*01.05.01.* Bazele teoretice ale informaticii, programarea calculatoarelor ****
		122.Informatică aplicativă	122.01.Organizarea şi programarea proceselor de calcul 122.02.Sisteme informatice 122.03.Modelare, metode matematice, produse program	*01.05.02.* Organizarea şi programarea proceselor de calcul *01.05.05.*Sisteme informaţionale *01.05.04.* Modelare matematică, metode matematice, produse program

Notă explicativă: * cifrul specialităţii conform Nomenclatorului din 2004; **au fost propuse în Nomenclatorul din 01.112.2011, dar nu sunt în varianta din Nomenclatorul din 08.06.2012; *** au fost introduse în Nomenclatorul din 08.06.2012; **** în varianta din Nomenclatorul din 08.06.2012 au fost separate în două specialităţi noi.

de indicatori corelaţi, atât la nivel de sistem, cât şi la nivel de instituţie, prin care să se măsoare transparent performanţele.

3. Utilizarea, pentru reflectarea indicatorilor în domeniul ştiinţei, inovării şi transferului tehnologic, a unei metodologii unice (în baza principiilor directoare ale OECD, EUROSTAT, UNESCO).

În baza cercetării statistice calitative se pot implementa noi strategii în diferite sectoare ale industriei şi serviciilor, statistica contribuind cu date cuprinzătoare şi fiabile la creşterea capacităţii de decizie atât la nivel macro cât şi la nivel microeconomic. Opinia publică, organismele internaţionale vor avea posibilitatea de a studia mai pe larg fenomenele ce au loc în domeniul ştiinţei, inovării şi transferului tehnologic din Republica Moldova. Indicatorii dezvoltării ştiinţei, inovării şi transferului tehnologic din ţară vor fi oglindiţi mai pe larg în publicaţiile, anuarele organismelor internaţionale.

Numai în urma implementării statisticii inovării

va fi posibilă ulterior crearea unui nou sistem statistic în domeniul ştiinţei, inovării şi transferului tehnologic care va conduce la elaborarea unei metodologii de calculare a ponderii ştiinţei în creşterea economică a ţării ce va fi foarte important pentru aprecierea rolului comunităţii ştiinţifice în dezvoltarea social-economică a ţării.

Bibliografie

1. Legea Nr.412-XV. Cu privire la statistica oficială a Republicii Moldova 2004.

2. Manualul Frascati, 2002. (www.statistica.md/legal/Legea_statistica_oficiala_ro.pdf)

3. Clasificarea revăzută a domeniilor ştiinţifice conform manualului Frascati (versiunea în limba engleză), OECD, 2007 (www.asm.md)

4. Statisticile UNESCO, OECD pentru activitatea ştiinţifică.

5. Рекомендации по международной стандартизации статистики по науке и технике (ЮНЕСКО, 1978) и Пособие Фраскати (ОЭСР, 2002) и Пересмотренная классификация областей науки и техники (ОЭСР, 2006).

6. Номенклатура специальностей научных работников (Rusia, 2009, completată 2011) Statistics Austria (2011).

www.statistik.at/web_en/statistics/research_and_development_r_d_innovation/index.html

7. Nomenclatorul specialităţilor ştiinţifice din 2004 (Hotărârea Guvernului nr.1025 din 14 septembrie 2004) cu modificările şi completările operate prin Hotărârea Guvernului nr. 692 din 20 iunie 2006.

8. Nomenclatorul domeniilor de formare profesională şi al specialităţilor pentru pregătirea cadrelor în instituţiile de învăţământ superior, ciclul I, aprobat prin Legea nr. 142-XVI din 07.07.2005, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.101-103/476 din 29.07.2005.

9. *Clasificarea programelor educaţionale din Republica Moldova*, MoldCED, 2004.

10. Ţurcan A. *Informaţia statistică: consideraţii privind falsificarea şi interpretarea ei veridică*. Revista „Fin Consultant” (C) 3/2011, pag. 31-37.

11. Stratan A., Ţurcan A. *Consideraţii privind calitatea informaţiei statistice.* Revista „Intellectus” (B) 4/2011, pag. 41-46.

Nicolae Coţofan. *Vas decorativ. Burlui.* Şamotă pictată, H - 680 mm; Ø 520 mm, 2009

CONCEPTUL ŞI PRINCIPIILE DE STRUCTURARE A NOMENCLATORULUI DOMENIILOR ŞI SPECIALITĂŢILOR ŞTIINŢIFICE

Acad. ***Valeriu CANŢER***
Dr. hab., conf. cerc. ***Vitalie MINCIUNĂ***
Consiliul Naţional pentru Acreditare şi Atestare

CONCEPT AND DESIGN PRINCIPLES OF THE NOMENCLATUR OF THE SCIENTIFIC FIELDS AND SPECIALITIES

The article reveals the concept and principles of the Classification of scientific fields and specialties, promoted by the National Council for Accreditation and Attestation of the Republic of Moldova. It is proposed the adoption of a unique classification, applicable to all sectors of science and innovation, including training and attestation of scientific and pedagogical personnel of higher qualification. The delivered concept suggests the structure of this document into four levels: field of science, branch of science, scientific profile and scientific specialty. Also, it is proposed to carry out the specialization of doctoral and master students within educational programmes in accordance with scientific profiles.

Integrarea Republicii Moldova în spaţiul educaţional, ştiinţific şi tehnologic european impune implementarea grabnică a standardelor internaţionale cu atribuţii la principiile de organizare a domeniilor de referinţă, precum şi de evidenţă statistică în cadrul acestora. Printre documentele ce urmează a fi ajustate obligatoriu se poziţionează aparte clasificatoarele/nomenclatoarele pe segmente respective de activităţi.

Este necesar de menţionat că domeniul educaţional naţional a elaborat şi a pus în aplicare încă până la aderarea Republicii Moldova la Carta Bologna *Nomenclatorul domeniilor de formare profesională şi a specialităţilor pentru pregătirea cadrelor în instituţiile de învăţământ superior, ciclul 1*, care are la bază un document-cadru similar – *International Standard Classification of Education* (ISCED), promovat de UNESCO [1,2]. Nomenclatorul de referinţă reflectă patru trepte de diferenţiere în cadrul fiecărui domeniu fundamental de formare profesională în instituţiile de învăţământ superior (Tab.1). *Domeniile fundamentale de formare profesională* (treapta I) şi *domeniile generale de studii* (treapta II) sunt identice celor expuse în ISCED. Specificul naţional al programelor de formare profesională în cadrul instituţiilor de învăţământ superior este redat la nivelul treptelor III şi IV.

Referitor la sfera ştiinţei şi inovării este aplicat *Nomenclatorul specialităţilor ştiinţifice*, aprobat încă în anul 2004, cu ultimele precizări operate de Guvern în anul 2006, care, deşi a suferit mai multe modificări pe durata ultimilor 20 de ani, se bazează preponderent pe principiile sovietice de divizare şi reflectare a domeniilor ştiinţifice [3]. Nomenclatorul de referinţă este expus în două-trei trepte (după caz). Nomenclatorul dat, care la fel a fost aprobat până la aderarea Republicii Moldova la Carta Bologna, este aplicat, în special, în scopul pregătirii şi atestării cadrelor ştiinţifice de înaltă calificare. Acesta include 349 specialităţi, însă studiile de doctorat s-au efectuat până în prezent doar la 201 specialităţi. Mai menţionăm la acest capitol, că pentru accederea în bazele de date internaţionale, Biroul Naţional de Statistică, pe parcursul mai multor ani, aplică suplimentar o metodologie de ajustare a indicatorilor statistici ştiinţifici la clasificatoarele internaţionale în domeniu.

Semnarea acordului Bologna, pregătirea premiselor pentru preluarea doctoratului ca ciclul III în cadrul învăţământului superior, dar şi recenta aderare a Republicii Moldova la PC-7 al UE plasează problema elaborării unui nou *Nomenclator al specialităţilor ştiinţifice* ajustat la standardele europene în lista activităţilor prioritare în sfera ştiinţei şi inovării. Acest postulat este împărtăşit de marea majoritate a comunităţii ştiinţifice. Mai dispersate însă sunt opiniile savanţilor în ce priveşte structurarea documentului respectiv.

Consiliul Naţional pentru Acreditare şi Atestare, în calitate de instituţie a administrării publice centrale responsabilă de pregătirea şi atestarea cadrelor ştiinţifice de înaltă calificare, consideră oportună necesitatea elaborării unui nou nomenclator al domeniilor şi specialităţilor ştiinţifice, iniţiativă lansată de AŞM. Dar consideră necesară o abordare multilaterală a problemei, care vizează în egală măsură indicatorii de evidenţă statistică în cadrul sferei ştiinţei şi inovării, precum şi anumite principii de formare profesională a specialiştilor la ciclul II şi III universitar. Situaţia se complică prin faptul, că nici la nivel internaţional nu s-a convenit

Tabelul 1

Principiile de structurare a Nomenclatorului domeniilor de formare profesională și al specialităților pentru pregătirea cadrelor în instituțiile de învățământ superior, ciclul I

Codul şi denumirea domeniului fundamental al ştiinței, culturii şi tehnicii	**Codul şi denumirea domeniului general de studiu**	**Codul şi denumirea domeniului de formare profesională la ciclul I (studii superioare de licență)**	**Codul şi denumirea specialității (programe de studiu)**
1	2	3	4
3 Ştiințe sociale, economice şi drept			
	36 Ştiințe economice		
		363 Business şi administrare	
			363.1 Business şi administrare
			363.2 Achiziții
			363.3 Managementul proprietății intelectuale

asupra soluțiilor de depăşire a situației create în cazul țărilor care au preluat doctoratul ca treapta III de studii în cadrul învățământului universitar.

În viziunea noastră, *Nomenclatorul specialităților științifice* trebuie să satisfacă câteva cerințe:

➢ să țină cont de principiile de structurare a documentelor-cadru internaționale în domeniu;

➢ să reflecte specificul național de organizare a sferei științei şi inovării;

➢ să asigure un mecanism de interacțiune cu *Nomenclatorul domeniilor de formare profesională şi al specialităților pentru pregătirea cadrelor în instituțiile de învățământ superior*, aplicat la ciclul I şi II universitar, pentru a reda o continuitate în principiile de promovare a specialistului de la o treaptă la alta a învățământului superior şi, concomitent, să fie o bază pentru actualizarea nomenclatorului dat.

Deficiențele în satisfacerea celui de-al treilea deziderat țin de faptul că în practica internațională, la propunerea UNESCO, este utilizată clasificarea domeniilor ştiințifice conform *Frascati Manual* [4], care reflectă 6 domenii ştiințifice, pe când clasificarea ISCED, aplicată în cazul programelor de formare profesională, reiese din 8 domenii.

Astfel, pornind de la obiectivele şi problemele evidențiate mai sus, CNAA propune structurarea *Nomenclatorului specialităților ştiințifice* în curs de elaborare în patru trepte (o structurare apropiată *Nomenclatorului domeniilor de formare profesională...*) (Fig.1). Treptele I şi II vor fi identice clasificării *Frascati*. La necesitate, treapta a II-a mai poate fi completată şi cu alte ramuri ştiințifice (suplimentar celor expuse în *Frascati Manual*), dat fiind faptul că documentul-cadru internațional prevede această oportunitate.

Treapta a IV-a va reflecta lista specialităților şti-

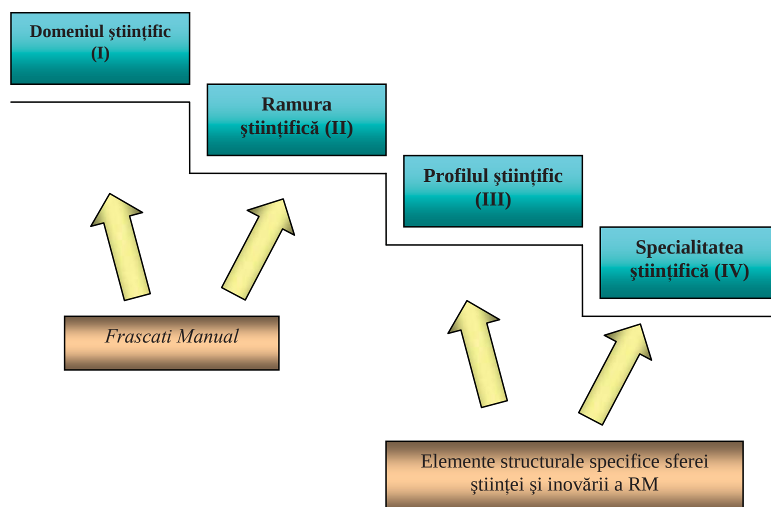

Fig. 1. Principiile de structurare a *Nomenclatorului specialităților ştiințifice*

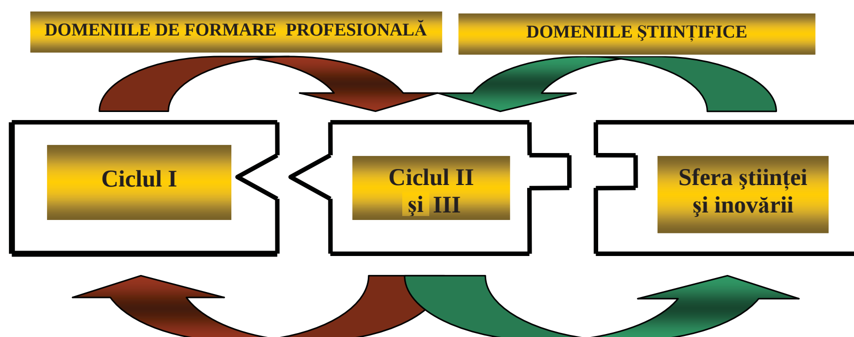

Fig. 2. Modalitatea de conexiune a nomenclatoarelor aplicate în cercetare şi educaţie

inţifice după o revedere a acesteia de către comunitatea ştiinţifică naţională. În calitate de element nou pentru expunerea unui document privind sistematizarea activităţii ştiinţifice, aplicat în Republica Moldova, este treapta a III-a – profilul ştiinţific.

Standardele internaţionale recomandă expunerea nomenclatoarelor ştiinţifice în trei nivele, însă, întrucât evidenţa statistică internaţională vizează doar primele două nivele (celelalte două nivele vor fi utilizate pentru evidenţa internă), nu există interdicţii pentru expunerea documentului preconizat în formatul dat. Mai mult ca atât, treptei suplimentare i se atribuie rolul de element de conexiune a nomenclatoarelor aplicate în sfera ştiinţei, inovării şi educaţiei, asigurând integritatea acestor domenii (Fig.2).

Conform profilurilor ştiinţifice (treapta a III-a), de asemenea, se preconizează:

- formarea şcolilor doctorale;
- instituirea consiliilor ştiinţifice pentru susţinerea tezelor de doctor habilitat;
- acordarea titlurilor ştiinţifice şi ştiinţifico-didactice.

Corespunzător, la structurarea următoarei trepte (treapta a IV-a) este necesar a se ţine cont de faptul că din specialitatea ştiinţifică va rezulta:

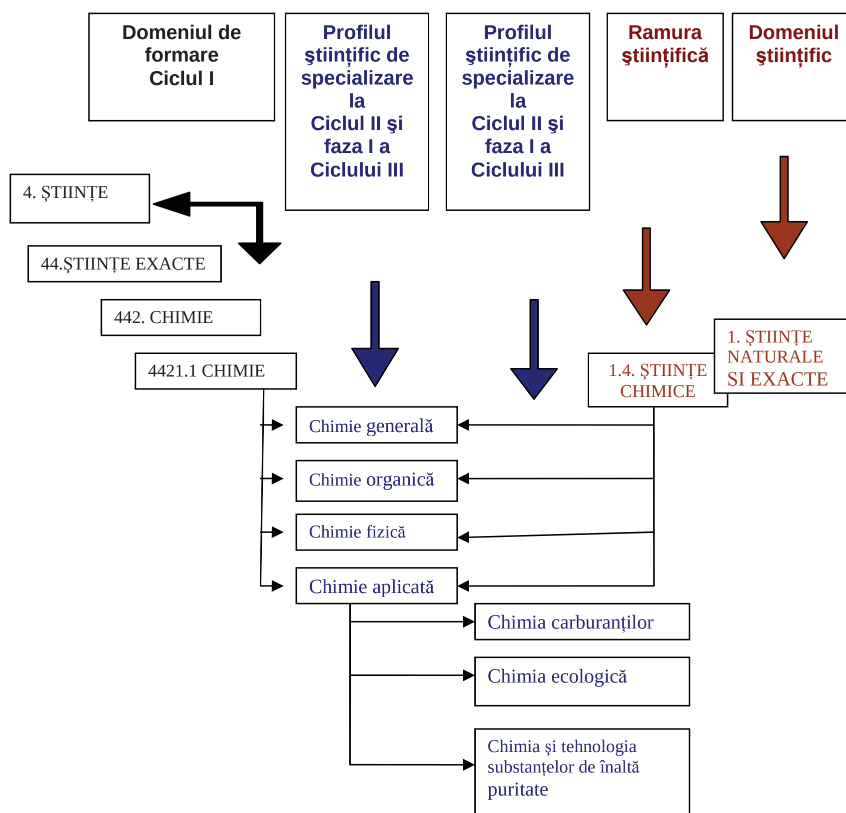

Fig. 3. Modelarea conceptului de conexiune a nomenclatoarelor aplicate în cercetare şi educaţie

Tabelul 2

Structurarea programelor de formare profesională în economie conform domeniilor ştiinţifice

Domeniul ştiinţific	Ramura ştiinţifică	Profilul ştiinţific	SPECIALITĂŢILE		
			Ciclul I, licenţă	Ciclul II, masterat	Ciclul III, doctorat
1	2	3	4	5	6
5. Ştiinţe sociale şi economice.	5.2. Economie şi afaceri.	5.2.1. Economie, business, administrare	5.2.1.1. Marketing şi logistică. 5.2.1.2. Business şi administrare. 5.2.1.3. Achiziţii. 5.2.1.4. Managementul proprietăţii intelectuale. 5.2.1.5. Economie generală. 5.2.1.6. Economie mondială şi relaţii economice internaţionale. 5.2.1.7. Merceologie şi comerţ.	Programe identificate de universităţi, atribuite unui profil ştiinţific	1. Teorie economică şi politici economice. 2. Economie mondială; relaţii economice internaţionale. 3. Economie şi management în domeniu de activitate. 4. Marketing şi logistică. 5. Demografie şi sociologie economică. 6. Merceologia şi managementul calităţii mărfurilor alimentare. 7. Merceologia şi managementul calităţii mărfurilor nealimentare.
		5.2.2. Finanţe, contabilitate, analiză economică.	364.1 Finanţe şi bănci. 361.1 Contabilitate.		1. Finanţe. 2. Contabilitate; audit; analiză economică.
		5.2.3. Cibernetică, statistică şi informatică economică.	367.1 Statistică şi previziune economică. 368.1 Cibernetică şi informatică economică.		1. Cibernetică şi informatică economică. 2. Statistică economică.

➢ instituirea consiliilor ştiinţifice pentru susţinerea tezei de doctor;

➢ abilitarea cu dreptul de conducător al tezelor de doctorat.

Este de subliniat faptul că gradul ştiinţific urmează a fi atribuit în 3 domenii: *Ştiinţe Inginereşti şi Tehnologii*, *Ştiinţe Medicale* şi *Ştiinţe Agricole* conform domeniilor ştiinţifice, iar în alte 3 domenii: *Ştiinţe Naturale şi Exacte*, *Ştiinţe Sociale şi Economice* şi *Ştiinţe Umaniste* – conform ramurilor ştiinţifice.

Fig. 3 reflectă elemente de modelare a conceptului *Nomenclatorului specialităţilor ştiinţifice* expus în interacţiunea acestuia cu *Nomenclatorul domeniilor de formare profesională...*. Descrierea acestei scheme necesită unele precizări privind principiile conceptuale de organizare a doctoratului în cadrul şcolilor doctorale. Astfel, se propune a diviza studiile prin doctorat în două faze:

➢ faza I, cu durata de 1 an sau faza de pregătire generală;

➢ faza II, cu durata de 3 ani sau faza de realizare a proiectului de cercetare.

Modelul expus redă posibilitatea promovării specialistului de la un ciclu de formare profesională la altul, menţionând programele de formare în cadrul unui profil ştiinţific. Acest concept permite ca specializarea programelor de studii la ciclul II să se efectueze nu conform domeniului fundamental al ştiinţei, dar potrivit profilului ştiinţific, care, de altfel, este comun pentru ciclul II şi III. Menţinerea specialistului în cadrul unui domeniu îngust (profil) unic de formare la masterat şi doctorat este un element aplicat în practica internaţională [5]. Specializarea de mai departe a doctorandului se efectuează la faza a doua a ciclului III, cu lansarea proiectului de cercetare conform specialităţii ştiinţifice.

Principiile de structurare a unui atare tip de document au fost coordonate cu instituţiile de cercetare, dar şi cu cele de învăţământ superior, majoritatea susţinându-le integral. Mai mult ca atât, ASEM, spre exemplu, este dispusă să structureze, conform profilurilor ştiinţifice, inclusiv şi cilul I universitar

Tabelul 3

Structura *Nomenclatorului specialităţilor ştiinţifice*

Domeniul ştiinţific	Ramura ştiinţifică	Profilul ştiinţific	Specialitatea ştiinţifică
1	2	3	4
ŞTIINŢELE NATURALE ŞI EXACTE			
	Matematica		
		Matematică pură	
			Analiză matematică
			Ecuaţii diferenţiale
			Logică matematică, algebră şi teoria numerelor
			Geometrie şi topologie
		Matematică aplicată	
			Matematica de calcul
			Teoria algoritmilor şi matematică discretă
			Cibernetică matematică şi cercetări operaţionale
		Statistică şi probabilitate	
			Teoria probabilităţilor şi statistica matematică

(Tab.2). Unica doleanţă este de a menţine o anumită autonomie la ciclul II de instruire pentru a forma grupele de studii pornind nu de la specialităţi, ci de la cerinţele pieţii.

Tab.3, pe exemplul unei ramuri ştiinţifice, reflectă structura proiectului *Nomenclatorului specialităţilor ştiinţifice*, în varianta promovată de CNAA.

Astfel, putem conchide că pentru moment există trei modalităţi de soluţionare a problemei abordate:

- menţinerea *Nomenclatorului specialităţilor ştiinţifice* în vigoare, cu anumite ajustări a acestuia la standardele internaţionale;
- aprobarea unui document nou, exclusiv pentru evidenţă statistică în sfera ştiinţei şi inovării, fără a ţine cont de segmentul de activităţi cu atribuţie la pregătirea şi atestarea cadrelor ştiinţifice de înaltă calificare;
- elaborarea unui document ajustat la standardele internaţionale în sfera ştiinţei şi inovării, cu elemente de conexiune la alte documente similare naţionale, în special, la cele aplicate în procesul formării profesionale, fiind date legăturile strânse între aceste domenii, dar şi intenţiile declarate de preluare a doctoratului în cadrul învăţământului universitar.

CNAA rămâne în continuare adeptul adoptării unui document unic, care va fi aplicat pe toate segmentele de activitate a sferei ştiinţei şi inovării, inclusiv pe cel de formare şi atestare a cadrelor ştiinţifice şi ştiinţifico-didactice.

Bibliografie

1. Legea Republicii Moldova privind aprobarea Nomenclatorului domeniilor de formare profesională şi al specialităţilor pentru pregătirea cadrelor în instituţiile de învăţământ superior, ciclul I, nr. 142 din 07.07.2005 (MO nr. 101-103, art. nr. 476 din 29.07.2005).

2. UNESCO. International Standard Classification of Education: ISCED-1997, 2006. http://www.uis.unesco.org/TEMPLATE/pdf/isced/ISCED_A.pdf

3. Hotărârea Guvernului Republicii Moldova „Cu privire la aprobarea Nomenclatorului specialităţilor ştiinţifice” nr. 1025 din 14.09.2004 (MO nr.178, art.1222, din 01.10.2004), cu modificările şi completările ulterioare.

4. Frascati Manual: Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development, 6th edition. OECD, 2002, 256 p. http://www.oecd.org/ document/6/0,3746,en_2649_34273_33828550_1_1_1_1,00.html

5. Hotărârea Guvernului României pentru aprobarea Nomenclatorului domeniilor şi al specializărilor/programelor de studii universitare, a structurii instituţiilor de învăţământ superior, a domeniilor şi programelor de studii universitare acreditate sau autorizate să funcţioneze provizoriu, a locaţiilor geografice de desfăşurare, a numărului de credite de studii transferabile pentru fiecare program de studii universitare, formă de învăţământ sau limbă de predare, precum şi a numărului maxim de studenţi care pot fi şcolarizaţi nr. 966 din 29.09.2011 (MO, partea I, nr. 697 din 01.10.2011).

CENTRUL PENTRU FINANȚAREA CERCETĂRII FUNDAMENTALE ŞI APLICATIVE

*Dr. **Vasile GRAMA***
Director al Centrului pentru Finanțarea Cercetării Fundamentale şi Aplicative

Following the decision of the Supreme Council for Science and Technological Development from December 22, 2011, there was launched the decision regarding the creation of the Public Institution the *Center for Funding the Fundamental and Applicative Research.* As its debut action, the Center plans to launch a research supporting program of the Moldovan universities, entitled „The Program for strengthening the research capacity of the entities from the higher education (Universities)". The funds` allocation through the given Center will be made on a contest basis. The specific projects` assessment criteria are evolving with the help of a large consultation with the university environment.

Procesul reformei, demarat de actualul Guvern prin Programul intitulat „LIBERTATE, DEMOCRAȚIE, BUNĂSTARE 2011-2014", are ca scop principal schimbarea modului de dezvoltare a țării. Se urmăreşte tranziția de la o economie bazată pe consum la o economie bazată pe investiții, inovații şi competitivitate. O simpla înțelegere a scopului dovedeşte că domeniul Cercetare, Dezvoltare şi Inovare (CD&I) trebuie să ocupe un loc aparte în vederea asigurării suportului principal în dezvoltarea economică şi socială a țării. Printre multiplele sarcini puse în fața domeniului de cercetare se regăsesc:

- administrarea eficientă a sferei ştiinței şi inovării în Republica Moldova;
- crearea unui echilibru structural şi financiar dintre instituțiile de învățământ superior şi instituțiile de cercetare în vederea asigurării competiției şi, drept consecință, sporirea calității procesului de cercetare şi inovare;
- asigurarea calității procesului de cercetare în instituțiile de învățământ superior prin instituirea unui regim de finanțare adecvat, prin desfăşurarea unor ample reforme structurale şi de esență;
- concentrarea cercetării în instituțiile de învățământ superior şi orientarea ei prioritară spre soluționarea problemelor existente în sectorul real al economiei naționale;
- comasarea resurselor în vederea soluționării problemelor cu impact asupra creşterii economice şi reducerii sărăciei etc.

Unul din principiile după care urmează să se dezvolte Reforma constă în separarea distinctă dintre instituțiile ce elaborează politici şi instituțiile ce implementează politicile aprobate de autoritățile abilitate. Acest lucru are la bază diminuarea, de fapt excluderea conflictului de interese în administrarea întregului spectru de resurse, cu precădere a celor financiare.

În vederea implementării reformei, AŞM a planificat activitatea de viitor conform următoarelor obiective de politici:

- îmbunătățirea/sporirea nivelului de asigurare a serviciilor de suport;
- sporirea eficienței activității de cercetare din sfera ştiinței şi inovării;
- creşterea calității procesului de expertizare în sfera ştiinței şi inovării;
- asigurarea transparenței finanțării cercetărilor fundamentale şi aplicative etc.

În context, prin hotărârea Consiliului Suprem pentru Ştiință şi Dezvoltare Tehnologică (CSŞDT) nr.289 din 22 decembrie 2011, a fost lansată decizia privind crearea Instituțiilor Publice precum ***Centrul pentru Finanțarea Cercetării Fundamentale şi Aplicative (CFCFA)*** şi *Consiliul Consultativ de Expertiză*, ca instituții autonome cu responsabilități executive în procesul de administrare eficientă a sferei ştiinței şi inovării.

A urmat procesul de elaborare a Statutului şi organigramei CFCFA, însoțit de o campanie de analiză a procesului de reformare în domeniu (CD&I), inițiat încă din 2004 de preşedintele AŞM, academicianul Gh. Duca, de asemenea consultarea practicilor aplicate în țările Uniunii Europene (UE), tratate ca bunele practici ale procesului de administrare a fondurilor publice destinate cercetării. Un factor important în acest proces constituie specificul național, cadrul legal în vigoare, opiniile diverse, uneori chiar controversate, ce se referă la modul de management al ştiinței la nivel național.

Ca urmare, la data de 29 martie 2012, prin hotărârea CSŞDT au fost aprobate statutul şi organigrama CFCFA, la câteva zile mai târziu subsemnatul fiind numit în funcția de director al Centrului. Conform statutului, instituția publică CFCFA este persoană juridică, subordonată Consiliului Suprem pentru Ştiință şi Dezvoltare Tehnologică al Academiei de Ştiințe a Moldovei. Scopul constă în implementarea unui mecanism eficient de administrare a mijloacelor financiare alocate de la bugetul de stat prin prisma unui sistem competițional, în vederea finanțării activităților de cercetări fundamentale şi

aplicative ce vor avea rezultate de calitate, vor încuraja excelența în cercetare şi vor genera cele mai importante efecte asupra economiei, societății şi mediului înconjurător.

Astăzi, procesul de formare a instituției este în plină desfăşurare. Această etapă include constituirea echipei, definitivarea spațiilor (sediul: MD-2001, bd. Ştefan cel Mare şi Sfânt 1, mun. Chişinău, RM), stabilirea raporturilor funcționale cu AŞM, Ministerul Finanțelor, inclusiv regulamentul intern de funcționare.

Activitatea Centrului se va axa pe realizarea următoarelor obiective:

- administrarea şi gestiunea activităților executive ale CSŞDT cu atribuții în domeniul finanțării cercetării științifice fundamentale şi aplicative;
- analiza, sistematizarea şi actualizarea întregului set de acte, materiale, forme cu privire la modul de organizare şi desfăşurare a concursurilor de proiecte în sfera cercetării fundamentale şi aplicative;
- studiul, consultarea, publicarea şi aplicarea practicilor Uniunii Europene (UE) în domeniu;
- dezvoltarea unei platforme on-line, în baza tehnologiilor informaționale WEB, ce va asigura integral funcționarea transparentă a sistemului competițional;
- constituirea unui mediu de activitate intern bazat pe principiul de competență, responsabilitate, motivare şi respect reciproc;
- asigurarea condițiilor materiale şi financiare necesare organizării concursurilor de finanțare a programelor şi proiectelor, a activității comisiilor științifice consultative (panele);
- dezvoltarea relațiilor de cooperare internațională şi aplicarea proiectelor de interes comun.

Ultimul obiectiv în listă, dar pe care ni-l propunem să devină în permanență prioritar, ține de constituirea activității instituției în cadrul unor standarde UE, fapt ce se va solda cu realizări certe, asigurându-ne satisfacții profesionale şi, nu în ultimul rând, câştiguri financiare.

O simpla trecere în revistă a obiectivelor menționate dovedeşte că ele se regăsesc în mare parte în legislația principală şi cea secundară care reglementează activitatea de cercetare la nivel național. E firească, prin urmare, întrebarea, de ce e nevoie de un centru ca al nostru, în special în situații de criză, de austeritate etc.?

Unul din răspunsuri ar fi delimitarea distinctă a activității de executare a procesului de administrare a fondurilor publice, excluderea conflictului de interese în distribuirea banilor publici, aplicarea procesului competițional pe un suport informațional ce va asigura maximă transparență şi eficiență.

O altă activitate pe termen scurt şi mediu este promovarea unor programe de cercetare care ar stimula dezvoltarea cercetării către nevoile naționale şi integrarea în comunitatea științifică internațională. Analizele efectuate în plan mondial, precum şi în plan național, în domeniul CD&I, demonstrează că durabilitatea dezvoltării sistemului cercetării se asigură prin investiția în dezvoltarea resurselor umane, a infrastructurii de cercetare şi creşterea gradului de deschidere internațională.

Ca acțiune de debut, CFCFA îşi propune lansarea unui program de susținere a cercetării din Universitățile Republicii Moldova, intitulat „Programul de consolidare a capacitații de cercetare a entităților din instituțiile de învățământ superior (UNIVERSITATI)". Alocarea fondurilor prin CFCFA se va realiza pe bază de competiție. Criteriile specifice de evaluare a proiectelor sunt în proces de dezvoltare prin consultare largă cu mediul universitar.

Ne mai propunem elaborarea şi implementarea de noi programe cu o distincție clară a cercetărilor fundamentale de cele aplicative, dorim să dezvoltam parteneriate, rețele de cercetare în plan național, aplicare pe bune a triunghiului cercetare-educație-inovare. În ciuda unor aspecte problematice, salarizării sub nivelul mediu pe economie şi condițiilor de muncă ce lasă de dorit, avem şi ambiția de a reuşi.

Nicolae Coțofan. *Vas decorativ. Burlui.* Şamotă pictată, H - 650 mm; Ø 480 mm, 2008

IMPACTUL MIGRAȚIEI FORȚEI DE MUNCĂ ASUPRA REPUBLICII MOLDOVA: ASPECTE DEMOGRAFICE ŞI ECONOMICE

Dr. hab. ***Alexandru STRATAN***
Dr. ***Galina SAVELIEVA***
Cerc. şt. ***Vera COTELNIC***
Institutul de Economie, Finanțe şi Statistică al AŞM

IMPACT OF WORKFORCE MIGRATION ON THE REPUBLIC OF MOLDOVA: DEMOGRAPHICAL AND ECONOMICAL ISSUES

Emigration from Moldova is the main feature of social and economic landscape of the country and must be seen in close connection with the question of development and future of the country, the effects on the economy depending on the number and importance of jobs and occupations of migrants, the structure of the branches of national economy and policy effectiveness in labor. The factors behind leaving to work abroad are almost exclusively economic, the lack of opportunities to earn income citizens living necessary for working in Moldova. In this context, the main reason for migration was the lack of jobs, followed by low wages, and is a long distance and family reintegration etc.

I. Aspect demografic

Restructurarea economiei naționale în urma tranziției la economia de piață, întreprinsă la sfârşitul anilor 1980 şi începutul anilor 1990, înrăutățirea bruscă a situației social-economice în țară, sărăcirea populației etc., a condus la intensificarea proceselor migraționiste cu accentul pe deplasările în masă în căutarea unui loc de muncă, mai cu seamă a unei părți impunătoare din populația rurală, inclusiv cea tânără, dacă nu în exteriorul țării, atunci, cel puțin, de la sate spre oraşe. În Republica Moldova, acest proces durează în continuu. O mare parte a cetățenilor, fiind lipsită de posibilitatea de a fi angajată cu un salariu decent, pentru a-şi satisface necesitățile cu venitul din activitatea economică, ia calea migrației în vederea căutării unui loc de muncă. Această deplasare a forței de muncă este văzută drept o soluție de rezolvare a mai multor probleme, dar înainte de toate urmărindu-se asigurarea unui trai decent şi a unei calități mai bune de viață, sănătate, educație etc.

În anii 2000-2011, indicatorii privind ocuparea forței de muncă s-au înrăutățit considerabil. A scăzut ponderea populației antrenate în economia națională de la 41,6% până la 32,96%. S-a redus şi rata de ocupare a populației de la 54,8% până la 39,4%. Concomitent, s-a diminuat ponderea populației economic active de la 45,4% până la 35,3%, în paralel cu creşterea populației economic inactive de la 54,6% până la 64,7% din totalul populației.

Pe fundalul schimbărilor semnificative în domeniul ocupației, se înregistrează o tendință considerabilă de creştere a fluxului migraționist a forței de muncă. Potrivit Anchetei Forței de Muncă, numărul persoanelor declarate plecate în alte țări la lucru sau în căutare de lucru în anul 2000, a crescut de la 138,5 mii la 394,5 mii în anul 2005, ceea ce e de 2,85 ori mai mult față de anul 2000. O scădere a acestui flux s-a înregistrat în 2006 – până la 310,1 mii persoane, deoarece România la acel moment se afla în stadiu de pregătire pentru aderarea la UE, fapt ce a restrâns regimul de vize pentru cetățenii Republicii Moldova. Însă, în anul 2007, fluxurile migraționiste s-au dovedit a fi deja într-o uşoară creştere (335,6 mii). Pe parcursul anilor (2008-2009), în perioada crizei financiare, a fost înregistrată o scădere a numărului migranților, de la 309,7 mii în 2008, la 294,8 mii în 2009, sporindu-se numărul lor în anii 2010-2011.

Totodată, este necesar de menționat că în pofida unor prognoze privind întoarcerea în masă a migranților în țară în perioada crizei mondiale (2008-2009), acest fapt nu s-a confirmat. În 2008 numărul migranților în căutarea unui loc de muncă a scăzut cu 7,7% față de nivelul anului 2007, pe când în anul 2009 s-a diminuat doar cu 4,8% față de nivelul anului precedent. Însă în anii următori a fost înregistrată o uşoară creştere a numărului migranților.

Fluxurile migraționiste ale forței de muncă au fost observate în perioada de criză financiară, care a redus semnificativ rata de ocupare a forței de muncă (de la 45,4% în 2005, la 38,5% în 2010). În acelaşi timp, s-au redus oportunitățile de angajare, fapt ce a condus la creşterea ratei şomajului de la 4,0% în 2008, la 7,4% în 2010 şi la reducerea săptămânii de lucru, în medie, cu 1 oră, ceea ce a avut un impact deosebit de puternic practic în toate ramurile economiei naționale.

Astfel, la nivel național s-a înregistrat o descreştere a veniturilor medii disponibile pe cap de locuitor cu 1,7%, însoțită de descreşterea esențială

Tabelul 1

Caracteristica nivelului de ocupare a populației în perioada 2000-2011

Indicatori	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Total populația, mii pers.	3639	3631	3623	3612	3603	3595	3585	3577	3570	3566	3562	3559,5
Populația economic activă, mii pers.	1655	1617	1615	1474	1432	1422	1357	1314	1303	1265	1265	1258
în % față de populația total	45,4	44,8	44,5	40,8	39,7	39,5	37,8	36,7	36,5	35,5	34,7	35,3
Total populația economic inactivă	1984	2014	2008	2138	2171	2173	2228	2263	2267	2301	2327	2302
în % față de populația total	54,6	55,6	55,5	59,2	60,3	60,5	62,2	63,3	63,6	64,5	65,3	64,7
Populația economic activă, 15 ani şi peste, mii pers.	1654,7	1616,6	1615	1473,6	1432,5	1422,3	1357,2	1313,9	1302,8	1265,3	1235,4	1257,5
Populația ocupată în economie, mii pers.	1515	1499	1505	1356	1316	1319	1257	1247	1251	1184,4	1143,4	1173,5
în % față de populația total	41,6	41,2	41,5	37,5	36,5	36,6	35,0	34,8	35,0	33,2	32,1	32,96
Populația economic inactivă, 15 ani şi peste, mii pers.	1109,4	1175,9	1208,5	1380,5	1448,6	1088,6	1576.0	1617,9	1639,0	1693,1	1733,3	1717,6
Rata de activitate, %	54,8	57,9	57,2	51,6	49,7	49,0	46,3	44,8	44,3	42,8	41,6	42,3
Rata de ocupare, %	54,8	53,7	53,3	47,5	45,7	45,4	42,9	42,5	42,5	40,0	38,5	39,4
Rata şomajului, %	8,5	7,3	6,8	7,9	8,1	7,3	7,4	5,1	4,0	6,4	7,4	6,7
Persoanele plecate peste hotare la lucru sau în căutare lucru, pers.	138,3	172	231,0	291,0	345,3	394,5	310,1	335,6	309,7	294,8	311,0	316,9
Inclusiv în totalul populației inactive, %	12,5	14,6	19,1	21,1	15,9	18,2	13,9	20,7	18,9	17,4	17,9	18,4

Sursa: www.statistica.md

– cu 24,6% – a veniturilor din activitate individuală agricolă. În consecință, impactul inițial al crizei a înregistrat o pierdere a nivelului bunăstării, în urma pierderilor veniturilor din activitate salarizată şi pierdere a veniturilor din activitatea individuală agricolă.

Prima plecare masivă a cetățenilor moldoveni la lucru peste hotare a început în 1998, după declanşarea crizei financiare în Rusia, care a avut urmări şi în Republica Moldova.

Emigrarea din Moldova reprezintă principala caracteristică a peisajului social şi economic al țării şi trebuie privită în strânsă legătură cu problema dezvoltării şi a viitorului țării, efectele asupra economiei depinzând de numărul şi importanța slujbelor şi ocupațiilor emigranților, de structura pe ramurile economiei naționale şi de eficacitatea politicilor în domeniul forței de muncă. Factorii care au determinat plecarea la muncă peste hotare sunt aproape în exclusivitate de natură economică, reprezentați de lipsa oportunităților de a câştiga venituri necesare pentru trai activând în Moldova. În acest context, principalul motiv al emigrării a fost deficitul locurilor de muncă, urmat de salariile mici, la o distanță

foarte mare fiind reintegrarea familiei etc.

Altfel spus, c*ostul relativ mic al forței de muncă în orașele mici și în localitățile rurale* în comparație cu alte țări din regiune constituie unul din factorii stimulatori pentru emigrarea în afară țării, în scop de supraviețuire, prevenirea și diminuarea sărăciei, inclusiv în rândul populației ocupate. În anul 2008, bunăoară, salariul mediu lunar în economia națională a constituit 2 530 lei/230 dolari SUA, ceea ce este de 3,1 ori mai puțin decât în Rusia, de 1,9 ori mai pu□in decât în Belarus și 1,6 de ori decât în Ucraina. În anul 2010, salariul a constituit 2 972 lei /244 dolari SUA, sau cu 8,2% mai mult față de anul precedent, pe când în România, în 2010, salariul mediu a constituit peste 370 dolari SUA. În același an, în Ucraina salariul mediu a fost de 350 dolari SUA, Belarus – 360 dolari SUA, Italia – 3016 Euro, SUA – 5 500 dolari SUA. Salariul mediu în țările Baltice a constituit mai mult de 650 dolari SUA, fiind de 5 ori mai mare față de cel înregistrat în Republica Moldova.

Actualmente, emigrația forței de muncă se numără printre factorii principali care modelează evoluțiile economice, sociale și politice din Republica Moldova și va rămâne la fel de importantă în viitorul previzibil. În domeniul economic, rolul central al emigrației este demonstrat de faptul că circa 20% din resursele de muncă activează în afara granițelor țării, iar veniturile transferate de muncitorii emigranți echivalează cu circa 30% din PIB.

Emigrarea unei părți considerabile de persoane cu studii vocaționale denotă cererea ridicată pentru emigranți cu anumite calificări și deprinderi profesionale. Pentru moment, acest fenomen ia amploare și se extinde practic în toate țările lumii, fiind influențat de procesele de globalizare, care reprezintă o etapă modernă de internaționalizare a activității economice.

Analiza proceselor ce se desfășoară în societate demonstrează că Republica Moldova se include tot mai intens în procesul de transnaționalizare prin migrația forței de muncă, care are consecințe atât pozitive, cât și negative asupra calității vieții populației țării. Efectele pozitive provin din faptul că peste 20% din veniturile recepționate de la emigranți sunt economisite în sistemul bancar, fiind o sursă majoră de valută străină, au implicații fundamentale asupra creșterii economice, a balanței de plăți și pieței muncii. Potrivit Băncii Centrale din Federația Rusă, de exemplu, prin sistemele de transfer al banilor, în anul 2011 în Moldova au fost remiși circa 1,64 miliarde de dolari, sau cu 22,36% mai mult în comparație cu anul 2010, când volumul de remitențe a constituit 1,34 miliarde de dolari.

Analizând datele din Tabelul 2, vom observa că în anul 2007, înaintea crizei mondiale, în Moldova au intrat prin intermediul băncilor 1,437 mil. dolari SUA, pe când în 2010, au intrat 1,244 mld. de dolari, sau cu 5,24% mai mult față de anul 2009.

Un alt rezultat benefic al migrației este cel educațional, care se manifestă prin schimbarea gândirii și comportamentului economic al tinerei generații și adaptarea acesteia la noile condiții ale economiei de piață. În sfârșit, nu poate fi ignorat faptul că o bună parte din emigranții pe termen lung se întorc de peste hotare cu o mentalitate schimbată. Ei vor să fie activi, independenți, și-au format o nouă cultură a muncii, doresc să inițieze afaceri și să participe la dezvoltarea societății după modelele pe care le-au văzut peste hotare.

Unul dintre aspectele negative ale migrației forței de muncă, specifice Republicii Moldova, este faptul că o bună parte din populația ce emigrează sunt specialiști înaltă calificare, cu studii superioare și care nu mai doresc să revină în țară. Alte aspecte negative ale migrației constituie efectele ei nefavorabile asupra țării de origine, precum: diminuarea potențialului resurselor umane, diminuarea forței de muncă mai bine pregătite, reducerea veniturilor la bugetul statului, investiții în capital uman nevalorificate în țară și, nu mai puțin importante, sunt cele ce țin de divorțuri, copii nețcolarizați, needucați în sânul familiei etc.

Deci, evident, Republica Moldova se transformă treptat într-un „producător de șomeri” și un furnizor de forță de muncă ieftină, dar calificată, pentru țara gazdă. Mai mult ca atât, calitatea factorului uman plecat peste hotare, de cele mai multe ori, degradează, deoarece emigranții sunt antrenați în munci

Tabelul 2

Evoluția transferurilor bănești din străinătate de către persoanele fizice și ponderea lor în PIB pe anii 2001-2010

Indicatorii	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Remitențe, mil. dolari SUA	242	323	484	701	915	1176	1437	1244	1182	1244
Ponderea remitenților în PIB, %	16,40	19,40	24,40	27,00	39,60	35,00	32,70	27,00	21,74	21,41

Sursa: rapoartele anuale ale BNM

(mii persoane)

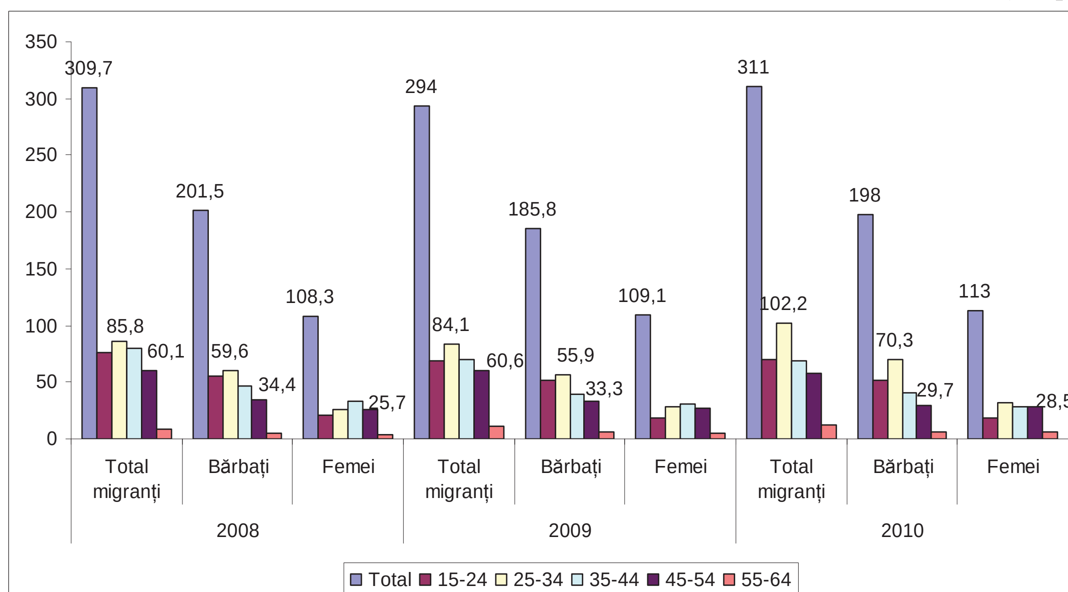

Fig. 1. Repartizarea migranților conform vârstei şi sexului în anii 2008-2010
Sursa: BNS „Anuarul statistic al Republicii Moldova", Chişinău, 2010, pag.64

pentru care ei sunt supracalificați (cel mai frecvent, construcțiile, în cazul bărbaților şi serviciile menajere, în cazul femeilor).

Potrivit Anchetei Forței de Muncă, în anul 2010 numărul persoanelor declarate plecate în alte țări la lucru sau în căutarea unui loc de muncă a fost de 311,0 mii (cu 17 mii persoane mai puțin față de 2009), ceea ce constituie 13,4% din populația inactivă de 15 ani şi peste, circa două treimi din acestea fiind bărbați, persoanelor plecate din localitățile rurale revenindu-le 70,9%. Peste o jumătate din lucrătorii emigranți au vârsta sub 30 ani şi 77,3% au mai puțin de 45 ani, ceea ce înseamnă că lucrătorii din primul grup de vârstă au plecat din țară, fiind cel mai valoros contingent în aspectele socio-demografice şi economice. De regulă, forța de muncă necalificată pleacă în căutarea unui loc de muncă provizoriu, iar forța de muncă cu o calificare înaltă – pentru a-şi găsi un loc de muncă permanent. Situația similară a fost observată şi în anul 2011: numărul persoanelor declarate plecate în alte țări la lucru, sau în căutarea unui loc de muncă a fost de 316,9 mii (cu 5,9 mii persoane mai mult față de 2010), dintre care 64,5% au constituit bărbații şi 70,7% – persoanele plecate din localitățile rurale.

Este necesar de menționat faptul că pe moment în țară lipseşte informația deplină privind fluxul migraționist, ceea ce frânează evaluarea impactului migrației, datele ce țin de migrația populației variază de la caz, la caz, lipsesc datele în aspect teritorial etc. Subliniem însă că numărul migranților la muncă, estimat de Biroul Național de Statistică, se referă doar la acei migranți, care se aflau peste hotare şi care erau membri ai unor gospodării din Republica Moldova. Nu sunt incluse persoanele care au emigrat la muncă peste hotare, iar ulterior s-au stabilit acolo definitiv cu întreaga familie. Acest fapt explică într-o anumită măsură datele neoficiale referitoare la migranți, potrivit cărora numărul acestora este de circa 1 milion.

Cercetarea „Migrația forței de muncă", realizată de Biroul Național de Statistică în trimestrul II al anului 2008, relevă că 61,4% lucrează în Federația Rusă, 28,8% în țările Uniunii Europene (UE 27) şi 9,8% în alte țări decât cele menționate. În comparație cu migranții din Rusia, cei din țările UE sunt mai în vârstă, au nivel de studii mai ridicat iar, până la plecarea peste hotare, o bună parte din ei aveau un loc de muncă. 90 la sută din migranți au plecat pentru prima dată la muncă peste hotare în ultimii 6 ani. Astfel, perioada medie pe care a petrecut-o un migrant peste hotare (inclusiv revenirile acasă pe un termen scurt) a fost de 2,1 ani. Datele cercetării atestă că femeile s-au aflat peste hotare o perioadă mai îndelungată decât bărbații – 2,3 ani față de 2,0 ani.

Aşadar, Republica Moldova reprezintă o sursă de forță de muncă pentru țările CSI, precum şi pentru cele ale UE. Direcțiile de deplasare diferă semnificativ în funcție de sexul migrantului. Bărbații se orientează către țările CSI (76%), în mare parte spre Federația Rusă (71%). Femeile migrante, deşi în cea

mai mare parte activează în Rusia (38%), comparativ cu bărbații (8%), lucrează într-o pondere mai mare în Italia (36%), Israel şi Turcia. Deşi țările CSI se află în topul preferințelor migranților din toate categoriile, migranții din zonele rurale în mod special se orientează spre această direcție specifică. Migranții cu un nivel de educație mai înalt se orientează către țările UE.

Cea mai relevantă variabilă, care necesită o analiză mai aprofundată, este variabila vârstei. Din datele prezentate în Figura 1, observăm că majoritatea migranților sunt persoane cu vârsta cuprinsă între 15 şi 54 ani, ceea ce, practic, coincide cu populația de vârstă fertilă – 15-49 ani.

Din analiza comparativă a migranților după sex, se observă că în pofida faptului că numărul femeilor este mai mic, oricum, acestea sunt pe larg implicate în procesul emigrărilor în scop de muncă, deşi într-o măsură mai mică față de bărbați. Ponderea bărbaților migranți în anul 2010 a constituit 63,7%, față de 36,3% la femei, pe când în anul 2008 aceşti indici erau de 65,1% şi respectiv 34,9%. Vârsta medie a unui migrant este de 35 ani, contingentul masculin fiind mai tânăr, cu o medie de 34 ani, comparativ cu media de 37 ani a femeilor. Cea mai mare parte dintre emigranți – 22,4%, sunt persoanele cu cel mai sporit potențial reproductiv, cu vârsta între 15 şi 24 ani, şi 32,9% cu vârsta între 25 şi 34 ani.

Prin urmare, structura pe vârste a emigranților, şi anume preponderența persoanelor de cea mai activă vârstă reproductivă, ar putea fi o amenințare pentru reproducerea populației, deoarece persoanele absente din țară nu pot contribui la procesele de natalitate.

Un factor nu mai puțin important, care a determinat plecarea la muncă peste hotare, este reintegrarea familiei. Deşi-i valabil pentru toate grupele de vârstă, este invers proporțional ca frecvență în corelație cu vârsta. Mai exact, acest motiv are o importanță mai mare pentru tineri (3,2% migranți sub 24 ani) şi scade în importanță în grupele mai în vârstă.

Dacă e să analizăm migrația populației în profil teritorial, atunci putem constata că ponderea cea mai mare de migranți revine celor stabiliți cu traiul în municipiul Chişinău şi în zona de centru, fiind urmați de cei din zonele de sud şi nord ale republicii.

Ponderea cea mai însemnată din rândul acestora în anul 2010 o dețineau persoanele cu vârsta cuprinsă între 25-34 ani (70,5%) din mediul rural şi 31,7% din mediul urban, fiind urmați de cei cu vârsta cuprinsă între 15-24 ani – 57,3% din mediul rural, pe când în mediul urban acest indice este de 12,3% etc.

După cum vedem, structura populației plecate la muncă peste hotare este diferită în mediul urban şi cel rural. Mediul rural alimentează fluxurile migratorii: 70,9% din migranți aveau domiciliu în mediul rural, pe când cei din mediul urban au constituit doar 29,1%, în anul 2010. Aceşti indici sunt în creştere față de anul 2008, unde migranții din mediul rural au constituit 68,4% față de 31,6% din (mediul urban.

(*mii persoane*)

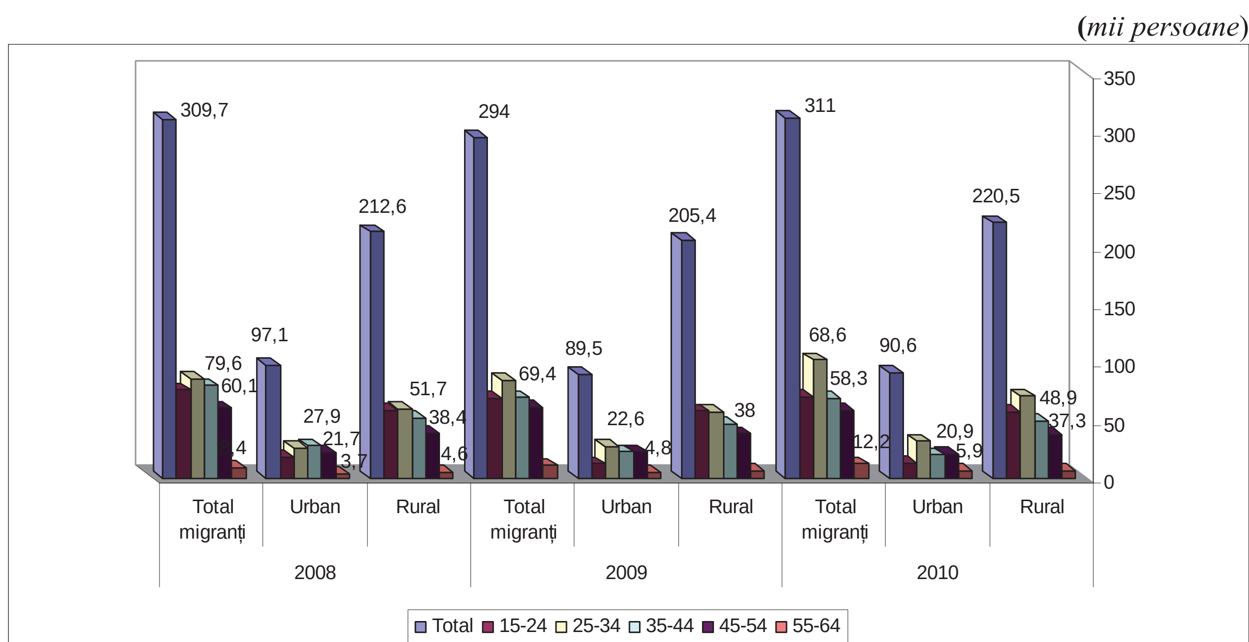

Fig. 2. Persoane plecate la muncă peste hotare după vârstă şi mediu de reşedință în anii 2008-2010
Sursa: BNS „Anuarul statistic al Republicii Moldova”, Chişinău, 2010, pag.64

Locuitorii din mediul urban au decis să plece peste hotare mai degrabă pe motive de remunerare scăzută a muncii (55%), şi mai puţin pe motiv de şomaj (42%), pe când în mediul rural situaţia este inversă: şomajul a determinat plecarea a 56% migranţi, iar 41% au plecat din motivul salariilor mici.

Datorită ponderii înalte a persoanelor tinere, plecate peste hotare în căutarea unui loc de muncă, în ultimii ani s-a înregistrat o reducere considerabilă a numărului de căsătorii, a numărului de copii nou născuţi, în acelaşi timp fiind înregistrată creşterea numărului de divorţuri. Spre exemplu, rata nupţialităţii în anul 2011 a constituit 7,3 căsătorii la 1 000 locuitori, numărul căsătoriilor fiind în scădere cu 2,2%, iar rata divorţialităţii a alcătuit 3,1 divorţuri la 1 000 locuitori, numărul divorţurilor fiind în scădere cu 3,3% faţă de anul 2010.

Emigrarea este un fenomen demografic care contribuie direct la reducerea numărului populaţiei prin depopularea mecanică. Totuşi, deşi pare mai puţin evident, acest fenomen are impact şi asupra mişcării naturale a populaţiei, prin efectele pe care le are asupra reproducerii populaţiei, de această dată influenţând un proces demografic de intrare – natalitatea. Analiza impactului pe care emigraţia l-a avut asupra aspectului demografic, cel al reproducerii populaţiei, completării şi reînnoirii resurselor umane ale Moldovei pe viitor, şi, în consecinţă, dezvoltării potenţialului economic, demonstrează că în urma emigrării femeilor în vârstă fertilă în ultimii zece ani, 2002-2011, Moldova a devenit mai săracă în copii cu peste 34,7 mii născuţi potenţiali în acest interval (ponderea femeilor în vârstă de 25-44 ani a constituit 55,4% din femeile plecate la lucru în anul 2011). Se poate presupune că Moldova a pierdut în această perioadă prin emigrare circa 88 la sută din numărul de născuţi-vii înregistrat în anul 2011 (39,2 mii născuţi-vii în anul 2011).

Dezechilibrele din ultimii ani, generate de perioada de tranziţie, au aprofundat diferenţierea socială, şomajul, migraţia, inaccesibilitatea populaţiei la serviciile de sănătate, educaţie, sociale etc. În urma acestor procese, s-a înrăutăţit şi starea demografică: s-a diminuat speranţa de viaţă, este la nivel scăzut natalitatea şi, în pofida creşterii acesteia în ultimii ani, nivelul ei nu asigură reproducerea simplă a populaţiei. În plus, se mai păstrează şi nivelul înalt de mortalitate, ceea ce duce la sporul negativ în ultimul deceniu.

Procesele demografice negative, inclusiv procesele de depopulare, speranţa de viaţă la nivel mai redus decât în ţările UE şi cele vecine, îmbătrânirea demografică, fluxurile migraţioniste sunt ameninţări reale pentru securitatea demografică a Republicii Moldova. Situaţia demografică afectează latent dezvoltarea social-economică a regiunilor şi a ţării în întregime, constituind o problemă importantă.

Migraţia de muncă reprezintă o ameninţare pentru reproducerea populaţiei din două aspecte: ca migraţie temporară şi ca potenţială migraţie permanentă. Migraţia permanentă afectează structura demografică a populaţiei Republicii Moldova, întrucât emigrează în special persoanele tinere. Micşorarea efectivului de persoane de vârstă reproductivă, care nu vor mai contribui la reproducerea populaţiei Republicii Moldova, duce la procesul de îmbătrânire a populaţiei ţării, creşterea sarcinii demografice, care se realizează şi aşa prin procesele mişcării naturale. În plus, migraţia permanentă a persoanelor tinere afectează negativ economia, pe de o parte, prin pierderea forţei de muncă, iar pe de altă parte, prin faptul că aceasta nu se compensează cu remitenţe.

Migraţia se răsfrânge asupra naşterilor în primul rând prin micşorarea contingentului de vârstă reproductivă, fie temporar – şi atunci putem presupune că naşterile amânate din cauza absenţei din ţară vor fi compensate pe viitor, fie permanent, în cazul migranţilor de muncă care se vor stabili peste hotare – şi atunci potenţialul reproductiv al acestora va fi realizat deja în alte ţări. Pe lângă factorii obiectivi, pot favoriza decizia de a renunţa sau amâna naşterea copilului absenţa din ţară, separarea de soţ, prevalarea altor priorităţi (cele de câştig), dificultăţi în întemeierea familiei (pentru migranţii necăsătoriţi).

Migraţia de muncă s-ar putea solda, de rând cu importul de valori materiale, cu importul unor norme, valori occidentale, printre care şi preluarea comportamentului nupţial şi reproductiv specific ţărilor vestice care se caracterizează prin vârstă mai târzie a căsătoriei şi naşterii, precum şi familia cu 1 sau cel mult 2 copii.

Un mijloc de compensare a emigraţiei este repatrierea şi imigrarea populaţiei. Făcând o analiză a imigranţilor stabiliţi cu traiul în Republica Moldova în ultimii zece ani, remarcăm faptul că, practic anual, acest indice este în creştere. Dacă în 2001 în ţară au imigrat 1 293 persoane, apoi în 2010 acest indice a constituit 2 512 persoane, dintre care 140 persoane au primit viză de reşedinţă permanentă, iar pe o perioadă limitată de timp – 2 372 persoane.

În funcţie de sex, menţionăm că numărul bărbaţilor imigranţi de la an la an este în continuă creştere, înregistrând în 2010 performanţe faţă de femeile imigrante, reprezentând 63,7% faţă de total. După

(*mii persoane*)

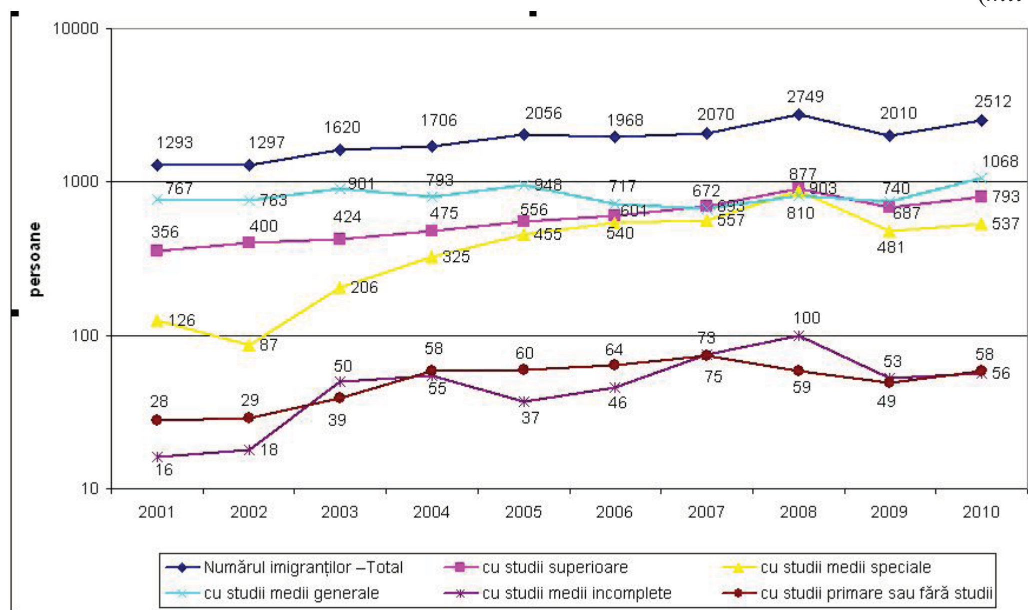

Fig. 3. Caracteristica socio-demografică a imigranților conform nivelului de studii
Sursa: BNS „Anuarul statistic al Republicii Moldova". Chişinău, 2010, pag. 64.

scopul sosirii, în 36,0 % de cazuri este vorba de imigrație de familie, în 32,4% – de muncă, iar 31,6% – de studii.

Astfel, analiza caracteristicii socio-demografice a imigranților conform nivelului de studii arată că, dacă în anul 2001 în țară imigrau persoane cu nivelul de studii medii generale circa – 60%, superioare – 27,5%, ş.a., apoi în ultimii ani se observă că ponderea celor cu studii medii generale a diminuat în favoarea celor cu studii superioare, constituind în anul 2010 – 42,5% şi respectiv – 33,4%, fiind urmată de cei cu studii medii speciale – 21,4%.

În temeiul datelor statistice din ultimii ani (tabelul 3), se constată că numărul imigranților din populația unor țări cum ar fi Ucraina, Turcia, Rusia, România şi Israel este în permanentă creştere. Aceasta dovedeşte că în ultimii ani în țară activează un număr mai mare de agenți economici cu proprietate mixtă, fapt ce ne dă posibilitatea de a crea mai multe locuri noi de muncă, cu angajarea ulterioară şi a cetățenilor moldoveni, ceea ce ar putea duce la reducerea migrației forței de muncă.

Din numărul total al imigranților sosiți în Moldova în anul 2010, ponderea cea mai mare le revine imigranților sosiți din Israel – 19,2%; ucraineni – 14,9%, ruşi – 11,6%, turci –11,4% români –12,3% etc. Din tabelul 3, se observă că din totalul persoanelor care au sosit în Republica Moldova a fost în creştere numărul persoanelor de vârstă pensionară (de exemplu, în anul 2008 în raport cu anul 2007 numărul pensionarilor s-a majorat de 1,6 ori), ceea ce, evident, contribuie la aprofundarea procesului de îmbătrânire demografică în republică.

Un alt aspect al situației demografice ține de eventualitatea sporirii tensiunii sociale, prin schimbarea structurii populației după componenta „naționalitatea", cauzată de imigrarea în țară a reprezentanților a peste 100 de naționalități.

Acest fapt atestă stabilirea unui model internațional al proceselor migraționiste în Republica Moldova. Procesul de globalizare intensă a dus la faptul că în societatea contemporană practic nu există etnii endogame, căsătoriile etnic mixte fiind considerate la fel de obişnuite cum sunt căsătoriile între persoanele cu statut social diferit etc. Datorită căsătoriilor mixte etnia se dezvoltă într-un echilibru dinamic cu mediul înconjurător format din alte etnii. Astfel, căsătoriile etnic mixte au o influență deosebită asupra proceselor etnogenetice şi duc la formarea unor comunități etnice distincte.

Evident, imigranții care au sosit în Republica Moldova pot contribui la modificarea etnică a populației băştinaşe. Totodată, persoanele sosite din Turcia, Iordania, Siria etc., care au altă credință, pot influența într-o anumită măsură crearea unei tensiuni sociale în viitor (de exemplu, în anul 2010 persoanele de naționalitate arabă şi turcă au constituit 31,6% din numărul total al imigranților, dintre care 12,2% au sosit cu scopul imigrației de familie, 64,1% la studii şi 23,7% la muncă. Nu este exclus faptul că pe parcursul studiilor sau perioadei de ac-

Tabelul 3

Caracteristica imigranților după sex, cetățenie şi scopul sosirii pentru perioada 2001-2011

persoane

	2001	**2002**	**2003**	**2004**	**2005**	**2006**	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**	**2011**
Numărul imigranților-total Dintre care:	1293	1297	1620	1706	2056	1968	2070	2749	2010	2512	2704
- bărbați	955	963	1167	1224	1421	1320	1437	1876	1318	1726	...
- femei	338	334	453	482	635	648	633	873	692	786	...
- copii până la 16 ani	22	45	18	20	45	43	20	43	28	33	...
- pensionari	36	40	40	30	30	71	70	109	84	69	...
Scopul sosirii: - imigrație de familie	323	313	429	551	648	695	847	1100	906	905	854
- la studii	679	620	686	615	672	445	221	513	514	794	720
- la muncă	291	364	505	540	731	828	1002	1136	590	813	865
- alte motive	-	-	-	-	5	-	-	-	-	-	265
Imigranții sunt cetățenii țărilor:											
Bulgaria	48	46	100	70	86	75	48	45	28	43	21
China	23	23	8	13	13	23	13	16	8	23	21
Iordania	112	73	39	52	33	20	9	13	7	3	8
Israel	38	40	68	90	94	72	56	183	278	482	455
Kazahstan	31	14	22	23	26	19	9	21	14	17	18
Palestina	12	11	4	1	-	1	-	-	-	-	-
România	99	64	79	83	111	171	197	353	186	309	360
Rusia	52	73	121	152	168	182	256	300	230	294	240
Siria	215	243	197	153	101	43	31	36	34	34	34
SUA	56	71	91	85	111	112	90	56	39	59	75
Sudan	38	24	39	26	19	5	4	4	3	4	3
Turcia	110	180	196	273	462	443	462	514	224	287	266
Ucraina	224	196	321	283	393	354	394	579	436	375	384
Altor țări	235	239	335	402	439	448	501	629	523	582	819
Sursa: www.statistica.md											

tivitate în ţară unele dintre aceste persoane vor crea familii mixte şi vor rămâne la locul de trai permanent, extinzând numărul diasporelor existente sau creând, respectiv, noi diaspore.

Concluzii asupra proceselor migraționiste Deplasările în masă ale populației Republicii Moldova în căutarea unui loc de muncă reprezintă o anumită amenințare pentru asigurarea securității demo-socio-economice a țării. Fenomenul migraționist contribuie la deformarea structurii populației şi a pieței forței de muncă, destrămarea familiilor, sporirea cheltuielilor publice pentru sistemele de sănătate, de protecție socială etc. În urma fluxurilor migraționiste se reduce numărul şi calitatea forței de muncă, se modifică structura populației pe vârste, se mic□orează lent efectivul populației de vârstă reproductivă, dat fiind faptul că în această categorie de vârstă intră generațiile născute după anul 1990. Întrucât două treimi din migranți sunt din localitățile rurale, în aceste localități se observă, în general, lipsa bărbaților în vârstă aptă de muncă. Şi dimpotrivă, în localitățile din regiunea de sud, specificul căreia este preponderența femeilor în câmpul muncii, se observă lipsa femeilor în vârstă aptă de muncă – vârstă reproductivă.

Se reduce numărul de femei în vârstă de 15-24 ani. Potențialul reproductiv în această perioadă se menține datorită contingentelor numeroase născute înainte de anul 1990. Pe fondalul unei reduceri semnificative a natalității, se amplifică fenomenul mbătrânirii populației. Respectiv, se modifică structura populației în favoarea vârstnicilor – 60 de ani şi mai mult (începând cu 1990, coeficientul de îmbătrânire este permanent în creştere şi în anul 2011 a atins 14,8 la sută), populația țării îmbătrâneşte şi aceasta necesită reexaminarea modelului de dezvoltare social-economică. Situația dată are consecințe negative pentru dezvoltarea demo-socio-economică a țării.

Potrivit prognozelor savanților din țară şi de peste hotare, numărul populației Republicii Moldova în perioada următoare va fi în scădere, dat fiind faptul că efectivele reduse ale populației de vârstă fertilă nu vor fi în stare să asigure un astfel de număr de naşteri care ar contribui la creşterea populației. În scopul realizării completitudinii ample a migrației este necesară preocuparea de cercetarea structurii forței de muncă, prin prisma fenomenelor demografice, atât în situația curentă, cât şi dintr-o perspectivă previzibilă, orientate pe categorii de vârste, în funcție de prognozele demografice.

Totodată, pentru integrarea imigranților în societate, precum şi pentru respectarea drepturilor tuturor etniilor în Republica Moldova, la nivel de stat, se impune elaborarea unei concepții care ar contribui la o dezvoltare egală între etnii, inclusiv şi protecția socială a cetățenilor independent de apartenența după naționalitate. În acest context, obiectivul important va consta în asigurarea sustenabilității financiare a sistemului de pensionare, precum şi a asistenței sociale în Republica Moldova.

Astfel, migrația forței de muncă are consecințe negative pentru țara noastră, inclusiv în domeniul socio-economic, demografic, politic, cultural etc., ceea ce necesită politici statale speciale şi cercetări aprofundate complexe în acest domeniu.

Bibliografie

1. *Anuarul statistic al Republicii Moldova*, Chişinău, BNS, 2010, pag.64.

2. Biroul Național de Statistică, *Ancheta Forței de Muncă,* 2011, www.statistica.md, 2011.

3. Biroul Național de Statistică, *Migrația forței de muncă*, Chişinău, Statistica 2008, pag. 8.

4. Biroul Național de Statistică, *Forța de muncă în Moldova – ocupare şi şomaj*. 2009, Chişinău, Statistica, 2010.

5. Matthias Luecke, Toman Omar Mahmoud, Andreas Steinmayr, *Migrația Forței de Muncă şi Remitențele în Moldova: avântul a luat sfârşit?*, Organizația Internațională pentru Migrație, www.iom.md, Chişinău 2009, pag. 38.

6. Matthias Lücke, Toman Omar Mahmoud, Pia Pinger, *Modele şi tendințe ale migrației şi remitențelor în Republica Moldova*, Organizația Internațională pentru Migrație, Chişinău 2007, pag. 46.

7. Banca Națională a Moldovei, *Raportul anual*. Chişinău, 2012.www.bnm.md.

8. D.Cheianu-Andrei, R.Gramma, S.Milicenco, V.Prițcan, V.Rusnac, D.Vaculovschi. Studiu calitativ *Necesitățile specifice ale copiilor şi vârstnicilor lăsați fără îngrijirea membrilor de familie plecați peste hotare*. MMPSFC, OIM, Agenția Cehă pentru Dezvoltare, UNFPA, CEP USM, Chişinău, 2011, 251 p.

BLOGOSFERA CA PROIECŢIE ONLINE A SFEREI PUBLICE

Dr. ***Alexandru S. ROŞCA***
Institutul de Studii Enciclopedice

BLOGOSPHERE AS AN ONLINE DIMENSION OF THE PUBLIC SPHERE

In this article we analyze the blogosphere as an online projection of the public sphere, using a model based on the well-known work of Jürgen Habermas to provide an ideal against which we can measure the efficacy of blogs as a public space. Specifically, we rely on the idea, that the Habermasian features of "inclusivity of access, a disregard for external rank, and the potential for rational debate of any topic until consensus is achieved" are necessary criterion for meeting the classical model of an idealized public sphere.

Se consideră că o sferă publică democratică se menţine pe cinci piloni:

▪ Libertăţile civile garantate constituţional – libertatea expresiei, opiniei şi adunării, ce provin din Declaraţia Universală a Drepturilor Omului;

▪ Un sistem mediatic liber, pluralist şi necontrolat de stat. Presa independentă este deseori considerată o instituţie fundamentală a sferei publice. Accesul egal al cetăţenilor este garantat doar atunci, când sistemul este independent de interesele politice/corporative;

▪ Accesul la informaţie publică: include legislaţia corespunzătoare şi o cultură a transparenţei şi deschiderii;

▪ Societate civilă, care sprijină revendicarea cetăţenilor cu privire la o putere responsabilă în faţa lor şi posibilităţile reale de implicare în sfera publică.

▪ Platforme de dezbateri publice, pentru că schimbul de păreri şi polemicile libere sunt un factor important de formare a opiniei publice. Jürgen Habermas, intelectualul de referinţă pentru conceptul sferei publice, idealiza cafenelele şi saloanele secolului al XVIII-lea în calitate de foruri intelectuale, unde se făcea schimb de idei.

Prin „sfera publică" Habermas înţelegea „un domeniu al vieţii sociale, unde se poate forma ceva apropiat, ca esenţă, de „opinie publică". Accesul este garantat pentru toţi cetăţenii[1]. Opinia publică, la rându-i, se referă la acţiunile de critică şi control informal (sau, în perioada alegerilor – formalizat) ale unui corp civic vis-à-vis de structurile guvernamentale, organizate în formă statală. Desigur, în acel moment, Habermas se referea doar la ziare, reviste, radio şi televiziune în calitate de media ale sferei publice, evidenţiind trei caracteristici esenţiale ale acesteia din urmă: *participarea este deschisă pentru oricine (principiul inclusivităţii), toţi participanţii se consideră egali (ignorarea statutului social), posibilitatea dezbaterii raţionale a oricărui subiect*[2]. Sfera publică îşi are locul între gospodăriile private, de o parte, şi statul – de altă parte.

La etapa actuală, blogosfera s-a impus în calitate de o proiecţie alternativă, o variantă online a sferei publice (existând autori care o consideră drept „o nouă sferă publică", după cum o face, de exemplu, Aaron Barlow[3]). În mod tipic, blogul este un tip de website, care oferă proprietarului (bloggerului) posibilitatea de a crea pagini web (postări) accesibile în ordinea cronologică inversă. Majoritatea sunt accesibile pentru fiecare, însă există şi bloguri corporative. Majoritatea blogurilor permit cititorilor să comenteze pe marginea postării autorului. Unui blog tipic i se pot atribui şi alte trăsături structurale:

▪ Fiecare postare are o adresă permanentă (*permalink*)

▪ Pe blog există un calendar, ce permite navigarea în arhivă

▪ Există posibilitatea căutării după cuvinte-cheie

▪ Există un *blogroll* (listă de link-uri, direcţionând fie către site-urile altor bloggeri, fie către site-uri de referinţă, apreciate de autor).

Blogurile s-au impus ca o medie nouă, care se dovedeşte a fi uneori în relaţii mai organice cu „autentica" opinie publică, în comparaţie cu media clasică. Avantajele blogurilor faţă de alte instrumente mediatice, sunt[4]:

▪ Interactivitatea şi interconexiunea. Ele promovează dialogul între bloggerul şi cititorii săi, între cititori aparte şi între bloggeri aparte.

▪ Abilitatea de a răspunde mai prompt la noutăţi fierbinţi în comparaţie cu presa şi oferă comentarii mai rapid decât o fac radio sau televiziunea.

▪ Utilitatea deja demonstrată în cadrul campa-

[1] Habermas J. *The Public Sphere: an Encyclopedia Article*. New German Critique, No. 3 (Autumn, 1974), p. 49.

[2] Shneiderman, B. *Leonardo's Laptop: Human Needs and the New Computing Technologies*. MIT Press, 2003, p. 200.

[3] Vezi: Barlow, A. *Blogging America: The New Public Sphere*. Greenwood Publishing Group, 2008.

[4] Barbara O'Brien. *Blogging America: political discourse in a digital nation*. Franklin, Beedle & Associates, Inc., 2004, p. 3-4.

niilor politice şi în vederea salvgardării unor proceduri democratice.

▪ Capacitatea de a agrega informaţii şi viziuni din multiple surse (inclusiv alte bloguri), oferind o „meta-viziune” asupra evenimentelor prezentate.

▪ Individualitatea, pe care media clasică de cele mai multe ori nu o mai poate manifesta.

▪ Rolul informal de „redactori de actualităţi” pentru cititorii lor. Ei filtrează ceea ce este important şi renunţă la ce este mai superficial sau părtinitor.

Blogurile politice (de care suntem interesaţi în acest articol) constituie cel mai popular gen în paleta blogurilor, reprezentând site-uri individuale, cu un conţinut creat de jurnalişti specializaţi/convenţionali, lideri de opinie, politicieni, cetăţeni informaţi din punct de vedere politic şi bloggeri populari (aşa-numiţii *A-list bloggers*, bloggerii de elită – postând zilnic, cu o autoritate impunătoare, ce reiese din 500 sau mai multe link-uri venite dinspre alte site-uri („incoming links”) pe parcursul a 6 luni). Capacitatea acestora din urmă de a influenţa dezbaterea online a unor probleme (inclusiv de ordin politic) a adăugat credibilitate teoriei comunicaţionale *two-step flow*. Acest model ne spune că indivizii sunt tentaţi să preia informaţii „pe orizontală”, de la cineva cu acelaşi statut, fără să apeleze la referenţi cu statut/rang social superior. Prin urmare, la nivelul 1 informaţia circulă de la indivizii implicaţi şi influenţi (lideri de opinie) spre nivelul 2, unde se află followerii lor, reprezentanţi ai aceluiaşi strat social[5].

Apelarea la reprezentanţi mai influenţi cu acelaşi statut face ca în materie de legitimitate şi credibilitate blogurile să fie considerate surse „moderat credibile” de noutăţi şi informaţii (în sens de profunzime a datelor oferite) şi, concomitent, mai puţin credibile din perspectiva onestităţii şi imparţialităţii informaţiilor. În general, cititorii blogurilor politice le consideră mai credibile decât mijloacele media tradiţionale şi alte surse online de informaţii. Se discută despre capacitatea blogurilor de a crea o sferă publică viabilă, pentru dezbateri informale. Şi aici este locul să punem în valoare abordarea clasică a subiectului „sferă publică”.

Este uşor de observat, că pilonul 1 – accesul deschis – reprezintă o calitate intrinsecă nu doar a blogosferei (prin care înţelegem reţeaua totală de bloguri), dar şi a Internetului însuşi. Habermas, iniţial, a atras atenţia asupra legăturii interioare dintre reţeaua comunicaţiilor libere, informale şi fundamentele societăţii democratice liberale. Din moment ce sfera publică depinde de comunicarea liberă şi circuitul liber de idei, aspectul său calitativ se poate schimba îndată ce au loc schimbări esenţiale ale tehnologiilor comunicaţionale. Mediile comunicaţionale şi modul în care statul le păstrează libertatea determină funcţionarea sferei publice dintr-o societate democratică.

O problemă obiectivă, deci, este cea a libertăţii internetului, a cenzurării/filtrării conţinutului web. În 2011, *Freedom House* a determinat un dramatic trend ascendent în acele ţări, unde autorităţile s-au arătat deja interesate de un control politic asupra reţelei. China, de exemplu, şi-a întărit robustul aparat de control online, închizând blogurile politice şi sociale. După alegerile din iunie 2009, sistemul centralizat de web-filtrare din Iran a evoluat în sens restrictiv, autorităţile reuşind să blocheze un website naţional în doar câteva ore de la apariţia pe el a conţinutului nedorit; peste 50 de bloggeri au fost arestaţi. În 23 din cele 37 de state analizate în raport, un blogger sau alt tip de utilizator a fost arestat pentru conţinutul publicat online.

Există şi alte dimensiuni problematice *vis-à-vis* de inclusivitatea blogurilor: posibilitatea de a acorda timpul necesar bloggingului şi, uneori, resursele financiare adiţionale. În afara oricăror discuţii, un punct atractiv al blogurilor este uşurinţa utilizării: oricine foloseşte e-mailul poate, din punct de vedere al „alfabetizării”, să folosească şi un blog pe platformele automatizate gen LiveJournal. Din punct de vedere tehnic, situaţia existentă acum în privinţa operării blogurilor denotă o simplitate incomparabilă cu menţinerea unui website (fie el şi modest) acum câţiva ani.

Problema unui blog capabil să atingă cote necesare de readership ţine nu de aspectul „scrisului”, cât de acela al „cititului”. Este nevoie de un volum considerabil de timp şi de un efort susţinut pentru a fi la curent cu acele informaţii care ar oferi material bun pentru blog. De exemplu, în raportul *State of the Blogosphere 2011 al Technorati* se arată că 35% din bloggerii profesionişti (a nu se confunda cu cei corporativi) fac update pe blog o dată sau de câteva ori pe zi! În acest context, să reamintim punctul de vedere, conform căruia abundenţa de informaţii online va intensifica diferenţele în nivelul implicării politice: „Decalajul dintre cei politic activi şi cei inactivi va creşte. Internetul va oferi avantaje mai mari pentru elita politică şi, simultan, va ridica o altă barieră în faţa participării celora, care nu sunt interesaţi şi nu sunt implicaţi”[6]. Este încă o faţetă a *digital divide*, decalajului digital, pentru că se recunoaşte aproape unanim: netizenii (persoanele activ

[5] Weimann G. *The Influentials: People Who Influence People*, SUNY Press, 1994, p. 123.

[6] Davis, R. *The Web of Politics: The Internet's Impact on the American Political System*. Oxford University Press, 1999, p, 184.

implicate în activităţi online) sunt mai tineri, mai bogaţi şi mai bine instruiţi, decât populaţia offline.

În plus, există şi obstacole de ordin material, dintre care se impune calculatorul cu acces la Internet. La extremă, se pot aduce în discuţie cazurile, descrise în revista *Esquire* din ianuarie 2010[7], ce se referă la persoane fără cămin, care, în pofida acestui fapt dezolant, reuşesc să menţină (graţie punctelor de acces public şi a zonelor de Wi-Fi gratuit) nişte bloguri cu cititori fideli şi update-uri constante, însă excepţiile confirmă regula. Un blog popular ar avea nevoie şi de un nume de domeniu, ceea ce ar implica costuri auxiliare (serioase în cazul ţărilor sărace)…

Vorbind despre pilonul 2 – egalitatea participanţilor – trebuie să readucem în discuţie faptul că blogosfera, spre surprinderea unor cyber-idealişti, a creat în mediul său un grup de bloggeri proeminenţi, zişi şi „A-list bloggers", al căror trafic şi cantitatea link-urilor de intrare depăşesc impresionant dimensiunile similare ale majorităţii blogurilor. Tocmai la aceşti bloggeri se referă media clasică atunci când abordează subiectul blogosferei. Clay Shirky, studiind 433 de bloguri în 2003, a ajuns la concluzia că primele zece bloguri (mai puţin de 3% din cele analizate) acumulau circa 20% din totalitatea link-urilor de intrare, în timp ce top-50 bloguri (mai puţin de 12% din total) acumulau 50% din aceste link-uri. Shirky scrie: „A se întreba, dacă în cadrul blogosferei (ca şi în orice alt sistem social) există sau nu inegalitate, este o întrebare greşită, pentru că răspunsul nu poate fi decât unul – da. Însă ne putem întreba, dacă această inegalitate este sau nu onestă"[8].

Există câteva aspecte ce sugerează un răspuns pozitiv şi pentru această întrebare. În primul rând, libertatea blogosferei în general – oricine îşi poate deschide un blog, pe o platformă gratuită, cel puţin. Apoi, bloggingul de top necesită un efort susţinut, care se şi „remunerează" ulterior în forma readership-ului înalt (deşi rezultatele pot fi şi monetizate). În al treilea rând, popularitatea unor bloggeri nu este doar o consecinţă a unei relaţii de cartel (deşi vom arăta că şi aici legăturile sociale contează mult), ci o urmare firească a capacităţii lor de a atrage şi a menţine atenţia cititorilor. Experienţa de blogging pune şi ea amprenta, pentru că cineva ar fi avut mai mult timp pentru a-şi crea o reputaţie şi a produce conţinut care să atragă link-uri. Apoi, reţelele sociale ce au preexistat activităţii de blogging sunt un factor notoriu – un blog nou poate fi trecut în blogroll-ul unui blog de top, sau i se poate dedica o postare de bun venit. E o urmare firească a naturii personale informale a blogurilor. Structural, blogosfera este o combinaţie a reţelelor de informaţii şi a reţelelor personale. Aceste două tipuri de reţele se identifică prin diferite tipuri de link-uri ce se găsesc pe bloguri. Primul tip ţine de link-uri spre URL-urile prietenilor autorului blogului sau alte site-uri apreciate de el – tocmai acesta este blogroll-ul, un simbol al reţelelor personale. Alt tip major sunt link-urile topice din postările propriu-zise (la care se mai adaugă legăturile din comentarii şi link-urile de *linkback*).

În mod clar, trecerea pe blogroll sau citare directă va genera un trafic spre blogul nou ce ar fi greu (sau poate imposibil) de obţinut în circumstanţe obişnuite. Referirile mediei clasice la bloguri de top iarăşi constituie un factor de sporire a traficului. Din nou, directoriile de bloguri pun în capul listei blogurile reputate.

Posibilitatea de a-ţi atinge auditoriul este un pas necesar pentru a influenţa o dezbatere din sfera publică şi de-a avea un impact asupra formării opiniei publice. Or, realitatea arată că, pentru a avea o pondere serioasă în cadrul blogosferei, este nevoie de o reputaţie off-line sau de un număr semnificativ de link-uri din partea unor bloggeri reputaţi, de preferat – într-o perioadă de timp cât mai scurtă. Astfel, uşurinţa de „a trage un blog" şi de a posta anonim este actualmente (şi într-o măsură progresivă) contrabalansată de numărul de bloggeri celebri şi de intruziunea factorului relaţiilor sociale off-line. Un „rang" impus din exteriorul online-ului influenţează dramatic implicarea şi impactul individului asupra unei dezbateri din cadrul blogosferei.

În sfârşit, caracteristica ideală numărul trei din cele propuse de Habermas – „dezbaterea raţională a oricărui subiect până la atingerea unui consens". Prima observaţie ţine de faptul, că în lipsa unei evaluări inter pares, la care se adaugă apetitul pentru breaking news, chiar şi unele bloguri de calitate (graţie vitezei şi informalităţii publicării) pot publica content superficial, confuz, plin de erori flagrante. De multe ori (Republica Moldova nefăcând excepţie), blogurile politice prezintă informaţia într-un format neconform cu rigorile unei dezbateri serioase şi constructive. Or, răspândirea de falsuri şi viziuni preconcepute este un efect indubitabil al blogosferei. De aici vine percepţia, conform căreia blogosfera ar fi, mai curând, un spaţiu pentru discuţii neformale, anecdote şi meme-uri.

[7] *Асоциальная сеть*, în Esquire, #51, ianuarie 2010, pp. 56-61.

[8] Shirky C. *Power Laws, Weblogs, and Inequality* (February 8, 2003 on the „Networks, Economics and Culture" mailing list). http://www.shirky.com/writings/powerlaw_weblog.html (accesat 21.6.2012).

A doua observație, după cum am vorbit deja, ține de „importul" în sfera online a rețelelor sociale din lumea reală. Un efect clasic al acestui fapt este polarizarea în blogosferă, care se vede cel mai clar la nivelul link-urilor. Multe probe vorbesc despre faptul, că bloggerii fac link-uri spre cei, care le sunt similari în materie de preferințe şi orientări politice, iar atunci când se leagă de postări divergente, o fac doar pentru a le ridiculiza, a-şi arăta dezaprobarea sau disprețul, fără a căuta un consens. Astfel, polarizarea pe grupuri atinge cote dezamăgitoare în cadrul blogosferei.

Din moment ce oamenii aleg bloguri, pornind de la convingerile lor preexistente, polarizarea deja este inevitabilă. Liberalii, citind bloguri liberale, devin mai liberali; comuniştii – mai comunişti etc. Un punct forte al blogosferei este capacitatea de a oferi un spectru grandios de opinii, perspective, viziuni, fapte, falsuri, enormități, nonsensuri. Dar aici este provocarea. După cum s-a mai spus, cantitatea de informații poate fi pentru unii dezolantă. Din acest moment, ei aleg o cale sigură – ceea ce armonizează cu propria lor viziune.

Studiile confirmă acest lucru. După examinarea a 40 de bloguri din seria „A-list" din SUA, s-a demonstrat un nivel înalt de polarizare. Anumite surse erau citate exclusiv fie de o parte, fie de cealaltă[9]. Totodată, alt studiu a arătat că blogurile favorizează persoanele şi viziunile din aceeaşi sferă ideologică. Pe blogroll-urile conservatorilor se găsesc aproape exclusiv conservatorii, pe cele ale liberalilor – invers. Atunci când bloggerii citează alți bloggeri, îi aleg dintre aceia, pe care i-ar simpatiza din perspectiva politică. Deşi există un nivel anumit de cross-linking (legături încrucişate), de cele mai multe ori este vorba despre o simplă atitudine de dispreț față de convingeri opuse, fără a intra în zona căutării consensului. Astfel, dacă există o dezbatere în blogosferă, atunci se întâmplă între puncte de vedere deja consacrate, fără ca polurile opuse să caute un teren comun. Se vede clar, cât de departe se află această situație de închidere în „coconi informaționali" față de revendicarea habermasiană a „dezbaterii raționale până la atingerea unui consens". În plus, mai există şi o viziune argumentată, care sugerează că blogosfera nu este decât o cameră de ecou a mediei clasice, dublând mesajele elitelor politice din mainstream media. Această dimensiune derivativă a blogosferei se argumentează chiar prin referire la cazuri celebre, care țin de demonstrarea mai curând a vigorii blogurilor, capacității lor de a spune lucrurilor pe nume şi de a introduce propriile corective în agenda politică a unei societăți. Un astfel de caz este celebrul scandal cu declarațiile liderului majorității din Senat, Trent Lott, care, cu ocazia aniversării a 100 de ani de la naşterea senatorului Strom Thurmond, declarase că statul său, Mississippi, a votat „cu mândrie" platforma rasistă a lui Thurmond în 1948, adăugând că dacă acesta din urmă devenea preşedinte „nu am fi avut problemele pe care le avem astăzi"[10]. Deşi declarația a fost făcută pe canalul C-SPAN, media clasică a ignorat-o. Blogosfera, în schimb, a insistat maximal, efectul ajungând până la demisia lui Lott. Ulterior, s-au făcut eforturi pentru a demonstra că, deşi prima referință s-a postat pe un blog influent, comentariile au vizat şi publicațiile profesioniste, care au ținut subiectul încins, înainte să fie preluat în forță de întreaga blogosferă.

Concluzii. Am început acest articol prin definirea caracteristicilor sferei publice, inclusiv din perspectiva lui Habermas, care insista pe inclusivitate, ignorarea statutului extern şi dezbaterea rațională a oricărui subiect. După cum am văzut, blogosfera, ca orice sistem social, nu poate să se opună unui elitism intern, aici cristalizându-se un grup de bloguri care controlează, de fapt, ce istorii vor face parte „din top". În condiția „importării" în sfera online a legăturilor sociale din lumea reală, blogosfera nu mai poate ignora rangul extern. Astfel, deşi impedimentele tehnice sunt acum minime pentru oricine vrea să-şi facă un blog, influența acestuia, în lipsa unor legături şi citate din partea bloggerilor din „lista-A", va fi una modestă. De fapt, majoritatea covârşitoare a blogurilor au o influență modestă sau minimă, ceea ce demonstrează studiile specializate[11]. În plus, bloggingul de calitate (deci, cu posibilitatea unui impact real) revendică rezerve considerabile de timp şi, uneori, resurse financiare adiționale. În sfârşit, la acest moment blogurile nu par un spațiu ideal pentru „dezbatere rațională", manifestând, dimpotrivă, semnele unei polarizări categorice. În plus, capacitatea lor de a propune şi a dezbate subiecte depinde de modul în care reuşesc să depăşească situația de a fi nişte „camere de ecou" ale mediei clasice.

[9] Morton Winston, Ralph Edelbach. *Society, Ethics, and Technology. Cengage Learning*, 2011, p 207.

[10] Hindman M. *The Myth of Digital Democracy*. Princeton University Press, 2008, p. 110.

[11] Kirchhoff L., Bruns A., Nicoloai Th. *Investigating the Impact of the Blogosphere*, 2007. http://eprints.qut.edu.au/10517/ (verificat 19.06.2012)

TERORISMUL SUICIDAL: ASPECTE TEORETICE ŞI PRACTICE

General de brigadă (r)
Vitalie MARINUŢĂ,
Ministru al Apărării

SUICIDAL TERRORISM: THEORETICAL AND PRACTICE ASPECTS

The given article approaches practical and theoretical aspects of the suicidal terrorism. The historical roots, the geography of the phenomenon, the psycho-socio-somatic aspects, the religious, political and economic reasons of the given system of radical acts are analysed. The author suggests a series of short term and medium term recommendations for fighting against the given phenomenon.

Terorismul, la general, şi cel suicidal, în particular, au o istorie îndelungată. Acest sistem de acţiuni radicale a fost utilizat de-a lungul timpului de diferite organizaţii, atât religioase, cât şi ideologice, pentru a-şi atinge diverse scopuri. Majoritatea experţilor consideră că terorismul suicidal a fost implementat pentru prima oară pe larg în Sri Lanka de către organizaţia radicală nereligioasă Tigrii Eliberatori ai Pământului Tamililor, care în secolul trecut a fost în afara concurenţei, săvârşind cele mai multe atacuri sinucigaşe [1]. Fenomenul în cauză a luat o nouă amploare în ultimele două decenii – ofensivele sinucidale au împânzit diverse regiuni ale globului pământesc.

Datele statistice demonstrează că atacurile suicidale au devenit cea mai letală formă de terorism. Potrivit studiului coordonat de Robert Pape, specialist consacrat în domeniu, acest gen de terorism a constituit doar 3 la sută din totalul de atacuri teroriste între anii 1980-2003 şi 50 la sută din totalul atentatelor soldate cu decese după 2003. În astfel de condiţii se poate afirma că terorismul prin sinucidere a devenit un pericol iminent pentru orice societate şi este mai actual ca oricând.

Multe ţări au avut de suferit din cauza celui mai dezastruos *modus operandi* al terorismului internaţional şi se poate spune că atentatele teroriste din ultimii ani au schimbat până la un anumit punct cursul istoriei contemporane. Geografia atacurilor teroriste sinucigaşe este foarte diversă: războiul civil din Sri Lanka în anii '80 ai sec. XX, intifada (din arabă – *salvare*) palestiniană împotriva Israelului, atentatele din Irak şi Afghanistan.

În istoria proximă totul se raportează la 11 septembrie 2001, când Statele Unite ale Americii au fost atacate pe propriul teritoriu, cu mijloace neconvenţionale. Aceste acte teroriste s-au soldat cu circa 3 000 de morţi şi au servit drept imbold pentru formarea Coaliţiei Internaţionale Antiteroriste şi lansarea războiului antiterorist cu implicarea majorităţii statelor. După atentatul de la 11 septembrie 2001 asupra Statelor Unite ale Americii, acest fenomen a afectat Indonezia, India, Federaţia Rusă, Marea Britanie, Marocul, Norvegia şi alte ţări.

În ceea ce urmează vom analiza raţionamentul terorismului sinucidal. Motivaţiile lui făţişe şi ascunse. Cine sunt teroriştii sinucigaşi? Ce scopuri urmăresc? De unde obţin susţinere? Ce facem şi, mai important, ce am putea întreprinde pentru a opri sau descuraja fenomenul? Acestea nu sunt doar nişte întrebări retorice, ci constituie chintesenţa subiectului pus în discuţie.

Dat fiind faptul că despre fenomenul în cauză, în perioada recentă, s-au scris foarte multe cărţi şi articole, autorul nu pretinde că a descoperit ceva nou în domeniu, ci constată diversitatea de opinii, deseori contradictorii, însoţite, la rândul lor, de concluzii şi recomandări echivoce.

Pentru a explica exact fenomenul atacurilor sinucidale, urmează să prezentăm o definiţie clară, care ar da posibilitatea să separăm această metodă a terorismului de altele. Deşi are multe definiţii, considerăm că definiţia dată de dr. Boaz Ganor este cea mai reuşită. În opinia expertului, „atacul sinucidal constituie o metodă operaţională, al cărui succes depinde de însăşi moartea atacantului".[1] În cazul atentatelor sinucigaşe, *atacantul* este conştient de faptul că misiunea nu poate fi îndeplinită fără ca el să-şi piardă viaţa.

Atacurile sinucidale se efectuează de indivizi care de obicei au o motivaţie concretă. Cine sunt teroriştii sinucigaşi şi ce urmăresc ei, sunt întrebări foarte dificile, care au obţinut o conotaţie aparte, în mod special după evenimentele din 11 septembrie 2001. Motivaţiile lor pot varia de la principii ideologice la cele religioase, de la beneficii materiale sau financiare pentru membrii familiilor acestora până la „beneficii" pentru post-existenţă. După David Long, un alt nume de referinţă în domeniu, „moti-

[1] Traducerea ne aparţine.

vele care duc la comiterea unui act de terorism sunt tot atât de multe cât teroriştii înşişi”.

Portretul psiho-socio-somatic al teroristului sinucigaş, în conştiinţa lumii contemporane, arată în felul următor: un bărbat cu vârsta cuprinsă între 16 şi 28 de ani, sărac, fără studii, necăsătorit, izolat social şi cu un puternic component de fanatism religios. Mai multe studii în domeniu demonstrează că acest stereotip este, totuşi, unul incorect.

Astăzi, teroriştii sinucigaşi provin din toate categoriile societăţii şi de cele mai dese ori ei nu corespund caracteristicii descrise mai sus. Nu sunt solitari social, au o cultură politică, lipsa studiilor şi fanatismul religios nu îi caracterizează. Ei pot fi bărbaţi sau femei, căsătoriţi sau celibatari, tineri sau în etate. În majoritatea cazurilor, aceştia nu provin din mediul infracţional, nu se află într-o stare depresivă şi au mari şanse de succes în viaţă. În aceste condiţii, nu putem să vorbim despre un portret comun al *teroriştilor sinucigaşi*.

Atentatele sinucigaşe individuale sunt sporadice. În majoritatea cazurilor acestea sunt planificate şi conduse de către organizaţii teroriste. Astfel, terorismul suicidal fiind caracterizat drept un fenomen instituţional, care aduce beneficii organizaţiilor teroriste. Fără implicarea organizaţiilor nu ar fi fost posibilă creşterea numărului atacurilor sinucidale în ultimele decenii.

Scopul principal pe care şi-l propun autorii acestui gen de atentate este de a demoraliza populaţia civilă, de a crea o situaţie de haos şi frică în societate, încercând astfel să impună guvernele ţărilor respective să schimbe politica. Totodată, atacurile suicidale sunt folosite de organizaţiile integriste şi ca o modalitate de mobilizare a propriilor susţinători [2].

În atare condiţii, terorismul prin sinucidere este cea mai eficientă metodă de a atinge în parte aceste scopuri şi de a influenţa deciziile politice ale guvernelor statelor atacate. Totodată, *scopul final al oricărui act terorist este unul politic*, chiar dacă organizaţiile teroriste invocă motivul religios, naţional sau ideologic.

Organizaţiile radicale, autorii acestui gen de atentate au, în majoritatea cazurilor, mai puţine resurse şi posibilităţi decât „inamicii” lor, statele suverane. Pentru a-şi promova agenda, teroriştii aplică metode neconvenţionale care le dau posibilitatea de a provoca adversarilor cât mai multe prejudicii şi pierderi umane, materiale şi financiare, în acelaşi timp păstrându-şi propriile capacităţi.

Atacurile teroriste sinucigaşe sunt o metodă foarte simplă de agresiune, dacă nu luăm în calcul preţul vieţii omeneşti, care însă aduce extremiştilor „beneficii” cu mult mai mari, comparativ cu alte metode de luptă. Organizate în locuri aglomerate, atacurile în cauză se bucură de o acoperire largă în plan informaţional, nu necesită planificarea căilor de retragere după îndeplinirea misiunii [3] şi exclud pericolul pentru atacator de a fi prins după îndeplinirea misiunii. În acest sens, atacurile suicidale sunt cea mai eficientă metodă de luptă a organizaţiilor teroriste sub aspectul cost-beneficiu.

Totodată, activitatea organizaţiilor teroriste depinde în mare măsură de susţinerea societăţii în numele căreia teroriştii acţionează. Deşi procesul de globalizare şi eradicare a valorilor naţionale este tot mai conturat, în majoritatea societăţilor contemporane mai persistă totuşi sentimentul de afecţiune faţă de pământul strămoşesc, tradiţii culturale şi religie. În cazul în care aceste valori (naţionale) sunt în pericol, fenomenul individual se transformă în unul colectiv şi societatea poate accepta sacrificii enorme pentru a-şi proteja identitatea. Sacrificiul unor membri ai societăţii respective este unul de natură drastică şi, în unele cazuri, poate fi acceptat parţial sau în totalitate de societate, acest fapt fiind demonstrat de mai multe evenimente istorice.

În cadrul organizaţiilor teroriste islamiste, atât liderii spirituali, cât şi „martirii”(„shahid” în arabă), consideră că sinuciderea în numele religiei este un *act benefic*. Când o întreagă societate, timp îndelungat, prin intermediul educaţiei şi al propagandei, este învăţată să proslăvească pe cei care s-au sinucis în numele religiei, înrolarea în detaşamentele morţii devine o decizie foarte raţională. De aceea, contracararea fenomenului în cauză depinde în mare măsură de schimbarea proporţiilor cost-beneficiu atât pentru cei care se sinucid, cât şi pentru organizaţiile teroriste care folosesc atacurile sinucigaşe.

Printre *mujahedini* („luptătorii pentru dreptate”) sunt cunoscute cazuri de *kamikaze*, inspirate şi de realităţile din Irak. Aceste acţiuni extremiste au la bază motive *financiare*, deoarece familia „shahid”-ului („martirului”) primeşte o recompensă financiară substanţială (câteva mii de dolari), şi motive *religioase* – asigurarea unei vieţi eterne şi vederea feţei lui Allah, privilegiu asigurat pentru încă 70 din rudele „martirului” [4]. În opinia noastră, acceptarea atacurilor teroriste sinucigaşe şi glorificarea de către societate a persoanelor care le-au comis, depind în

cea mai mare măsură de poziţia persoanelor oficiale şi a liderilor spirituali.

Urmărind ştirile difuzate de mass-media internaţională, se creează impresia că acest fenomen este caracteristic Orientului Mijlociu şi islamului. În linii generale, atacurile sinucigaşe nu sunt caracteristice unei anumite religii, naţiuni sau regiuni a globului pământesc. Începând cu anul 2000, Al-Qaeda (*Baza eternă*), organizaţie teroristă religioasă, a devenit liderul mondial în organizarea atentatelor, autorul a circa 70 la sută din totalul de atacuri sinucigaşe, fiind, de exemplu, implicată în mai multe acţiuni teroriste împotriva ambasadelor americane din Kenya, Tanzania ş.a. În urma acestor acţiuni criminale au avut de suferit zeci de mii de persoane din peste 20 de ţări.

Potrivit unui studiu condus de Bruce Hoffman, conducător al oficiului din Washington al Corporaţiei RAND, 31 din 35 de organizaţii care au condus atacuri sinucigaşe în această perioadă sunt islamice şi majoritatea au avut loc în Orientul Mijlociu. În atare condiţii, din păcate, în societate s-a creat percepţia că acest fenomen este caracteristic doar naţiunilor din Orientul Mijlociu, ceea ce nu este adevărat.

Totuşi, comunitatea internaţională ar trebui să intervină mai eficient cu diverse măsuri pentru a combate fenomenul terorismului, în ansamblu, şi a celui suicidal, în particular. În opinia noastră, fenomenul nu poate fi eradicat completamente. Indiferent de ceea ce am întreprinde, întotdeauna va fi un segment radical al societăţii care va fi determinat să utilizeze atacurile de acest gen pentru a-şi promova interesele. La nivel strategic, măsurile de combatere a atacurilor sinucigaşe nu diferă de măsurile de combatere a atacurilor teroriste în general.

Considerăm că măsurile trebuie să fie elaborate în două dimensiuni temporale: pe *termen scurt* şi pe *termen lung*. Pe *termen scurt*, este necesar să se mobilizeze toate eforturile pentru a distruge fizic capacităţile organizaţiilor teroriste de a planifica şi conduce noi atacuri. Realizarea acestor măsuri revine mai mult militarilor, serviciilor de informaţii, organelor de anchetă şi poliţiei. Din aceste considerente, comunitatea internaţională luptă în Afghanistan, Irak şi în alte regiuni unde terorismul are suport considerabil, inclusiv în unele cazuri de la stat.

Pe *termen lung,* este necesar a se elabora şi a se implementa seturi de măsuri ce ar ameliora posibilităţile comunităţii internaţionale de apărare împotriva acestor atacuri, a realiza un consens internaţional în privinţa metodelor de combatere a terorismului, în general, şi a atacurilor suicidale, în particular. Realizarea măsurilor pe termen lung, în cea mai mare parte depinde de eforturile conjugate ale guvernelor şi comunităţii internaţionale.

Însă din ambele seturi de măsuri strategice, care au părţile lor pozitive şi negative, cea mai importantă şi cea mai promiţătoare, dar şi cea mai dificilă de realizat, totodată, este atragerea în lupta contra terorismului a societăţii. Mai cu seamă a acelor segmente sociale care sprijină moral, material şi sub alte forme organizaţiile teroriste, legitimând în acest mod existenţa şi metodele lor de activitate.

De mai mulţi ani întreaga comunitate internaţională, inclusiv Republica Moldova, depune eforturi considerabile pentru a combate *terorismul internaţional*. Efortul militar constituie un suport substanţial în eradicarea terorismului mondial, însa el reprezintă doar un mic segment din cel necesar. Majoritatea victoriilor vor veni în cazul în care diferite agenţii vor coopera pentru a implementa proiecte de reconstrucţie şi normalizare a vieţii în aceste state, de democratizare a altor regiuni şi de combatere a ideologiei teroriste în propriile ţări. Doar *cooperarea internaţională* va duce la eradicarea fenomenului terorismului suicidal.

Bibliografie

[1] A. Silke, *The role of suicide*, în: *Terrorism and Political Violence*, Routledge, Vol. 18, Spring 2006, Nr. 1, p. 44.

[2] Mia Bloom, *Rational Interpretations of Palestinian Suicide Bombing.* Paper presented at the Program on International Security Policy, University of Chicago, 2002.

[3] Bruce Hoffman, *Inside Terrorism*, New York, Columbia University Press, 2006, p. 133, 135.

[4] Vezi Ion Xenofontov, *Afghanistanul în contextul geopolitic internaţional: dilemele existenţei,* în: *In honorem Anatol Ţăranu: Studii de istorie contemporană a românilor*, Chişinău, CEP USM, 2011, pp. 284-292.

CERCETAREA, PROIECTAREA ŞI FABRICAREA COMPONENTELOR FUNCȚIONALE ALE MICROSATELITULUI „REPUBLICA MOLDOVA”

Acad. ***Ion BOSTAN***
Acad. ***Valeriu CANȚER***
Dr., conf. univ. ***Nicolae SECRIERU***
Dr., conf. univ. ***Ghenadie BODEAN***
Dr., conf. univ. ***Valeriu BLAJA***
Universitatea Tehnică a Moldovei,
Institutul de Inginerie Electronică
şi Nanotehnologii „D.Ghițu”

RESEARCH, DESIGN AND MANUFACTURE OF FUNCTIONAL COMPONENTS OF THE MICROSATELITE “REPUBLIC OF MOLDOVA”.

This paper deal with the main current rezults of investigation, designing and manufactoring of functional components of microsatellite, obtained in the State investigation program „Valorisation of renewable energy in the Republic of Moldova and development of Moldavian Satellite”

1. Introducere

Captarea imaginii suprafeței terestre din spațiu este un domeniu care se dezvoltă rapid, iar numărul utilizatorilor imaginilor din spatiu este în creştere spectaculoasă. Țările cu agricultură avansată cercetează sistematic evoluția dezvoltării şi starea ecologică a plantațiilor cu ajutorul imaginilor obținute din sateliți. Pornind de la rolul important al sectorului agrar pentru economia națională, aplicarea acestor metode de cercetare/monitorizare sunt foarte rezonabile. Însă costul înalt al imaginilor din spațiul cosmic nu permite producătorilor agricoli din Republica Moldova să procure informații satelitare captate în perioade de timp prestabilite. Un satelit propriu ar putea soluționa această şi multe alte probleme ale economiei naționale.

Proiectele din cadrul Programului de Stat „Elaborarea Satelitului Republica Moldova” prevăd realizarea următoarelor obiective: procesarea informației electronice pentru uz cadastral; monitorizarea/prognozarea alunecărilor de teren; monitorizarea/prognozarea formării şi migrației norilor cu grindină; monitorizarea plantațiilor şi terenurilor agricole; monitorizarea ecologică a masivelor de pădure, monitorizarea evoluției hidrologice în râuri drept componentă indispensabilă în studiul riscurilor inundațiilor, precum şi prevenirea acestora; obținerea informației foto-video şi pentru alte scopuri de interes național. În lucrarea curentă se va face o trecere în revistă a celor mai importante realizări obținute în cadrul programului nominalizat de cercetare-dezvoltare a componentelor funcționale ale microsatelitului.

2. Aspecte constructiv-funcționale ale Microsatelitului „Republica Moldova”

Cercetarea, proiectarea şi fabricarea componentelor funcționale ale Microsatelitului Republica Moldova (MS RM) s-au efectuat în cadrul a cinci proiecte distincte, fiecare condus de unul dintre autorii lucrării. Proiectele au fost finanțate prin Program de Stat, coordonator acad. I. Bostan. În urma cercetărilor efectuate au fost elaborate şi fabricate componentele funcționale de bază ale mostrei experimentale ale MS RM prezentată în fig. 1.

În urma amplasării componentelor funcționale în interiorul carcasei (conform normelor recomandate în literatura de specialitate) şi reieşind din suprafața panourilor PV (care ar asigura conversia bugetului necesar de energie electrică), gabaritele MS RM constituie 285x285x285 (mm), iar masa 12,5 kg. Cercetările privind modernizarea şi adaptarea constructiv-tehnologică a tuturor componentelor MS RM la cerințele caietului de sarcini sunt în continuă dezvoltare. Modificările care vor fi operate în urma cercetărilor experimentale în condiții de laborator vor fi luate în calcul la fabricarea (modernizarea) mostrei de zbor a MS.

În continuare sunt prezentate unele aspecte ale tehnologiilor şi soluțiilor tehnice utilizate la elaborarea componentelor funcționale ale MS RM.

3. Sistemul de determinare, orientare şi stabilizare a atitudinii MS

Sistemele de determinare, orientare şi stabilizare a atitudinii microsateliților se consideră printre cele mai importante şi costisitoare componente de bord. Orientarea corectă a microsatelitului în zbor pe orbită defineşte în cea mai mare parte posibilitatea realizării obiectivelor misiunii, în special, ale celor legate de captarea imaginii suprafeței terestre.

Sistemele moderne de orientare a microsatelitului deseori se bazează pe tehnologii şi soluții constructive care generează cupluri de forțe prin

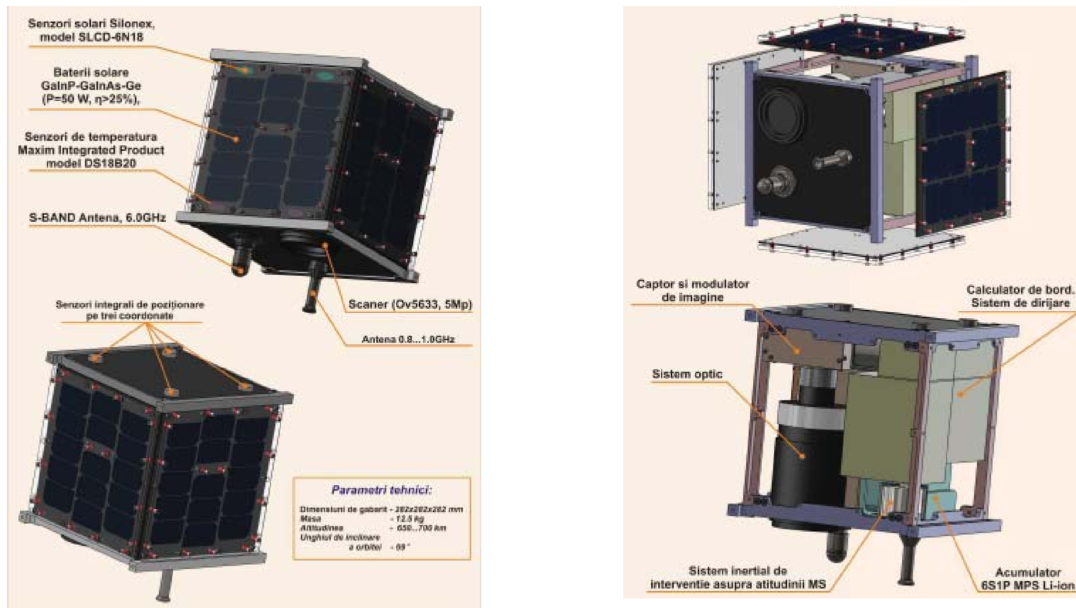

Fig. 1. Vederea generală a MS Republica Moldova

interacțiunea actuatoarelor cu câmpul geomagnetic al Pământului. Astfel de sisteme asigură poziționarea unghiulară cu precizie satisfăcătoare în gabarite mici, masă şi buget de energie limitate [1].

În funcție de misiunea satelitului, sistemele de orientare pot fi active sau pasive. Sistemele pasive se bazează pe orientarea sateliților în raport cu gradientele câmpurilor magnetic sau gravitațional ale Pământului, iar cele active asigură orientarea în raport cu direcția determinată de deplasare a satelitului în spațiul inerțial. Fiind constructiv simple, cu consum redus de energie şi fiabile în exploatare, aceste sisteme asigură precizie relativ joasă de orientare unghiulară a sateliților. În cazul în care precizia şi operativitatea orientării sunt nesatisfăcătoare pentru realizarea obiectivelor misiunii, aceste sisteme pot fi dublate cu sisteme care asigură precizie şi operativitate de repoziționare mai sporite.

Reieşind din masa (12,5 kg) şi gabaritele (285x285x285 mm) prestabilite ale MS MR, sistemul de orientare al acestuia este proiectat în baza a două metodologii de intervenție asupra poziționării, şi anume:

- prin generarea momentelor de torsiune prin intermediul mecanismelor cu roți volante acționate de micromotoare de curent continuu cu turație înaltă (60.000 min-1), care asigură precizia orientării estimată la 0,1 grade unghiulare;
- prin generarea cuplului de forțe bazate pe interacțiunea bobinelor de curent cu câmpul geomagnetic al Pământului (sunt mai inerte, dar constructiv mai simple).

Controlul atitudinii MS. Asupra atitudinii satelitului în zbor pe orbită influențează o serie de perturbații cosmice care modifică poziționarea lui în spațiu.

Imediat după lansarea în spațiu (până la intrarea pe orbită) în funcție de necoincidența punctului de aplicare a forței lansatoare cu centrul de greutate al satelitului, acesta poate efectua, în cel mai complex caz, mişcare de deplasare cu rotire (rostogolire) în jurul a 3 axe, X_0, Y_0, Z_0 (fig. 2). Stabilizarea satelitului în această fază din punct de vedere operațional şi dinamic este foarte complicată, deoarece impune operațiuni succesive de stingere a rotirii satelitului

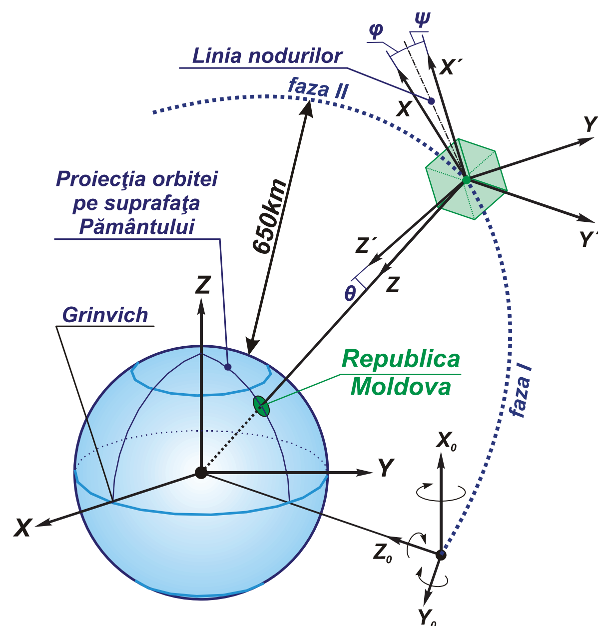

Fig. 2. Atitudinea MS în prima fază de la lansare şi după intrarea pe orbită

în jurul a 3 axe. Se consideră ideal ca satelitul să intre pe orbita de zbor calculată (faza II) deja stabilizat pe toate 3 axe de coordonate [2]. În realitate, după lansare stabilizarea sateliților durează o anumită perioadă de timp aflându-se deja pe orbită. Perioada de timp necesară stabilizării depinde de perturbațiile cosmice ce influențează asupra satelitului, de dinamica mişcărilor impuse imediat după aruncare în spațiu, precum şi de operativitatea stingerii de către mecanismele de acționare a mişcărilor de rotație proprii ale satelitului.

În timpul zborului pe orbită sateliții sunt supuşi acțiunii următoarelor perturbații:

- variația forței de gravitație;
- efecte induse de radiația Solară;
- frecarea aerodinamică (la vidul de 10^{-6} bari);
- efectele magnetice provocate de deplasarea satelitului ca dipol în magnetosferă;
- acțiunea cuplelor de forțe interne provocate de componentele de bord mobile etc.

Aceste perturbații modifică atitudinea sateliților, fapt ce necesită urmărirea în timp a poziționării lor. Aprecierea poziționării microsatelitului se propune de a fi efectuată prin unghiurile Euler ψ, φ şi θ, utilizate frecvent în tehnologiile satelitare (fig. 3), şi anume:

$$X = X'(\cos\psi\cos\varphi - \sin\psi\sin\varphi\cos\theta) - Y'(\cos\psi\sin\varphi + \sin\psi\cos\theta\cos\varphi) + Z'(\sin\psi\sin\theta);$$

$$Y = X'(\sin\psi\cos\varphi + \cos\psi\cos\theta\sin\varphi) - Y'(\sin\psi\cos\varphi + \cos\psi\cos\theta\sin\varphi) - Z'(\cos\psi\sin\theta);$$

$$Z = X'(\sin\theta\sin\varphi) + Y'(\sin\theta\cos\varphi) + Z'(\cos\theta). \quad (1)$$

Cercetările s-au soldat cu următoarele constatări şi concluzii:

1. Unghiurile Euler ψ, φ, θ definesc o poziționare univocă a MS;
2. Când ψ, θ şi φ sunt egali cu zero, axele sistemelor de coordonate oxyz şi ox'y'z' coincid, iar axa obiectivului captorului de imagini priveşte în țintă (nadir) (fig. 3)
3. θ – unghiul de nutație care determină fluctuația atitudinii MS în raport cu suprafața terestră supusă captării de imagini;
4. Alegerea suprafeței terestre pentru captarea imaginii se efectuează prin modificarea aleatorie a unghiurilor Euler.

S-a analizat comportamentul posibil al microsatelitului în prima fază a lansării pe orbită. S-au selectat dispozitivele satelitare de manevră necesare pentru detectarea MS imediat după intrarea pe orbită, pentru controlul, orientarea şi stabilizarea atitudinii pe perioada exploatării (zborului).

De asemenea, s-a propus modelul conceptual de dirijare a sistemului de control, stabilizare şi orientare a MS-RM care constă în următoarele:

1. Atitudinea evolutivă a MS se determină prin urmărirea şi modificarea unghiurilor Euler: (θ, ψ, φ);
2. Manevrele de repoziționare a MS în jurul axelor X, Y, Z sunt independente (succesive sau concomitente);
3. Orientarea se consideră realizată în cazul în care axele sistemelor de coordonate fix (orbital) şi mobil (satelit) sunt deplasate unghiular la anumite valori ψ, φ, θ;
4. Rotirea MS în jurul axelor XYZ se efectuează cu roți volante dotate cu microelectromotoare;

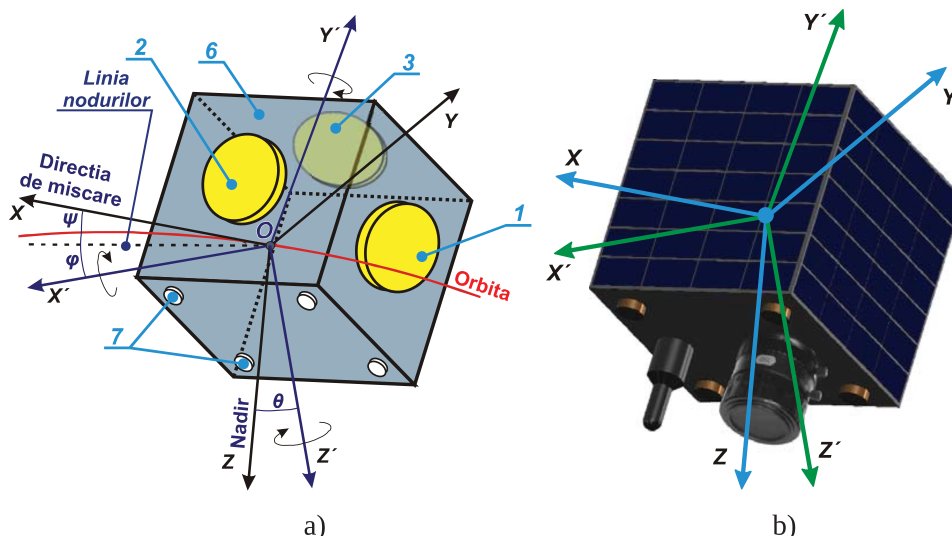

Fig. 3. Exprimarea atitudinii MS prin unghiurile Euler: ψ, φ, θ

5. Desaturarea roţilor volante se efectuează prin dirijarea orientării momentului gyroscopic (inclusiv magnetotorchere).

Controlul atitudinii, orientarea şi stabilizarea microsatelitului pe orbită se efectuează prin interacţiunea funcţională a următoarelor componente:

- calculatorul de bord;
- traductori şi mecanisme de acţionare pentru controlul, stabilizarea şi orientarea atitudinii microsatelitului:
- magnetomer – 1 unitate;
- traductor solar – 3 unităţi;
- giroscop triaxial – 1unitate;
- bobine electromagnetice pentru stingerea momentelor remanente – 3 unităţi.

Manevrele de stabilizare şi orientare a microsatelitului. Repoziţionarea microsatelitului pe orbită se efectuează prin determinarea poziţiei de facto (post facto) a acestuia şi operarea unor manevre asupra lui prin intermediul mecanismelor de acţionare de bord cu funcţii duble. Exemplificăm simplificat manevrele de repoziţionare a microsatelitului prin intermediul doar a roţilor volante (fig. 3, a).

Admitem sistemul orbital de coordonate OXYZ, în care axa OZ priveşte în ţinta (nadir) şi sistemul mobil de coordonate OX′Y′Z′ legat fix cu microsatelitul (fig. 3).

Poziţia microsatelitului se consideră corectă în cazul în care axele sistemelor de coordonate OXYZ şi OX′Y′Z′ coincid, adică axa OZ′ coincide cu axa OZ, atunci axa obiectivului captorului de imagini (scanerului) priveşte spre ţintă. În realitate, satelitul pe orbită sub acţiunea perturbaţiilor cosmice (inclusiv interne, de pe bord) îşi modifică poziţia prin rotirea sa aleatorie în jurul axelor sistemului de coordonate orbital OXYZ. Pentru orientarea microsatelitului, astfel încât axele OZ şi OZ′ să coincidă, se efectuează următoarele:

1. Prin intermediul traductorilor speciali instalaţi pe bord se determină poziţia microsatelitului exprimată în unghiurile Euler: θ, ψ, φ în sistemul de referinţă OXYZ;
2. Manevrele de repoziţionare a microsatelitului în jurul axelor X, Y, Z pot fi operate separat în regim aleatoriu sau concomitent prin acţionarea mecanismelor de generare a momentelor de torsiune şi de desaturare a acestora;
3. Orientarea se consideră realizată în cazul în care axele sistemelor de coordonate orbital OXYZ şi mobil OX′Y′Z′ se suprapun;
4. Rotirea microsatelitului în jurul axelor X, Y, Z, generalizată (simplificat) prin acţionarea doar a roţilor volante se efectuează:
- în jurul axei OX prin acţionarea roţii volante 1;
- în jurul axei OY prin acţionarea roţii volante 2;
- în jurul axei OZ prin acţionarea roţii volante 3;
5. Desaturarea momentelor de torsiune active dezvoltate de roţile volante acţionate cu motoare electrice de curent continuu cu frecvenţa de turaţie n=60000 min-1 se efectuează, spre exemplu, prin intermediul a trei bobine electromagnetice plasate coaxial cu OX, OY şi OZ;
6. Procesul de stingere a momentelor de torsiune active trebuie să fie iniţiat în perioada de timp de până la dezvoltarea frecvenţei de turaţii maximale ale motoarelor electrice (n=60000 min-1).

Procesele de stabilizare şi orientare a microsatelitului sunt complexe şi depind de caracteristicile masă-gabarit ale microsatelitului, iar ca precizie – de obiectivele misiunii lui. Din aceste considerente, iniţial stabilizarea şi orientarea microsatelitului concret se cercetează prin mijloace de simulare. Schema generală de simulare este prezentată în fig. 11, care prevede toate fazele procesului de stabilizare şi orientare a microsatelitului. Se identifică atitudinea microsatelitului, care se roteşte pe orbita prestabilită la altitudinea de 650-:-700 km. Dinamica microsatelitului se modelează în baza ecuaţiilor Euler pentru mişcarea unui corp rigid sub influenţa unor momente externe. În model se vor considera doar momentele de forţă generate de roţi volante reactive, magnetorquer şi gradientul gravitaţional al Pământului. Deşi microsatelitul nu este un corp rigid ideal, experienţa în domeniu arată că utilizarea modelului corpului rigid ideal este o aproximare satisfăcătoare, în special pentru sateliţii de mici dimensiuni. Având în vedere numai rotaţiile corpului faţă de centrul de greutate, aceste ecuaţii au forma:

$$I\dot{\omega}_{ib}^{b} + S\left(\omega_{ib}^{b}\right)I\omega_{ib}^{b} = \tau = \textstyle\sum_{k}\tau_{k} \qquad (2)$$

unde I – este matricea de inerţie a corpului faţă de centrul de masă; $\tau = [\tau_x, \tau_y, \tau_z]$ – este momentul de forţă sumar; $w_{ab}^{b} \triangleq [\omega_1, \omega_2, \omega_3]^{\mathrm{T}}$ $w_{ab}^{b} \triangleq [\omega_1, \omega_2, \omega_3]^{\mathrm{T}}$ – sunt vitezele unghiulare ale satelitului.

Momentul de forţă τ_e, care acţionează o masă elementară a corpului, se datorează atât forţelor de inerţie ale acestor mase, cât şi forţelor externe. De regulă, momentul sumar al forţelor de inerţie este egal cu zero, deci momentul de forţă rezultant se datorează numai forţelor externe, care se divizează în forţe perturbante şi forţe de acţionare de comandă. Primele sunt cauzate de influenţa perturbaţiilor spaţiului cosmic, precum sunt rezistenţa aerodinamică, efectele magnetice şi radiaţiei solare, gradientului de gravitaţie ş.a.

Transformăm ecuația (1), având în vedere matricea diagonală a inerției corpului I = diag{i_{11}, i_{22}, i_{33}}. În consecință obținem:

$$\begin{aligned} i_{11}\dot{\omega}_1 + (i_{33} - i_{22})\omega_2\omega_3 &= \tau_x \\ i_{22}\dot{\omega}_2 + (i_{11} - i_{22})\omega_3\omega_1 &= \tau_y \\ i_{33}\dot{\omega}_3 + (i_{22} - i_{11})\omega_1\omega_2 &= \tau_z \end{aligned} \quad (3)$$

Definind momentul unghiular $h \triangleq \mathrm{I}\omega_{ib}^{b}$ $h \triangleq \mathrm{I}\omega_{ib}^{b}$ și asumând numai momentele de forță externe obținem :

$$\frac{dh}{dt} = \tau_e - S(\omega_{ib}^{b})h \quad (4)$$

Un satelit echipat cu roți volante nu este un corp rigid în sensul că ele cauzează redistribuirea momentului între roțile reactive și corpul satelitului.

Prin urmare, în cazul utilizării roților volante, ecuațiile precedente necesită mici modificări. Pentru a ține cont de momentul unghiular al roților volante, se redefinește momentul unghiular sumar astfel:

$$h_b = I\omega_{ib}^{b} + h_\omega h_b = I\omega_{ib}^{b} + h_\omega \quad (5)$$

unde matricea de inerție I include și masa roților volante și vectorii $h_w = [h_1, h_2, h_3]$ care prezintă momentul unghiular net datorită rotației relative a roților față de corpul satelitului.

Folosind procedura de transformare de mai sus, se obține următoarea ecuație de mișcare a satelitului:

$$I\dot{\omega}_{ib}^{b} + S(w_{ib}^{b})(Iw_{ib}^{b} + h_\omega) = \tau - \frac{dh_W}{dt} \quad (6)$$

unde dh_w/dt prezintă momentul net aplicat de către roți față de corpul satelitului, în conformitate cu legea a 3-a lui Newton, - $dh_w/dt = [\tau_{wx}, \tau_{wy}, \tau_{wz}]$ se definește momentul aplicat de corp asupra roților volante. Deci, în consecință se obține sistemul de ecuații:

$$\begin{aligned} i_{11}\dot{\omega}_1 + (i_{33} - i_{22})\omega_2\omega_3 + h_3\omega_2 - h_2\omega_3 &= \tau_x + \tau_{\omega x} \\ i_{22}\dot{\omega}_2 + (i_{11} - i_{33})\omega_3\omega_1 + h_1\omega_3 - h_3\omega_1 &= \tau_y + \tau_{\omega y} \\ i_{33}\dot{\omega}_3 + (i_{22} - i_{11})\omega_1\omega_2 + h_2\omega_1 - h_1\omega_2 &= \tau_z + \tau_{\omega z} \end{aligned} \quad (7)$$

Pentru a realiza modelul de exprimare a atitudinii microsatelitului, evident, trebuie să stabilim ce funcții va realiza modelul. Simularea atitudinii se efectuează după următoarea schemă: inițial satelitul se află într-o stare de rotație pe orbita dată, fiind influențat de factori externi ce duc la rotirea lui în jurul axelor sale. Pe o anumită porțiune de orbită, satelitul trebuie să capteze imaginea de pe suprafața Pământului și necesită o anumită orientare pentru a îndrepta captorul de imagini spre țintă. Coordonatele poziționării satelitului servesc ca bază pentru calculele unghiurilor de rotație în jurul celor 3 axe. În cazul când unghiurile de referință și cele curente diferă, sistemul de comandă acționează roțile volante pentru a roti satelitul în poziția necesară. Pentru a minimiza erorile de poziționare s-a inclus câte un bloc de stabilizare pe fiecare axă a satelitului. În scopul analizei mai eficiente a rezultatelor simulării, în model s-au introdus diverse componente de vizualizare. Modelul a fost realizat în mediul MATLAB & Simulink. Datele inițiale de intrare în model sunt coordonatele pe fiecare axă: unghiurile de referință pentru poziționare, care se reprezintă prin trei variabile: „**phi required**” , „**theta required**” and „**gama required**” pe toate trei axe XYZ.

În scopul studiului atitudinii microsatelitului s-au efectuat experimente care conțin secvențe de scurtă durată pentru a observa regimul tranzitoriu de control al atitudinii, având valori constante de referință ale coordonatelor de poziționare, precum și secvențe de durată care permit monitorizarea procesului de control al atitudinii pe un interval de timp mai lung, în baza unui scenariu distinct de variere a valorilor de referință ale coordonatelor de orientare.

4. Calculatorul de bord al MS RM

Arhitectura sistemului de calcul de bord (SCB) al unui satelit este determinată de obiectivele misiunii și performanțele corespunzătoare caietului de sarcinii tehnice. În cazul unui microsatelit (MS), sarcinile (SCB) sunt individualizate, printre care obligatoriu persistă: orientarea în spațiu; controlul telemetriei, alimentării cu energie, comunicația cu stațiile terestre de monitorizare. Luând în considerație experiența proiectării microsateliților [4] și reieșind din necesitatea rezolvării obiectivelor misiunii, au fost specificate cerințele față de calculatorul de bord al satelitului care prevăd o arhitectură decentralizată de microcontrolere. Implementarea acestei arhitecturi poate fi efectuată în câteva moduri distincte.

O modalitate (cea mai simplă) constă în folosirea unui set de procesoare echivalente, i.e. de aceeași productivitate și volum de memorie. Deși în acest caz se preconizează „migrarea” funcțiilor procesoarelor (ceea ce ar facilita la maximum ridicarea fiabilității), apare necesitatea (1) elaborării unui soft aplicativ din module „mobile”, care pot migra de la un procesor pe altul și (2) elaborarea unui sistem de operare capabil să distribuie operativ resursele calculatorului de bord. Acest concept este costisitor atât din punct de vedere hard (toate procesoarele trebuie să aibă randament maxim), cât și din punct de vedere soft (care necesită un volum enorm de verificări complexe).

Un alt concept de implementare prevede „specializarea” procesoarelor pe problemele misiunii

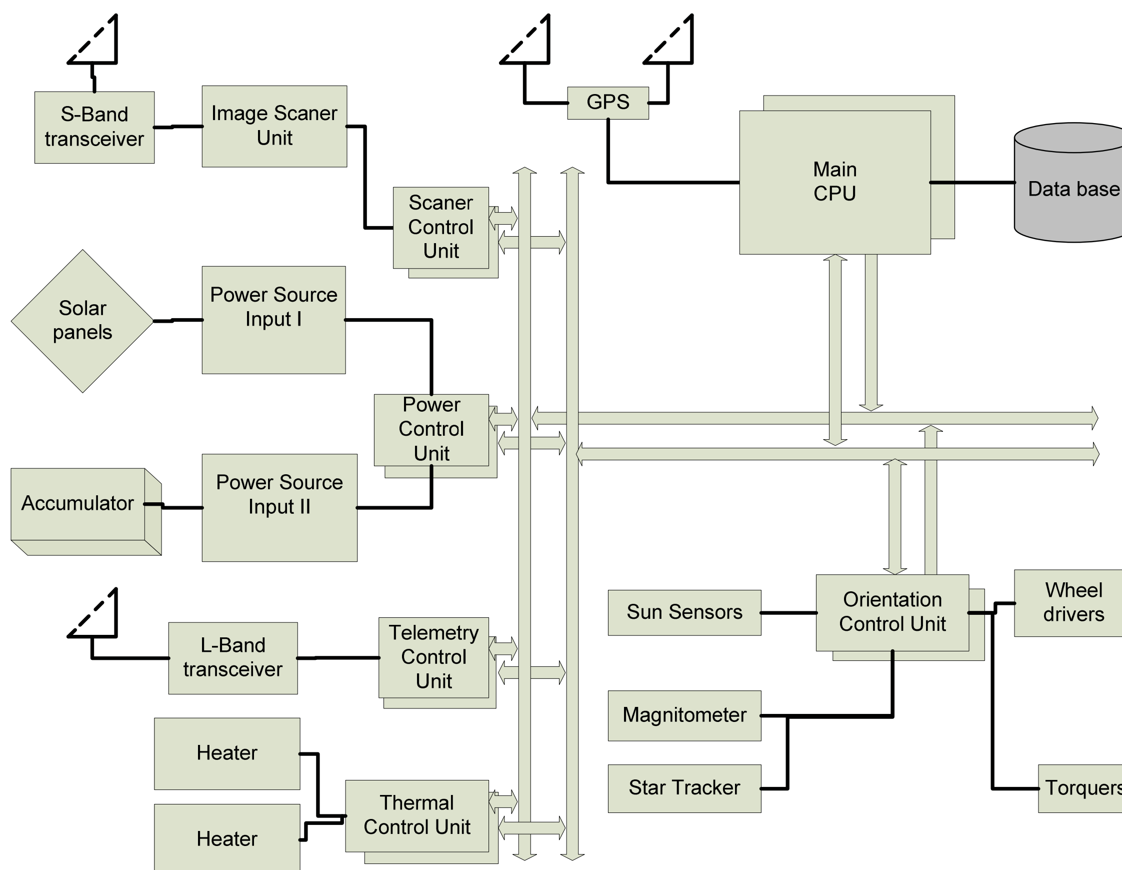

Fig. 4. Arhitectura calculatorului de bord multiprocesor

cosmice ce presupune includerea unui număr de procesoare cu diversă arhitectură, productivitate şi capacitate de memorie. În cazul acesta nu se produce „migrarea" funcţiilor procesoarelor, ci „staţionarea" lor, ceea ce ar diminua fiabilitatea în cazul căderii unui procesor. Totodată, specializarea procesoarelor necesită elaborarea softului aplicativ din module distribuite pe anumite procesoare şi crearea unui sistem de operare de o complexitate redusă (în comparaţie cu varianta simplă) pentru gestionarea resurselor calculatorului de bord. Acest concept este mai puţin costisitor atât din punct de vedere hard, deoarece fiecare procesor este optimizat pentru sarcina sa, cât şi din punct de vedere soft, deoarece necesită un volum mai mic de verificări complexe.

Există şi o variantă arhitectonică constituită dintr-o reţea locală de microcontrolere cu unu sau cu două procesoare de productivitate înaltă, restul putând avea productivitate suficientă pentru îndeplinirea misiunii impuse. În acest caz toate microcontrolerele trebuie să fie compatibile la nivel soft. Din punct de vedere al cheltuielilor hard, va fi un cost intermediar dintre cele două variante precedente (în baza distribuţiei optime a sarcinilor pe procesoare), iar din punct de vedere soft – complexitatea şi costul vor fi mai apropiate de prima arhitectură analizată. Astfel, calculatorul de bord poate fi optimizat în funcţie de cost şi fiabilitate.

În urma analizei acestor abordări s-au constatat următoarele. Calculatorul de bord centralizat este recomandat doar pentru nano-sateliţi (fig. 4), cu misiune de studiu şi cu o durată scurtă de viaţă. În restul cazurilor se recomandă calculator de bord pe bază de reţea locală de microcontrolere. Realizarea reţelei pe procesoare echivalente şi cu o reţea de intra-comunicaţie se recomandă pentru sateliţi de clasă micro şi medie care au misiuni complexe şi o durată lungă de activitate (de peste 10 ani). În alte cazuri este recomandată arhitectura pe procesoare cu funcţii specializate.

Luând în consideraţie cerinţele caietului de sarcini al proiectului MS RM, s-a propus o structură a reţelei locale de microcontrolere care include microcontrolerul (MCU) de bază şi un set de microcontrolere auxiliare [5]. Aceste MCU realizează următoarele funcţii specializate: controlul captării imaginilor, reglarea şi distribuirea energiei electrice, controlul telemetriei, controlul regimului termic, controlul atitudinii, orientării şi stabilizării satelitului. La elaborarea arhitecturii calculatorului de bord cu fiabilitate maximă (pentru o durată de activitate

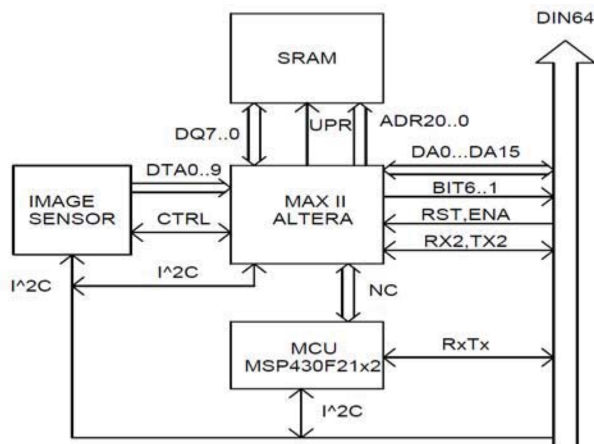

Fig. 5. Diagrama structural-funcțională a captorului

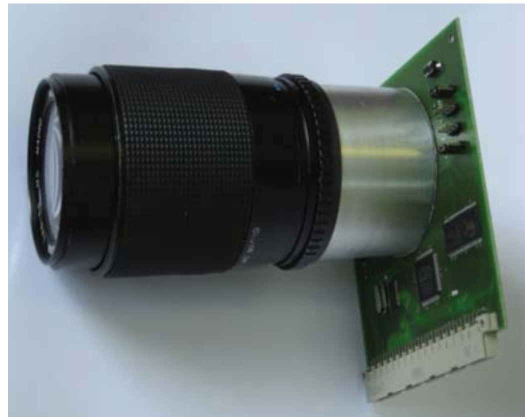

Fig. 6. Sistemul de captare a imaginilor în ansamblu cu obiectiv tip oglindă cu distanță focală mare

3-5 ani) şi bazată pe procesoare ieftine fără destinație spațială, s-a decis alegerea unei familii de microcontrolere compatibile.

Un alt aspect al dezvoltării sistemului de calcul de bord constă în necesitatea de a procesa mai multe fluxuri de date concurente şi controlul aplicațiilor în timp real, ceea ce poate să creeze conflicte, care la rândul său pot genera căderea întregului sistem [6].

5. Captorul de imagini al MS RM

În scopul soluționării cât mai eficiente a problemei de captare, comprimare şi codare a imaginilor, fiind latura cea mai importantă a misiunii microsatelitului, a aparut necesitatea de cercetare şi elaborare a modului şi algoritmilor de funcționare a subsistemului dat. În urma cercetărilor şi analizelor efectuate s-a propus o structură funcțională performantă pentru clasa MS (fig. 5).

Procesul de captare a imaginii se execută la comanda şi sub controlul computerului de bord. S-a proiectat protocolul de interacțiune şi setul de instrucțiuni dintre computerul de bord şi captorul de imagini, care sunt interpretate şi executate via microcontrolerul (MCU) local cu memorie feroelectrică (FRAM) MSP430FR57xx al captorului, iar altele – via entitățile implementate în circuitul programabil PLD MAX II ALTERA. Latura distinctă a unui FRAM–microcontroler constă în toleranța la radiație.

Pentru comunicarea cu MCU-ul local sunt preconizate două canale tip RS-232: RxTx şi Rx2Tx2. Ambele canale sunt accesibile via magistrala globală DIN64.

În mostra elaborată [7], în calitate de senzor al imaginilor este folosit circuitul integrat OV5633. Dintre caracteristicile acestui senzor menționăm următoarele: formatul imaginei 2592 x 1944 pixeli (px); rata frame-ului 60 fps@ 752H × 480V; rata datelor 27 Mpx/s; frecvența de tactare (master clock) 6 ... 27 MHz; dimensiunea unui pixel 1,75 µm × 1,75 µm şi rolling shutter.

Captorul este configurabil şi această procedură se efectuează via magistrala I2C. Instrucțiunile de configurare pot fi generate de MCU local, precum şi din exterior de către calculatorul de bord.

Fig. 7. Comparația imaginilor obținute cu CANON şi captorul de imagini:
a) imagine obținută cu aparat foto tip CANON; b) imagine obținută cu captorul de imagini elaborat pentru MS RM

Instrucţiunea de începere a captării imaginei, StartImageCapture, este transmisă de la CBS via dispozitivul programabil MAX II ALTERA spre senzorul de imagini IMAGE SENSOR. Primind instrucţiunea StartImageCapture, entitatea respectivă (implementată în PLD) se sincronizează în timp cu momentul începerii captării unei noi imagini, pe care o transmite şi o înregistrează pixel cu pixel în memoria operativă SRAM.

S-au elaborat algoritmii şi soft-ul respectiv de testare a captorului de imagini. S-au efectuat captări în scopul atestării calităţii imaginilor. Drept imagini de referinţă au fost cele captate cu un aparat de fotografiat tip CANON cu capacitatea de 7 Mpx. Imaginile obţinute de la acelaşi obiect cu captorul proiectat pentru microsatelit, trunchiat la o capacitate acceptabilă, sunt comparate în baza rezoluţiile lor: vezi fig. 7. Se observă uşor că rezoluţia imaginilor captate cu captorul proiectat este de 2-3 mai calitativă. Aceasta permite a conclude că rezoluţia imaginilor captate de pe orbită vor avea o rezoluţie preconizată în proiect.

6. Sistemul de alimentare cu energie electrică

Alimentarea tuturor sistemelor de pe bordul satelitului va fi asigurată de sistemul de alimentare cu energie electrică. În calitate de sursă primară de energie electrică sunt folosite bateriile solare care transformă energia solară în energie electrică. Recalculând necesităţile consumatorilor de bord (de exemplu, calculatorul de bord, sistemul de captare a imaginii, sistemul de transmitere a informaţiei spre staţia terestră, sistemul de comandă a parametrilor orbitei etc.), s-a ajuns la concluzia că sistemul fotovoltaic trebuie să prezinte următoarele caracteristici: **U= (11-:-12)** *V*, **I= (1,2-:-2)** *A*.

Reieşind din constrângerile de dimensiuni, posibilităţile de gabarite existente pe carcasa satelitului elaborat şi din analiza caracteristicilor celulelor fotovoltaice acceptabile pentru aplicaţii spaţiale existente la moment, s-a ajuns la concluzia că optimale sunt celulele fotovoltaice GaInP-GaInAs-Ge cu randament de peste 28%. În urma analizei produselor de celule fotovoltaice, s-au decis celulele solare de mari dimensiuni de tipul **SPECTROLAB UTJ** cu o eficienţă medie de 28,3%. Celulele fotovoltaice alese de noi pentru montajul panourilor fotovoltaice sunt **28,3 % Ultra Triple Junction (UTJ)** Solar Cells fabricate de Spectrolab of Boeing Company. Celulele solare sunt proiectate pentru utilizarea în condiţii spaţiale cu rezistenţă înaltă la radiaţie.

S-a propus ca panourile solare să fie montate pe substrat PCB cu un strat intermediar de polymide (Kapton) – tehnologie aprobată în sateliţii de tip CubeSat – şi vor asigura funcţionarea în domeniul de temperaturi de la -40 ° C la +60 ° C. Această caracteristică este garantată de tehnologia care presupune montajul panourilor pe un strat de aluminiu, material care face faţă cerinţelor de pe bordul navelor spaţiale, cum ar fi gradientele de temperatură şi diferenţele coeficienţilor termici de dilatare între panou şi structura. S-a calculat grosimea substratului, care este de 1,6 mm.

În calitate de soluţie practică de baterii solare s-a propus asamblarea a patru carcase (pe cele patru feţe laterale ale satelitului) cu dimensiuni de 25x25 cm. Fiecare carcasă va prezenta 15 celule fotovoltaice: trei linii conectate în paralel, iar fiecare linie prezintă cinci celule fotovoltaice conectate în serie. S-a elaborat structura carcasei unui panou. Pentru fiecare panou obţinem următoarele caracteristici: **U= 11,5** *V*, **I= 1,38** *A*, **P= 15,8** *W*, $\mathbf{m_s}$**<0,350** *kg*.

Având ca date iniţiale consumul de energie electrică, s-a elaborat schema circuitelor sistemului de alimentare. **Convertorul de încărcare** este un convertor de ridicare a tensiunii, tensiunea maximală de ieşire a căruia va coincide cu tensiunea maximală a acumulatoarelor încărcate. Astfel, s-a realizat încă o metodă de protecţie a acumulatoarelor la supraîncărcare. În caz de necesitate circuitul de încărcare poate fi întrerupt sau convertoarele pot fi trecute în regim standby. Condensatoarele de intrare ale convetorului reduc curentul de vârf de la sursa de intrare. Pentru surse cu impedanţa internă înaltă, precum în cazul nostru, sunt necesare capacităţi mari a condensatoarelor de intrare. Pentru o funcţionare normală, capacităţile condensatoarelor de intrare trebuie să fie nu mai mici decât capacităţile condensatoarelor de ieşire. În paralel cu condensatoarele electrolitice de intrare şi ieşire este necesară conectarea unor condensatoare de ceramică pentru şuntarea componentelor de înaltă frecvenţă cu capacităţile nu mai mici de 1µF. Alegem un condensator de tipul **C2012X7R1E105K**.

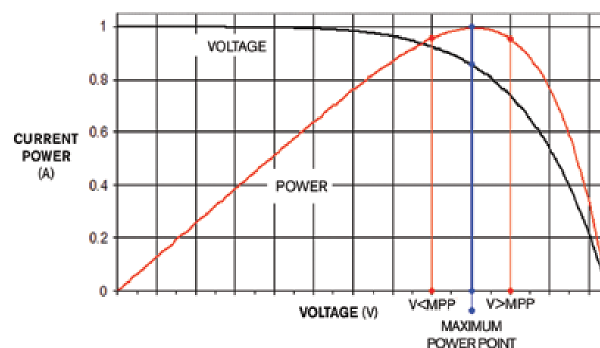

Fig. 8. Caracteristica de sarcină a bateriilor solare

MPPT. Puterea electrică utilă generată de bateriile solare depinde de insolație şi temperatură. Lucrul în orice punct al caracteristicii în afară de punctul de putere maximă duce la scăderea eficacității panourilor fotovoltaice şi la pierderea de energie utilă primită. Deci, controlul punctului de putere maximă în sistemele fotovoltaice contemporane de alimentare cu energie electrică este o funcție necesară, fiindcă aceasta poate majora eficacitatea sursei cu 30 % şi mai mult. Datorită simplității, cel mai utilizat algoritm de determinare a punctului de putere maximală este introducerea unei perturbații şi analiza reacției. Pentru aceasta periodic se introduc schimbări sau se modulează tensiunea de ieşire a panourilor solare, se calculează sau se observă valoarea curentă a puterii obținute şi se utilizează ca reacție dependența între modularea sarcinii şi puterea calculată pentru a găsi punctul de putere maximă de pe caracteristica statică a panourilor (vezi figura 9).

Acest algoritm se află la baza schemei de determinare şi urmărire a punctului de putere maximă (MPPT – Maximum Power Point Tracker), care lucrează ca o reacție în funcție de puterea calculată fără a utiliza circuite complicate de înmulțire algebrică. Ideea constă în utilizarea caracteristicii exponențiale a joncțiunii tranzistorului, deoarece suma logaritmilor matematic este echivalentă cu înmulțirea.

7. Elaborarea Simulatorului pentru cercetarea atitudinii şi dinamicii MS - RM

Cerințele constructiv-cinematice şi tehnologice impuse structurii constructive a Simulatorului trebuie să satisfacă următoarele:

- Să asigure microsatelitului 3 grade de mobilitate şi anume, rotirea în jurul a 3 axe în raport cu sistemul imobil de coordonate OXZY (fig. 3, a);
- Să asigure repoziționarea microsatelitului cu transmiterea din exterior a mişcărilor de rotire în jurul axelor OX, OY, OZ, în regim aleatoriu;
- Să asigure balansarea microsatelitului pe axele OX, OY, OZ astfel încât centrul de greutate al maselor tuturor componentelor de bord să coincidă cu originea sistemelor mobil OX′Y′Z′ şi imobil OXYZ de coordonate (în acest caz momentele de torsiune în jurul celor 3 axe sunt egale);
- Să asigure rotirea interdependentă a microsatelitului în jurul axelor OX şi OY la unghiul de precesie φ=32° şi rotirea independentă în jurul axei OZ′ la unghiul 360°.
- Mecanismele de acționare să asigure exercitarea improvizată asupra microsatelitului a stărilor cinematice cu caracter dinamic în mişcarea sa sfero-spațială cu un punct fix plasat în originea sistemelor mobil OX′Y′Z′ şi imobil OXYZ de coordonate;
- Să asigure cercetarea atitudinii şi dinamicii microsatelitului în condiții de vid de până la 10^{-6} bari (12 μm Hg).

La elaborarea Simulatorului s-au luat în considerație parametrii constructivi şi metodele de control, orientare şi stabilizare a microsatelitului [9].

Structura constructiv-cinematică a simulatorului. În corespundere cu cerințele constructiv-cinematice, funcționale şi tehnologice expuse anterior, a fost elaborată construcția Simulatorului prezentat în fig. 9.

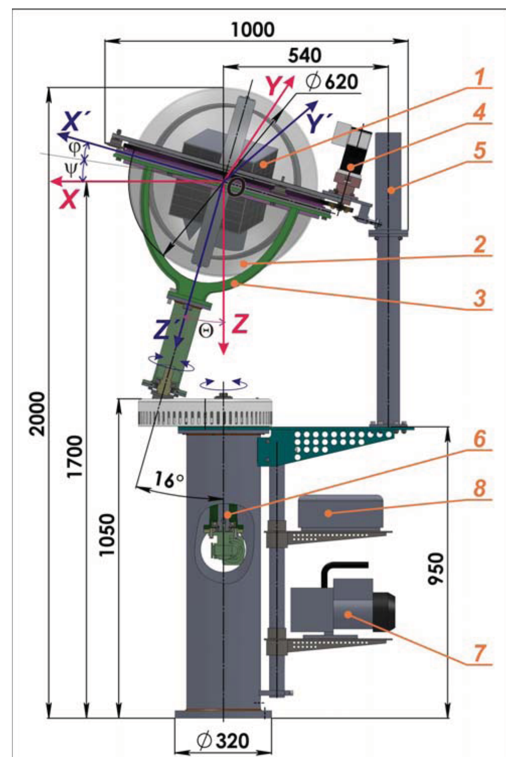

Fig. 9. Structura constructiv-cinematică a Simulatorului
oxyz – sistemul fix de coordonate (orbital);
ox′ y′ z′ – sistemul mobil de coordonate legat cu microsatelitul

Construcția Simulatorului include următoarele noduri constructive:

1. Microsatelitul (gabaritele 285x285x285 mm şi masa 12,5 kg);
2. Lăcaşul port-microsatelit;
3. Carcasa spațială de instalare a lăcaşului port-microsatelit;
4. Mecanismul de rotire a microsatelitului în jurul axei OZ′;
5. Mecanismul de restricționare a rotirii microsatelitului în jurul axei OZ′;
6. Mecanismul de acționare pentru modificarea atitudinii microsatelitului în raport cu planul OXY (rotire în jurul axelor OX şi OY);
7. Pompa de vidare;
8. Blocul de comandă.
9. Blocul de comandă.

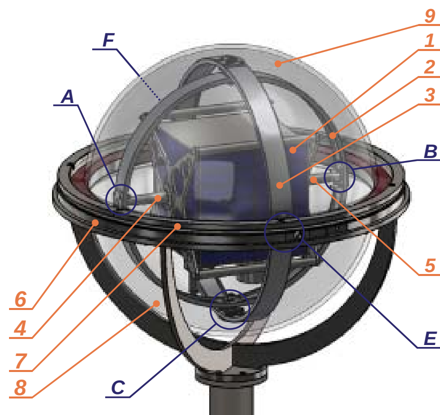

Fig. 10. Lăcaşul port-microsatelit

Lăcaşul port-microsatelit cu 3 grade de mobilitate cu mişcare sfero-spaţială cu un punct fix. Pentru a realiza obiectivele cercetării atitudinii şi dinamicii microsatelitului supus acţiunii perturbaţiilor existente pe orbita zborului este necesar ca Simulatorul să asigure rotirea Microsatelitului în jurul axelor OX, OY şi OZ. Această condiţie este asigurată prin montarea microsatelitului 1 (fig.10) într-un giroscop extern constituit din două inele 2 şi 3 unite între ele prin intermediul nodurilor cu rulmenţi A, B şi C, D plasate reciproc perpendicular.

Astfel, construcţia lăcaşului port-satelit permite microsatelitului să se rotească în jurul a 3 axe OX, OY şi OZ a sistemului imobil de coordonate OXYZ având originea suprapusă cu cea a sistemului mobil de coordonate OX′Y′Z′. Plasarea componentelor în interiorul microsatelitului se efectuează astfel încât centrul maselor acestora să coincidă cu originea sistemelor mobil OX′Y′Z′ şi imobil de coordonate OXYZ.

Modificarea poziţionării (atitudinii) microsatelitului în raport cu lăcaşul port-satelit se efectuează din exterior prin intermediul mecanismului de rotire 4 (fig. 9) şi a mecanismului de acţionare 6 de modificare a poziţionării microsatelitului în jurul axelor OX şi OY.

Algoritmul de comandă al sistemului de control, orientare şi stabilizare a microsatelitului montat în Simulator.

Pentru cercetarea cinematicii, dinamicii şi operativităţii modificării atitudinii microsatelitului [10, 11], mecanismele de acţionare ale simulatorului sunt dirijate prin utilizarea Softului operaţional prezentat în fig11.

Repoziţionarea microsatelitului montat în Simulator constă în manevre operate (succesiv sau concomitent) de mecanismele de acţionare ale Simulatorului (rotirea în jurul axelor OX, OY şi OZ′), în conformitate cu poziţia reală a acestuia determinată prin valorile unghiurilor Euler.

În fig. 12 este prezentată vederea generală a Simulatorului fabricat la Uzina TOPAZ în conformitate cu documentaţia tehnică elaborată la UTM.

Cercetările ştiinţifice consacrate elaborării MS RM sunt complexe, interdisciplinare şi la intersecţia de domenii. În procesul de cercetare-dezvoltare sunt antrenaţi cercetători din domeniile electronică, mecanică fină, energetică, informatică etc.

La realizarea obiectivelor proiectului, de rând cu autorii lucrării au contribuit dr. hab. E.Guţuleac, dr. hab. V. Dulgheru, dr. A. Sochireanu, dr. Gh. So-

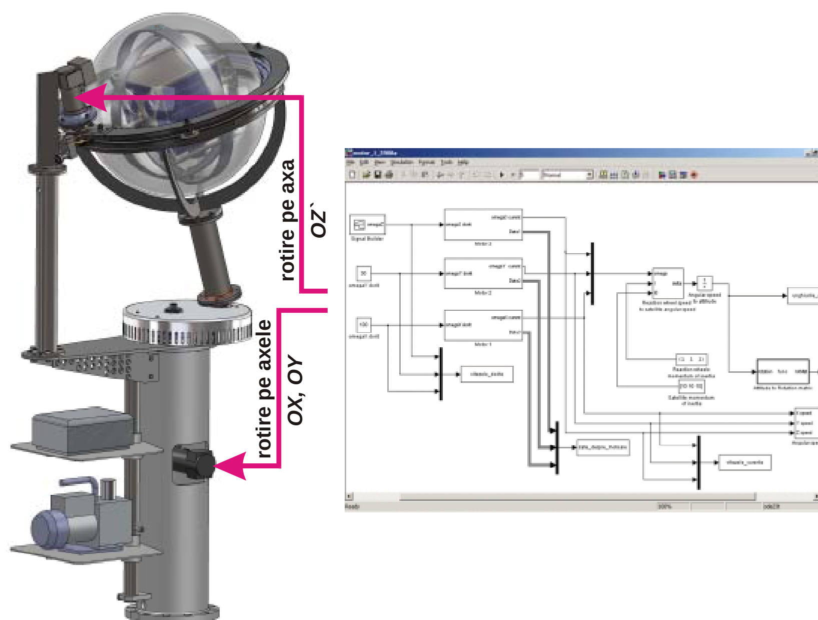

Fig. 11. Bloc-schema de comandă a Simulatorului

rochin, T. Şestacov, dr. V. Brînzar, dr. V. Bostan, M. Vladov, dr. Zasavițchi, Iu. Costin, R. Ciobanu, O. Ciobanu, N. Trifan, V. Gladîş, S. Gherțescu, S. Gangan, S. Grițcov, V. Pocotilenco, S. Tincovan şi alții, de asemenea studenții I. Zarea, R. Nicu, V. Popa, A. Nicoară, I. Marta, L. Rotaru, V. Ungurean, în total peste 75 de studenți, masteranzi şi doctoranzi.

8. Concluzii

Deşi programul este într-un stadiu incipient, au fost obținute o serie de rezultate promițătoare pentru punerea în aplicare cu succes a acestui program. Pe lângă importanța socio-economică, prezentul program contribuie la atragerea tinerilor studenți, masteranzi şi doctoranzi în cercetare-inovare în domeniul tehnologiilor ultramoderne. Sperăm că acest program instructiv-educativ va contribui la dezvoltarea competențelor profesionale ale tinerilor cercetători; va asigura dezvoltarea cooperării între ştiință şi sfera industrială, va spori interesul de creativitate a tineretului studios şi va constitui o platformă pentru noi domenii ştiințifico-tehnice interdisciplinare.

Realizarea cu succes a Programului de cercetare – proiectare – fabricare – testare – lansare a MS RM va contribui la sporirea imaginii Republicii Moldova la scara internațională.

Bibliografie

1. *Opyt razrabotki, sozdaniya i ekspluatatzii magnitnyh sistem orientatzii malyh sputnikov*. M.Yu. Ovchinnikov, V.I. Pen'kov, I.I. Kiryushkin, R.B. Nemuchinskij, A.A. Il'in, E.E. Noxrina. Preprint IPM im. M.V. Keldysha RAN, Moskva, 32 p.

2. Bostan Ion, Vladov M., Dulgheru V., Mardare I., Blaja V., Bodean Gh., Secrieru N., Sidorenco V., Andronic S., Ghincul O. *„Moldavian Microsatellite" – aerospatial project launched at the Technical University of Moldova. – In: Wissenschaftliches Kommunikations und Sicherheitskolloquium*, Aahen 2009, pp. 161-177.

3. Vincent E. Pisacane and Robert C Moore, F*undamentals of Space Science*, Oxford University Press, 1994, 761 p.

4. Angelo Miele, Aldo Frediani, *Advanced Design Problems in Aerospace Engineering,* Vol.1. - N.Y.: Kluwer Academic Publishers, 2004, 191 p.

5. Guțuleac E., Secrieru N. *Modele Petri ale calculatorului multiprocessor de bord al microsatelitului*. Proceedings of the 3rd International Conference on Telecommunications, Electronics, and Informatics, May 2010, Vol. 1, pp. 425-432. ISBN 978-9975-45-135-2.

6. Nicolae Secrieru, Emilian Guțuleac, Roman Nicu. *Verificarea funcțională a Sistemului multiprocesor de bord al Satelitului.* – In: 6th International Conference on Microelectronics and Computer Science, Chişinău, Republic of Moldova, October 1-3, 2009, pp. 376-379.

7. Şestacov T., Sorokin Gh., Costin Iu., Bodean, G. *Proiectarea sistemului de captare a imaginilor al microsatelitului universitar SATUM.* Proceedings of the 3rd International Conference on Telecommunications, Electronics, and Informatics, May 2010, Vol. 1, pp. 399-404. ISBN 978-9975-45-135-2.

8. *Elaborarea sistemului operațional şi cercetarea atitudinii şi dinamicii satelitului în condiții de vid.* Raport anual, AŞM, coordonator Program de Stat acad. Ion Bostan.

9. Secrieru N., Guțuleac E. *Strategii de emulare pentru dezvoltarea concomitentă a hardului şi softului pentru microsatelit*. Proceedings of the 3rd International Conference on Telecommunications, Electronics, and Informatics, May 2010, Vol. 1, pp. 433-438. ISBN 978-9975-45-135-2.

10. V. Bostan, I. Zarea, A. Nicoară, R. Melnic, *A modular approach to designing satellite simulations,* 7th International Conference on Microelectronics and Computer Science, Chişinău, Republic of Moldova, September 22-24, 2011.

11. *Sistem informațional pentru simularea controlului atitudinii MS Republica Moldova.* Teză de licență I. Zarea, conducător ştiințific PhD V. Bostan, 2012, UTM.

Nicolae Coțofan. *Farfurie decorativă.* Şamotă pictată, Ø - 510 mm, 1984
(din fondurile Muzeului Național de Artă)

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ „SOLUL CA PATRIMONIU MONDIAL": DISCUȚII ŞI RECOMANDĂRI

Dr. hab., prof. cerc. ***Boris BOINCEAN***
Republica Moldova
Dr. ***David DENT***
Marea Britanie

THE CONFERENCE „SOIL AS A WORLD HERITAGE" was unique as a forum for discussion of scientific aspects of sustainable agriculture in the light of knowledge drowns from long-term field experiments both in Moldova and other countries. Key topics included in the discussion were: soil fertility and soil health; environmental services provided by soils such as: carbon sequestration, supply of fresh water, moderation of climate, nutrient and energy cycling, the biodiversity of soils and landscapes etc.

During the field excursion on the experimental plots of the „Selectia" Research Institute of Field Crops (Balti) the qualities of the black earth, the chernoziom soils, have been analyzed together with experimental data obtained during 50 years. The scientific articles will be published by Springer (Germany) in a separate book. This site has been provisionally approved by UNESCO as a World Heritage Site for the chernozem and for soil science.

Participants, scientists from 13 countries, have adopted recommendations of the international scientific conference on soil as World Heritage. The recommendations include: principles for policies to make the best use of existing knowledge, new research thrusts and soil resolution.

The organizers of the conference (Selectia Research Institute of Field Crops, Alecu Russo State University from Balti and Nicolae Dimo Research Institute of Soil Science and Agrochimistry, Chisinau) are thankful to EU Joint Research Center, Central European Initiative, Academy of Sciences of Moldova, Bern University of Applied Sciences, Rothamsted Research (UK), to NGO from Czech republic and Republic of Moldova (Agroinform, Procore) for their support in conducting the conference. We would like to address special thanks to all researches, technical workers and workers which have devoted their efforts and life experience in different periods time for maintaining the long-term field experiments at the Selectia Research Institute of Field Crops.

Semnificațiile Conferinței

Conferința științifică „Solul ca Patrimoniu Mondial", desfăşurată la Bălți în perioada 22-23 mai 2012, întrunind savanți din 13 țări, a fost unică în sensul discuțiilor privind aspectele științifice ale dezvoltării durabile a agriculturii pe baza cunoştințelor obținute în urma experiențelor de durată realizate în Republica Moldova şi în alte țări ale lumii. Subiectele cheie pentru discuții au constituit: fertilizarea şi sănătatea solului, efectele solului asupra mediului ambiant, inclusiv sechestrarea carbonului, asigurarea cu apă potabilă proaspătă, moderarea schimbărilor climatice, circuitul nutrienților şi energiei, biodiversitatea la nivel de soluri şi landşaft agricol etc. Prelegerile științifice prezentate la conferință urmează să fie publicate într-un volum aparte la prestigioasa Editură „Springer" din Germania.

Participanții au vizitat câmpurile experimentale ale ICCC „Selecția", unde au luat cunoştință de calitățile cernoziomului tipic, descrise pentru prima dată de renumitul savant rus, fondatorul științei solului, V. V. Dokuceaev, în timpul expediției sale în Basarabia, în vecinătate cu locul amplasării experiențelor de câmp de lungă durată. Pentru prima data în lume, acest obiect cu o suprafață de peste 200 ha a fost, în 2011, preventiv acceptat de UNESCO ca Patrimoniu Mondial pentru cernoziomuri şi pentru știința solului (informația poate fi accesată pe site-ul UNESCO). Aceasta întrucât cernoziomul tipic din zona respectivă este valoros nu numai prin conținutul de substanță organică în stratul exterior, ci şi pe întreg profilul solului până la o adâncime de un metru şi mai bine. Nu întâmplător Dokuceaev l-a numit „Regele tuturor solurilor din lume", el fiind prezentat, la sfârşitul sec. al XIX-lea, ca etalon la expozițiile din Paris şi Chicago.

Specialişti din diferite domenii ale științelor naturii şi agricole, întruniți la Bălți, au adoptat *Recomandările Conferinței Ştiințifice Internaționale „Solul ca Patrimoniu Mondial"* expuse în continuare.

Recomandările Conferinței

Participanții la conferință, experți în materie de pedologie, agrochimie, agrotehnică, agroecologie, microbiologie etc. din Belarus, Republica Cehă, Elveția, Franța, Germania, Italia, Olanda, Marea Britanie, România, Rusia, Ucraina, Statele Unite ale Americii, precum şi reprezentanți ai Comisiei Europene, s-au pronunțat asupra rolului polifuncțional al agriculturii în dezvoltarea economiei şi societății. Atenția cercetătorilor a fost orientată preponderent spre conservarea şi ameliorarea solului ca patrimoniu național şi mondial: necesitatea monitorizării de lungă durată a efectelor de management asupra

productivităţii şi calităţii solului, a biodiversităţii şi schimbărilor climatice. Au fost analizate rezultatele experienţelor de câmp de lungă durată din Republica Moldova şi din alte ţări. Cu această ocazie, n-a fost ratată oportunitatea de inspectare a cernoziomului tipic şi a experienţelor de câmp de lungă durată de la Institutul de Cercetări pentru Culturile de Câmp „Selecţia" din Bălţi, care au fost propuse ca Patrimoniu Mondial. Aceste cercetări sunt un izvor nesecat de date experimentale, expertiză şi surprize, care verifică presupunerile noastre şi, fără îndoială, îşi justifică cheltuielile inerente desfăşurării lor. Indiferent de voinţa noastră, solurile şi ecosistemele funcţionează şi se modifică o perioadă mai îndelungată de timp comparativ cu imperativele politice. Menţionăm că experienţele de câmp de lungă durată nu includ procesele care acţionează la scară de landşaft, fluxul de ape subterane ş.a.

I. Solul în calitate de Patrimoniu Mondial

Solurile sunt pe bună dreptate o minune a naturii! Ele susţin toate formele de viaţă, inclusiv viaţa şi bunăstarea umană. Servesc pentru ancorarea plantelor prin rădăcini, menţin apa şi nutrienţii în forme accesibile pentru plante. Solul este mediul de existenţă pentru o întreagă lume de microorganisme care asigură transformările biochimice, începând cu fixarea azotului atmosferic până la reciclarea deşeurilor, şi pentru o armată întreagă de organisme microscopice, râme de ploaie, furnici, termite etc., care contribuie la crearea arhitecturii solului. De fapt, ponderea biodiversităţii în lume se află în sol, dar nu la suprafaţa lui.

Solul ia parte şi reglează procesul de asigurare cu apă şi calitatea apei însăşi, contribuie la modelarea schimbărilor climatice ş.a. Neglijarea condiţiei sale de organism viu duce la distrugerea funcţionalităţii sale pe întreg lanţul trofic: sol – plante – animale – om.

Participanţii la conferinţa internaţională susţin iniţiativa Preşedintelui, Parlamentului şi Guvernului Republicii Moldova de a înainta propunerea către UNESCO de includere a cernoziomului tipic din stepa Bălţi supus experienţelor de câmp de lungă durată ale Institutului de Cercetări pentru Culturile de Câmp „Selecţia", în calitate de prim obiect pentru soluri şi ştiinţa solului recunoscut ca Patrimoniu Mondial.

II. Rezoluţia Solului

Analiza stării agriculturii din Republica Moldova confirmă strategia Uniunii Europene de reorientare şi restructurare ecologică a agriculturii. Sistemul dominant de agricultură extractivă în Moldova, bazat pe interese economice de scurtă durată, este falimentar. Modelul industrial de intensificare a agriculturii este dependent de sursele neregenerabile de energie şi derivatele lor (îngrăşăminte minerale, îndeosebi, cele de azot şi pesticide), fapt care conduce la agravarea consecinţelor negative asupra mediului ambiant şi sănătăţii oamenilor în prezent şi pe viitor. Pierderile stratului fertil de sol, în special din cauza eroziunii, nu pot fi restabilite pe durata unei vieţi omeneşti. Noi trebuie să aplecăm urechea spre spusele marelui agronom român G. Ionescu Şişeşti: „Solul este etern. Cu dispariţia solului dispare eternitatea".

Există însă o alternativă certă – abordarea ecologică a problemei solului, bazată pe respectarea asolamentului care necesită mai puţine inputuri din

Participanţii la Conferinţa internaţională „Solul ca Patrimoniu Mondial". Bălţi, 23 mai 2012

surse non-regenerabile de energie, pe protejarea solului şi a funcţiilor sale. Valabilitatea şi eficienţa unei asemenea abordări o dovedesc experienţele de câmp de lungă durată realizate la Institutul de Cercetări pentru Culturile de Câmp „Selecţia" (mun. Bălţi, Republica Moldova) şi la alte instituţii de învăţământ şi cercetare din ţară, în condiţii comparabile cu ale Europei şi Americii de Nord. Urmează să fie convins factorul politic că doar în asemenea mod pot fi acordate servicii adecvate pentru societate şi mediul ambiant, că nu există o altă alternativă decât managementul durabil în agricultură.

Astfel, în vederea lansării unei iniţiative legislative corespunzătoare din partea Preşedintelui, Parlamentului şi Guvernului Republicii Moldova, participanţii la conferinţă au adoptat *Rezoluţia Solului.* În ea se menţionează:

„Conştientizând şi recunoscând:

- solul ca bogăţie naturală supremă în Republica Moldova şi rolul lui în asigurarea securităţii alimentare şi inofensivităţii produselor alimentare, aprovizionării cu apă etc.;

- serviciile acordate de sol ca fiind indispensabile pentru activitatea umană şi ecosistem, inclusiv agroecosistem; faptul că sănătatea solului determină calitatea apei, aerului şi lanţul de legătură dintre sol şi plante; faptul că solul este moderatorul principal al schimbărilor climatice dar şi poate fi supus unui management eficient în acest sens;

- caracterul irenovabil al solului ca sursă naturală, vulnerabilitatea sa în faţa proceselor de degradare şi distrugere a terenurilor ca urmare a activităţilor antropice, lipsa de protecţie corespunzătoare;

- faptul că rolul polifuncţional al solului în biosferă pentru asigurarea sănătăţii publice şi bunăstării oamenilor nu este apreciat şi conştientizat pe deplin de lumea ştiinţifică şi societate, că opinia publică nu este suficient informată despre rolul solurilor pentru securitatea alimentară, asigurarea cu apă potabilă, inofensivitatea produselor alimentare şi apei, menţinerea ecosistemelor, ***noi recomandăm informarea amplă şi direcţionată a opiniei publice în acest domeniu.***

Acţiunile curente şi viitoare privind implementarea standardelor în agricultură şi dezvoltarea rurală trebuie conjugate cu protejarea şi folosirea durabilă a solului. Parlamentul urmează să aprobe la nivel legislativ strategia practicilor agricole de management durabil al solului, de restabilire a fertilităţii lui, de aprofundare a cunoştinţelor, a schimbului de experienţă şi informaţie ştiinţifică în acest scop. Creşterea bunăstării oamenilor prin dezvoltarea resurselor naturale este posibilă doar în cazul când aceste resurse sunt folosite rezonabil, prevenindu-se degradarea lor. Sisteme agricole productive şi durabile pot fi obţinute doar luându-se ca model ecosistemele naturale cu întreg complexul de factori inerenţi: diversitatea structurală în timp şi spaţiu şi la diferite niveluri ierarhice; planificarea folosirii terenului la nivel de landşaft; respectarea principiilor de restabilire a fertilităţii solului prin aplicarea asolamentului, culturilor succesive, făşiilor de păduri, lucrării minime a solului, integrării ramurilor de fitotehnie şi zootehnie în gospodăriile agricole. Prevenirea eroziunii solului şi menţinerea fertilităţii lui prin restituirea completă a nutrienţilor şi materiei organice în sol este mult mai eficientă decât combaterea consecinţelor practicilor agricole nejustificate.

Noi recomandăm:

- *stabilirea criteriilor de dezvoltare durabilă a gospodăriei agricole, indiferent de dimensiuni şi formele de proprietate;*

- *crearea unei agenţii naţionale pentru monitorizarea calităţii solului, stimulării extinderii sistemelor de agricultură prietenoase mediului ambiant. Spre exemplu, elaborarea unui plan de folosire raţională a solurilor pentru întreaga gospodărie în parteneriat cu fermierii, care să presupună şi promovarea bunelor practici agricole;*

- *instruirea unor specialişti de calificare înaltă în universităţi, instituţii de cercetări ştiinţifice şi în sectorul privat;*

- *susţinerea financiară a cercetărilor sistemice, interdisciplinare în experienţe de lungă durată, stabilirea unei reţele de staţiuni experimentale şi loturi demonstrative. Recunoaşterea experienţelor de câmp de lungă durată ca patrimoniu naţional şi mondial, ca sursă de date fundamentale necesare pentru dezvoltarea şi susţinerea sistemelor agricole durabile.*

Pe moment, există o contradicţie dintre proprietatea fragmentată şi puţin dotată asupra solului şi principiile fundamentale de management al solului ca organism viu.

Noi recomandăm:

Reformele sociale şi economice, inclusiv în ceea ce priveşte formele de proprietate asupra terenurilor agricole, necesită să fie armonizate sub aspectul evitării conflictului dintre managementul durabil al solului şi interesele economice ale oamenilor."

III. Principii pentru politici orientate spre o folosire mai bună a cunoştinţelor existente

1. Un sol bun este componentul fundamental în asigurarea dezvoltării durabile a agriculturii şi societăţii. Conservarea solului şi a fertilităţii lui sunt tot atât de importante ca şi obţinerea producţiei agricole. Cunoştinţele existente permit soluţionarea ambelor obiective prin promovarea sistemului conser-

vativ de agricultură bazat pe o abordare ecologică cu asigurarea productivităţii scontate, a viabilităţii economice şi pe o atitudine prietenoasă faţă de mediul ambiant.

Autoasigurarea cu energie poate fi realizată prin folosirea judicioasă a biomasei, adică prin generarea şi folosirea în gospodărie a metanului de la fermentarea biomasei, care favorizează nu numai durabilitatea agriculturii, dar şi reduce schimbarea climatului.

2. Sănătatea solului poate fi evaluată în sistemele moderne de agricultură prin indicatorii fertilităţii solului; constituirea şi dezvoltarea unui sistem durabil de agricultură poate fi demonstrată prin modele dinamice elaborate la nivel de parcele experimentale, gospodării agricole şi landşaft în întregime:

a) indicii de evaluare a fertilităţii solului includ: conţinutul de argilă şi componenţa ei mineralogică; densitatea aparentă a solului; carbonul şi azotul total în sol şi, în particular, conţinutul fracţiei labile a substanţei organice a solului; masa microbiană; numărul şi masa râmelor de ploaie; „respiraţia solului” ş.a. La nivel de parcelă şi pentru gospodărie în întregime impactul sistemului de agricultură asupra complexului de indicatori enumeraţi poate fi evaluat prin calcularea totalului de diferite elemente (C, N, P, K). Indicatori privind gradul de autonomie a gospodăriei în surse energetice pot fi obţinuţi prin calcularea bilanţului energetic;

b) starea curentă a cunoştinţelor este sintetizată prin diferite modele care descriu evoluţia sistemului sol-plantă-climă, la diferite nivele de organizare. Simularea proceselor biofizice permit prezicerea stării diferitor sisteme de agricultură, a productivităţii lor, influenţei asupra mediului ambiant şi durabilităţii acestora;

3. Rezultatele obţinute prin diferite metode urmează să fie colectate şi păstrate cu siguranţă şi accesibilitate în bănci de date.

4. Regenerarea fertilităţii solului în fiecare gospodărie şi menţinerea calităţii sale sunt posibile doar în cazul când exigenţele pieţei sunt armonizate cu legităţile agronomice şi ecologice. O astfel de armonie poate fi obţinută printr-o dependenţă mai mică de inputurile costisitoare şi irenovabile.

Iniţiativele politice pentru promovarea unei agriculturi durabile şi a condiţiilor de viaţă decente în comunităţile rurale necesită să fie bazate pe principiile mai sus menţionate şi vor include:

a) elaborarea unui program naţional de securitate şi inofensivitate a produselor alimentare şi apei la diferite niveluri – local, regional şi naţional, inclusiv prin crearea pieţei pentru produsele şi serviciile respective, precum managementul apei şi sechestrarea carbonului;

b) adoptarea legii solului în vederea protejării serviciilor acordate de sol pentru societate şi mediul ambiant. O asemenea lege va servi drept bază pentru alocarea subvenţiilor în agricultură sau altor plăţi stimulative necesare pentru protecţia solului. Putem miza pe experienţa acumulată de Comunitatea Europeană privind integrarea strategiei de protecţie a solului în Politica Agrară Comună. Pentru obţinerea subvenţiilor din bugetul Comunităţii Europene, fermierii sunt obligaţii să respecte nişte standarde stabilite la nivel naţional privind protecţia solului contra eroziunii (acoperirea minimă a solului cu mulci viu sau mort; un nivel minim de management adaptat la condiţiile pedoclimaterice locale; menţinerea teraselor pe pantele accidentate ş.a); menţinerea substanţei organice în sol (cerinţe faţă de rotaţia culturilor; managementul resturilor vegetale; lucrarea minimă a solului); menţinerea structurii solului (inclusiv prin folosirea judicioasă a maşinilor agricole); evitarea degradării habitatului şi particularităţilor landşaftului agricol.

c) în vederea aplicării acestor politici şi conformării cu setul de condiţii înaintate este necesar a revitaliza serviciile statale în parteneriat cu proprietarii şi deţinătorii de teren, prin elaborarea unui plan de folosire raţională a solului în fiecare gospodărie agricolă şi pentru întreaga comunitate rurală indiferent de dimensiuni şi forma de proprietate asupra terenului; a susţine gospodăriile, care au adoptat bunele practici agricole; a monitoriza starea solului şi resurselor de apă;

d) susţinerea cooperării gospodăriilor mici în procurarea inputurilor, comercializarea produselor şi serviciilor, protejarea şi conservarea resurselor de sol şi apă la nivel de landşaft, cooperarea în vederea creării infrastructurii ecologice pentru dezvoltarea biodiversităţii şi reducerea inputurilor chimice; acordarea asistenţei pentru schimb de cunoştinţe (know-how). Suport pentru serviciile oferite de cooperative, staţiuni de maşini şi tractoare în procurarea tehnicii noi adecavte sistemului conservativ de agricultură;

e) menţinerea sistemului (statal autohton) de producere şi distribuire a seminţelor de calitate înaltă, a materialului săditor pentru pomicultură şi viticultură, a materialului seminal pentru ramura zootehniei;

f) susţinerea cercetărilor ştiinţifice interdisciplinare, inclusiv în experienţele de lungă durată, orientate spre managementul raţional al resurselor de sol şi apă în vederea evitării degradării şi poluării lor.

IV. Noi direcţii de cercetare

Agricultura se confruntă deja cu problemele creşterii nivelului de producţie, asigurării unui mod decent de viaţă în comunităţile rurale pe fundalul

contradicțiilor tot mai pronunțate dintre dezvoltarea economică şi necesitatea dezvoltării durabile. Cunoştinţele noastre sunt fragmentare. Ele sunt folosite preponderent pentru modelul industrial de agricultură intensivă, care nu corespunde necesităţilor şi nu asigură o dezvoltare durabilă.

Cercetările în susținerea sistemelor de agricultură durabilă trebuie să țină cont de:

1. Aprofundarea cercetărilor sistemice (interdisciplinare) privind folosirea eficientă a solului, resurselor de apă şi inputuri în formă de îngrăşăminte minerale, produse fitosanitare etc.; reducerea pierderilor de nutrienți prin levigare şi fixare în forme neaccesibile plantelor; testarea şi extinderea tehnologiilor alternative cu folosirea efectelor de alelopatie, micoriză ş.a.

2. Autoasigurarea în energie. Atât consumul direct (în formă de combustibil şi electricitate), cât şi indirect (în formă de îngrăşăminte de azot, pesticide), al energiei. Prioritare sunt reîntoarcerea culturilor leguminoase perene în asolament, reintegrarea fitotehniei şi vităritului şi folosirea biomasei ca sursă de energie regenerabilă.

3. Recunoaşterea ca fiind o eroare arderea resturilor vegetale, fie direct în câmp, fie pentru încălzirea edificiilor. Înlăturarea resturilor vegetale înseamnă pierderea funcționalității solului prin pierderea substanței organice a solului. Avantajele economice de scurtă durată de la arderea resturilor vegetale sunt cu mult mai mici decât pierderile de lungă durată.

4. Extinderea modelării şi predicției ca măsuri de suport decizional. Prin definiție, un model este valid doar în condițiile în care a fost elaborat. Experiențele de lungă durată sunt indispensabile pentru verificarea modelelor de evaluare a bilanțului în vederea evitării degradării solului; tendințelor privind schimbarea conținutului de carbon şi azot total sub influența diferitelor sisteme de management şi adaptare la schimbările climatice.

5. Cercetări agroecologice pe întreg lanțul trofic – de la producător până la consumator. Introducerea trasabilității la nivel național şi european, pentru identificarea proceselor de producere şi produselor finale care pot prezenta risc pentru sănătatea omului.

6. Elaborarea măsurilor de stimulare pentru fermierii care practică certificarea şi managementul durabil al sistemului de producere. Aceasta necesită adoptarea criteriilor măsurabile de certificare (calitatea produselor, contribuțiile de ordin ecologic aşa ca: ameliorarea acumulării şi calității apelor subterane, acumularea şi păstrarea carbonului în sol, extinderea biodiversității etc.). Sunt necesare, la fel, măsuri realiste de stimulare financiară. Alocațiile financiare în agricultură necesită o reorientare cardinală spre susținerea serviciilor acordate ecosistemului şi societății, cercetării şi extinderii acesteia, gospodăriilor agricole mici şi mijlocii, comunităților rurale. În calitate de exemplu servesc creditele de „apă verde" pentru practicile care facilitează infiltrarea apei şi reduc spălarea solului la suprafață, prevenindu-se concomitent poluarea apelor subterane cu nitrați şi reziduuri de pesticide; creditele de carbon pentru practicile care contribuie la acumularea materiei organice în sol.

7. Extinderea de noi concepte, tehnici şi indicatori necesită pregătirea specialiştilor şi crearea condițiilor pentru aplicarea cunoştințelor şi deprinderilor obținute.

8. Reconsiderarea programului național de cercetare, dezvoltare şi extensiune cu integrarea concomitentă în sistemul european şi mondial de cercetare; în special cooperarea interregională între zonele cu condiții pedoclimaterice şi agricole similare (Moldova – România – Ucraina). Eficacitatea cercetărilor poate fi considerabil majorată prin proiecte comune de cercetare, prin armonizarea metodelor de cercetare, folosirea în comun a bazei tehnicomateriale şi bazei de date.

Experiențele de câmp de lungă durată din România, cu aplicarea unui concept unic de folosire a fertilizanților în 16 regiuni ale țării având diferite condiții pedoclimaterice, demonstrează odată în plus avantajele şi necesitățile cooperării la nivel internațional. Experiențele de câmp de lungă durată din Bălți în calitate de Patrimoniu Mondial reprezintă un potențial enorm pentru un program extins de cooperare internațională.

P.S. *Organizatorii conferinței – ICCC „Selecția", Universitatea de Stat „Alecu Russo" din Bălți şi Institutul de Pedologie şi Agrochimie „Nicolae Dimo" din Chişinău sunt recunoscători Centrului Comun de Cercetare a Comunității Europene, Inițiativei Central Europene, Academiei de Ştiințe a Moldovei, Universității de Ştiințe Aplicative din Bern (Elveția), Stațiunii Rothamsted de Cercetare (Marea Britanie), altor organizații din țară şi de peste hotarele ei, ONG-lor din țară (Agroinform, Procore) şi de peste hotare (People in Need din Republica Cehă), pentru susținerea acordată în desfăşurarea conferinței în cauză. De asemenea, exprimăm recunoştința noastră tuturor cercetătorilor, personalului tehnico-ştiințific şi lucrătorilor care de-a lungul anilor au depus eforturi susținute pentru menținerea experiențelor de câmp de durată ale Institutului de Cercetări pentru Culturile de Câmp „Selecția".*

CONTRIBUŢII ROMÂNEŞTI LA DEZVOLTAREA ECOLOGIEI

Membru corespondent al AŞM
Ion DEDIU
Director onorific viager
al Institutului de Ecologie şi Geografie

ROMANIAN CONTRIBUTIONS TO THE DEVELOPMENT OF ECOLOGY

Romania has proved to be one of the first countries in the world, where ecology has entered and strengthened its positions after its founding by E. Haeckel. The credit belongs to his disciple and collaborator, Gr. Antipa, zoologist, ichthyologist, hydrobiologist, botanist, European-class economist, and last but not least, a world-renowned ecologist. Over the decades, the ecological researches in Romania have been organically integrated with those in the field of the protection of nature, the rational use of natural resources in the context of the sustainable development concept. Today, in Romania we have four scientific schools (centers) in the field of ecology and environmental protection: in Bucharest, Cluj, Iasi and Constanta, well-known and appreciated throughout the entire world.

O contribuţie esenţială la cunoaşterea comportamentului organismelor vii în natură, la geneza şi evoluţia ecologiei ca ştiinţă sinbiologică au adus savanţii naturalişti români pe care, cu siguranţă, îi putem considera precursorii ştiinţei ecologice naţionale. Dar, probabil că primii care au scris despre natura spaţiului geografic românesc au fost câţiva gânditori naturalişti şi istorici greci.

Mai întâi, îl vom menţiona pe părintele istoriei şi geografiei *Herodot* (484? - 420? î. Hr.), care este autorul primei istorii epice din lumea antică (v. *Istorii* în 9 cărţi) şi care, călătorind pe meleagurile noastre [(*Ţara Sciţilor* ce se învecina cu ţărmurile *Pontului Euxin* (M. Neagră)] scria despre ele că „…reprezintă o câmpie bogată în ierburi şi bine irigată. Această câmpie este brăzdată de apele atâtor râuri, câte canale sunt în Egipt…” [citat după D. Roşcovan, S. Roşcovan, I. Doctoreanu (2005)].

Printre primii care au încercat să determine exact aşezarea geografică a râurilor şi localităţilor din imediata apropiere a Pontului Euxin, inclusiv a zonei populată de geto-daci, de exemplu Bugeacul (v. *Geographia*, în 7 cărţi), a fost *Strabon* (64 î. Hr.-21 d. Hr.), de asemenea grec, elevul lui *Aristotel*. Hotarele Daciei, reţeaua ei hidrografică a fost descrisă foarte exact de al treilea grec – *Ptolemeu Claudiu* (90-168 d. Hr.). Îl vom menţiona şi pe *Dioscoride Pedanios Anazarbeus* (născut în Asia Mică la începutul a. 70 ai erei noastre) – medic în armata romană şi botanist grec, care a călătorit mult (printre teritoriile vizitate se numărau şi teritoriile actualei Românii). Acesta a studiat circa 600 de specii de plante, printre care sunt glosare şi echivalente dacice de specii ale unor plante medicinale, clasificându-le după importanţa lor practică: alimentară, medicinală, aromatizantă etc.

Celebrul medic, naturalist, alchimist şi filosof elveţian *Paracelsus* (Philippus Aureolus Theophrastus Bombastus Hoenheim, 1493-1541) în peregrinările sale episodice europene a vizitat (1521-1524) Transilvania şi Valahia, făcând unele notiţe de un real interes naturalist (ecologic).

Dintre conaţionalii noştri, care s-au situat pe un loc de cinste în lunga istorie a ştiinţelor naturii, în primul rând a fost *Milescu Nicolae Spătarul* (1636-1708), marele om de cultură, umanist, filosof, naturalist (strămoşul lui I. I. Mecinikov), care, printre altele, a fost şi învăţătorul, prietenul şi sfetnicul confident al ţarului Rusiei Petru I. Nicolae Milescu Spătarul primul a descris cu lux de amănunte ştiinţifice inedite natura Siberiei, inclusiv lacul Baikal, totodată întocmind prima hartă geografică a acestui cel mai mare lac din lume. Europenii au aflat despre natura (munţii, apele, pădurile, flora, fauna), istoria, obiceiurile populare din China, la fel din lucrările lui Milescu Spătarul (v. „Descrierea Chinei” şi „Jurnal de Călătorie în China”,1675-1678).

Un eveniment cu totul deosebit în istoria ştiinţelor europene a constituit apariţia în 1715 a operei lui *Dimitrie Cantemir*[1] „Descriptio Moldaviae” – prima lucrare etno-naturalistă academică de la noi. După cum se ştie, conform deciziei UNESCO, 2003 a fot declarat Anul internaţional D. Cantemir.

Merită la fel să fie menţionat medicul şi botanistul german *Johann Christian Gottlob Baumgarten* (1765-1843) care, din 1793 până la sfârşitul vieţii, lucrează medic în Transilvania (mai întâi la Sibiu, apoi la Sighişoara), în paralel efectuând excursii ştiinţifice pentru studierea florei din Munţii Făgăraşului şi Bârsei, împrejurimile Sighişoarei şi zona Harghitei, a Munţilor Gurghiului, Câmpiei Transilvaniei etc. Drept rezultat, a publicat (1816), în 3 volume, primul conspect al florei Transilvaniei,

[1] D. Cantemir, de asemenea, a fost un bun prieten şi consilier al ţarului rus Petru I.

în care întâlnim şi unele observaţii de natură ecologică.

Mai târziu (1825-1837), medicul german *Jacob Cristian Stanislau* (Chihac, Czihar), stabilit la Iaşi, a fost, împreună cu M. Zotta, membru fondator (1833) al primei *Societăţi de naturalişti şi medici din Iaşi*. Excepţională a fost şi activitatea sa de organizare sanitară în Principatul Moldovei. A efectuat cercetări asupra florei şi faunei acesteia, expuse în lucrarea editată (1836) la Regensburg (Germania), despre 116 specii de plante; în 1863 a fost publicată anexa (în colaborarea cu J. Szabo) cu lista plantelor medicinale; a publicat primul manual în limba română „Istoria naturală" (1837), cu aplicarea unei terminologii ştiinţifice adecvate.

Este valoroasă şi contribuţia ştiinţifică a altor naturalişti: *Iuliu Baraş* (1815-1863), care a fondat (1836) revista „Natura"; *Anastase Fătu* (1816-1886) – întemeietorul (1856) Grădinii Botanice din Iaşi (prima din România) şi autorul primului (1877) tratat românesc de botanică; botanistului *Florian Porcius* (1816-1906). G*r. Cobălcescu* (1831-1892), promotorul înflăcărat al evoluţionismului şi fondatorul (1866) revistei „Buletinul Societăţii de Medici şi Naturalişti din Iaşi", înfiinţează (1899), împreună cu A. D. Xenopol şi alţi profesori, prima *Societate Ştiinţifică şi Literară din Iaşi*, întemeiază *Muzeul de Mineralogie şi Geografie*, în cadrul Universităţii din Iaşi. *Carol Davila* (1832-1884) este creatorul serviciului sanitar modern al României; *Constantin Esarcu* (1836-1898) – autorul primelor cursuri de ştiinţe naturale din ţară noastră (1864); *G. Ştefănescu* (1826-1911) – adeptul darwinismului, oponent al „teoriei cataclismelor" emise de I. Cuvier; *Dimitrie Grecescu*[2] (1841-1909) – elevul lui C. Davila, cercetător profund al florei şi fitogeografiei României şi Balcanilor. Acest ilustru botanist şi darwinist (el i-a dat *Grădinii botanice din Bucureşti* statutul de instituţie ştiinţifică) a pus bazele *fitogeografiei* româneşti, implicând în descrierea vegetaţiei factorii geografici şi, implicit, ecologici, cu rol important în repartiţia speciilor.

Un mare naturalist (medic şi botanist) a fost academicianul *Dimitrie Brandza* (1846-1895) – fondatorul *Institutului Botanic din Bucureşti* (1891) şi reformatorul ştiinţific al Grădinii botanice din capitala ţării, autorul unor lucrări importante în domeniul floristicii; a descris 2100 specii de plante vasculare din România; a efectuat cercetări în domeniul sistematicii, zoologicei, parazitologiei, anatomiei, medicinii, teoriei evoluţiei etc., lucrări în care găsim şi multe observaţii cu caracter ecologic („naturalist").

În cohorta iluştrilor naturalişti români au intrat şi: *D. Barcianu-Popovici* (1847-1903) – unul dintre primii darwinişti români; *Artemin Publiu Alexi* (Alessi) (1847-1896) – cunoscut botanist şi susţinător înflăcărat al evoluţionismului; *N. Danilescu* (1849-1897), creatorul primelor *perdele forestiere* din preajma Bucureştilor, autor al unor interesante lucrări asupra modului de refacere a esenţelor forestiere; *A.N. Vitzu* (1852-1902) – întemeietorul fiziologiei experimentale din România ş. a.

Un loc cu totul aparte îl ocupă *Victor Babeş* (1854-1926), cunoscut mai mult ca unul dintre marii microbiologi de pe mapamond, fondator al primului *Institut de Bacteriologie şi Patologie din Bucureşti*, autorul, în colaborare cu A.V. Cornil, al primului tratat de microbiologie din lume (1885), fondatorul Universităţii din Cluj (1919), considerat şi precursor al *seratoterapiei* etc. Mai puţini însă cunosc că V. Babeş a fundamentat şi dezvoltat concepţia asupra asociaţiilor microbiene, formulând unele legi de o importantă fundamentală; a elaborat concepţia privind variabilitatea microbilor în funcţie de condiţiile de mediu. A demonstrat experimental că unele microorganisme îşi pot elabora substanţe [exometaboliţi – I. D.] care, fiind eliminate în mediul înconjurător, opresc creşterea şi dezvoltarea altor microorganisme. Astfel, savantul român poate fi considerat, în plan mondial, fondatorul *microbiologiei ecologice*, întrecut astăzi poate numai de *Gh. Zarnea* (1994).

Geologul *Saba Ştefănescu* (1857-1931) a pus bazele *paleoecologiei* în România, a publicat o serie importantă de lucrări de geologie şi paleontologie, în care schiţează evoluţia vieţuitoarelor în cursul erelor geologice şi lămureşte problema filogeniei elefanţilor şi mastodonţilor.

Importante lucrări în domeniul zoologiei nevertebratelor, cu aspecte ecologice, a publicat profesorul Universităţii din Iaşi *Leon Cosmovici* (1857-1921).

O contribuţie deosebită la dezvoltarea ecologiei forestiere a adus-o şcoala (ştiinţifică) de silvicultură de la Brăneşti (Ilfov) în componenţa lui *Gh. Stănescu* (1858-1897), *P. Antonescu* (1858-1935), *P. Grunau* (1860-1936), *I. Moldovan* (1866-1935), *N. Iacobescu* (1873-1931) etc., care au publicat lucrări valoroase referitoare la conservarea, ameliorarea şi gospodărirea pădurilor, precum şi în domeniul *fitopatologiei* plantelor medicinale.

---

[2] D. Grecescu publică două lucrări de o deosebită importanţă: 1) „Conspectul florei României" (1898), în care descrie 2450 specii şi 550 varietăţi de plante însoţite de o scurtă caracterizare ecologică şi fitogeografică şi 2) „Flora medicală a României" (1892) cu un studiu glosologic al proprietăţilor medicale şi al geografiei medicale indigene.

Merită să fie menţionat şi *Aristide Cardaja* (1861-1955), entomolog (mare lepidopterolog), filozof şi muzician român, care a explorat şesurile, dealurile, văile şi munţii României. Botanistul *A. Procopeanu-Procopovici* (1862-1918) elaborează şi publică „Harta generală pentru vegetaţia ţărilor dacice", care are un caracter istoric, vegetal şi ecosistemic; întocmeşte „Harta vegetaţiei din România" – prima de acest fel privind teritoriul locuit de români. Zoologul, hidrobiologul, darwinistul şi talentatul scriitor român *P. Bujor* (1862-1952), cercetând hidrobiologia lacurilor sărate, ajunge la concluzia (1900) că nămolul negru existent în ele constituie rezultatul unui proces ecologo-biochimic complex. *Nicolae Leon* (1862-1931) a fost un ilustru parazitolog şi epidemiolog român cu orientare ecologică, fiind, împreună cu fratele său vitreg *Gr. Antipa* şi *Const. N. Ionescu* (1878-1935), elevul de doctorat şi discipol al lui *E. Haeckel. E*ste cunoscut şi prin vederile sale asupra originii şi perfecţionării materiei organice (1890), faunei cadavrelor (1923), animalelor veninoase (1923) etc.

Bineînţeles că nu putem trece nici peste contribuţia ştiinţifică a microbiologului *I. Cantacuzino* (1863-1936), entomologului şi zoogeografului *C. Hurmuzachi* (1863-1937), silvicultorului *M. Tănăsescu* (1864-1929), acesta din urmă fiind şi autorul primei hărţi silvice din România; *E.C.I. Teodorescu* (1866-1949) – fondatorul *algologiei ecologice* şi *fiziologiei vegetale ecologice;* agronomului, fitopatologului şi botanistului de la Cluj *B. Pater* (1860- 1938), cunoscut specialist în plante medicinale care a fondat (1964) „Staţiunea de plante medicale din Transilvania" etc.

Dar iată că vine în ştiinţa românească legendarul *Grigore Antipa* (1867-1944) – zoolog, ihtiolog, hidrobiolog, oceanolog, muzeolog, economist de talie europeană şi, nu în ultimul (ci, pentru noi, în primul) rând, ecolog de talie mondială. Zicem „în primul rând", fiindcă dânsul a fost unul dintre primii doctoranzi, asistenţi şi promotori activi ai ecologiei lui E. Haeckel. Gr. Antipa l-a însoţit pe magistru în expediţiile sale pentru explorarea animalelor marine. Întors în ţara de baştină, tânărul biolog de formaţie ecologică şi oceanologică haeckeliană a început marea operă de formare a şcolii româneşti de ecologie, ştiinţă pe care a folosit-o ca fundament al hidrobiologiei, oceanologiei, ihtiologiei şi muzeologiei, domenii în care s-a manifestat ca un adevărat explorator pionier.

Gr. Antipa a fost primul ecolog român (şi poate primul din lume) care a efectuat (începând din 1892) cercetările dinamicii *biocenozelor* (mai bine zis a *ecosistemelor*!) acvatice în cursul inferior al Dunării şi în sectorul N–W al Mării Negre, cu referire la *succesiunile ecologice*, precum şi a *bioproductivităţii*! Aceasta într-adevăr a însemnat un studiu de pionierat pe plan mondial. Mai mult decât atât, biologul enciclopedist a iniţiat cercetările *aspectelor economice ale productivităţii biologice*, astfel fiind de fapt creatorul unei noi ştiinţe la interferenţa dintre ecologie şi economie, numită de el *bioeconomie*, argumentată mai târziu (1971), pe baza termodinamicii, de către un alt mare român – ilustrul economist american Nicolas Georgescu-Roegen (1906-1994). În acelaşi context, o esenţială contribuţie la dezvoltarea acestui domeniu (principiul ecologic în economie) a adus şi regretatul acad. *N. N. Constantinescu* (1976, 1993), continuatorul ideilor ecologo-economice ale lui Gr. Antipa. Aici este locul şi cazul de a menţiona, fără a exagera, că poate datorită acestor trei mari savanţi români, Gr. Antipa, N. N. Constantinescu şi N. Georgescu-Roegen, noţiunea paradigmatică de *economia naturii*, lansată de bine cunoscutul biolog suedez C. von Linné (1749, 1760), a fost promovată, prin crearea teoriei generale a *bioeconomiei*, până la apariţia *concepţiei paradigmatice a dezvoltării sustenabile (durabile)* (v. *Agenda 21*, elaborată de *Conferinţa ONU „Mediul şi Dezvoltarea" de la Rio de Janeiro, Brazilia, 5 iunie 1992).*

Gr. Antipa descoperă şi procesul de *autoreglare ecologică* prin conexiune inversă negativă (*retroacţiune stabilizatoare* – I. D.), determinată (în cazul autorului) de nivelurile apelor din bălţi în raport cu nivelul apelor fluviului Dunărea, lucru constatat şi apreciat la justa valoare cu 50 de ani mai târziu (Wiener, 1948; Ashby, 1963) [în cadrul *ciberneticii* – I.D.]. Autorul menţionează că procesul se realizează prin depunerea de aluviuni la gurile canalelor de alimentare şi evacuare, stabilindu-se că viiturile periodice constituie factorul decisiv în desfăşurarea (*autoreglare* – I. D.) vieţii din lunca inundabilă. Ideile funcţionării biocenozelor sunt dezvoltate în lucrarea lui Gr. Antipa „Organizarea generală a vieţii colective a organismelor şi a mecanismului producţiei în biosferă (1935)". Autorul constată că „fiecare baltă, respectiv întreaga zonă acvatică cercetată, cu diferite tipuri de ape este subdivizată în numeroase *biotopuri*; fiecare biotop este populat cu o *biocenoză* care, prin funcţionarea ei, asigură *producţia finală*, care se porneşte de la fotosinteza realizată de plante şi se ajunge la producţia de peşte; totul se termină prin întoarcerea materiei în circuit" (subl. n. – I. D.)... Privind biocenoza ca formă de organizare a vieţuitoarelor, Antipa precizează: „Niciun organism animal

sau vegetal nu poate duce o viață izolată și trebuie să facă parte, cu alte organisme cu care conviețuiește, dintr-o asociație biologică a mai multor specii – *biocenoză* – în care fiecare specie este repartizată printr-un anumit număr de indivizi... Formarea biocenozelor nu este deci un fenomen sporadic și facultativ, ci o *lege generală* (subl. n. – I. D.) pentru toate ființele ...” (citat după Pârvu, 2001).

Gr. Antipa, ca întemeietor al *Muzeului de Istorie Naturală din București*, a pus bazele *muzeologiei* europene, pentru prima dată în lume elaborând metodologia *dioramelor ecologice*. Totodată, Gr. Antipa a fost organizatorul unei *exploatări raționale* a bogățiilor biologice ale apelor din România; întemeiază *Institutul de Biooceanografie din Constanța* și *Stațiunea de hidrobiologie din Tulcea* (1924).

Analizând vasta operă științifică și organizatorică a lui Gr. Antipa, noi îl putem considera nu doar fondator al școlii românești de ecologie și unul din pionierii ecologiei europene, ci și primul și cel mai înflăcărat și eficient propagator al ecologiei[3] (tot așa cum a fost însăși E. Haeckel vizavi de *teoria evoluționistă* a lui Gh. Darwin).

Unele abordări ecologice pot fi găsite în lucrările cunoscutului biolog *D. Voinov* (1867-1951) și ale medicului veterinar *I.I. Atanasiu* (1868-1926), ambii ieșeni, precum și ale botanistului *M. Brandza* (1868-1934), medicului și naturalistului (popularizator al științelor) *D.I. Călugăru* (1868-1937) etc.

O pagină aparte în istoria științei biologice mondiale, ca și Gr. Antipa, a scris alt mare savant român, *Emil Racoviță* (1868-1947), primul zoolog din lume care, pe nava „Belgica” (1897-1899), a explorat fundamental viața din apele antarctice. Dar cea mai mare contribuție a lui E. Racoviță la dezvoltarea biologiei mondiale a însemnat fondarea unei noi științe pe care a botezat-o *biospeologie*, în esența ei fiind de fapt ecologică. În scopul consolidării acestei științe, E. Racoviță a înființat (1920) la Cluj primul din lume *Institut de Speologie*. Din 1907 scoate, de asemenea în premieră, revista „Biospeologie”.

[3] De fapt, primul savant care a contribuit la promovarea ecologiei lui E. Haeckel în afara Germaniei de asemenea a fost de origine română. Este vorba despre ilustrul biolog, zoolog și microbiolog I.I. Mecinikov (1845-1916) – autorul teoriei *fagocitozei*, pentru care i s-a conferit premiul Nobel, – care în 1869 (cu trei ani mai târziu după apariția primei ediții a lucrării lui E. Haeckel „Generelle Morphologie der Organismen”, Berlin, 1866) a publicat, într-o variantă prescurtată (în l. rusă), în Rusia lucrarea „Învățătura despre formele organice... ” (1869) în care a expus, într-un limbaj foarte accesibil (spre deosebire de limbajul sofisticat și greoi al autorului), concepția lui Haeckel (citată după Novikov, 1959). Anume astfel naturaliștii ruși, primii în afara Germaniei, au aflat și acceptat noua știință biologică - *ecologia*.

Activitatea lui E. Racoviță este continuată de școala speologică (acum cu sediul central la București, în cadrul Academiei Române), pe care a lansat-o și care s-a extins considerabil, de fapt pe toate continentele. Este publicată lucrarea „Peșteri din România”, semnată de *T. Orghidan, Ș. Negrea, G. Racoviță, C. Lascu*, în care se concretizează marea varietate de *ecosisteme subterane* existente în țară. Aici este de remarcat și aportul științific al lui C. Motaș (1891-1980), care, pe lângă cercetări clasice biospeologice, conturează, în colaborare cu *S. Karaman și P.A. Chappuis*, o nouă știință [*ecologică* – I. D.] cu numele *freatobiologie* (studiul faunei acvatice din cavitățile interstițiale subterane). Împreună cu *L. Botoșăneanu și S. Negrea*, C. Motaș publică (1962) lucrarea „Cercetări asupra biologiei izvoarelor și apelor freatice din partea Centrală a Câmpiei Române”. C. Motaș a fost și un promotor înflăcărat al mișcării pentru *ocrotirea naturii*. De asemenea, la Cluj, acesta inițiază primul *Birou român pentru studiul migrării păsărilor*; înființează prima *Societate turistică română* din Transilvania întitulată „Frăția munteană”.

Toată opera științifică a lui E. Racoviță și activitățile sale publice, organizatorice, culturale poartă un evident caracter ecologic și evoluționist. El consideră evoluția ca o lege generală a tuturor fenomenelor din univers (!), iar *variabilitatea*, în funcție de schimbările mediului înconjurător, ca o proprietate fundamentală a materiei vii, combătând *fixismul*, *creaționismul și idealismul*.

În continuare, vom menționa aportul botanistului și medicului *K. Ungar* (1869-1932) – ocrotitor activ al naturii, cercetător al florei alpine din Carpații Meridionali și al florei Transilvaniei; a zoologului *E. Botezat* (1871-1964), care, pe lângă interesante cercetări structurale (anatomice, morfologice, histologice) și etologice privind viața și obiceiurile (comportamentul) căprioarelor, cerbilor, urșilor, lupilor, râșilor etc., a fost unul dintre promotorii activi ai *mișcării pentru ocrotirea naturii*.

Alt militant al ideilor ocrotirii naturii a fost geologul și paleontologul *I. Simionescu* (1873-1944). Unul dintre fondatorii algologiei și micologiei ecologice a fost botanistul și geologul *I. Grințescu* (1874-1963). *Iu. Prodan* (1875-1959), ilustru botanist (taxonomist, fitogeograf, ecogeobotanist, fitopatolog), a publicat prima în România monografie de ecologie vegetală întitulată „Ecologia plantelor halofite din România comparate cu cele din Ungaria și șesul Tisei, din regatul SHS” (Cluj, 1922). Interesantă este și lucrarea cu caracter de asemenea ecologic a lui Iu. Prodan „Ameliorarea locurilor alcaline” (1923).

Membrul fondator (împreună cu A. Popovici-Bâznoşeanu, S.S. Radian) al *Societăţii naturaliştilor din România* a fost cunoscutul zoolog şi publicist *C. Kiriţescu* (1876-1965).

Încă (după Gr. Antipa şi E. Racoviţă) un mare ecolog român de talie europeană a fost *Andrei Popovici-Bâznoşeanu* (1876-1969), biolog de o neîntrecută erudiţie (zoolog, parazitolog, anatomist, fiziolog, ecolog, etolog etc.), care introduce (1937) în ecologie noţiunea de *bioskenă*, pe care o consideră *unitatea sinecologică elementară*, noţiune recunoscută pe larg în literatura (monografii, manuale, dicţionare) ecologică mondială. El, refuzând să trateze urmărirea sistemului zoologic ca un simplu inventar, a promovat insistent ideea de a pune lumea animală în raport cu fenomenele ce se desfăşoară în mediul lor înconjurător, de a cunoaşte ecologia acestora în toată complexitatea şi plinătatea ei. Pe lângă aceasta, el editează, în cadrul *Societăţii naturaliştilor din România* (fiind unul dintre fondatorii ei), revistele: „Publicaţiile Societăţii naturaliştilor din România” şi „Buletinul Societăţii Naturaliştilor din România”. A fost primul director-fondator al staţiunii zoologice (din cadrul Universităţii Bucureşti) de la Sinaia. A. Bâznoşanu-Popovici a militat, alături de E. Racoviţă şi A. Borza, pentru *ocrotirea naturii şi mediului înconjurător*. Din cele 47 de lucrări publicate în ţară şi în străinătate este suficient să menţionăm numai trei: „Probleme de ecologie de viaţă din RSR” (Bucureşti, 1969), „Sur le convergence dans la regne animal” (Varşovia, 1960) şi „Sur les phenomenes de convergence dans le monde vegetal” (Paris, 1949).

Al treilea (după Gr. Antipa şi N. Leon) discipol român al lui E. Haeckel, după cum am notat mai sus, a fost zoologul Const. N. Ionescu (1879-1935), care îşi ia doctoratul (1906), se specializează în domeniul studiului faunei marine la staţiunea zoologică din Neapole (1907), apoi, reîntorcând-se în tară, a devenit primul cercetător, inclusiv şi din punct de vedere ecologic, al peştilor din România.

Ilustrul biolog, eruditul zoolog şi hidrobiolog român *Ion Borcea* (1879-1936), format la şcoala biologică franceză, doctor în ştiinţe naturale la Sorbona (1905), autorul multiplelor lucrări ştiinţifice privind morfologia, zoologia descriptivă, entomologia, ecologia, ihtiologia, oceanologia, a fost iniţiatorul (1910) studiilor *relictelor ponto-caspice*, punând bazele şcolii româneşti de oceanologie. Este fondatorul (1926) *Staţiunii Zoologice Marine „Ferdinand I” de la Agigea*[4], locul potrivit al căreia a fost ales de el, având în vedere cele mai variate *faciesuri* bentonice, pentru a putea cuprinde cu uşurinţă cât mai multe aspecte legate de fauna, flora şi caracteristicile litorale (ecologice) ale Mării Negre, precum şi dunele de nisip ce formau decorul principal supraterestru, cu pâlcuri de plante specifice dunelor marine: *Ephedra distachya, Convulvus persicus, Scabiosa ucrainica* etc. Faleza şi plaja erau impresionante. Ca urmare, ţărmul Mării Negre din dreptul staţiunii avea să intre definitiv în istoria oceanologiei româneşti şi universale (Mustaţă, 2001).

În contextul dezvoltării staţiunii de la Agigea, un eveniment deosebit de important l-a constituit înfiinţarea (la iniţiativa lui I. Borcea, Al. Borza şi Iu. Prodan) în 1939, pe o suprafaţă de 6 300 mp din dunele de nisip, pe lângă / în cadrul Staţiunii, a unei *rezervaţii naturale ca Monument al Naturii*.

Cel de-al doilea (din 1939) conducător al staţiunii de la Agigea a fost un alt mare hidrobiolog şi zoolog, limnolog de excepţie *C. Motaş* – elev al lui I. Borcea, care, în afară de perfecţionarea activităţii manageriale, ştiinţifice şi didactice a Staţiunii (pe care noul director o considera un Institut de cercetări oceanografice şi oceano-biologice), a fondat o importantă publicaţie periodică: *Lucrări ale Staţiunii Zoologice Marine „Regele Ferdinant I” de la Agigea*, sub auspiciile Universităţii Mihăilene din Iaşi.

Încă o pagină nouă privind activitatea Staţiunii Marine de la Agigea a fost deschisă de marele zoolog, hidrobiolog şi ihtiolog de reputaţie europeană, regretatul *Sergiu Cărăuşu* (de origine basarabeană), care a preluat conducerea instituţiei în 1953. Sub dirijarea acestuia, Staţunea şi-a lărgit considerabil spectrul de cercetări privind: studiul *bentosului*, *planctonului* şi *ihtiofaunei marine*, *fiziologia ecologică* comparată a animalelor acvatice, aspectele fizice şi chimice ale mediului marin, *anatomia comparată ecologică* etc., la care a contribuit o strălucită pleiadă de savanţi români: *P. Jitariu*, *M. Constantineanu*, *Paul Borcea* (fost director), *Ionel Andriescu* (fost director), *N. Gavrilescu* (fost director),

[4] Prin acelaşi Înalt **Decret Regal (nr. 810 la 01.03. 1926**), avea să fie înfiinţată *Staţiunea Zoologică de la Sinaia* (aparţinând Universităţii din Bucureşti), primul director fondator fiind numit marele biolog şi ecolog român Andrei Popovici-Bâznoşeanu (vezi mai sus). Astfel ... au luat fiinţă, în mod oficial, două staţiunii surori – la Marea Neagră şi la munte, fiind vizate cercetările biologice [inclusiv ecologice – I.D.] în învăţământul academic românesc: una pe lângă prima Universitate din România, cea de la Iaşi, a doua pe lângă Universitatea din Bucureşti.

E. Pora, M. Băcescu, R. Codreanu, O. Şerbănescu, F. şi *I. Porumb, R.* şi *P. E. Mihnea, C. Nagy, I. Botez* (fost director în perioada cea mai cumplită – a celui de-al Doilea Război Mondial), *A. Antoniu-Murgoci, O. Necrasov, G. Hasan, P. Feider, V. Simionescu, N. Valenciuc, V. Hefco, M. Celan, A. Bavaru, A. Bologa, Gh. Mustaţă* (fost director 1990-2008), *V. Surugiu* (fost director 2008-2011), *M. Nicoară* (actualul director din 2011) etc.

După o lungă şi tristă perioadă de inactivitate (1970-1990), Staţiunea a fost redeschisă (1990). Întreg meritul pentru renaşterea, pe o treaptă calitativ nouă, a Staţiunii de la Agigea, după revoluţia din decembrie 1989, îi aparţine Dlui Prof. Dr. *Gh. Mustaţă*, care a condus-o cu dăruire şi mare talent managerial şi ştiinţific, reinstaurând „spiritul de la Agigea" întronat de profesorul Ioan Borcea. Pe lângă cercetările fundamentale complexe, printre care locul de frunte îl ocupă cele ecologice, care-i aduc ţării renume internaţional, astăzi staţiunea biologică marină „Prof. Ioan Borcea"[5] este deschisă către toate universităţile şi centrele de cercetări din ţară şi din străinătate.

Vom menţiona şi contribuţia altor naturalişti români, spre binele diversificării cercetărilor ecologice, cum sunt: parazitologul *Ion Ciurea* (1878-1944); ornitologul *D. Linţia* (1880-1952); botanistul *E.I. Niardy*; entomologul *K.M. Knechtel* (1884-1967), fondatorul şcolii româneşti de entomologie agricolă; silvicultorul *M.D. Dracea* (1885-1958); botanistul *M. Guşuleac* (1887-1960), cunoscut cercetător al vegetaţiei (din punct de vedere geobotanic) din România, luptător neobosit pentru ocrotirea naturii care înfiinţează rezervaţia de la Poiana Stampei, iniţiază (reuşit) obţinerea statutului de arie protejată pentru fâneţele seculare din Bosanci şi Ponoare cu specii endemice. Sunt bine cunoscute şi cercetările unui alt ilustru botanist (geobotanist) român *A. Borza* (1887-1971)[6], fondatorul Grădinii Botanice, Muzeului Botanic şi al Institutului Botanic, toate la Cluj; sub redacţia sa a apărut „Buletinul Comisiunii Monumentelor Naturale" (1933-1944); de asemenea, sunt înalt apreciate cercetările lui Borza (inclusiv cele din Basarabia) privind sistematica filogenetică, fitogeografia, fitosociologia şi fitoetnobotanica, geobotanica, fitocenologia, fitoecologia, cecidologia, ocrotirea naturii; el pune bazele teoretice şi practice ale geobotanicii româneşti, utilizând metodologia fitocenologică a lui Braun-Blanquet; prin cercetări teritoriale, identifică (1927) stadiile de *climax* şi *succesiunile* vegetale din Câmpia Română.

O deosebită contribuţie la dezvoltarea botanicii (inclusiv în Basarabia), micologiei şi fitopatologiei ecologice române l-a adus acad. *T. Săvulescu* (1889-1963), care a pus şi bazele cercetărilor de virologie, bacteriologie, fitofarmaciei şi biochimiei, legate de raportul parazit-plantă. Nu putem trece cu vederea nici lucrările lui *O. Săvulescu* (1914-1969), *V. Preda* (1912-1982) etc.

Continuând analiza contribuţiei biologilor (botaniştilor) români la dezvoltarea ecologiei plantelor, vom menţiona şi meritele enorme ale lui *Emil Pop* (1897-1974), care a elucidat: originea relictelor glaciare din turbăriile Europei, caracterul ecologic al succesiunii vegetaţiei silvestre din Carpaţi în postglaciar şi succesiunea vegetaţiei silvestre în varianta vest-europeană. Acest talentat fitocenolog şi paleobotanist este unul dintre cei mai de seamă militanţi pe tărâmul ocrotirii naturii şi *ambianţei umane* din România, fapt ce i-a adus o binemeritată reputaţie internaţională.

Bazele *studiului biocenotic* al briofitelor din România au fost puse de cunoscutul botanist *T. Ştefureac* (1908-1987). El efectuează cercetări de pionierat privind raportul de coexistenţă şi interrelaţii între diferite specii de plante caracteristice asociaţiilor vegetale şi formaţiunilor de vegetaţie din pajişti, păduri, mlaştini turboase aflate în diferite etaje şi zone de pe teritoriul României. Interesante sunt şi cercetările lui T. Ştefureac privind particularităţile ecologice ale briofitelor *halofite, turbicole şi saprolignicole*.

Un merit deosebit privind studiul ecologic al pădurilor din România îl au nu numai botaniştii, dar şi silvicultorii, pădurile fiind abordate ca ecosisteme complexe specifice. Mai sus deja am menţionat aportul ştiinţific al şcolii româneşti de silvicultori de la Brăneşti (Ilfov), la care vom adăuga contribuţia foarte importantă, inclusiv (mai târziu), în cadrul Programului Biologic Internaţional (IBP), a următoarei echipe excelente de cercetători de mare probitate profesională: *Al. Beldie, I. Milescu, G. E. Negulescu, V. Stănescu, I. Florescu, D. Târziu, N. Doniţă, Şt. Purcelan, I. Ceianu, M. Ianculescu, C. Bândiu, F. Carcea* etc., care au impus o schimbare radicală de concepţie asupra pădurii ca ecosistem şi a funcţiilor

[5] La 21-22. 10. 2011 a avut loc (Constanţa) Conferinţa Ştiinţifică Internaţională consacrată celei de a 85-ea aniversări de la fondarea (1926) Staţiunii Biologice Marine Prof. Ioan Borcea de la Agigea.

[6] A. Borza, împreună cu I. Lepsi şi N. N. Florov, a ales şi fundamentat ştiinţific primele arii (10) naturale protejate de stat din Basarabia, pe o suprafaţă totală de 5154,97 ha (prin Hotărârea Guvernului România din 07. 07. 1930): Căpriana, Cărbuna, Valea Mare, Hârbovăţ, Hârjăuca, Palanca, Pârjolteni, Delacău, Ruhotin, 2 stejari şi un prund în Pâdurea Manzâr (Cucuruzeni).

ei (Pârvu, 2001). Drept exemple pot servi lucrările: „Ecologia forestieră” (1977) semnată de N. Doniță cu colab.; „Făgetele din România – cercetări ecologice” (1989), lucrare elaborată de un colectiv de cercetători sub redacția Mihaelei Paucă-Comănescu de la Institutul de Biologie al Academiei Române; lucrările colaboratorilor *Institutului de Cercetări și Amenajări Silvice (ICAS)*, *Institutului de Cercetări de Pedologie și Agrochimie* (sub conducerea distinsului pedolog Corneliu Răuță) etc.

Contribuțiile românești în domeniul *ecologiei acvatice* de asemenea sunt incontestabile. Mai sus, noi deja am abordat aportul științific al lui Ioan Borcea. În continuare vom menționa și cercetările destul de importante ale altor hidrobiologi de mare prestigiu național și internațional, de exemplu, cum sunt acelea ale lui *L. Rudescu (Rodevald)*, în colaborare cu *V. Marinescu*, care a cercetat influența ecologică reciprocă Dunăre-Marea Neagră; a efectuat studiul, sub raport taxonomic și ecologic, privind animalele nevertebrate (Rotatoria, Gastrostricha, Tardigrada, Spongilaria etc.), migrația păsărilor și problemele cinegetice din zonele umede, precum și cunoașterea hidrologiei ecologice, mai ales din Delta Dunării. Pe plan mondial, este cunoscută „Monografia stufului din Delta Dunării” (1965), semnată de L. Rudescu, C. Riculescu și P.I. Chivu, fiind prima monografie ecologică a stufului, lucrare în care se evidențiază complexitatea funcțională a acestei specii în economia deltei (în spiritul concepției ecologo-economice a lui Gr. Antipa).

De asemenea, în plan mondial sunt pe larg cunoscute cercetările școlii românești de oceanologie din care a făcut parte și alt mare biolog român *Mihai Băcescu*, descendentul școlii oceanologice fondate de Gr. Antipa și I. Borcea. În afară de aceasta, M. Băcescu, în calitatea sa de director al *Muzeului de Istorie Naturală „Gr. Antipa”* din București, a continuat cu râvnă și dăruire opera muzeologică a marelui său predecesor. Tot împreună cu alți cunoscuți biologi, inclusiv cu Th. Bușnița (de origine basarabeană) și R. Codreanu, M. Băcescu a inițiat editarea unei opere monumentale, la fel de importanță internațională, sub genericul „Ecologie Marină” (în 5 volume), apărută sub auspiciile Academiei Române.

Unul din consacrații, pe plan mondial, oceanologi și ecofiziologi este *Eugen Pora*, explorator al faunei Oceanului Indian, pe nava sovietică de cercetări oceanologice „Viteazi”. În același context, îl vom menționa și pe *Marian Traian Gomoiu* – cunoscut oceanolog, ecolog și cercetător al Mării Negre și al Mării Sargaselor. Merită remarcate și cercetările algologilor *A. Bavaru*, *A. Bologa, N. Bodeanu, H.V. Skolka, A. Ionescu* și a.

În cele ce urmează ne vom referi la unul din continuatorii principiilor (școlii) ecologice ale lui Gr. Antipa și I. Borcea. Este vorba despre *N.I. Botnariuc* (de origine basarabeană), erudit biolog teoretician, evoluționist, fondator al școlii românești de limnologie. A efectuat cercetări valoroase de hidrobiologie în regiunea inundabilă a Dunării, inclusiv privind dinamica și productivitatea populațiilor de animale nevertebrate din bălțile Dunării inferioare. Sunt pe larg cunoscute cercetările sale teoretice în domeniul biologiei generale și istoriei biologiei. Fără ezitare, N. Botnariuc poate fi considerat unul dintre clasicii biologiei teoretice românești și, inclusiv, a ecologiei, autor al unei serii de monografii în aceste domenii, de exemplu: „Unele aspecte teoretice ale integrității în biologie” (1964), „Nivelurile de organizare ale materiei vii și unele legi specifice lor în lumina materialismului dialectic” (1964), „Caracterul autoreglabil al evoluției” (1970), „Concepția și metoda sistemică în biologia actuală” (1973), „Ecologie” (1982), în colaborare cu A. Vădineanu, „Evoluționismul în impas?” (1992), „Evoluția sistemelor biologice supraindividuale” (1994) etc.

Referindu-ne în ansamblu la școala limnologică românească, vom constata o bogată, extrem de interesantă și necesară roadă științifică, ca o expresie a continuității (neîntrerupte) strădaniilor multiplelor generații, începând cu primele cercetări ale lui Gr. Antipa, dar poate și mai înainte... În acest context, vom aduce câteva exemple concludente. În primul rând, vom aprecia înalt școala limnologică de la Universitatea din București, fondată de N.I. Botnariuc, cunoscuții elevi ai căruia sunt A. Vădineanu, G. Brezeanu și D. Manoleli, S. P. și M. Godeanu, Șt. și A. Negrea etc., care au efectuat importante cercetări în bazinul Dunării inferioare.

Școala hidrobiologică de la Universitatea din Iași a fost fondată de profesorii I. Borcea și S. Cărăușu. Aici vom menționa cercetările foarte importante ale colectivelor conduse de I. D. Cărăuș și I. Miron privind ecologia lacului Bicaz. Cercetări interesante și utile efectuează în prezent V. Surungia și M. Nicoară.

Probleme importante au fost abordate în domeniul studiului ecologic din zona Porților de Fier, coordonate de *M.A. Ionescu,* care a condus cercetările unui colectiv constituit din specialiști din întreaga Românie.

În afară de cercetările de sinteză citate mai sus, în continuare vom menționa și alte lucrări monografice, tratate, manuale, dicționare, printre care un

deosebit interes prezintă: seria de manuale şi studii ale lui *B. Stugren* (1978, 1981, 1982, 1994 de la Cluj-Napoca); „Introducere în studiul învelişului vegetal” de Al. Borza şi N. Boşcaiu (1965); „Monumente ale naturii” de E. Pop şi N. Sălăgeanu (1965); „Biologia apelor impurificate” de I. Mălacea (1969); „Curs de ecologie generală” de V. Vancea (1970); „Probleme de ecologie” de A. Murgoci şi P. Neacşu (1971); „Protecția mediului. Ecologie şi societate ” şi „Efecte biologice ale poluării mediului” sub redacția prof. A. Ionescu (1973)[7], „Ecosistemele naturale şi evoluția lor în raport cu impactul uman” (Cluj, Academia R.S.R., 1974); „Ecologie generală” de P. Neacşu; „Mediul înconjurător şi viața omenirii contemporane” de V. Dinu (1979); „Biogeografie ecologică” (în 2 vol.) de I. Pop (1979), „Ecologie umană” sub redacția lui M. Barnea şi A. Calciu (1979); „Ecologie” de V. Simionescu (1980); „Ecosisteme din România” sub redacția lui C. Pârvu (1980); „Dicționar de ecologie” de P. Neacşu şi Z. Apostolache-Stoicescu (1982); „Elemente de ecologie umană” de C. Budeanu şi E. Călinescu (1982); „Conservarea dinamică a naturii” de I. Rezmeriță (1983); „Ecologie şi protecția mediului” (în 2 vol.) de P. Neacşu (1984, 1986); „Rezervații şi monumente ale naturii din România” de Gh. Mohan şi colab. (1992); „Bioterminologie ilustrată” (în 2 vol.) de G. Mohan (1993); „Monitoring ecologic integrat”, „Ecotehnie” şi „Diversitatea lumii vii” (în 2 vol.), semnate de St. P. Godeanu; „Dezvoltare durabilă” (în 3 vol.) de A. Vădineanu; „Fitosociologia”, „Municipiul Cluj-Napoca şi zona periurbană. Studii ambientale” semnate de V. Cristea şi colab. (2002, 2004), seria de monografii ale distinsului biolog de la Universitatea „A.I. Cuza” din Iaşi Gh. Mustață: „Ecologie somatică” (2001), „Eseuri de biologie” (2003), „Homo sapiens sapiens. Origine şi evoluție” (2002), „Origine, evoluție, evoluționism” (2001), „Probleme de ecologie generală şi umană” (2003), „Regnurile lumii vii” (2004), „Evoluția şi evoluționismul la începutul mileniului III” (2004), „Poruncile ecologiei creştine, sau poruncile divine interpretate ecologic” (2005), „Evoluția prin asociere şi edificarea organismelor” (2009), „Pe urmele evoluției” (2011) etc.

Înainte de a încheia succinta (nu pretindem la un studiu exhaustiv, dar care se impune!) trecere în revistă a contribuțiilor româneşti la dezvoltarea ecologiei, vom puncta şi unele realizări în domeniul *ecologiei aplicative*. De fapt, după cum am arătat mai sus, pe tot parcursul dezvoltării ecologiei în România, într-o măsură mai mică sau mai mare, au fost abordate concomitent şi problemele ocrotirii monumentelor naturii, combaterea poluării mediului înconjurător, conservarea diversității biologice, utilizarea rațională a resurselor piscicole, forestiere, turistice, ecourbanistice, bioeconomia etc.

Bazele ecologice privind folosirea rațională şi valorificarea resurselor biologice[8], respectând legile economiei, au fost puse în România la începutul sec. XX de Gr. Antipa (apoi de N. N. Constantinescu). Rezolvarea acestor probleme teoretice şi practice prioritare a fost continuată de I. Borcea, E. Racoviță, S. Cărăuşu, M. Băcescu, N. Botnariuc, T. Buşnită, R. Codreanu, V. Simionescu, M. Gomoiu, A. Vădineanu, G. Brezeanu, St. şi M. Godeanu, I. Andriescu, G. şi M. Mustață, C. Pisică, I. Miron, I. Cărăuş, M. Bleahu, S. Nicolaev, A. Ionescu, B. Stugren, V. Giurgiu, V. Surugiu etc.

Din cele expuse în această lucrare, vom face următoarele concluzi principale:

1. Istoria scrisă, începând cu Herodot, Strobon, Dioscoride etc. şi până în zilele noastre, despre acumularea în România a datelor privind relațiile organism-mediul înconjurător cuprinde peste 2500 de ani; cunoştințele respective s-au acumulat în contextul general european.

2. Acest proces cognitiv a avut un impact pozitiv permanent asupra conştiinței ecologice, cuprinzând întreaga populație.

3. România s-a dovedit a fi una dintre primele țări din lume, unde ecologia a pătruns imediat după fondarea ei de către E. Haeckel, datorită strădaniilor discipolului şi colaboratorului acestuia care a fost Gr. Antipa.

4. Spre deosebire de majoritatea țărilor, unde la sfârşitul sec. XIX şi în prima jumătate a sec. XX a început să prindă rădăcini ecologia haeckeliană, primele fiind aspectele *autecologiei*, Gr. Antipa, împreună cu întreaga sa şcoală ştiințifică, a demarat *abordarea sistemică* (holistă) în ecologie, începând cu ecosistemele, deci trecând peste primele două *paradigme ecologice: a reducționismului autecologic şi chiar a reducționismului populațional*, astfel anticipând aproape cu 100 de ani (!) actuala *paradigmă ecosistemică*. Această afirmație nu este o simplă

[7] Prof. A. Ionescu este unul dintre cei mai prolifici din România, în ultimii 50 de ani, autorul şi coordonatorul unei bogate şi interesante serii de monografii consacrate problemelor ecologice şi protecției mediului înconjurător.

[8] Gr. Antipa a creat, după cum se ştie, termenul de *bioeconomie*, independent de biologul rus T. I. Baranov (1925). Ambii autori au interpretat economic biologia, în timp ce celebrul economist american de origine română N. Georgescu-Roegen (1971, 1979) consideră ca „…procesul economic cu toate aspectele lui trebuie interpretat biologic”.

izbucnire (de loc falsă) de patriotism românesc, ci o constatare obiectivă.

5. Astăzi în România funcţionează, cu un înalt randament intelectual, patru şcoli (centre) ştiinţifice în domeniul ecologiei şi protecţiei mediului: la Bucureşti, Cluj, Iaşi şi Constanţa, cercetările cărora sunt cunoscute şi apreciate în întreaga lume. În ultimul timp, cercetări ecologice foarte interesante se efectuează la Galaţi, Craiova, Arad şi Oradea.

6. Datorită acestui fapt, ştiinţa ecologică românească s-a înregistrat în avangarda ştiinţei europene şi, de ce nu, a celei mondiale. Cu atât mai mult cu cât cercetările ecologice au început să fie instituţionalizate din timp (v. exemplele de mai sus).

7. În ultimii 50 de ani, cercetările ecologice au fost integrate organic cu cele din domeniul ocrotirii naturii, folosirii raţionale a resurselor naturale în contextul concepţiei dezvoltării sustenabile (durabile), sau a ecodezvoltării, fapt ce a favorizat considerabil promovarea politicilor naţionale de mediu, construirea unui cadru legislativ modern, elaborarea standardelor şi normativelor de mediu armonizate cu cele europene etc.

Bibliografie

Andriescu I. D. Contribuţii la studiul calcidoidelor (Fam. *Calcididae*, Eurytomidae etc.) din RSR din punct de vedere sistematic, biologic, ecologic şi economic (teza de doctorat). Edit. Univ. Babeş-Bolyai, Fac. de Biol. şi Geogr. – Cluj-Napoca, 1982.

Antipa Gr. Studii asupra pescăriilor sistematice în apele Române. Bucureşti, 1892; Proiect de lege asupra pescuitului. Bucureşti. 1895; Regiunea inundabilă a Dunării. Starea ei actuală şi mijloacele de a o pune în valoare. Inst. de Arte Grafice „Carol Göbl”, Bucureşti 1910; Die internationale forschung der Donau als Produktions Gebiet. Bucureşti, 1935; La biosociologie et la Bioeconomie de la Mer Noire. Bibl. Sect. Sci. Acad. Roum, Bucureşti, 1933, p. 195 - 207; Marea Neagră: Oceanografia, Bionomia şi Biologia generală. Acad. Rom. Bibl. Fond. „Adamachi”, 10, 55, Bucureşti, 1940, 313p.

Babeş V. Studiul filtrelor de nisip şi apeductului la Bâcu: Bucureşti, 1889; Despre transmiterea proprietăţilor imunizate prin sângele animalelor imunizate. Bucureşti, 1895; Bolile ţăranului român. Bucureşti, 1901.

Bavaru A., Godeanu St., Butnaru G., Bogdan A. Biodiversitatea şi Ocrotirea Naturii. Edit. Acad. Rom. Bucureşti, 2007, 580 p.

Băcescu M. Quelques observations sur la fauna bentonique du defilé roumain du Danube. Univ. Iassy, 1984.

Băcescu M., Gomoiu M., Bodeanu M. T., Petran A., Muller G., Chirilă V. Dinamica populaţiilor animale şi vegetale din zona nisipurilor fine de la nord de Constanţa în condiţiile anilor 1962-1965. În: Ecologie Marină., vol. II, Bucureşti; 1967, p. 7-40.

Băcescu M. Contribuţii la cunoaşterea folclorului zoologic românesc. Edit. Acad. Rom., 1996;

Băcescu M., Cărăuşu S. Fauna Mării Negre. Bucureşti, 1932.

Băcescu M., Muller G., Gomoiu M. Cercetări de ecologie bentală în Marea Neagră. In: Ecologie marină, vol. 4, 1970.

Bănărescu P. Principii şi probleme de zoogeografie. Edit. Acad. RSR, Bucureşti, 1970.

Bleahu M. Priveşte înapoi cu mânie… Priveşte înainte cu spaimă. Valenţele ecologiei politice. Edit. Economică. 2001, 526 p.

Bodeanu N. Caracteristique du development quantitatif et de la structure du phytoplancton des eaux du litoral roumain pendant la période 1983-1985. In: Cercetări marine. TRCM, Constanţa, 18, 1985, p.117-137.

Bogdan A. T. Ecologie şi protecţia mediului înconjurător. Edit. Bioterra, Bucureşti, 2000, 206 p.

Bologa Al. Recent changes in the Black sea ecosystem. Ocean Yarbook, 15, The Uni. Of Chicago Press, Chicago, 2001, p.463-474.

Botnariuc N. Principii de biologie generală. Edit. Acad. RSR Bucureşti, 1967. Biologie generală. Edit. Acad. RSR., Bucureşti, 1967. Concepţia şi metoda sistemică în biologia generală. Edit. Acad. RSR Bucureşti, 1976; Evoluţionismul în impas? Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1992; Evoluţia sistemelor biologice supraindividuale. Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 237p.

Botnariuc N., Vădineanu A. Ecologie. Edit. Did. şi Ped., Bucureşti, 1982.

Botoşăneanu L. Observation sur la faune aquatique hypogée de Monts du Banat (Romanie). Tran. Inst. Speol. „Emil Racoviţă”; 10, Bucureşti, 1971.

Brezeanu Gh., Marinescu-Popescu V. Cercetări hidrobiologice comparative asupra Dunării (km 697) şi bălţii Nedeea. Hidrobiologia, VI, 1965.

Brezeanu Gh., Baltac M., Zinevici V. Chimismul şi structura bucenotica a râului Ialomiţa în raport cu factorii de mediu. Hidrobiologia, IX, Bucureşti, 1968.

Brezeanu Gh., Gâstescu P., Driga B. Particularităţile limnologice ale lacurilor de baraj. Lacuri de acumulare din România. Edit. Univ. „A. I. Cuza”, Iaşi, 1993.

Brezeanu Gh., Gâstescu P. Ecosistemele acvatice din România. Caracteristici hidrografice şi limnologice. Mediul Înconjurător, vol. 7, 2, Bucureşti, 1996.

Brezeanu Gh. Anthropic Eutrophication Impact on the Aquatique Ecosystemes from the Danub Delta. Lim. Rep. 34IAD, Ed. Acad. Rom., Bucureşti, 2000, p. 651-659.

Brezeanu Gh., Gruiţă P.: Hidrobiologie generală. Edit. H. G. A., Bucureşti, 2002, 287 p.

Brezeanu Gh., Ciobanu O., Ardelean A. Ecologie acvatică. „Vasile Goldiş”, Univ. Press. Arad, 2011, 406 p.

Buşniţă Th. Problemele ecologice şi economice ale cegii din Dunărea de Jos. Hidrobiologia, vol. I, Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1965; Die Ichtiofauna des Donauffusses. In: Limnologie der Donau, 3, Stuttgart, 1967.

Buşniţa Th., Brezeanu Gh., Oltean M., Popescu-Marinescu V., Prunescu-Arion E. Monografia zonei Porţile de Fier. Studiu hidrologic al Dunării şi afluenţilor săi. Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1970, 266 p.

Cărăuş I. Fitoplanctonul lacului de acumulare Bicaz. Lucrările Staţiunii „Stejarul”, 2, 1969.

Cărăuşu S. Tratat de ihtiologie. Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1952, 780 p.; Amphipodes de Roumanie. I. Gammaridés de Type Caspien. Mon. Ofic. şi Imprim. Statului, Bucureşti, 1943, 293 + anexe.

Constantinescu N. N. Economia protecţiei mediului natural. Edit. Politică, Colecţia „Idei Contemporane”,

Bucureşti, 1976; Principiul ecologic în ştiinţa economică. Edit. Acad. Rom., Bucureşti 1993.

Cristea V., Gafta D., Pedrotti F. Fitosociologie. Edit. Presa Univ. Clujană, Cluj-Napoca, 2004, 394 p.

Cristea V., Denaeyer S. De la biodiversitate la OGM-uri? Edit. „Eikon", 2004, 164 p.

Cristea V., Baciu C., Gafta D. (Ed.) Municipiul Cluj-Napoca şi zona periurbană. Studii ambientale. Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2002, 332 p.

Darwin Ch. On the origin of species by means of natural selection, or the preservation of favored races in the struggle for life. John Murray, London, 1859.

Doniţă N. şi colab. Ecologie forestieră. Bucureşti, 1977.

Filipoiu M., Burlacu G., Frumosu L. Ecologia. Dicţionar Enciclopedic. Edit. Tehn., Bucureşti, 2006, 1036 p.

Gâştescu P. Lacurile din România. Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1971, 280 p.; Limnologie şi Oceanografie. Edit. H. G. A. Bucureşti, 1998, 214 p.

Godeanu M, Godeanu St., Izvoranu V. Realizări şi perspective în extinderea şi valorificarea plantelor acvatice. Al III Simpozion „Bazele biologice ale proceselor de epurare şi protecţia mediului", Iaşi, 1985.

Gomoiu M. T. Biocenozele bentale de la litoralul Mării Negre. In: Protecţia ecosistemelor. Constanţa, 1978, p. 191-200; Some problems concerning actual ecological changes in the Black Sea. In: Cercetări marine. IRCM Constanţa, 22, 1981; Marine eutrophication syndrome in The northwestern part of the Black Sea. In Science of the total environment. Elsevier Sci. Amsterdam, 1992, p. 265-271.

Haeckel E. Generelle Morphologie der Organismen. Bd. I. Allgemeine Anatomy der Organismen. Bd. II. Allgemeine Entwickelungsgeschichte der Organismen. Berlin, 1866.

Ion C., Ion I. Valea Prutului, componentă a rezervaţiei biosferei Delta Dunării. Edit. Univ. „A. I. Cuza", Iaşi, 2008, 230 p.

Leon N. Vederile actuale ale biosferei asupra originii şi perfecţionării materiei organice. Bucureşti, 1890; Generaţiunea spontanee şi darwinismul. Bucureşti, 1903-1904; Insectele vătămătoare de la noi. Bucureşti, 1912; La parasitologie en Roumanie. Lyon, 1922; Fauna cadavrelor. Bucureşti, 1923; Animalele noastre veninoase. Bucureşti, 1923.

Maiorescu T. G. Îmblânzirea fiarei din om sau Ecosofia. Ediţia II. Fund. Europ. de Educ. şi Cult. Ecolog, Bucureşti, 2001, 506 p.

Mecinikov J. I. Ucenie ob organiceskih formah… Moskva, 1869.

Miron I., Miron L. Lacul de acumulare „Izvorul Muntelui Bicaz". Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1983.

Miron I., Miron L. The system of lacustrion aquaculture in Roomania. În: „Lacuri de Acumulare din România. Edit. Univ. „A. I. Cuza", Iaşi, 1993.

Mohan Gh., Ardelean A. Ecologia şi protecţia mediului. Edit. Scaiul, Bucureşti, 1993, 349p.

Mohan Gh., Ardelean A. Dicţionar Enciclopedic de Biologie (în 2 vol.) Edit. All Educ., Bucureşti, 2005, 2007, 878 p.

Mohan Gh. Bioterminologia ilustrată. (în 2 vol.). Edit. Scaiul, Bucureşti, 456 p.

Motaş C. Freatobiologia – o nouă ramură a limnologiei. Natura, Biol., 10, Nr. 3, Bucureşti, 1958; Procedé de sondajes phreatique. Diivision du domaine souterrain. Classification ecologique des animaux souterrains. Le Psammon, Acta Mus. Maced. Sci. Nat., Skojie, 1962, p. 135-172; Protecţia Naturii, o problemă capitală a timpului nostru. St. Com. Muz Şt. Nat., Bacău, 1971.

Mustaţă Gh. Evoluţia prin asociere şi edificarea organismelor. Edit. Vremea, Bucureşti, 2009, 100 p. Biologie marină. Casa de Edit. Venus, Iaşi, 1990, 269 p.; Hidrobiologie. Edit. Univ. „A. I. Cuza", Iaşi, 2000; Pe urmele evoluţiei. Edit. AOŞ din România, Bucureşti, 2011.

Mustaţă Gh., Mustaţă M. Probleme de ecologie generală şi umană. Edit. Univ. „A. I. Cuza", Iaşi 2003; Strategii evolutive şi semiotice ale vieţii. Edit. Junimea, Iaşi, 2006, 321 p.

Mustaţă Gh., Mustaţă T. Ecologie somatică. Edit. Junimea, Iaşi 2001, 126 p.

Neacşu P., Apostolache-Stoicescu Z. Dicţionar de ecologie. Edit. Ştiinţ. şi Encicl., Bucureşti, 1982, 678 p.

Neacşu Şt., Olteanu I. Ecologia. Tipogr. Univ. Craiova, 1996.

Negrea Şt., Negrea A., Ardelean A. Biodiversitatea în mediile subterane din România. Edit. V. Goldiş, Univ. Press, Arad, 2004, 248 p.

Negrea Şt., Negrea A. Evoluţia populaţiilor de cladoceri şi gasteropode din zona inundabilă a Dunării. Edit. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1975.

Nicolaev S., Papodopol N., Bologa Al., Cocieru A., Dumitrescu E., Zaharia T., Pătraşcu V. Needs for sustainable development of the Romanian Black Sea Costal Wates. In: Cercetări marine, 36, INCDM, Constanţa, 2004, p. 7-25

Nicolaev S. The Romaine fisheries: overwiew of current status and needs for sustainable development. Conference BENA, Pavaza Grece, 15, 2002.

Orghidan Tr. Ein neuer Lebenstraun des unterirdischen Wassers: der hyporheische Biotop. Arch. Hydrobiol., 55, p. 392-414.

Pârvu C. Ecologie generală. Edit. Tehn., Bucureşti, 2001, 387p.; Dicţionar Enciclopedic de Mediu (în 2 vol.). Edit. Monitorul Oficial, Bucureşti, 2005, 1638p.; Universul Planetelor, Ediţia IV, Edit. ASAB, Bucureşti, 2006, 1038 p.

Perju T., Lăcătuşu M., Pisică C., Andriescu I., Mustaţă Gh. Entomofagii şi utilizarea lor în protecţia integrată a ecosistemelor agricole. Edit. Ceres, Bucureşti, 1988, 240 p.

Pisică C. Elemente de parazitologie. Edit Univ. „A. I. Cuza", Iaşi, 1996, 1955 p.

Pop E. Mlaştinile de turbă din R. S. R. Edit. Acad. R. S. R., Bucureşti, 1960.

Pop I. Biogeografie ecologică, vol. I şi II. Edit. Dacia, 1979.

Popovici-Bâznoşanu A. Probleme ecologice. În vol.: Cercetări de ecologie animală, DP, Bucureşti, 1969, p. 221-231; Probleme ecologice. Unităţile ecologice II. Mediile ecologice de viaţă din RSR. Cercetări de ecologie umană. Edit. Did. şi Ped., Bucureşti, 1969.

Pora E. A., Oros I. Limnologie şi Oceanologie. Hidrobiologie. Edit. Did. şi Ped., Bucureşti, 1974.

Poruciuc T. Regiunile naturale ale României în gene-

ral şi la răsărit de Prut în particular. Edit. Cartea Românească, Cluj, 1930.

Porumb F. Cercetări marine. 1999-2000. Indice de cerc. marine. Constanţa, 2002.

Povară I., Goran C., Gutt W. F. Speologie. Edit. Sport - Turism, Bucureşti, 1990, 236 p.

Racoviţă E. Cetaces. Voyage du S. Y. Belgica en 1897-1899. Resultats scientifique. Zoologie. J. E. Buschman, Anvers. 1903; Speologia: O ştiinţă nouă a străvechilor taine subpământeşti. Astra. Secţia Ştiinţe Naturale. Biblioteca populară. Cluj, 1927; Enumeration des Grottes visitées, serie 1-7. Archives de de zoologie experimentale et generale. Paris, 1907-1929 (în colaborare cu R. Jannel); Essai sur la problemes biospeologique. Arch zool. Exper. Gener, 6, 1907; Evoluţia şi problemele ei. Edit. Astra, Cluj, 1929.

Rojanchi V. Evaluări de Impact şi strategii de protecţia mediului. UEB, Bucureşti, 1994.

Rojanchi V., Bran F. Diaconu Gh. Protecţia şi Ingineria mediului. Edit. Econ., Bucureşti, 1997.

Rojanchi V., Bran F. Politici şi strategii de mediu. Edit. Econ., Bucureşti, 2002, 496 p.

Roşcovan D., Roşcovan S., Doctoreanu I. Caleidoscop geografic, ecologic, literar. Edit. „Prometeu", 2005, 215 p.

Simionescu V. Ecologie. Edit Univ. „A. I. Cuza", Iaşi, 1980, 371 p.

Sion I. Gr. Ecologie şi Drept Internaţional. Edit. Ştiint. şi Encicl., Bucureşti, 1990, 292 p.

Skolka H., Bodeanu N. Fitoplanctonul de la litoralul românesc şi eutrofizarea mării. In: Protecţia ecosistemelor, Constanţa, 1987, p. 162-166.

Spafarii N. G. [trad. din rusă a lui Milescu Spătarul]. Skazanie o velikoi reke Amur, russkoe selenie kitaiţami. Vestnik Russ. Gheogr. Obşcest., 7, t. II, SPb., 1853; Puteşestvie cerez Sibir ot Tobolska do Nercinska i graniţâ Kitaia russkogo poslannika Nikolaia Gavrilovicia Spafaria v. 1675 g., SPb., 1853; Opisanie pervâia ciasti vselennâia imenuemoi Asiei, v nei sostoit Kitaiskoe gosudarstvo s procimi eio gorodami i provinţiami. Kazani, 1910; Sibiri i Kitai. Chişinău, 1960.

Ştiucă R., Staraş M., Tudor M. The Ecological Restoration in the Danube Delta, An Alternative for Sustainable Management of Degraded Wetlands. In: Limn. Rep., 34, Proceedings of the 34th Conference, Tulcea, 2002.

Stugren B. Grundlagen der Allgemeinen Ecologie. Veb Gustav Verlag, Jena, 1978, 312 p; Uber die Structur des Ökosystems. Wiss. Z. Tech. Univ. Drezden, 30, 1981; Probleme moderne de Ecologie. Edit. Şt. şi Encicl., 1982, Bucureşti, 1982, 423 p. Bazele ecologiei generale. Edit. Ştiin. şi Encicl., Bucureşti, 1982; Ecologie teoretică. Edit. Sarmis, Cluj-Napoca, 1994, 286 p.

Surugiu V. Limnobiologie şi saprobiologie. Edit. Tehnopress, Iaşi, 2008, 331 p.; Ecologie Marină. Edit. Univ. „A. I. Cuza", Iaşi, 2007.

Toderaş I., Ionică D., Nicolaescu D., Simon Gruiţă A. Ecologia microorganismelor acvatice. Edit. Ştiinţa, Chişinău, 1999.

Ujvary I. Hidrologia R. P. R. Edit. Şt., Bucureşti, 1959; Geografia apelor Române. Edit. Şt., Bucureşti, 1972.

Varvara M. Curs de Ecologie. Edit. Univ. „A. I. Cuza", Iaşi, 1998.

Vădineanu A. Dezvoltarea durabilă, teorie şi practică. V. I, Edit. Univ. Bucureşti, 1998; vol. II, 2004. Ibidem; Managementul dezvoltării durabile: o abordare ecosistemică. Edit. ARS Docendi Bucureşti, 2004, 394 p.

Zarnea G. Tratat de microbiologie generală, vol. V. Edit. Acad. Rom., Bucureşti, 1994.

Zinevici V., Parpală L. Zooplanctonul din Delta Dunării şi Avandeltă. Edit. ARS Docendi, 2007, 378 p.

Nicolae Coţofan. *Farfurie decorativă. Şamotă pictată, Ø - 510 mm, 1987*
(Din fondurile Muzeului Naţional de Artă)

CERCETĂRI ECOLOGICE LA INSTITUTUL UNIFICAT DE CERCETĂRI NUCLEARE DIN DUBNA

Inga ZINICOVSCAIA[1,2]
[1]Institutul de Chimie al AŞM
[2]Institutul Unificat de Cercetări Nucleare, Dubna, Federaţia Rusă

ECOLOGICAL RESEARCHES AT THE UNIFIED INSTITUTE OF NUCLEAR RESEARCH FROM DUBNA

The increasing contamination of soil, sediment, and water with heavy metals by natural and industrial processes is a worldwide problem. Biosorption and bioaccumulation of heavy metals are the most promising technology involved in the removal of toxic metals from industrial waste streams and natural waters. Metal removal treatment systems using microorganisms are cheap because of the low cost of sorbent materials used and as they do not add other ions or toxic chemicals to the environment. Many bacteria and microalgae have demonstrated ability to absorb toxic elements. The present review discusses processes of: (a) chromium accumulation by *Arthtobacter* genera, (b) mercury accumulation by bacteria *Arthrobacter globiformis* and biosorption by microalgae *Spirulina platensis*; (c) zinc biosorption from model systems and waste water by *Spirulina platensis*. Most powerful primary analytical technique, neutron activation analysis, was applied to study elemental composition of microorganisms.

Introducere

Problemele de mediu, inclusiv încălzirea globală, poluarea apei, aerului, solului sunt subiecte majore de discuţie atât la nivel global, cât şi local [1,2] , activitatea antropogenă fiind principala sursă de contaminare a mediului ambiant cu metale grele. Cunoscute sub forma unui grup de poluanţi periculoşi, metalele grele conduc la apariţia unor probleme ecologice serioase, întrucât nu pot fi degradate ca poluanţi organici şi se acumulează în diferite parţi ale lanţului alimentar[3].

Pentru îndepărtarea metalelor grele sunt folosite o serie de metode fizice şi chimice. Acestea însă au unele dezavantaje, printre care: limitările eficacitate-cost, generarea unor coproduşi periculoşi sau ineficienţa în cazul în care concentraţia poluantului este mai mare de 100 mg/l[4]. Metodele biologice, bazate pe microorganisme şi plante, ajută la evitarea acestor carenţe, întrucât sunt uşor de operat, nu produc poluări secundare şi dovedesc eficienţă la concentraţii mici cu metale. Mecanismele prin care acţionează microorganismele includ: biosorbţia, biomineralizarea, acumularea intracelulară şi transformările catalizate de enzime[5].

Aceasta lucrare este o revizuire a studiilor anterioare pe care subsemnata (*Inga Zinicovscaia* – n. r.) le-a efectuat timp de 4 ani la Institutul Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna, în cadrul Sectorului de analiză prin activare cu neutroni, în vederea studierii proceselor de acumulare şi adsorbţie a metalelor grele (crom, mercur, zinc) din soluri şi ape. Analiza prin activare cu neutron(AAN) a fost aplicată pentru determinarea compoziţiei elementare a probelor biologice.

Eliminarea cromului din mediul ambiant

Cromul este un metal greu care se utilizează în proporţii considerabile în industrie şi există în 9 stări de valenţă. Cromul hexavalent [Cr (VI)] şi cromul trivalent [Cr (III)] sunt cele mai importante, deoarece au cele mai stabile forme în mediul ambiant[6,7].

Procesul de acumulare a cromului a fost studiat prin utilizarea a trei tipuri de bacterii gram-pozitive: *Arthrobacter* genera – *A. oxydans* (izolate în USA din roci bazaltice), *Arthrobacter* sp. (61 B) şi *A. globiformis* (151 B) (izolate din cea mai poluată regiune a Republicii Georgia).

Procesul de cultivare a bacteriilor este descris în detaliu[8]. Pentru studierea acestui proces s-a folosit sarea cromului K_2CrO_4 în concentraţii de 35, respectiv, 200 mg/l.

Compoziţia elementară a probelor a fost determinată prin activare cu neutroni la reactorul IBR-2, Dubna [9,10]. Pentru determinarea izotopilor de viaţă-scurtă (Cu, I, Br, Mn, Mg, Na, V, K, Cl si Ca), probele au fost iradiate timp de 3 minute şi măsurate după un interval de 3-5, respectiv, 20 de minute. În cazul izotopilor de viaţă-lungă (Na, K, Sc, Cr, Fe, Co, Ni, Zn, As) probele au fost iradiate timp de 5 zile şi măsurate de 2 ori după un interval de 4, respectiv, 20 de zile. Procesarea datelor şi determinarea concentraţiei au fost performate în baza materialelor standard, utilizându-se programul elaborat în FLNP IUCN [11].

Concentraţiile următoarelor elemente: Na, Al, Cl, K, Fe, Co, Zn, As, Br, Rb, Sr, Sb, Ba, Tb, Th, U au fost determinate în celulele bacteriene.

Datele pentru crom arată o acumulare înaltă a metalului în bacteriile studiate (Fig. 1). Conţinu-

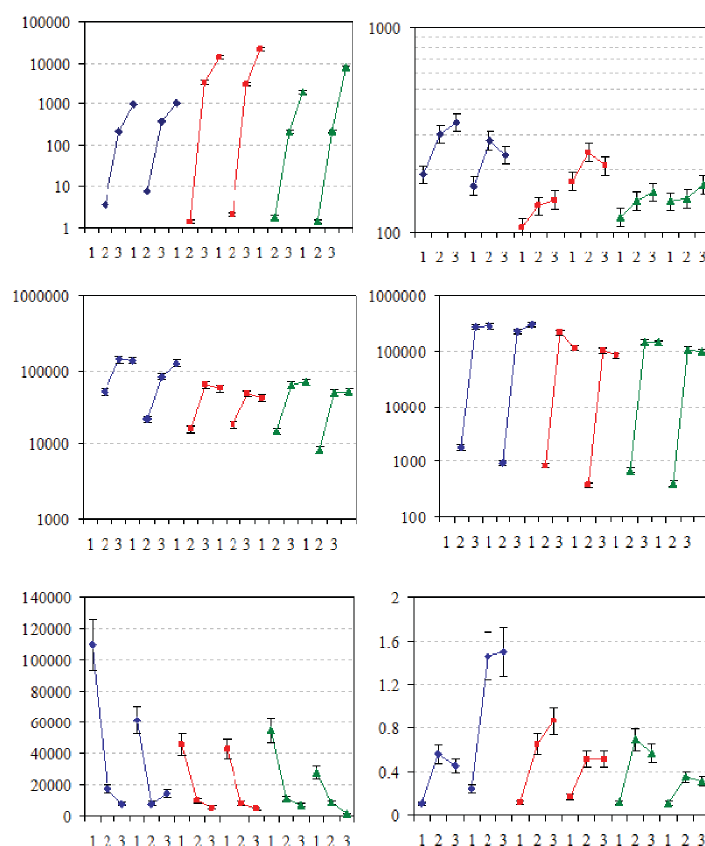

Fig.1. Concentrația cromului în diferite specii de Arthrobacter:1 – control; 2 – 35 mg/l Cr(VI); 3 – 200 mg/l Cr(VI) și concentrațiile Fe, Na, Cl, K, și U (µg/g) [12]

tul cromului în probele de control a fost mai mic de 10 µg/g, însă după 4 zile de expunere a bacteriei *Arthrobacter* sp. la o concentrație de 35 mg/l a Cr(VI), concentrația în probă a ajuns la $3*10^3$ µg/g. În bacteriile tratate cu cromatul de potasiu au fost observate unele similarități în comportamentul următoarelor metale: Na, K, Cl, Fe. În primul rând, expunerea la Cr(VI) a cauzat micşorarea concentrației de potasiu şi mărirea concentrației de sodiu şi de clor. Micşorarea concentrației de K presupune că o parte a cromului a penetrat celula bacteriană. Estimările NAA pentru fier susțin aceasta concluzie. În bacteriile studiate creşte semnificativ conținutul fierului la adăugarea Cr(VI), fapt ce indică activarea sistemului protectiv al bacteriilor.

U, Rb, Nd, As au fost depistate în toate bacteriile. Aceste elemente sunt toxice pentru celulă. Comportamentul unora dintre ele (spre exemplu U), arată că permeabilitatea peretelui celular al bacteriilor s-a schimbat după tratarea cu ionii de crom.

În cazul bacteriei *Arthrobacter globiformis* 151B, s-a studiat procesul de acumulare a cromului în prezența sărurilor de mercur (500 µg/l). Concentrația K_2CrO_4 a variat în intervalul 50-1000 mg/l. Probele au fost iradiate la reactorul „Hoger Onderwijs Reactor" în Institutul de Tehnologie din Delf [13,14]. Pentru determinarea compoziției multielementare complexe a probelor au avut loc două iradieri şi trei măsurări.

Recent, Tsibakhashvili et al. au arătat că acumularea cromului de către *A. globiformis* 151B este dependentă de concentrația sării, iar caracterul ei se schimbă semnificativ la concentrații înalte a Cr(VI) [15]. Fig. 2 ilustrează caracterul de acumulare a Cr, care se schimbă semnificativ atunci când se adaugă în mediul de cultivare o concentrație de 500 µg/l Hg(II). În acest caz, nivelul de acumulare a cromului este mai înalt.

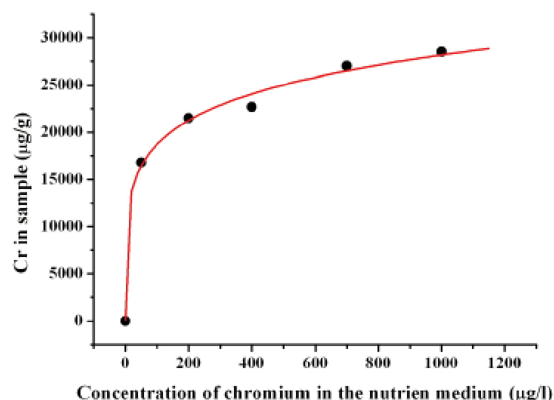

Fig. 2. Acumularea cromului de către A. globiformis 151B in prezența ionilor de Hg(II) (○) respectiv fără ioni de Hg(II) (Δ) în mediul de cultivare [17]

Rezultatele obținute pot fi explicate în modul următor: ionii de Hg(II) pot fi legați de grupele funcționale încărcate negativ de pe suprafața celulei bacteriene, ceea ce ar putea ajuta la contactul între ionii de Cr(VI) şi celula bacteriană. Este bine cunoscut faptul că ionii de Cr(VI) se acumulează uşor prin canalele SO_4^{2-} [16].

Eliminarea mercurului din mediul ambiant

Mercurul este eliberat în mediul ambiant ca urmare atât a proceselor naturale, cât şi a activităților antropogene.

Procesul de acumulare a mercurului s-a studiat utilizându-se bacteria *A. globiformis* 151B. În mediul de cultivare[8] a fost adăugată sarea mercurului [$Hg(NO_3)_2 \cdot H_2O$] în diferite concentrații, 50–5000 µg/l. Probele au fost iradiate la reactorul „Hoger Onderwijs Reactor" în Institutul de Tehnologie din Delft[13,14].

Rezultatele obținute sunt prezentate în Fig. 3. Acestea ilustrează că procesul de acumulare a mercurului include doua faze – rapidă (în intervalul concentrațiilor 50-1000 µg/l) şi lentă (începând cu 1000 µg/l).

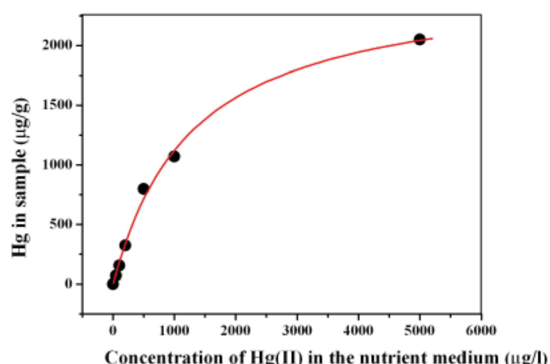

Fig. 3. Acumularea mercurului de către A. globiformis 151B

Faza rapidă poate fi asociată cu legarea metabolismului – independența ionilor de Hg(II) în raport cu suprafața bacteriană. Peretele celular al *Arthrobacter* conține lipide, un strat de peptidoglycan, acizi teichoici şi proteine[18]. Grupele funcționale ale acestor biomolecule furnizează grupele amino, carboxylice, phosphate şi thiolice, toate acestea capabile de a lega ionii metalelor.

Faza lentă de acumulare a mercurului poate fi explicată prin asimilarea intercelulară a ionilor de Hg(II), care depinde de metabolismul celular. Odată ce ionii metalelor pătrund în interiorul celulei, ele pot fi preferențial localizate între organele specifice şi/sau legate de proteine, precum metalloteonina.

Procesul de biosorbție a mercurului a fost studiat folosind microalga *Spirulina platensis* de la Institutul de Fiziologie a Plantelor „Timiryazev" a Academiei de Ştiințe a Rusiei.

Microalga *Spirulina platensis* (*S. platensis*) este pe larg folosită ca bază pentru preparate farmaceutice[19] şi pentru îndepărtarea metalelor, precum nichel, cupru, crom, etc. din obiectele mediului ambiant[20-22].

Pentru a studia adsorbția ionilor de Hg(II), în mediul de cultivare a fost adăugat $HgNCH_2COOH$ în concentrație de 500 µg/l. Dinamica procesului de adsorbție a fost studiată în timpul unei ore, însa de obicei acesta durează 1-2 ore. Probele au fost obținute după 2, 10, 20, 40, respectiv, 60 de minute de la începutul cultivării.

Conținutul mercurului în probe a fost determinat la reactorul IBR-2 după linia γ cu energia izotopului ^{203}Hg de 279.1 keV.

Rezultatele investigației procesului de adsorbție al ionilor de mercur sunt prezentate în Fig. 4. După cum se poate lesne observa, concentrația maxima a mercurului este adsorbită în 50 de minute, după care are loc o diminuare a concentrației.

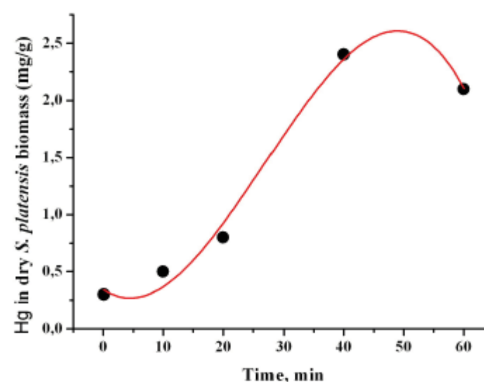

Fig. 4. Hg(II) adsorbția de către Spirulina platensis

Ionii de metale interacționează cu grupări încărcate negativ – carboxil şi fosfat de pe suprafața celulelor şi a membranei celulare sau pătrund prin canalele specifice de transport, cum ar fi canalele de Mg^{2+}, Mn^{2+} şi Ca^{2+}. Metalele care au pătruns în celulă se găsesc în diferite structuri celulare: ADN şi ribozomi.

Eliminarea zincului din mediul ambiant

Zincul este un microelement esențial pentru mai multe microorganisme, inclusiv microalgele. Cu toate acestea, el devine toxic atunci când este disponibil în concentrații mai mari[23] .

Pentru a studia procesul de biosorbție a zincului au fost create două sisteme model (în biomasa *S. Platensis* s-a adăugat sarea zincului $ZnSO_4$ în

concentrații de 100mg/l şi 1000mg/l). S-a utilizat *S. platensis* de la Institutul de Microbiologie şi Biotehnologie al AŞM. Probele au fost obținute după un interval de 5, 15, 30, respectiv, 60 de minute de la începutul cultivării. În afară de experimente, s-au studiat modele şi procesul de adsorbție a zincului din apele reziduale de la Uzina „Moldagrotehnica" din or. Bălți. Probele urmează să fie iradiate la reactorul nuclear IBR-2, Dubna, în iunie 2012.

Concluzii

• Prin metoda AAN este posibil de controlat procesul de acumulare şi biosorbție a metalelor de către microorganisme.

• Biomasa *S. platensis* şi a *Artrobacter* poate fi cu succes folosită pentru eliminarea metalelor din obiectele mediului ambiant.

Mulțumiri

Țin să aduc mulțumiri: Acad. Gh. Duca şi Dr. M. Frontasyeva pentru posibilitatea de a realiza cercetări în cadrul Institutului Unificat de Cercetări Nucleare din Dubna, precum şi echipei de cercetători din Sectorul de analiză prin activare cu neutroni. Îi mulțumesc în mod deosebit pentru ajutorul acordat la pregătirea acestui articol Andreei Oprea de la Institutul Național de Fizică şi Inginerie Nucleară „Horia Hulube", Romania.

Bibliografie

1. Duca, Gh.; Furdui, T.; Toderaş, I.; Lupaşcu, T.; Guceac, I.; Alcaz, V.; Voloşciuc, L.; Teleuță, A.; Dediu, I.; Sandu, M.; Stegărescu, V.; Porubin, D.; Andrieş, S.; Ungurean V. (2011) Cercetări ştiințifice în domeniul protecției mediului. Starea mediului în Republica Moldova în anii 2007-2010 (Raport. Național), 155-159.

2. Smejkalová, M.; Mikanová, O.; Borůvka, L. (2003) Effects of heavy metal concentrations on biological activityof soil micro-organisms. Plant Soil Environ. 49, 2003, 7, 321–326.

3. Wang, J.; Chen, C. Biotechnology Advances. (2009) Biosorbents for heavy metals removal and their future. 27, 195- 226.

4. Haferburg, G.; Kothe, E. J. (2007) Microbes and metals: interactions in the environment Basic Microbiol. 47, 453-467.

5. Smith, W. A.; Apel, W. A.; Petersen, J. N.; Beyton, B.M. (2002) Effect of carbon and energy source on bacterial chromate reduction. Bioremed. J. 6, 205–215.

6. Francisco, R.; Alpoim, M.C.; Morais, P.V. (2002) Diversity in chromium resistant and reducing bacteria in a chromium-contaminated activated sludge. J. Appl. Microbiol. 92, 837–843.

7. Tsibakhashvili, N. Ya.; Mosulishvili, L.; Kirkesali, E.; Kalabegishvili T.; Kerkenjia, S.; Frontasyeva, M.V.; Duca, Gh.; Zinicovscaia, I. (2009) Epithermal neutron activation analysis for bacterial transformations of chromium. Chem. J. Mold. 4 (2), 8-13.

8. Frontasyeva, M.V. (2011) Neutron activation analysis for the Life Sciences. A review. „Physics of Particles and Nuclei", 42, 2.

9. Frontasyeva, M.V.; Pavlov, S.S. (1999) REGATA Experimental Setup for Air Pollution Studies. In „Problems of Modern Physics*"*. Editors: A.N. Sissakian, D.I. Trubetskov. Dubna, JINR, 152-158.

10. Ostrovnaya, T. M.; Nefedyeva, L. S.; Nazarov, V. M.; Borzakov, S. B.; Strelkova, L. P. (1993) Proceedings, Activation Analysis in Environment Protection, Dubna, p. 319, preprint D-14-93-325.

11. Tsibakhashvili, N.Ya.; Mosulishvili, L.; Kirkesali, E.; Kalabegishvili, T.; Kerkenjia, S.; Frontasyeva, M.V.; Duca, Gh.; Zinicovscaia, I. (2009), Epithermal neutron activation analysis for bacterial transformations of chromium. Chem. J. Moldova. 4, 8-13.

12. Bode, P. (2000) Quality and project management for scientific research in INAA. J. Radioanal. Nucl. Chem. 245,127-132.

13. Koster-Ammerlaan, M. J. J.; Bode, P. (2009) Improved accuracy and robustness of NAA results in a large throughput laboratory by systematic evaluation of internal quality control data. J. Radioanal. Nucl. Chem. 280, 445-449.

14. Tsibakhashvili, N.; Mosulishvili, L.; Kalabegishvili, T.; Kirkesali, E.; Murusidze, I.; Kerkenjia, S.; Frontasyeva, M.; Holman, H-Y. (2008) J. Radioanal. Nucl. Chem. 278, 565-569.

15. Kalabegishvili, T.; Tsibakhashvili, N.; Murusidze, I.; Pataraya, D.; Gurielidze, M.; Holman, H-Y. (2006) In: Modern Multidisciplinary Applied Microbiology Wiley-VCH 516-520.

16. Tsibakhashvili, N.; Mosulishvili, L.; Kirkesali, E.; Murusidze, I.; Frontasyeva, M. V.; Pavlov, S. S.; Zinicovscaia, I. I.; Bode, P.; van Meerten, Th. G. (2010) NAA for studying detoxification of Cr and Hg by *Arthrobacter globiformis* 151B. *J. Radioanal. Nucl. Chem.* 286, 533-537.

17. Salzman, G.; Holz, O. (2002) *The* Bacterial Cell Wall, fourth ed., Springer-Veringer, Berlin. Heidelberg, New York, pp. 211-217.

18. Belay, A.; Ota, Y.; Miyakawa, K.; Shimamatsu, H. (1993) Current knowledge on potential health benefits of *Spirulina.* J. Appl. Phycol. 5, 235-241.

19. Solisio, C.; Lodi, A.; Torre, P.; Converti, A.; Del Borghi, M. (2006) Copper removal by dry and re-hydrated biomass of *Spirulina platensis*. Bioresource Technol. 97, 1756–1760.

20. Doshi, H.; Ray, A.; Kothari, I. L. (2007) Bioremediation Potential of Live and Dead Spirulina: Spectroscopic, Kinetics and SEM Studies. Biotechnol. Bioeng. 96, 264-277.

21. Disyawongs, G. (2002) Accumulation of Copper, Mercury and Lead in *Spirulina Platensis* studied in Zarrouk's Medium. The Journal of KMITNB. 12, 4.

22. Monteiro, C. M.; Fonseca, S. C.; Castro, P. M. L.; Xavier Malcata, F. (2011) Toxicity of cadmium and zinc on two microalgae, Scenedesmus obliquus and Desmodesmus pleiomorphus, from Northern Portugal. Appl. Phycol. 23, 97-103.

25 DE ANI AI SECTORULUI DE GĂGĂUZOLOGIE

Dr. ***Liubov CIMPOIEŞ***
Dr. ***Diana NICOGLO***

25 YEARS OF THE GAGAUZIA SECTOR
In this article scientific activity of the Department of Gagauz ethnology (Institute of the cultural heritage of ASM is presented. This Department was created 25 years ago and is a unique scientific structure in the world, where problems, connected with culture and history of gagauzian are studied. During these years employees of the Department were published scientific works in the field of ethnology, folklore, linguistics, history of the gagauzians.

Cercetările autohtone în domeniul găgăuzologiei îşi au începutul în doua jumătate a anului 1946. Grație unei activități ştiințifico-organizatorice şi sociale fructuoase, desfăşurate de istoricul moldovean Ivan Meşceriuc, problema găgăuzologiei s-a constituit într-un domeniu ştiințific distinct, care ulterior îşi va găsi susținere în cadrul Academiei de Ştiințe a URSS şi Ivan Meşceriuc va deveni coordonatorul cercetărilor în domeniul găgăuzologiei în cadrul Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiințe a URSS.

Interesul sporit față de problema găgăuzilor a condiționat instituirea, la 1 septembrie 1959, în componența Institutului de Lingvistică şi Literatură al Filialei Moldoveneşti a Academiei de Ştiințe a URSS, a unui grup mobil bulgaro-găgăuz de cercetare complexă, în care au fost cooptați etnograful Maria Filimonova, filologii Boris Tucan şi Elena Colța. Conducerea grupului a fost încredințată aceluiaşi I. I. Meşceriuc.

Grupul şi-a concentrat atenția pe pregătirea pentru editare a unui dicționar găgăuz-rus-moldovenesc, necesar pentru cercetări etnografice (vestimentație, țesut, unelte agricole etc.) şi probleme istorice (a doua migrare a bulgarilor şi găgăuzilor în Basarabia, dezvoltarea social-economică a aşezărilor bulgaro-găgăuze în prima jumătate a secolului al XIX-lea etc.). În paralel, erau selectate informații istorice şi recente pentru realizarea hărții aşezărilor bulgaro-găgăuze din Bugeac. În mai 1961 însă, acest grup a fost desfiinţat şi, în consecință, cercetările ulterioare ale problemelor actuale ale găgăuzologiei, realizate de I. I. Meşceriuc şi noua generație de savanți, a avut un caracter privat.

Peste mai bine de un sfert de secol, abia în ianuarie 1987, în componența Secției de Etnografie şi Studiul Artelor a Academiei de Ştiințe a RSS Moldoveneşti a fost creat un grup complex de cercetare specializat în găgăuzologie, format din patru persoane: cercetătorii ştiințifici superiori Stepan Curoglo şi Maria Marunevici, ambii doctori în istorie, cercetătorul ştiințific al Institutului de Limbă şi Literatură Elena Colța şi cercetătorul ştiințific inferior al aceluiaşi institut Piotr Cebotari. Conducerea acestui grup era asigurată provizoriu de Maria Marunevici. Astfel, au fost puse bazele concentrării potențialului ştiințific din republică pentru organizarea cercetărilor privind problemele actuale ale găgăuzologiei.

Sectorul de Găgăuzologie al Academiei de Ştiințe a fost fondat la 20 iulie 1987, printr-o hotărâre a Guvernului Republicii Moldova, cu scopul de a satisface cât mai deplin necesitățile poporului găgăuz la capitolul ştiință, cultură şi educație.

Pe parcurs, componența sectorului a fost completată cu specialişti cu renume în materie de filologie, etnologie şi istorie a găgăuzilor: Gavril Gaidarji, doctor în filologie, conferențiar la Institutul Pedagogic de Stat „Alecu Russo" din Bălți; Nicolai Tufar, doctor în istorie, conferențiar la Institutul Politehnic din Chişinău; Maria Durbailo, Liubov Cimpoieş, Georghii Câşlalî.

În unitatea de cercetare ştiințifică, formată atunci, cercetătorii găgăuzi Stepan Curoglo, Maria Marunevici, Gavril Gaidarji, Elena Colța, Piotr Cebotari au venit cu un potențial ştiințific semnificativ acumulat pe parcursul anilor. Fuseseră deja susținute câteva teze de doctor în domeniul lingvisticii, istoriei şi etnografiei şi publicate monografiile: «Гагаузский синтаксис: Относительное и бессоюзное подчинение придаточных» (G. A. Gaidarji, 1973), «Гагаузский синтаксис: Придаточные предложения союзного подчинения» (G. A. Gaidarji, 1981), «Семейная обрядность гагаузов XIX − нач. XX в.» („Tradițiile familiare ale găgăuzilor în sec. al XIX-lea – înc. sec. XX", S. S. Curoglo, 1980), «Поселение, усадьба и жилище гагаузов Пруто-Днестровского междуречья» („Aşezarea, curtea cu anexele gospodăreşti şi locuința găgăuzilor în interfluviul Pruto-Nistrean", M. V. Marunevici, 1980), «Социалистические преобразования в быту и культуре гагаузского населения Молдавской ССР» („Transformările socialiste în cultura materială şi spirituală a găgăuzilor din RSSM", S. S. Curoglo, M. V. Marunevici, 1983). De asemenea, a văzut lumina tiparului „Dicționarul găgăuz-rus-moldovenesc" («Гагаузско-русско-молдавский словарь», 1973), cu un volum

de 11 500 cuvinte, alcătuit de Gavril Gaidarji, Elena Colța, Liudmila Pokrovskaia, Boris Tucan, sub redacția lui Nicolai Baskakov. Materialele elaborate de Elena Colța au fost incluse în „Atlasul dialectologic al limbilor turcice” («Диалектологический атлас тюркских языков»). Compartimentele privind limba găgăuză din „Atlasul lingvistic al Europei” («Лингвистический атлас Европы») au fost elaborate de Gavril Gaidarji și Elena Colța.

În primii ani de funcționare a sectorului au fost organizate câteva expediții de teren, semnificative pentru cercetarea complexă a culturii materiale și spirituale a găgăuzilor: în Regiunea Zaporojie din Ucraina (1987); în Republicile Autonome Kabardino-Balkaria și Osetia de Nord din Rusia (1988); în satele găgăuze din Basarabia (Republica Moldova și Regiunea Odesa a Ucrainei, 1990-1991); în fostele sate găgăuze din Regiunea Edirne (Turcia), în satele de pe țărmul bulgar al Mării Negre și Dobrogea românească (1993). Materialul acumulat în aceste expediții, descifrat, sistematizat și arhivat în arhiva Sectorului, a devenit unul fundamental pentru elaborarea viitoarelor studii atât pentru oamenii de știință din mediul academic, cât și pentru doctoranzii și colaboratorii Universității de Stat din Comrat.

În diferite perioade de timp, o contribuție inestimabilă la formarea și dezvoltarea găgăuzologiei au adus conducătorii Sectorului de Găgăuzologie: Maria Marunevici, Stepan Curoglo, Gavril Gaidarji, Ion Dron, Liubov Cimpoieș.

În primii ani de la proclamarea independenței Republicii Moldova, Sectorul de Găgăuzologie, fiind unica instituție găgăuză științifică și culturală din țara noastră, participă activ, prin colaboratorii săi Gavril Gaidarji, Elena Colța și Stepan Curoglo, la elaborarea actelor normative referitoare la limba găgăuză, la elaborarea și realizarea programului de trecere în 1995 a limbii găgăuze de la grafia chirilică la grafia latină, la elaborarea și adoptarea noilor reguli ortografice ale limbii găgăuze, la elaborarea manualelor școlare și pentru instituțiile superioare de învățământ.

Și astăzi Sectorul „Etnologia Găgăuzilor” din componența Institutului Patrimoniului Cultural rămâne a fi singura structură academică având ca scop realizarea cercetărilor fundamentale și aplicative în domeniul găgăuzologiei – unul dintre cele mai nevalorificate domenii ale turcologiei.

În perioada activității Sectorului, au fost editate mai multe lucrări fundamentale în etnologie și etnografie, folclor și lingvistică, istorie: monografii, dicționare, culegeri de articole și culegeri de materiale folclorice (peste 50 de lucrări), au fost publicate peste o mie de articole științifice și de popularizare a științei în țară și peste hotare. Colaboratorii Sectorului au participat la organizarea și desfășurarea a mai bine de 200 de foruri științifice naționale și internaționale; au fost organizatorii unor congrese și conferințe internaționale la care au participat reprezentanții a peste zece țări.

Potențialul științific al sectorului a crescut semnificativ, mai ales în ultimul deceniu. Colaboratorii și doctoranzii sectorului au susținut zece teze de doctor în științe, inclusiv două teze de doctor habilitat.

Pe parcursul celor 25 de ani, colaboratorii Sectorului „Etnologia Găgăuzilor” au întreprins cercetări pe următoarele direcții științifice:

1. Filologie și lingvistică (sintaxă, ortografie, lexicologie, terminologie): dr. în filologie Gavril Gaidarji; Elena Colța; dr. hab. Ion Dron; dr. în filologie Valentina Sâciova, Valentina Cotenco, Evdochia Soroceanu;
2. Cultura materială (locuința, vestimentația, alimentația, torsul, meșteșugurile și activitățile gospodărești): dr. în istorie Maria Marunevici și dr. în istorie Diana Nicoglo;
3. Cultura spirituală (tradițiile calendaristice și familiale): dr. în istorie Stepan Curoglo, dr. hab. în istorie Elizaveta Cvilincova, dr. în filologie Evdochia Suruceanu;
4. Folclor (eposul dastan, poveștile magice, baladele): dr. în filologie Liubov Cimpoieș, dr. în filologie Vitalii Sârf, Piotr Cebotari, Maria Durbailo, dr. hab. Elizaveta Cvilincova;
5. Probleme istorice și etnodemografice: dr. în istorie Stepan Curoglo, dr. în istorie Maria Marunevici, dr. în istorie Nicolai Tufar, dr. în istorie Nelia Ceaplâghina, dr. în istorie Olga Radova, Georghii Câșlalî.

Activitatea științifică fructuoasă a Sectorului este confirmată și de seria de monografii editate în ultimii ani de colaboratorii săi: Ion Dron (2001), Liubov Cimpoieș (1997); Olga Radova (2001); Elizaveta Cvilincova (2002, 2007, 2011); Diana Nicoglo (2004); Ivana Bancova (2004); Evdochia Soroceanu (2006).

În condițiile unei finanțări deficitare a multor direcții științifice de cercetare, în urma dificultăților cu care se confrunta editarea lucrărilor științifice, organizarea expedițiilor, stagiilor și deplasărilor, un grup de colaboratori din mediul academic (Liubov Cimpoieș, în calitate de fondator, și membrii consiliului Piotr Cebotari, Ivana Bancova, Diana Nicoglo) au instituit, în anul 2000, *Fondul de susținere și dezvoltare a științei și culturii găgăuzilor*

„Kainak”. Obiectivul lui fundamental a devenit publicarea lucrărilor ştiinţifice, acumulate în Sectorul de Găgăuzologie. În scurt timp, fondul „Kainak” a organizat, în colaborare cu AŞM, două conferinţe ştiinţifice internaţionale. Au fost implementate peste 20 de proiecte privind editarea publicaţiilor ştiinţifice acumulate, marea majoritate a proiectelor fiind realizate, au fost elaborate şi publicate 12 cărţi (inclusiv noul „Dicţionar găgăuz-rus-român”), zece cărţi având tangenţă nemijlocită cu temele de cercetare ale Sectorului.

Nivelul profesionist înalt al colaboratorilor academici este atestat şi prin faptul că în ultimul deceniu cercetătorii Sectorului sunt invitaţi constant ca membri ai Consiliilor ştiinţifice, ai Senatelor, fac parte din diferite comisii din cadrul Ministerului Educaţiei, ale Biroului Cercetărilor Interetnice şi din comisiile guvernamentale privind acreditarea instituţiilor superioare de învăţământ, sunt preşedinţi ai comisiilor de susţinere a examenelor de stat la universităţi, preşedinţi ai concursurilor naţionale, conducători ai tezelor de doctorat/masterat şi profesori universitari.

Realizările ştiinţifice ale colaboratorilor în domeniul găgăuzologiei au fost apreciate la înalta lor valoare, atât în Republica Moldova, cât şi peste hotarele ţării. Gavril Gaidarji în decembrie 1997 s-a învrednicit de titlul „Om emerit al ştiinţei din Republica Moldova” şi titlul onorific „Cetăţean al Găgăuziei nr. Unu”; numele său îl poartă Liceul Teoretic din Comrat.

Bustul savantului Maria Marunevici, politician şi unul dintre fondatorii Republicii Găgăuze, a fost instalat pe „Aleea Slavei” din Comrat. Stepan Curoglo a fost ales deputat în primul Parlament al Republicii Moldova. Meritele sale au fost apreciate cu medalia „Mihai Eminescu” şi „Ordinul de Onoare”.

Ion Dron a fost decorat cu medalia „Veteran al muncii”, diploma şi premiul Asociaţiei Bibliotecarilor din Moldova, iar în 1999 i s-a conferit titlul „Omul Anului”; a fost laureat al ziarelor şi revistelor „Ştiinţa” (1995), „Limba română” (1998), „Mesagerul” (1998), „Natura” (2000). Numele lui Ion Dron a fost inclus în ediţia enciclopedică „5000 de personalităţi ale lumii”, ediţia a VII-a, publicată în SUA în 1999.

Elena Colţa, în 1985, a fost decorată cu medalia „Veteran al muncii”. Liubov Cimpoieş a primit titlul onorific „Folcloristul anului în lumea turanică” (2003, Ankara), pentru contribuţia adusă la folclorul şi cultura turanică, a obţinut Premiul Internaţional pentru aportul în dezvoltarea folclorului, literaturii populare a găgăuzilor şi contribuţia adusă la activitatea organizaţiei „KIBATEK” („Organizaţia internaţională privind literatura turanică din Cipru, Balcani, Eurasia şi Turcia”).

Pentru contribuţia ştiinţifică deosebită în dezvoltarea limbii, culturii şi istoriei poporului găgăuz Evdochia Soroceanu, Liubov Cimpoieş, Vitalie Sârf şi Elizaveta Cvilincova au fost decoraţi cu medalia „20 de ani ai Găgăuziei”. Diplome de onoare ale Academiei de Ştiinţe a Moldovei „Pentru promovarea rezultatelor cercetării pe arena internaţională şi în legătură cu sărbătorirea Zilei Mondiale a Ştiinţei” au primit Liubov Cimpoieş şi Elizaveta Cvilincova.

Colaborarea cercetătorilor Sectorului cu centrele ştiinţifice şi de cercetare din alte ţări, precum Rusia, Ucraina, Azerbaidjan, România, Bulgaria, Turcia, Germania, Norvegia, Canada, Polonia şi Franţa, este de lungă durată şi foarte eficientă. Mai cu seamă în domeniul cercetărilor complexe pe problemele găgăuzologiei, dar şi în cel al cercetărilor de teren, direcţionate pe studiul regiunilor istorico-etnografice ale spaţiului balcano-dunărean sau carpato-balcanic.

Astfel, colaboratorii sectorului au prezentat comunicări la o serie de simpozioane moldo-ruse, iniţiate de Mihail N. Guboglo, doctor în istorie, profesor, conducătorul Centrului de studii al relaţiilor interetnice al Institutului de Etnologie şi Antropologie al Academiei de Ştiinţe a Rusiei, şi desfăşurate în parteneriat cu Institutul Patrimoniului Cultural al AŞM şi Universitatea de Stat din Comrat, dedicate, cu precădere, istoriei, mentalităţii, culturii materiale şi spirituale a găgăuzilor. Peste 40 de articole sunt publicate în serialul «Курсом развивающейся Молдовы» (în zece volume). O realizare de proporţii este şi proiectul Fondului Ştiinţific Umanitar al Rusiei „Găgăuzii: istoria în cultură şi cultura în istorie”, în care au fost implicaţi toţi colaboratorii sectorului. Ei sunt şi autorii numeroaselor compartimente ale monografiei colective „Găgăuzii” («Гагаузы») publicată recent la Moscova graţie redactorului principal Mihail Guboglo.

Colaboratorii sectorului cooperează cu diferite organizaţii internaţionale. Astfel, Liubov Cimpoieş este reprezentanta Republicii Moldova în organizaţia internaţională „KİBATEK” („Organizaţia literară din Cipru, Eurasia, Turcia şi ţările balcanice”), reprezentant permanent al delegaţiei găgăuze la „Congresul solidarităţii şi prieteniei femeilor din lumea turcă”, membră a colegiului de redacţie al revistelor ştiinţifice şi al almanahurilor literare „Mıllı folkloru” (Ankara, Turcia), „Turnelar” (Cipru), «Вестник Тюркского мира» (Mahacikala, Daghestan, Rusia),

„Günsel sanaat” (Alanya, Turcia). Evdochia Soroceanu este reprezentantul permanent al Republicii Moldova în „Uniunea femeilor turce din țările balcanice” („Balkan Türk Kadınlar Birliği”).

Actualmente, colaboratorii Sectorului „Etnologia găgăuzilor” investighează o temă integrală – „Găgăuzii în spațiul etnocultural al Republicii Moldova”, care presupune un spectru larg de cercetări în domeniul culturii tradițional-materiale a comunității etnice a găgăuzilor. Aceste cercetări vor permite elucidarea sistemului de valori tradiționale ale poporului găgăuz, specificarea factorilor de consolidare în spațiul etnocultural moldovenesc şi a rezultatelor interacțiunilor interetnice.

În anul curent, cu ocazia aniversării unui pătrar de veac de la reinstituționalizarea găgăuzologiei la Academia de Științe a Moldovei, au fost planificate mai multe acțiuni ştiințifice prilejuite de eveniment. Primul dintre acestea a fost cel de-*al VIII-lea Simpozion de heraldică*, dedicat simbolurilor găgăuzilor şi organizat în ziua de 5 aprilie 2012 în Sala mică a AŞM de Institutul Patrimoniului Cultural în colaborare cu Societatea de Genealogie, Heraldică şi Arhivistică „Paul Gore” şi Comitetul Executiv al UTA Găgăuzia. Urmează alte manifestări la Chişinău şi Comrat în iulie, septembrie şi octombrie.

Nicolae Coțofan. *Farfurii decorative,* în cadrul studioului personal al maestrului

SIMBOLURI HERALDICE ACADEMICE NOI (IV)[1]

Dr. ***Silviu ANDRIEŞ-TABAC***

THE NEW ACADEMICAL HERALDIC SYMBOLS (IV)

The process of elaboration of the coats of arms and flags of academic institutes is continuing. The Institute of Education Sciences has approved his symbols in 2011. The new symbols of the Institute created by the author and painter Iurie Caminschi is settled in a spirit of the university heraldry, as well as new symbols of other two universities from the system of the Academy of Sciences, which were also designed by the same author and artist as State University of Moldova (2006) and State Pedagogical University „Ion Creangă" from Chişinău (2010).

Aprobarea stemei şi drapelului Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei la sfârşitul anului 2011 a prilejuit o nouă fasciculă a serialului nostru heraldic. Cu această ocazie, prezentăm şi simbolurile a două dintre cele mai importante universităţi din ţara noastră – Universitatea de Stat din Moldova şi Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă" din Chişinău – ambele subordonate ştiinţific sistemului Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Deşi stemele şi drapelele lor sunt mai vechi ca oficializare, ele nu au fost publicate în studiile noastre precedente destinate heraldicii corporative academice şi universitare, fapt care, alături de interesul mediilor academice, a determinat recuperarea istoriografică.

I. Stema şi drapelul Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei

Simbolurile Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei, la iniţiativa directorului Lilia Pogolşa, au fost elaborate de autorul acestui articol şi desenate de pictorul Iurie Caminschi. Aprobarea lor s-a făcut la Consiliul Ştiinţifico-didactic al Institutului din 25 octombrie 2011 (proces-verbal nr. 15) şi la Comisia Naţională de Heraldică a Republicii Moldova în şedinţa din 31 octombrie 2011 (proces-verbal nr. 85-IV).

Stema reprezintă: *pe albastru-azur, două mâini de argint, ieşind din colţul senestru superior şi din colţul dextru inferior ale scutului şi transmiţând una alteia o carte de aur, totul flancat de un soare-răsare şi un soare-apune, ambii de asemenea de aur; scutul timbrat de un beret universitar negru, cu ciucure de aur; deviza, cu litere negre pe o panglică de aur: „Sciencia et educatio nobilitant" („Ştiinţa şi educaţia înnobilează")* (fig. 1).

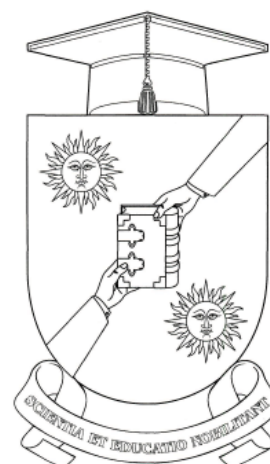

Fig.1. Stema Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei

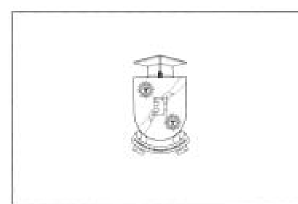

Fig.2. Drapelul Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei

Drapelul reprezintă *o pânză dreptunghiulară (2:3), albă, având în centru stema Institutului* (fig. 2).

Explicaţia mobilelor este următoarea.

Stema Institutului de Ştiinţe ale Educaţiei a fost concepută în conformitate cu normele formale stabilite pentru blazoanele universitare din Republica Moldova[2]. Acest lucru se referă atât la forma scutului heraldic (rectangular cu vârful rotunjit), cât şi la decorurile exterioare ale scutului (beretul universitar, panglica cu deviză).

În acelaşi timp, culoarea albastru-azur a câmpului scutului stemei a fost aleasă pentru a marca apartenenţa Institutului la sistemul de instituţii ale Academiei de Ştiinţe a Moldovei. Astfel, *culoarea albastră* a scutului are aceeaşi semnificaţie ca şi în simbolurile Academiei de Ştiinţe a Moldovei şi ale altor institute[3].

[1] (I), în *„Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi artă"*, 2008, nr. 3 (10), p. 111-113; (II), în *ibidem*, 2009, nr. 1 (12), p. 110-112; (III), în *ibidem*, 2009, nr. 4 (15), p. 135-136.

[2] Vezi: Silviu Andrieş-Tabac, *Heraldica universitară în Republica Moldova*, în *„Arta-2003"*, Chişinău, 2003, p. 69-76: 8 fig.

[3] Silviu Andrieş-Tabac, *Simbolurile oficiale ale Academiei de Ştiinţe a Moldovei*, în *„Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi arta"*, 2006, nr. 2 (3), ediţie aniversativă „AŞM la 60 de ani", p. 6-13: 11 fig.; Idem, *Un nou pas în promovarea heraldicii academice: simbolurile Institutului Patrimoniului Cultural*, în *„Akademos. Revistă de ştiinţă, inovare, cultură şi arta"*, 2008, nr. 1-2 (9), p. 108-109: 2 fig.

Prima mobilă heraldică ca importanță în acest blazon este *cartea*. În general, cartea este un simbol universal al ştiinței şi înțelepciunii şi însemnul tradițional al majorității stemelor instituțiilor legate de învățământ. În acelaşi timp, ridicată la un alt nivel al înțelegerii, cartea reprezintă un simbol al universului însuşi – simbol cuprinzând totalitatea legilor şi tainelor divine care nu sunt dezvăluite decât celor inițiați[4]. În heraldică cartea poate fi reprezentată în două forme: închisă sau deschisă[5]. *Cartea închisă* este un simbol mai vechi şi are o reprezentare tradițională, inversată față de obişnuința omului european contemporan, cu o vădită aluzie la Biblie – Cartea Cărților. O carte închisă semnifică materia virgină şi plină de taină; odată *deschisă* ea îşi lasă înțeles conținutul celui inițiat şi semnifică materia fecundată[6]. Astfel, cartea închisă plină de înțelepciune reprezintă tentația cunoaşterii şi este aici simbolul direct al forurilor de inițiere în ştiințe.

Cele *două mâini de argint transmițând una alteia cartea de aur* simbolizează transmiterea cunoştințelor, deprinderilor, principiilor educaționale de la o generație la alta şi marchează legătura dintre profesor şi elev în cel mai larg sens al celor două noțiuni.

Cei doi sori flancând mâinile cu cartea – *un soare-răsare* (fr. *soleil levant*) şi *un soare-apune* (fr. *soleil couchant*) – exprimă ideea continuității instruirii şi educației: de dis-de-dimineață până seara târziu, din an în an, de la naşterea vieții umane până la stingerea ei, din generație în generație. *Aurul* este smaltul heraldic normal al acestui astru şi simbolizează lumina naturală, lumina divină, dar şi lumina minții.

Scutul este timbrat de un *beret universitar*, numit şi tocă, – unul din cele patru (alături de catedră, cartea deschisă şi inelul de aur) însemne ale funcției de profesor în evul mediu[7], astăzi utilizat numai în cadrul unor ceremonii universitare oficiale, atât de profesori, cât şi de studenți. De obicei, beretul pentru universitari era *de culoare neagră*[8], culoare păstrată şi în această stemă. *Ciucurele de aur* al beretului simbolizează poziția superioară a Institutului de Ştiințe ale Educației în ierarhia instituțiilor legate de învățământ din Republica Moldova.

Deviza „Sciencia et educatio nobilitant" („Ştiința şi educația înnobilează") a fost aleasă de colaboratorii institutului-înşişi şi exprimă crezul colectivului.

Drapelul a fost elaborat în baza stemei, în formula tradițională pentru stindardele instituțiilor de învățământ şi academice din Republica Moldova. Albul pânzei prinse de hampă simbolizează inocența, curățenia intențiilor, înțelepciunea, dar şi albul filei de hârtie pe care se fixează cunoştințele pentru a fi perpetuate.

II. Stema şi drapelul Universității de Stat din Moldova

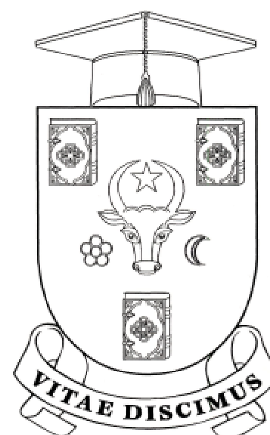

Fig. 3. Stema Universității de Stat din Moldova

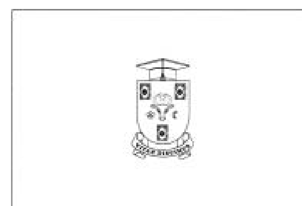

Fig. 4. Drapelul Universității de Stat din Moldova

Simbolurile Universității de Stat din Moldova au fost elaborate la inițiativa rectorului Gheorghe Rusnac şi a prorectorului Petru Gaugaş, de subsemnatul, şi desenate de pictorul Iurie Caminschi. Aprobarea lor s-a făcut la Senatul Universității din 12 septembrie 2006 (proces-verbal nr. 1) şi la Comisia Națională de Heraldică a Republicii Moldova în şedința din 21 septembrie 2006 (proces-verbal nr. 138-III).

Stema reprezintă: *pe verde, un cap de bour de aur, având între coarne o stea cu cinci raze de acelaşi metal, flancat la dextra de o roză heraldică, iar la senestra de o semilună conturnată, ambele de argint, şi însoțit de trei cărți, de asemenea de argint;*

[4] Jean Chevalier, Alain Geerbrant, *Dicționar de simboluri. Mituri, vise, obiceiuri, gesturi, forme, figuri, culori, numere*, Bucureşti, *Editura Artemis*, 1995, vol. 1, p. 254.

[5] Ottfried Neubecker, *Le grand livre de l'Héraldique. L'histoire, l'art et la science du blason*, Paris, édition *Bordas*, 1995, p. 240-241.

[6] Jean Chevalier, Alain Geerbrant, *op. cit.*, vol. 1, p. 254-255.

[7] Jacques Le Goff, *Intelectualii în Evul mediu*, Bucureşti, *Meridiane*, 1994, p. 94.

[8] Герман Вейс, *История цивилизации. Новое время. XIV-XIX вв.*, том. III, Москва, *Ексмо-Пресс*, 1998, c. 103.

scutul timbrat de un beret universitar negru, cu ciucure de aur; deviza, cu litere negre pe o panglică de aur: „Vitae discimus" („Pentru viaţă învăţăm") (fig. 3).

Drapelul reprezintă *o pânză dreptunghiulară (2:3), albă, având în centru stema Universităţii* (fig. 4).

Explicaţia mobilelor este următoarea.

Culoarea verde a câmpului scutului este culoarea distinctivă corporativă a Universităţii de Stat din Moldova, care a fost aprobată ca atare prin decizia Senatului USM din 29 iunie 2004 (proces-verbal nr. 13). În heraldică verdele este culoarea destinului şi speranţei, a naturii şi sănătăţii, a prospeţimii şi tinereţii, a frumuseţii şi bucuriei. Dintre planete, verdele heraldic se asociază cu Venus, iar dintre pietrele preţioase, cu smaraldul[9].

Capul de bour, având între coarne o stea cu cinci raze şi flancat de roză semilună, reprezintă stema istorică a Ţării Moldovei, care se regăseşte şi în stema actuală a Republicii Moldova. Acest blazon vechi încorporat în stema USM marchează trei stări ale instituţiei: a) USM este o instituţie universitară *din Moldova*; b) USM este o instituţie universitară *de stat*; c) USM este o instituţie universitară *de nivel naţional*. În acelaşi timp, capul de bour de aur, plasat în câmp verde face aluzie la culorile casei Muşatinilor, cunoscute cel puţin din timpul lui Ştefan cel Mare[10].

Cel de-al doilea element ca importanţă al stemei se compune din *trei cărţi* care însoţesc stema moldovenească. Trecând peste semnificaţia generală a cărţii deja explicată mai sus, vom remarca faptul că triplarea emblemei cărţii în această stemă se referă la faptul că USM pregăteşte specialişti în trei domenii mari: ştiinţe umanistice, ştiinţe ale naturii şi ştiinţe exacte[11].

Stema a fost elaborată în conformitate cu normele stabilite pentru blazoanele universitare din Republica Moldova[12]. Acest lucru se referă atât la forma scutului heraldic cât şi la decorurile exterioare ale lui.

Deviza „Vitae discimus" („Pentru viaţă învăţăm") exprimă crezul corpului profesoral şi al absolvenţilor USM.

Drapelul a fost elaborat în baza stemei.

[9] Ottfried Neubecker, *op. cit*, p. 86.

[10] Dan Cernovodeanu, *Evoluţia armeriilor Ţărilor Române de la apariţia lor şi până în zilele noastre (sec. XIII-XX)*, Brăila, *Muzeul Brăilei, Editura Istros*, 2005, p. 139-142.

[11] Valeriu Cozma, *Istoria Universităţii de Stat din Moldova (1946-1996)*, Chişinău, 1996, p. 9.

[12] Vezi: Silviu Andrieş-Tabac, *Heraldica universitară în Republica Moldova*…

III. Stema şi drapelul Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chişinău

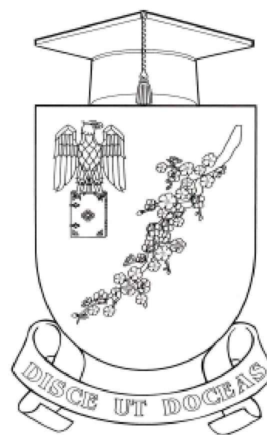

Fig. 5. Stema Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chişinău;

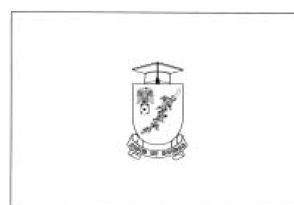

Fig. 6. Drapelul Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chişinău

Cu toate că au existat tentative mai vechi de elaborare a simbolurilor Universităţii Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chişinău, cristalizarea acestora s-a produs abia în 2010, la iniţiativa actualului rector Nicolae Chicuş, pe atunci decan al Facultăţii de Istorie, care a fost sprijinit în această activitate de istoricul Aurel Tverdohleb. Stema şi drapelul universităţii au fost elaborate de autorul acestui articol şi desenate de pictorul Iurie Caminschi. Aprobarea lor s-a făcut la Senatul Universităţii din 23 iunie 2011 (proces-verbal nr. 11) şi la Comisia Naţională de Heraldică a Republicii Moldova în şedinţa din 11 noiembrie 2010 (proces-verbal nr. 69-IV).

Stema reprezintă: *pe albastru, o creangă bătrână de măr aşezată în bară, cu vârful în jos, de aur, înflorită de argint şi însoţită în câmpul liber de o acvilă conturnată de aur stând pe o carte de argint; scutul timbrat de un beret universitar negru, cu ciucure de aur; deviza, cu litere negre pe o panglică de aur: „Disce ut doceas" („Învaţă pentru ca să-i înveţi pe alţii")* (fig. 5).

Drapelul reprezintă *o pânză dreptunghiulară (2:3), albă, având în centru stema Universităţii* (fig. 6).

Explicaţia mobilelor este următoarea.

Culoarea albastră a câmpului scutului stemei

a fost aleasă de Universitate pentru semnificațiile obişnuite ale albastrului de smalt heraldic al perseverenței şi fidelității, de culoare identitară a Europei şi a civilizației europene, astfel exprimându-se ataşamentul față de valorile occidentale[13]. Este de remarcat şi imaginea romantică a albastrului ca o culoare a infinitului, a aspirațiilor înalte şi a viselor. Dintre planete, azurul heraldic se asociază cu Jupiter, iar dintre pietrele prețioase, cu safirul[14].

Prima mobilă heraldică ca importanță în acest blazon este *creanga înflorită de măr*. Alegerea acestei embleme se datorează câtorva considerente.

În primul rând, creanga apare ca armă grăitoare, cu referință directă la numele patronului spiritual al Universității – clasicul literaturii române Ion Creangă. Se ştie că acesta nu a avut o stemă de familie sau personală cunoscută, încât apelarea retroactivă la cel mai simplu şi universal procedeu heraldic de simbolizare – procedeul armelor grăitoare – apare ca o soluție simplă, fără pretenții şi extrem de individualizatoare.

În al doilea rând, prezența crengii de măr se datorează faptului că mărul este copacul care rodeşte fructul cunoaşterii binelui şi răului[15]. În tradiția folclorică românească mărul apare ca arborele biblic al vieții (substitut biblic al bradului), arborele paradisului, căruia i se datorează atât pedeapsa pentru încălcarea interdicției divine, cât şi recompensa divină, căci sub umbra mărului stă masa întinsă cu bunătățile raiului şi la umbra lui se văd stând la masă Dumnezeu cu sfinții atunci când se deschid cerurile[16].

În fine, cel de-al treilea motiv pentru desemnarea ramurii de măr ca emblemă este semnificația mitologică a mărului ca fruct al tinereții şi întineririi, al prospețimii şi reînnoirii, al regenerării vieții, în mai multe mitologii[17], inclusiv cea românească.

Aceloraşi trei considerente li se datorează chipul şi cromatica crengii de măr. Aceasta apare de aur pentru că este o părticică din mărul cu mere de aur din Rai. Aurul este de asemenea un simbol heraldic al vechimii şi nobleței, semnificație accentuată prin bătrânețea ramurii, cu aluzie la vechimea, valoarea şi prestigiul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă" din Chişinău. În acelaşi timp, această ramură bătrână înfloreşte copios, în semn că este încă în stare să rodească, şi aceste flori sunt de argint (albe), deoarece argintul (albul) heraldic este culoarea inocenței, curățeniei, înțelepciunii. Astfel, bătrânul trunchi al mărului de aur constituit din corpul profesoral dă roadă unor flori de argint – studenți şi viitori pedagogi – cu inima şi gândurile curate, care îşi vor împărtăşi înțelepciunea lor elevilor din şcoli. În acest context cromatic, ca o întărire a bunei alegeri a smalturilor heraldice, poate fi citat şi un colind popular referitor la mărul din Rai: „un boier bătrân (...)/ ce-mi are locuț bun în Rai,/ unde-s mese-ntinse/ şi făclii aprinse./ Jur-prejur de mese,/ scaune girese;/ din mijloc de mese,/ măru-i mărgărit,/ măru-i înflorit,/ florile-s de-argint,/ merele-s de aur"[18]. În sfârşit, pentru a încheia subiectul cromatic, merită a fi citat versul „flori dalbe de măr", atât de frecvent în colindul popular.

Cea de-a doua emblemă ca importanță în această stemă este *cartea*, cu semnificațiile cunoscute. Cartea este de argint din acelaşi motiv al dorinței de a marca inocența cititorului ei, curățenia intențiilor lui, dar şi a intențiilor autorului, înțelepciunea intrinsecă.

Cea de-a treia mobilă distinctă a blazonului universitar este *acvila de aur*. Apare în poziție heraldizată şi smaltată de aur deoarece este preluată din stema în vigoare a municipiului Chişinău[19] şi semnifică faptul că Universitatea „Ion Creangă" se află în acest oraş. Acvila este conturnată în semn de curtoazie față de creanga de măr spre care îşi îndreaptă privirea. Ea stă pe carte ca pe un soclu, parcă stăpânind-o, parcă fiind înălțată de carte.

Beretul universitar negru cu ciucure de aur are acelaşi rol ca şi în stema precedentă.

Deviza „Disce ut doceas" („Învață pentru ca să-i înveți pe alții") a fost aleasă de universitarii-înşişi şi exprimă crezul corpului profesoral, al studenților şi al absolvenților Universității. Este un dicton celebru din latina medievală[20].

Drapelul a fost elaborat în baza stemei, în formula tradițională pentru stindardele universitare din Republica Moldova.

13 Michel Pastoureau, *Dictionnaire des couleurs de notre temps. Symbolique et société*, Paris, *Édition Bonneton*, 1992, p. 31-33; Idem, *Albastru. Istoria unei culori*, traducere din franceză de Em. Galaicu-Păun, Chişinău, *Cartier*, 2006, 232 p., (Colecția „*Cartier istoric*").

14 Ottfried Neubecker, *op. cit.*, p. 86.

15 Jean Chevalier, Alain Geerbrant, *op. cit.*, vol. 2, p. 283.

16 Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, Bucureşti, *Editura Academiei RSR*, 1987, p. 485, 487.

17 Jean Chevalier, Alain Geerbrant, *op. cit.*, vol. 2, p. 284.

18 Colind cules de Sabin Drăgoi, citat după: Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 366.

19 Silviu Andrieş-Tabac, *Heraldica Chişinăului: trecut şi viitor*, în „*Pergament. Anuarul arhivelor Republicii Moldova*", I (1998), Chişinău, 1999, p. 109-126: il.; Idem, *Simbolurile Chişinăului*, în „*Cugetul*", Chişinău, 2000, nr. 3, p. 8-22+9 fig. col. pe coperta 2; Idem, *Simbolurile municipiului Chişinău*, în „*Limba Română*", Chişinău, 2003, nr. 4-5, aprilie-mai, p. 33-38.

20 Eugen Munteanu, Lucia-Gabriela Munteanu, *Aeterna Latinitas. Mică enciclopedie a gândirii europene în expresie latină*, Iaşi, *Polirom*, 1996, p. 71.

GRIGORE VIERU, POETUL *DIMINEŢII* şi *AL BUCURIEI SOLARE*

Florentina Narcisa BOLDEANU
doctorandă, România

GRIGORE VIERU: THE POET OF THE MORNING AND THE SOLAR JOY

Born and raised in the cradle of nature and being permanentely connected to the mysteries of the cosmic universe, Grigore Vieru has always been aware of the fact that he was the legitimate son of the vegetable nature. This is one of the reasons his poetry is chromathically embelished by floral symbols, found especially in the folklore. This archaic style has its roots in the moments of celebration from his mother's clay house, when the walls of the chambers were dressed in all kind of fabrics, like grooms. These elements are found in Eminescu's maturity poetry as well, except the fact that the star and other cosmic elements seem to be „woven" in the sky, illustrating the cosmic connection between the two poles of the Universe, earth and heaven, human and divine. On the other hands, as the hermeneutic from Husi observed, the poet identifies the communication and his mother's eternal life in the vegetable nature: " The vegetable nature, according to Vieru is the real sublimation of his dead mother, brought to a new life because she is immortal and continues to live in the home, green grass or flowers ".

Până în prezent, în Republica Moldova şi România, au fost editate peste douăzeci de studii monografice dezbătând cele mai diverse aspecte ale operei lui Grigore Vieru (1935-2009), poetul cel mai îndrăgit al românilor de pretutindeni... Fapt unic, care vorbeşte în mod elocvent despre popularitatea fără seamăn a poeziei lui orfeice şi mesianice. Au semnat critici şi istorici literari cu nume, distinşi publicişti şi lingvişti, poeţi şi preoţi de seamă, cărturari şi îndrăgostiţi ai verbului vierean plin de vrajă. *Duminica mare a lui Grigore Vieru* [1] a criticului şi istoricului literar Theodor Codreanu din Huşi (România) se numără printre cele mai reprezentative şi incitante lucrări care propun cititorului o imagine critică asupra poetului basarabean pe cât de multiaspectuală, pe atât şi de substanţializată. Autorul surprinde şi sistematizează diferite atitudini critice cu privire la opera lui Vieru, operând cu categorii ontologice şi estetice largi. Încercările sale hermeneutice îl apropie de estetica şi aparatul critic al lui Mihail Dolgan, dar şi de cele ale lui Mihai Cimpoi. De fapt, prin aceşti doi mari cărturari ai Basarabiei, Theodor Codreanu aprofundează, în primă fază, opera lui Vieru, ca apoi, să intuiască momente inedite, originale în demersu-i critic atractiv.

Savant de mare probitate profesională, Theodor Codreanu, are mai întâi grijă să treacă în revistă principalele opinii care au fost lansate anterior, inclusiv *consacrarea unională.* Scriitori, traducători şi critici din republicile ex-sovietice au observat cu toţii, în primul rând, naturaleţea, spontaneitatea, conştiinţa artistică şi ontologică (deosebită) a lui Grigore Vieru, motiv pentru care, în republicile lor, l-au tradus, l-au comentat sau chiar l-au introdus în manualele şcolare, în cărţile pentru copii. Temele majore ale liricii sale ajung astfel să fie cunoscute de marii critici din URSS. De exemplu, criticul rus Iurii Surovţev, remarcând motivele poetice ale lui Vieru, scria în ziarului oficios „Pravda": „Gr. Vieru are darul de a ridica plasticitatea versurilor sale până la monumentalitate, de a ne comunica – cu desăvârşire real, concret, vizibil şi auditiv – măreţia a ceea ce este necesar omului. Pacea. Munca. Iubirea. Şi ca o întruchipare a tuturor acestora – Mama. Mama-Patrie şi mama ta, despre care poetul a scris cutremurătorul său *Reazem* [2]. În timp ce Guram Asatiani, într-o carte scrisă în 1981, a fost atras de obsesia poetului moldovean faţă de problema recuperării limbii strămoşeşti: „La Vieru, care tinde să pătrundă în cele mai complexe alternative ale contemporaneităţii, am găsit răspuns la problema limbii care-i frământă acum pe literaţii sovietici: poetul trebuie să aibă senzaţia forţei primordiale a cuvântului faţă de materialul verbal" [3, p. 35].

O deosebită atenţie acordă autorul monografiei criticii autohtone din Republica Moldova, realizată de „vierologii" Mihai Cimpoi şi Mihail Dolgan. În micromonografaia de debut „Mirajul copilăriei" (1963), Mihai Cimpoi, observă Theodor Codreanu, surprinde puterea lui Grigore Vieru de a converti audibilul în vizual, adică temporalul în spaţial, fără a cădea în pitorescul acuarelei; la poetul basarabean tema copilăriei se întregeşte cu o aură erotică, din care nu lipsesc suferinţele aspre, anumite drame ale pământului roditor: „Majoritatea versurilor lui Vieru au caracter de împărtăşire cu misterele pământului şi ale universului, unele sunt cântece de lume sau ceremoniale care relevă o comunicare erotică cu tot ce ne înconjoară, o cucernică înfiorare în faţa fenomenelor, de unde şi aerul de ritual, de baladă sau de legendă" [4].

Vorbind despre realizările exegetului Mihail Dolgan cu privire la interpretarea operei vierene, Theodor Codreanu accentuează ideea prezenţei unui critic original, care se preocupă nu doar de temele

convenţionale arhicunoscute printre care: (anti)războiul, idealurile umaniste, poezia pentru copii, considerate la modă de critica literară, ci şi de teme „cu adevărat reprezentative ca imaginea *mamei*, drama Basarabiei ş.a., dar cred că studiul cel mai important al lui Mihail Dolgan despre poet este *Dialogismul discursului liric al lui Grigore Vieru*, publicat în volumul *Literatura română postbelică* (1998). Într-adevăr, poezia lui Grigore Vieru este *colocvială*, iar nu monologală, ca în cazul majorităţii liricilor. S-ar putea să fie particularitatea cea mai pregnantă a tipului de modernitate cultivat de Vieru" (monografia recenzată, p. 66). Tot la M. Dolgan, Theodor Codreanu găseşte inedită comparaţia „frapantă" pe care o face cu poetul francez Alain Bosquet: „Poema din 1984 a lui Alain Bosquet *Unde e pâinea?* seamănă izbitor cu celebrul *Formular* vierean. Mihail Dolgan crede că e vorba de vădite influenţe tacite. Se ştie că poezia *Formular* a avut ecou, la vremea ei, în Franţa, Finlanda, Bulgaria, Germania, Rusia şi în republicile ex-sovietice. Mai mult, Alain Bosquet a tradus din poezia românească în franceză, dar şi din poezia din fostele republici sovietice, cunoscând lirica lui Grigore Vieru"[op. cit. p. 68].

Theodor Codreanu observă că în România intervenţiile critice, reacţiile sunt mult mai puţine decât în Republica Moldova şi, de cele mai multe ori, rostite în *funcţie de tabără,* dar acest fapt este pus sub aspectul că autorul basarabean este „gustat" de publicul larg, exceptând câteva situaţii de altă natură, apărute abia după 1989. Cert este că odată ce poetul şi-a atins visul, acela de a călca pe pământ românesc, au şi apărut primele reacţii critice acuzatoare. Relevante sunt cele publicate în reviste, antologii, monografii sau dicţionare semnate de Nichita Stănescu, Marin Sorescu, Eugen Simion, Nicolae Manolescu, Alex Ştefănescu, Adrian Păunescu, Victor Crăciun, Edgar Papu, Ion Rotaru, Stelian Gruia, Fănuş Băileşteanu, Virgil Nistru Ţigănuş etc.

Un aspect care ne atrage atenţia sunt cele *Zece argumente pentru intrarea în „canonul literar"*, în care autorul monografiei insistă argumentat asupra faptului că specialiştii, cititorii în genere trebuie să-l considere pe poetul basarabean ca făcând parte din *adevărata istorie* a literaturii române. Desigur, tonul este unul polemic, materialul fiind redactat imediat după trecerea poetului în nefiinţă. Practic, criticul cere *canonizarea literară* a poetului basarabean, chiar dacă recunoaşte că acesta nu este, în spaţiul românesc, o personalitate de talia lui Eminescu: „Această recunoaştere, imediat după moarte, poate să însemne intrarea în canonul literar în împrejurări singulare, dar, poate fi şi un dezavantaj, depistabil ceva mai târziu. În orice caz, Vieru a fost *canonizat*, înaintea criticilor, de către popor, prin participarea naţională la înmormântare, încât se poate spune, vorba cronicarului, că *l-a îngropat ţara*"[op. cit., p. 121]. Reproducem aici şi cel deal şaselea argument, în care Th. Codreanu, pe linia inaugurată de M. Dolgan, vorbeşte despre *conştiinţa estetică a Cărţii* poetului basarabean: „Simţul canonic al lui Grigore Vieru, ca supremă conştiinţă estetică, s-a reflectat în uriaşa trudă a Cărţii. Ştia că un mare poet nu poate să scrie decât o singură Carte, la care el a trudit întreaga viaţă: *o singură carte, dar arată adânc şi semănată bine*, cum zice într-o mărturie. Această atitudine contrazice părerea unora că estetica lui Vieru este una tradiţionalistă, *anacronică*. Conştiinţa estetică a Cărţii este una modernă, de care a fost obsedat unul dintre marii întemeietori ai modernităţii, Mallarmé. Numai Eminescu, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a mai avut această exigenţă pe care a împins-o până la ultimele consecinţe ale perfecţiunii estetice. Vieru a fost veşnic nemulţumit de forma poemelor sale, lucrând multe variante, grijă pe care el a extins-o şi asupra articolelor"[op. cit., p. 124].

Grigore Vieru nu a fost doar poet al cetăţii, aşa cum adesea a fost supranumit, ci, mai mult, a ieşit în cetate *luptând* pentru cauzele sale spirituale şi ale familiei extinse – naţiunea. În acest sens, Nicolae Dabija aprecia că poetul s-a identificat nu doar cu *sine*, ci cu *fiinţa colectivă*, fiind astfel mai mult decât un poet, fiind *un destin*. Destinul tragic al naţiunii este, în fond, destinul poetului. Suferinţele mamei sunt suferinţele patriei, şi invers. Conştiinţa civică a poetului porneşte din satul natal, din casa de lut a mamei când, copil fiind, poetul descoperă *o limbă asemănătoare* rostită de ţăranii ce trudeau dealurile satului Miorcani, situat pe partea dreaptă a Prutului. Batjocorirea familiei sale prin confiscarea pământului, batjocorirea bisericii prin transformarea lăcaşului în magazie militară, precum şi batjocorirea şcolilor prin înlocuirea abecedarelor şi a învăţătorilor, starea constantă de război, toate construiesc drama poetului, drama întregii Basarabiei, pe care, cu măiestrie, Gr. Vieru a conturat-o cu lacrimi în vers: „Întreaga fiinţă basarabeană, batjocorită şi umilită timp de două veacuri de către stăpânele purtătoare de cnut, s-a aciuat răbdătoare în firea acestui bărbat şi, deodată, s-a produs acea *ieşire-din-ascundere* pe care grecii de felul lui Platon o numeau *alétheia.* A ieşit din ascundere, prin Grigore Vieru, *inconştientul colectiv*, cum îl numea C. G. Jung, iar meritul de căpătâi al basarabeanului e că s-a lăsat invadat, *personant* (cum ar zice Blaga) de acesta şi, astfel, poetul a fost hărăzit să devină *reprezentativ* nu pentru o modă, nu pentru cine ştie ce experimente poe-

tice, nu pentru jonglerii de vorbe, ci pentru destinul neamului românesc"[op. cit., p. 140].

Relevante, din punct de vedere critic, sunt situațiile comparative pe care Th. Codreanu întrevede între temele abordate în lirica profund ontologică a lui Grigore Vieru şi cea a lui Nichita Stănescu sau George Bacovia. De exemplu, problema maternității discutată în oglinda Vieru-Bacovia capătă rezonanțe speciale în simbolistica poeticii universale: „…Bacovia (…) a sublimat netipic prezența mamei în simbolismul ontologic al elementelor primordiale *pământul* şi *apa*, care invadează imaginarul său poetic. Şi asta în perspectiva a ceea ce am numit *negativul stilistic*, „produsul"-grund al „complexului Bacovia". Grigore Vieru, în schimb, reconverteşte *negativul existențial* (necurmatele suferințe ale copilăriei şi ale adolescenței, asupra cărora poetul a insistat în nenumărate rânduri), în *pozitiv ființial* şi, mai departe, *stilistic*, confirmând încă o dată „antibacovianismul" său din oglindă. Nici Vieru şi nici Bacovia nu pot intra în cadrele psihologiei abisale a „bastardului". Dar dacă ei au putut fi asimilați cu „orfanul", în chip amăgitor Bacovia, însă declarat – la Vieru, şi aici trebuie foarte atent nuanțate faptele, fiindcă autorul basarabean nu s-a lepădat niciodată de ființa *mamei reale* în căutarea alteia mai „bune", încât, din acest punct de vedere, el nu mai are nimic din visătoria romantică, de care uneori a fost acuzat sau etichetat. Dimpotrivă, întreaga lui ființă „se umple" absorbant de ființa mamei, încât ponderabilul devine *imponderabil*, pe când *golirea* de ființa mamei reale, la Bacovia, transformă orice imponderabil în greutatea de plumb ce anunță *căderea în vid*. Nu e de mirare că ființa mamei vierene se înalță"[op. cit., p. 145]. Criticului Mihai Cimpoi i se pare, pe bună dreptate, originală ipoteza lui Theodor Codreanu în care ni se precizează că Grigore Vieru ne poate apărea ca un Bacovia întors: „un *Bacovia à rebours*, chiar de la nivelul sociologiei succesului. E cel dintâi izbitor contrast dintre cei doi poeți cu structură antropologică asemănătoare". Potrivit lui Mihai Cimpoi „Paradisul copilăriei lui Bacovia, alintat de maică-sa, cunoaşte o inversare, în cazul lui Vieru, a cărui copilărie infernală se toarnă în tipare materne paradisiace, prezența mamei umplând golurile" [5, p. 339].

Analizând cunoscutul poem al lui Grigore Vieru *În limba ta,* poem dedicat lui A. Mateevici, Th. Codreanu crede că poetul şi-a făcut din harul şi rațiunea sa un scut de apărare a limbii române, limba acelora îngropați sub pietrele Prutului. Cu o alură mai mult firavă, dar misterioasă, decât de luptător, poetul crede că a sa este menirea să păzească limba maternă, cu atât mai mult cu cât el este acela care făureşte în cuvânt. Altfel spus, Vieru poartă sentimentul că Poetul este însăşi creația exclusivă a limbii strămoşeşti. De aceea unul din aforismele sale răsună aşa: *Toate zilele mele izvorăsc şi se înalță din adâncul şi din puterea Limbii Materne*.

Totodată, criticul de la Huşi admite ipoteza că Grigore Vieru nu s-a mulțumit doar cu ideea de a fi o personalitate rezistentă prin cultura limbii şi a poeziei sau un gazetar şi tribun incomod pentru regimurile care s-au perindat la putere, ci, mai mult, a căutat să *restaureze* tezaurul arhaic al poporului său, „scormonind" în folclor cele mai frumoase cântece şi idei. De aici Mihai Cimpoi va identifica în poezia şi aforistica [6] lui Vieru, existența unei *veritabile fenomenologii a spiritului românesc*. Stările liricii arhaice ale poetului vin din dureroasa *sfâşiere geografică* produsă de granița de pe Prut, din dorința de a se întoarce *acasă*, în inima Carpaților. Hermeneutul român vorbeşte, ca şi Mihai Cimpoi, despre destinul *ulisian* pe care îl are Basarabia şi Poetul.

Odată cu *programul de recuperare* a limbii materne, poetul recuperează folclorul, casa natală, patria şi, nu în cele din urmă, fratele. Mitopo(i)etica lui Grigore Vieru este una a fraternității, chiar în sensul cel mai înalt, biblic. Cu toate acestea, autorul suportă dezamăgiri atunci când *fratele român* îi întoarce spatele, atunci când *apa Prutului nu mai poartă limpezimea ochilor divini*. Totuşi, Th. Codreanu descoperă în poet un suflet mereu optimist: „În recunoaşterea fratelui de către frate, Grigore Vieru îşi pune toate nădejdile şi cu această aşteptare a descins el în România, unde, din păcate, unii l-au primit nu cu pâine, ci cu pietre. *Degeaba a venit libertatea – zice poetul – dacă frații nu se cunosc între ei*. Deplânge faptul că apele Prutului nu mai au limpezimea ochilor lui Dumnezeu, pentru ca în oglinda lor să se poată privi şi să se recunoască frații. Cum el nu are „pesimismul" lui Bacovia, cel la care apele-oglinzi nu se limpezesc niciodată, are optimismul recunoaşterii fraterne"[op. cit., p. 209]. În doar câteva linii ordonatoare în acest capitol criticul român ne convinge că avem a face cu trei etape în ceea ce priveşte ascensiunea *tribunului, luptătorului* Grigore Vieru: prima este aceea a rezistenței prin poezie, reductibilă la *protejarea limbii materne*; cea de-a doua e depăşirea simplei rezistențe prin confruntarea cu realitatea ideologică; iar cea de-a treia priveşte *reintegrarea cu patria-mamă*, realizarea concretă a programului *întregirii*.

Începând abia cu al treilea capitol – *Paideium* – al monografiei sale, Theodor Codreanu intră în universul liric vierean. În această parte a lucrării criticul discută detaliat elementele care construiesc matricea poeziei vierene, pronunțându-se structurat,

fără a se hazarda asupra vreunei situații estetice, cu privire la temele pe care, deja, le-am recunoscut şi în aria de interes a altor critici. Totuşi, există în abordarea lui Th. Codreanu o puternică influență venită în special din partea criticilor basarabeni Mihai Cimpoi şi Mihail Dolgan, în special în folosirea tehnicilor hermenutico-filosofice (cum adesea întâlnim la M. Cimpoi), precum şi a analizelor semiotic-estetice (cum adesea întâlnim la M. Dolgan). Mai e la mijloc ceva, capacitatea criticului de a se desprinde, la un moment dat, de *modelele* sale şi de a investiga în manieră personală, eseistică-artistică şi polemică, anumite motive întâlnite în poezia lui Vieru, punându-le în comparație cu motivele altor poeți contemporani. În fine, linia directoare care traversează lirica viereană, conturată de criticul Th. Codreanu, este structurată tematic pe mai multe paliere, semn că hermeneutul român operează în zona criticii după principiile călinesciene, unind în discursul său atât funcția majoră a motivelor poetice, stilul cât şi funcția estetică a limbajului. În acest sens, pe culoarul structural axial deschis de către critic întâlnim interpretările făcute pe tema copilăriei (focarul energiilor primare, izvorul adamic, cu *lacrima* lui *salvatoare*); tema principiului matern care, în imaginarul poetic vierean, are întâietate; tema originilor, casa părintească reprezentând centrul ființial, centrul lumii, locul de refugiu în linişte(a) (universului), dar şi de întoarcere la sânul matern; feminitatea este şi ea adusă în dezbatere, acordându-i-se o atenție deosebită (criticul subliniază că pentru poet, orice femeie este o repetiție cu *diferență ontologică* a mamei primordiale, avându-se adesea în vedere dialectica drumului alb-verde / alb reprezentând drumul mamei, cel verde reprezentând drumul iubitei, în timp ce împreună – împletite – conştiința trecerii ireversibile a timpului); în *ocheanul* criticului întâlnim şi tema ființei vegetale (poet al relației natură-cosmos); poetica elementelor (narcisismul, orfismul, polifonismul, muzicalitatea); relația sacru-religios, toposul morții (dialogul cu moartea), toposul luminii (zorile, apa – divină), a Duminicii Mari.

Ca şi criticii basarabeni Mihai Cimpoi şi Mihail Dolgan, care şi-au îndreptat judecățile de valoare către relația poezie-copilărie, Th. Codreanu ne (re)introduce în zona tematică, aducând pe de o parte considerații inedite, comparative, iar pe de altă parte, o figură aproape geometrică ce ar putea ajuta posibilul cititor al poeziei vierene să înțeleagă de ce poetul basarabean a rămas toată viața sa un *copil pur*, ca o *Idee* a lui Platon. Examinând în ansamblu contribuția lui Th. Codreanu cu privire la critica adusă acestei teme, observăm că întreaga operă viereană se înfățişează sub forma unui cerc, în centrul căruia există un punct puternic (motivul maternității). În jurul acestui punct gravitează toate celelalte teme, printre care acea a copilăriei, a mamei şi femeii, precum şi tema *originilor*, casa ca loc primordial, ordonator al lumii. Criticul apasă pe ipoteza că poetul basarabean are deplina conştiință că se identifică arhetipal cu etnia şi umanitatea sa, de unde „cel mai sigur punct arhetipal atoateadunător este chiar *copilăria*. (…) Ca să-l parafrazăm pe Protagoras, pentru Vieru, *copilăria este măsura tuturor lucrurilor*. De exemplu, *țara* şi *zăpada* se măsoară cu copilăria: *Câtă zăpadă şi câtă țară în copilăria mea!* În consecință, Basarabia nu poate fi altceva decât un copil. Numai că un copil în scutece de sârmă ghimpată, rupt de la sânul mamei" [op. cit., p. 216-217]. Am putea spune că Theodor Codreanu polemizează cu Mihai Cimpoi pe principiul central al liricii vierene. Dacă pentru M. Cimpoi motivul maternității reprezintă punctul central, Th. Codreanu promovează un alt punct de vedere, anume *principiul infantil*, cel al copilăriei. Relevante sunt interpretările făcute la poemele *Pădure, verde pădure* sau *Făptura mamei.*

Din critica lui Th. Codreanu desprindem o răsturnare de situație. Principiul de bază al creației vierene, *maternitatea*, se întemeiază, la rându-i, pe alt punct central, care este, aşa cum am precizat mai sus, *copilăria.* Argumentul este cu atât mai viguros cu cât criticul aduce în dezbatere comparatistă atitudinea eminesciană şi bacoviană: „Unii ar putea lesne specula că Vieru a rămas pe treapta orală, maternă a erosului, de unde şi rolul central acordat *mamei* în universul său poetic. *De facto*, „principiul" matern al mitului său personal se fundează, la rându-i, pe un alt grund, pe legea abisală a creativității paideumice a copilăriei. Asta înseamnă să recunoaştem că pentru Grigore Vieru nu *principiul matern* este *izvorul izvoarelor*, cum s-a afirmat de către majoritatea comentatorilor săi, pe urmele solidei demonstrații a lui Mihai Cimpoi, ci chiar *copilăria* cu *lacrima* ei cu tot şi care nu devine niciodată *perlă*, ci se conservă în întreaga ei puritate ontologică.

Născut şi crescut în leagănul naturii, fiind astfel conectat la tainele universului cosmic, Grigore Vieru a ştiut în permanență că este fiul legitim al *naturii vegetale*, motiv pentru care poezia sa este cromatic îmbogățită de simboluri *florale*, întâlnite în folclor. „Natura vegetală este, la Vieru, sublimarea mamei reale după moarte, adusă, altfel spus, la o nouă viață, căci mama, înălțată la steaua ei, este nemuritoare, ea continuă să trăiască în *patrie,* în *iarbă,* în *flori*" [op. cit., p.248].

În cromatica verdelui *care ne vede* poetul surprinde prezența divinității, care, dacă ne iubeşte,

îşi arată infinitatea Sa din ipostaza de iarbă. Iarba devine în imaginarul poetic vierean un element primordial, din care pot fi descoperite adevăratele înțelesuri ale copilăriei, ale iubirii, ale cosmosului. În acest *verde* este cuprinsă întreaga natură organică, vegetală şi astrală. Păsările, albina, apa divină prin semnul rouăi, crângul, pământul, florile, femeia, copilul, stelele, luna – toate cunosc sângele dragostei, care, potrivit poetului, este *clorofilic*. Descoperind această stare cosmică, unică în literatura contemporană, poetul basarabean va izbăvi până şi moartea. E o glorie veşnică a iubirii, a suprapunerilor şi îmbinării elementelor. Datorită unor elemente cromatice de natură romantică, s-a lansat opinia că poetul ar fi un romantic în toată regula. Criticul Th. Codreanu, chiar dacă *proclamă existența verdelui de Vieru* apreciază totuşi că avem a face cu un alt tip de *romantism*, față de cel întâlnit la Hölderlin sau Eminescu. Poetul basarabean ia şi din romantism, şi din sămănătorism, şi din simbolism, şi din postmodernism atâta cât crede că are nevoie să-şi înfățişeze poezia solară. De altfel, Th. Codreanu argumentează că Grigore Vieru este un poet *al dimineții,* al răsăritului de soare, al *lacrimii de rouă*. Prăbuşirea totului vegetal, spune criticul, ar însemna pentru poet o catastrofă cosmică, motiv pentru care în multe din poezii intrăm în zona liturgică: „vegetalul fiind cosubstanțial trupului Mântuitorului ca pâine de împărtăşanie"[op. cit., p. 257].

În concluzie, subscriem la această frumoasă metaforă critică, ce-l proiectează pe Grigore Vieru în cea mai atrăgătoare lumină: „Fiind un bacovian de contrast, Vieru a abandonat (asta e o certitudine) şi alchimia negativă, atât de paradoxală. Reamintesc, alchimiştii voiau să transmută *plumbul* în *aur*. Bacovia a procedat *à rebours*: a degradat aurul în plumb. Grigore Vieru transformă vegetalul în aur. Florile lui nu mai sunt de plumb, ci sunt flori de aur, flori de lumină" [op. cit.., p. 258].

Bibliografie

1. Codreanu Theodor, *Duminica mare a lui Grigore Vieru*. – Iaşi: Princeps Edit, 2010.
2. Iurii Surovțev, în „Pravda", 5 septembrie 1983.
3. Guram Asatiani, *Крылья и корни*, Moscova, 1981.
4. Mihai Cimpoi, *Mirajul copilăriei*, ed. cit., p. 34, apud Theodor Codreanu, *op. cit.*, p. 19.
5. Mihai Cimpoi, *Vieru, un Bacovia de semn întors.* În. Theodor Codreanu, *Duminica mare a lui Grigore Vieru*, Ed. Princeps Edit, Iaşi, 2010.
6. Primul critic care se ocupă în mod analitic de aforismele lui Vieru este Mihail Dolgan. A se consulta *Aforistica în gândirea poetică a lui Grigore Vieru sau setea de înțelepciune existențială*. În: *Grigore Vieru, adevăratul*, Ed. Pentru literatură şi Artă, Chişinău, 2003.

Nicolae Coțofan. *Farfurie decorativă.* Şamotă pictată, Ø - 410 mm, 1982
(Din fondurile Muzeului Național de Artă)

ION DRUȚĂ, POETUL SAU SEMNIFICAȚIA BALADELOR LUI CREŞTINE

Acad. ***Mihail DOLGAN***

ION DRUTA, THE POET OR THE SIGNIFICANCE OF HIS CHRISTIAN BALLADS

The famous novelist and playwright, Ion Druta, has launched himself as a poet when publishing the book Ingerul supravietuirii (The Angel of survival) in year 2011 in Bucharest. The author calls his lyrics „Christian ballads". Ion Druta attacks in a highly critical manner all the aspects of the Moldovan contemporary life: social-political, spiritual, ethical, Christian etc.; he even enters polemics with the Creator himself. Being a greater Bible interpreter, the author frequently uses biblical phrases, the Ten Commandments of the Lord. According to Druta, the book is „full of anxieties and fears, it is very personal and intimate".

Verbul este / Unica, / Nestemata /
Noastră avere. /
În zilele mari / Şi-n zilele / De cumpănă, /
El, / Verbul, / Ne va ajuta /
Să rămânem / În picioare, / Să ne păstrăm /
Fața / Şi duhul, / Credința / Şi neamul.

Multul nu face bine. Sufletul nu suportă presiuni. Există cărți care nu pot fi şi nici nu trebuie citite dintr-o răsuflare. Ceea ce a venit încet, picătură cu picătură, poate fi însuşit numai în felul în care a venit.

(*Ion Druță*)

În sfârşit, după atâtea îndelungate aşteptări ale cititorului, ceea ce trebuia să se producă – s-a produs: Ion Druță, cunoscutul romancier, dramaturg şi nuvelist, şi-a pus numele pe o carte întreagă de poezii propriu-zise, intitulată sugestiv şi în duhul timpurilor răvăşite de astăzi – *Îngerul supraviețuirii* (Mărturii şi spovedanii). Cartea a apărut în anul 2011 la Bucureşti, la Editura Academiei Române, prezentându-se ca un fel de preludiu ce anunță apropiata vârstă de 85 de ani ai scriitorului. De altfel, la aceeaşi editură a văzut lumina tiparului, în 2008, şi drama istorică *Maria Cantemir, ultima dragoste a lui Petru cel Mare.* Dincolo de mulțimea de greşeli de tot felul, dincolo de schimonosirile de cuvinte şi de prezentarea netradusă a frazelor şi textelor ruseşti (volumul nu s-a învrednicit de un corector avizat care să-şi facă datoria, fapt în sine mult regretabil), lucrarea de față trebuie să fie întâmpinată cu bucurie şi cu prețuirea cuvenită. Substanța ei se constituie din două ample compartimente: unul, *Îngerul supraviețuirii*, un fel de curriculum vitae suplimentar, menit să înfățişeze – cu noi argumente probante – „nesfârşitul război" cu oamenii puterii de la Chişinău şi Moscova întru promovarea propriilor opere, care răzbăteau spre cititor cu atâta dificultate, inclusiv cu „şantiştii" în ale limbii şi cu „diversiunile ideologice" de tot felul, întruchipând, astfel, destinul nefast al unui scriitor veşnic prigonit. Pe această cale se înlătură multe din falsurile şi speculațiile inventate.

Al doilea compartiment, principalul, *Flori de salcâm* (p. 117-413), se compune din **„balade creştineşti"**, nişte „comunicări" – convorbiri sacre cu Dumnezeu, „şoptite în ceas de mare tulburare a sufletului", asupra treburilor lumeşti, asupra a tot ce este sau ar trebui să fie rostul existenței umane, al plugarului în plan universal. Într-adevăr, baladele creştineşti druțiene sunt îndelung trecute prin mirozna dulce-amăruie a florilor de salcâm, a acelui copac singuratic (iată şi simbolul scriitorului însuşi), *veşnic stârpit de prin grădini, din fața caselor, de pe sub garduri, de nenorociții mei pământeni, care habar n-aveau că-şi stârpesc norocul*, zice întristat autorul. Căci *sărmanul salcâm, el, chiar şi în pădure e veşnic marginalizat de confrații săi, mai undeva pe la margini, pe-o coastă hleioasă de deal, într-o râpă afurisită, că, las, va prinde rădăcini, va merge bine şi acolo…* Şi „merge bine"! Cartea este, după mărturisirea lui Druță, „una de frământări şi zbuciume, este atât de personală, intimă, încât am stat mulți ani la cumpănă – poate fi ea tipărită, are rostul s-o scot în lume, sau mai bine o păstrez în formă de manuscris personal!?"

Puțini cunosc faptul (chiar şi dintre specialişti) că Ion Druță a intrat în lumea scrisului pe „poarta poeziei". După cum se confesează în interviul din 1973, *Pentru mine a face literatură sau a face teatru este un fel de a trăi* (publicat la Cluj-Napoca în „Tribuna"), precum şi în povestirea *Horodişte* (1975), viitorul scriitor încă din copilărie a încercat să compună versuri, scriind nişte poezii umoristice – „la comandă", cum am spune noi azi, prin care a înveselit noul sat unde între timp s-a transferat cu întreaga-i familie. „Spuneam acolo stângaci, zice Druță, că în satul acela „erau şi iazuri trei, / unde se joacă brotăcei, / dacă nu vreți să mă credeți, / mergeți mai la vale şi vedeți". Ceea ce l-a făcut cunos-

cut în tot satul a fost însă o baladă tristă compusă la moartea patriarhului, baladă ce începea cu versurile: *Tu, Miron, cât ai trăit, / Multe lucruri ai gândit....* Aceste şi alte poezii, adunate într-un caiet, l-au făcut pe autor să se pătrundă de timpuriu de faptul că a fi scriitor este o mare meserie şi o mare misiune (a făcut în această privinţă chiar o „teorie" ipotetică). Îndeletnicirile nu au fost întâmplătoare, nici trecătoare, cum au loc în atâtea şi atâtea cazuri. Ele, cu timpul, au devenit o permanenţă şi o necesitate organică a sufletului scriitoricesc de a-şi exterioriza tainiţele şi comorile sacre. Dacă până nu demult Ion Druţă, aflat sub puterea de atracţie a poeziei, includea din când în când la finele operelor de importanţă şi câte un mănunchi de poeme, cum ar fi în *Scrieri* (1989), *Pomul de la răscruce* (2003), *Povara bunătăţii noastre* (2005), *Vatra Blajinilor (*2007), *Maria Cantemir, ultima dragoste a lui Petru cel Mare* (2008), *Opere* (vol. 1, 2008 şi vol. 4, 2009), – iată că astăzi el s-a decis (nu uşor!) să publice, într-o ediţie aparte, o carte întreagă de balade creştine – ***Flori de salcâm*** (incluse în *Îngerul supravieţuirii*, 2011).

În poezia pe care a cultivat-o şi o cultivă, Ion Druţă renunţă definitiv la rimă, preferă un demers liric liber, fluent, vibratil, voit în spiritul oralităţii şi discursivităţii, intermitent şi discontinuu, mult asemănător cu fluxul conştiinţei agitate din poezia modernă. Mai toate spovedaniile autorului se organizează în jurul unor dialoguri ontologice şi metafizice cu Dumnezeu, despovărându-ne astfel sufletul de întrebările grele pe care le ridică existenţa noastră dramatică, cu rosturile şi ne-rosturile ei, cu virtuţile şi păcătuirile aproapelui; eliberându-ne de nelinişti şi zbuciumări, tămăduindu-ne cu lumina credinţei, a binelui şi adevărului. Apelează rar la virtuţile metaforei, dă întâietate analogiilor şi parabolelor, alegoriilor şi simbolurilor arhetipale, de provenienţă biblică. Enumerările şi reiterările, cu întreaga lor gamă de structuri (anaforă, epiforă, simplocă, anadiploză, diaforă etc.), constituie alte două procedee predilecte de accentuare şi intensificare a gândurilor şi emoţiilor autorului. Prin ziceri frumoase şi de mare sinceritate, prin rostiri blânde de adevăruri crude, versul druţian năzuieşte să se smulgă din jungla rătăcirilor şi a păcătuirilor omului contemporan şi să ne îndrepte pe căile bune ale creştinătăţii, ne cheamă să ne lepădăm de apucături nedemne şi de relele morale şi sociale ale veacului, ne îndeamnă să trăim în suflet cu frică de Dumnezeu, să ne pocăim şi să credem în cele sfinte.

În viziunea lui Ion Druţă-ţăranul, muncile scriitorului se aseamănă – prin analogie – cu muncile plugarului: şi aici ţi se dă „o palmă de pământ" pentru trudă, pentru „caznă şi chinuri", care şi el urmează să fie „arat", „semănat", „prăşit", „cosit", „recoltat", ocrotit de secetă şi de grindină. Numai că acest „pământ" se numeşte altfel: ***limba maternă**, „matca graiului matern"*, unde „Ca peste tot/ Se ară,/ Se samănă,/ Şi se îngrijesc/ Semănăturile,/ Până la cules". „Plugarul nu va merge/ La arat,/ Dacă nu ştie bine/ Cu ce va însămânţa/ Arătura./ „Cu cuvinte,/ Fiule". Ce fel? „Cuvinte bune,/Luminoase,/ Miezoase,/ Cu tâlc"./ De unde le voi lua?/ „Ţi se vor da"./ Doamne, / Cuvintele au fost/ Marea patimă/ A sufletului meu!" În ciuda arşiţelor şi buruienilor de tot felul, în ciuda piedicilor puse de către consângenii tăi „din vârful dealului" sau „din vale", bătându-şi joc de munca depusă: „Auzi neobrăzare?!/ Nu e treaba lui./ Nu e de nasul lui,/ Nu e de mintea lui!!!/ Îmi împiedicau căluţii,/ Îmi stricau plugul,/ Îmi risipeau sămânţa", Ion Druţă, „amărâtu cela", a reuşit să pună în faţa „altarului lui Dumnezeu" „...Masa aceasta,/ Cu tot ce a rodit,/ Cu tot ce-am strâns/ De-a lungul anilor./ Binecuvântează,/ Doamne,/ Aceşti colaci,/ Împletiţi din cuvinte,/ Din lacrimi şi durere**.**/ Iartă pământul,/ Plugarul/ Şi oaspeţii/ Ce se vor aduna/ La această masă,/ Care este/ Nu atât masa mea,/ Cât masa ta,/ Eu fiind doar sluga/ Care a pregătit-o..." Dacă ţinem cont şi de inserţiile polemice strecurate cu abilitate în text, putem afirma că balada de început „Închinare" reprezintă o parabolă sugestivă a însuşi creatorului vitregit – a scriitorului-plugar şi a plugarului-scriitor.

Printre cele mai dominante şi mai periculoase păcătuiri ale pământenilor noştri, Ion Druţă numeşte, înainte de toate, **decăderea**, decăderea în toate şi în tot: decăderea limbii române (de aici încep relele noastre), decăderea etico-morală a poporului, decăderea pământului rămas fără pluguri, decăderea satului şi a neamului în întregime („Care neam?/ Când tot neamul/ E plecat de-acasă?"), decăderea „Pomului învierii" („Florile răului/ Au pus stăpânire/ Pe noi, pe toţi,/ Aşa încât azi/ Nu zicem ce vrem,/ Nu facem ce vrem,/ Nu trăim aşa/ Cum am fi vrut,/ Ci zicem/ Şi facem,/ Şi trăim/ Cum ne dictează/ Florile Răului"), decădere în credinţă şi în cele dumnezeieşti („De-atâtea ori,/ Doamne,/ Te-am vândut/ Până că şi pe tine..."). Drept consecinţe ale numeroaselor şi irecuperabilelor pericole viciabile ale societăţii, în mai toate sferele ei, inclusiv în sfera etico-morală şi spirituală, poetul înfăţişează cu duritate, prin proiecţii acutizat realiste, dar şi voit hiperbolizate, situaţii şi stări de lucruri dintre cele mai sumbre şi mai catastrofale. De exemplu, în balada *Decăderea graiului* Ion Druţă deplânge cu îngrijorare starea deplorabilă a graiului moldovenesc, în care a ajuns

să se afle astăzi, altădată „cinstit" şi „îngrijit" ca „cea mai sfântă sărbătoare/ Din toate câte au fost", altădată prea plin de „har" şi de „acea lumină tainică,/ Dumnezeiască,/ Ce luminează,/ Zi şi noapte,/ În tot ce spunem,/ În tot ce zămislim." Or, concretizează autorul, „Azi,/ Doamne,/ Cuvântul,/ În loc de-a trece/ Din gură în gură,/ Din generație în generație,/ Din veac în veac,/ Cade din zbor,/ În clipa naşterii sale,/ Se ofileşte / Şi se stinge,/ Fără a ajunge/ De la suflet/ La suflet". Sunt apoi înregistrate şi alte păcate ce s-au năpustit asupra graiului nostru, cum ar fi: „Întunecimile/ Ne-au mâncat/ Grăunțele din spic,/ Lăsându-ne doar pleava,/ Pe care noi o vânturăm,/ Şi iară o vânturăm,/ Şi-o mai vânturăm odată,/ Dar.../ Grâu-i grâu,/ Pleava-i pleavă...". Țara ne este sluțită de o întreagă „hălăciugă" de „fărâmituri de cuvinte", de „jumătăți,/ Bucățele,/ Fărâme de gânduri". Din care cauză *„numărul ascultătorilor/ A dispărut./ Toți au devenit/ Vorbitori"*, care „urlă din sală tăios". S-a ajuns până acolo că însuşi cuvântul „A fost dat,/ Din casă afară,/ Pentru că,/ Fără el/ O să trăiți mai bine,/ Aşa ni s-a spus". În timp ce o altă parte a vorbitorilor de grai „s-au vândut în sclavie", „Ajungând servitori,/ Măturători de curți,/ Spălători de vase,/ Cine ştie pe unde". Cum însă Druță preferă să împingă lucrurile până la „pierzanie", îşi încheie tabloul apocaliptic prin poanta profund sugestivă: cotropiți din toate părțile de „fărâmituri" de cuvinte, am ajuns până acolo că **„nu mai avem cuvinte nici măcar pentru a ne ruga"** lui Dumnezeu, „ultimul nostru ascultător,/ Şi ultima noastră/ Speranță".

Şi în alte poeme sau balade Ion Druță se arată profund îndurerat de starea limbii literare şi vorbite, de starea cuvântului, de starea verbului matern, dând naştere la meditații-rugi dintre cele mai îndurerate şi pline de revoltă. În epoca economiei de piață, cuvântul este amenințat de mai multe molime şi, în primul rând, de pângărire şi de golul tăciunii. De unde şi reacția promptă, polemică, dezaprobatoare la pericolele ce ne pasc mereu: „Demonii răului/ Ne-au pus la cale/ Să scoatem la iarmaroc/ Cuvântul,/ Că,/ Cică,/ Fiind el frumos,/ Rotund,/ Sonor,/ S-ar putea lua/ Bani buni./ Şi noi,/ Toromacii,/ Din prostie,/ Din lăcomie,/ Din nimicnicie,/ Am scos cuvântul/ În iarmaroc,/ L-am pus să cânte/ Când nu-i era a cânta,/ Să joace,/ Când nu-i era a juca,/ Şi l-am tot boțit,/ Şi l-am tot cărat/ Din talcioc în talcioc/ Până i-am scos sufletul,/ Iar acolo unde/ Nu e suflet,/ Nimic nu e" (frumos acest tipar biblic: „dacă dragoste nu e, nimic nu e"). Scriitorul aminteşte contemporanilor grăbiți că, pentru moldoveni, „cuvintele frumoase" au fost şi sunt „O boală veche/ ce nu-şi are leac" (superbă definiție oximoronică!), se identifică, în definitiv, cu însăşi „mântuirea noastră". De aceea ele trebuie bine păstrate şi păstorite.

Nedumereşte faptul că unii dintre confrații de condei – probabil, dintr-o superficială informare sau din rea-credință – o fac pe grozavul când îl atacă pe autorul *Poverii bunătății noastre* pentru aşa-zisul **primitivism moldovenesc** în probleme de limbă literară. Pentru îmbunarea acestora, precum şi a altora certați cu adevărul, Ion Druță scrie o admirabilă baladă *Rugă albă*, plină de lumină şi de bucuria propriului rod înlăuntrul verbului matern, din care desprindem versurile: *Întoarce-ne,/ Doamne,/ Acea respirație/ Largă,/ Senină,/ Care să cuprindă/ Toată frumusețea,/ Toată adâncimea,/ Toată tristețea/ Verbului matern./ Dăruieşte-ne,/ Doamne,/ Acea bunăvoință/ Fără de margini,/ Cu care vom primi,/ Cu care vom privi/ Lumea…* Balada sus-numită este luminoasă şi tămăduitoare şi prin desele invocări şi implorări fierbinți ale Divinității, rugată să îmbunătățească lucrurile rele de pe pământ, cum ar fi: *Curăță-ne,/Doamne…/ De toate/ Rătăcirile,/ De toate/ Păcătuirile,/ De toate nelegiuirile…*; *Izbăveşte-ne,/ Doamne, / De străvechiul/ Nostru blestem/ De-a pleca pururi peste tot/ Şi-a nu ajunge nicăieri./ De-a încărca mai mult/ Decât putem duce,/ De-a le începe pe toate,/ Şi a nu duce nimic/ Până la capăt*; *Curăță-ne,/ Doamne,/ Cuvântul/ De pustietate,/ De întunecime,/ De răutate*; *Luminează-ne,/ Doamne,/ Cu câte-un gând/ Curat,/ Adânc,/ Omenesc*, ca să putem duce mai uşor „crucea destinului". De ce toate aceste rugi profund psalmodice? Pentru că, răspunde autorul: ***Am decăzut****,/ Doamne,/ Tot numărându-ne zilele/ De la o datorie/ La alta…/ De la anticipate,/ La alte anticipate,/ De la o dezamăgire/ La altă dezamăgire*; ***Am sălbăticit,****/ Doamne,/ Tot înlocuind.../ Demnitatea –/ Cu compromisuri,/ Fața –/ Cu masca, / Slujirea –/ Cu trădarea*. Totul e pus aici ca pe palme. Mai urmează ca aceste versuri să fie cântate în strană!

Şi atunci când vine vorba de pământul plugarilor şi de destinul „decăzut" al acestora (*Femeile noastre/ Nu mai nasc plugari*), Ion Druță dramatizează până la însângerare starea de lucruri de aici; pentru că în viziunea lui pământul înseamnă *Matca noastră,/Maica noastră,/ Marele nostru chin,/ Marea noastră caznă./ Visat din tată în fiu,/ Stropit cu sânge şi sudoare,/ Vândut,/ Trădat,/ Bocit şi blestemat,/ Rămas al nimănui,/ Decăzut, / Sălbăticit, / Pământul nostru, / Pe ziua de azi, / E numai suferință*. Concluzia nu poate fi alta decât una total dezarmantă: *Înstrăinarea / Pământului de plugar / Înseamnă – / Ruperea rădăcinilor, / Trădarea credinței, / Lepădarea de Dumnezeu. /* ***Adică sfârşitul lumii***.

Maestru al personificărilor desfăşurate şi absolute, cu rază globală, autorul, în această baladă –*Urcarea plugului la cer*, împrumutând un tipar dintr-un cântec bătrânesc, excelează în construirea de proiecţii imagistice de tip *dantesc***,** cum ar fi acesta care încheie poemul despre apusul ţărănimii printr-o poantă paradoxal de tragică: rămas fără plugarii dintotdeauna, risipiţi care şi unde prin străinătăţile Rusiei, Italiei, Spaniei, Greciei, ***Pământul moldav*** – cântat şi răscântat de atâtea ori de autor – a ajuns să tânjească părăginit, ca o fiinţă rănită a neamului, după negrul brazdei netrase de nimeni, pentru ca, într-un târziu îndoliat, să se răzbune pe ţăranii înstrăinaţi, care l-au trădat amarnic:

„Totul s-a întunecat,
A înţepenit,
A amuţit,
Şi numai pe cupola cerului,
Pe sus,
Pe sus de tot,
Aleargă o pereche de cai,
Târând printre nori
Un plug răsturnat
Un biet plug
Cu coarnele în vânt
În aprigă căutare
De palme bătătorite
Şi calde de ţăran”.

Neîndoios, e un adevărat apocalips pentru trudnicul Plug, rămas în afara oricărei întrebuinţări, care, nemaiavând pe nimeni să-l ţină de coarne aici, pe pământ, se avântă, supărat, înspre câmpia cerului, pentru a-şi înfige măcar acolo lama de oţel flămândă de brazde (fie şi albastre!) ...

Când urmăreşte să sugereze în mod sintetizator şi general-uman realităţile crude şi sumbre ale Moldovei, Ion Druţă apelează la simbolul „corbilor”, păsări de rău augur, care, de regulă, prevestesc o nenorocire, un fel de prăbuşire a neamului. În această ipostază de „mesageri ai morţii” ei apar în extraordinara baladă creştină *Corbii de noapte,* care reprezintă o rugă francă, după miezul nopţii, supranumită *Polunoşniţă*. Iată cum începe acest întins poem: *Stoluri de corbi, / Doamne, / Au împânzit / Cerul / Patriei mele... / Şi tot rotesc, / Rotesc, / Rotesc ... / Nici soare, / Nici lună, / Nici stele... / Beznă, / Miez de noapte, / Tăcere de mormânt / Şi numai aripile / Corbilor / Vâslesc, / Tăcute, / Prin întuneric. / Mi se face / Greu pe suflet, / Doamne [...] / Stoluri de corbi, / Doamne, / Rotesc / Peste Vatra / Neamului meu. /* ***Încă nu s-au copt / Stejarii / Din care ar urma / Să se facă sicrie / Şi cruci pe morminte...***”. Ne îngheaţă sângele în vine când aceste repetiţii anaforice cu virtuţi profetice negative dau naştere la o atmosferă poetică de prăpastie, căci, precizează metaforic în continuare autorul, corbii care „rotesc” de asupra neamului nu sunt altcineva decât „corbii declinului”, „corbii stingerii noastre”. Culorile sumbre sunt voit îngroşate printr-o serie de vizări critice de-a dreptul nimicitoare: viaţa noastră e un „nesfârşit dezmăţ”, „ni se sfărâmă neamul”, „trăim din furat”, ajuns-am „Vânzători de neam şi de Dumnezeu”, „nu avem nimic la suflet”, „credinţa ne-a secat”. Pentru a culmina cu aceste versuri alegorice de un hiperbolism absolut*: Astăzi / Negrul / A înghiţit / Pe de-a-ntregul / Ceea ce a fost cândva alb; / Minciuna / I-a mâncat / Adevărului / Şi mâinile, / Şi picioarele, / Şi capul...* (Specificăm: poemul a fost scris în 2000).

Puterea de rezistenţă a neamului nostru, demnitatea, credinţa şi cinstea lui, pe parcursul secolelor, au fost puse la încercări dintre cele mai grele, mai măcinătoare de atâtea ori, de atâtea ori, cum ar fi: *Războaie, / Revoluţii, / Foamete, / Epidemii, / Deportări, / Marxism, / Leninism, / Stalinism, / Ani de tranziţie, / Capitalism sălbatic, / Alegeri nominale, / Alegeri cu lista, / Alegeri anticipate, / Toate plătite / Cu răbdare, / Cu dezamăgire. / Cu atacuri de cord, / Cu noi morminte. / Floarea neamului, / Fruntea neamului, / Demnitatea neamului, / Smulse din rădăcini, / Batjocurile, / Îngropate, / Cu zile cu tot*. Şi totuşi ne-am ocrotit partea noastră de cer şi de soare, iar Dumnezeu nu şi-a întors faţa de la noi. Pentru că *mai suntem încă / Creştini. / Dacă nu cu fapta, / Cu vorba suntem. / Dacă nu cu vorba, / Cu cugetul, / Cu pielea, / Cu oasele / Suntem creştini*.

Druţă n-ar fi Druţă, dacă vigurosul lui curaj civic şi estetic nu i-ar permite să polemizeze – cu uşoară ironie – până şi cu unele precepte biblice, cu însuşi... Dumnezeu în problemele lumeşti, când semenii săi, prin „apucăturile” şi „păcătuirile” lor, ajung, disperaţi, pe margine de prăpastie:

–Şi totuşi, / Ce mai faceţi? / Zice Domnul. / – Ce să facem... / Trăim / De azi pe mâine, / Ne ţinem mai mult cu vise... / La ce visăm? / Visăm ca anul viitor / Să fie ceva mai bun, / Decât anul acesta. / Visăm ca parlamentul / Pe care-l vom alege / Să fie ceva mai cinstit, / Mai de treabă, / Decât cel ce a fost, / Cu toate că, / În sinea noastră, / Cam bănuim / Că şi anul viitor / Va fi, / Ca şi anul ista. / Una semeni, / Alta-ţi creşte. / Cât despre noii deputaţi, / Pe care, / Chipurile, / Îi vom alege, / Ştim prea bine / Că şi ei vor face / Aceleaşi şmecherii / Ce s-au făcut / şi până la dânşii, / Pentru că, / De ... / Noi cu viaţa, / Din rău în şi mai rău, / Ei, / Din bine / În şi mai bine.

La îndemnul Domnului că „vatra străbună” nu trebuie părăsită, căci ea ține împreună întregul neam, poetul ripostează: *Care neam, / Dumnezeule! ... / Acolo unde / Nu e lumină, / Acolo / Nu e nici neam. / Cât despre noi, / Ce lumină, / Care lumină, / Când noi / Nu mai avem ochi / A ne vedea / Unul pe altul !!! / Atât de mult / Ne-am tot urât, / Ne-am tot trădat, / Ne-am tot vândut, / Încât / Nici nu mai ținem minte, / Care şi pe care, / Şi de câte ori, / Şi cui anume, / Şi pentru ce l-a vândut... / E o cumplită decădere****...*** Iar când vorba vine de porunca biblică ***Iubeşte-l / Pe aproapele tău, / Ca pe tine însuți:*** */ Numai ea / Vă poate salva*, eroul liric al baladelor creştineşti druțiene reacționează astfel*: Dară, / Sfinte Dumnezeule... / Uşor de zis / „Să vă iubiți / Unul pe altul... ” / Cum să ne iubim, / Când, / Iată, / Geme pământul / De oase nevinovate... / Cei, / Care / I-au îngropat de vii / Pe părinții, / Pe frații, / Pe copiii noştri, / Mai umblă şi azi / Cu capul sus, / Cu aere de biruitori... / Şi dacă îi iertăm / Şi dacă ne înfrățim / Cu călăii, / Nu ne facem, / Oare, / Părtaşii / Crimelor lor? (...) / Va fi, / Această înfrățire, / A jertfei / Cu călăul, / Plăcută / Ochilor Tăi ?* În fața acestor argumente de netăgăduit, Împăratul Ceresc tace, căci le consimte, le aprobă.

Neiubirea aproapelui (există astfel şi un titlu de baladă!) ne-a determinat să-i declarăm chiar „război” acestuia, tratându-l cu ură şi duşmănie deschisă şi preferând mai degrabă „ducerea la fund” (scufundarea în neființă) a propriei „corăbii” dimpreună cu Arca lui Noe a colectivității: *Ne ducem,/Doamne, / La fund, / Împreună cu / Marile noastre/ Prăbuşiri/ Împreună cu Homer,/ Cu Da Vinci,/ Cu Bach,/ Împreună cu demonii,/ Împreună cu sfinții,/ Ne ducem,/ Iată,/ La fund*. Din cauza letală că ne-am molipsit cu toții de „păcatul iubirii”: *Pierim,/ Dar de iubit / Pe aproapele nostru…?!/ Ferească Dumnezeu. / Mai bine/ Ne ducem cu toții/ Ne ducem la fund*. Cutremurătoare este această scufundare a umanității în oceanul nimicului/ neființei!

Există şi multe alte încercări ale eroului baladesc druțian de a se încontra cu Domnul, cu poruncile lui – prin opuneri fățişe (*Nu vă lăsați pradă/ Disperărilor,/ Zice Domnul… „Rugați-vă”/ Zice Domnul…*) şi prin întrebări tăioase ce țin de rostul omului pe pământ: *Spune-ne,/ Doamne …/ Pentru ce-ai umplut/ Lumea cu noi?/ Cum se face/ Că acest lut/ Însuflețit de Tine/ Cu cap,/ Cu mâini şi picioare,/ Tot trăind/ Se tot întreabă,/ Pentru ce-o fi venit/ Pe lumea asta?/ Ce e cu noi?/ De unde venim?/ Unde ne ducem?/ Care ar fi steaua,/ Rostul, / Sensul, / Rânduirea vieții sale?/ Să fie oare/ Munca grea, / Chinuitoare,/ Pentru pâinea / Cea de toate zilele,/ Unicul nostru rost?”; sau: „Doamne,/ Pentru ce ne tot trimiți/ Îngeraşul cela,/ Cu trăistuța plină,/ Când lumea de azi / Sălbăticită,/ Înrăită,/ O haită de lupi/ Încleştați ei între ei./ Ce rost pot avea/ Darurile cereşti,/ Când se mănâncă/ Frate cu frate,/ Se înghit de viu…*

De mare originalitate creativă dă dovadă autorul baladelor creştine mai ales în inventarea de **situații poetice** pe cât de ingenioase, pe atât şi de surprinzătoare, ele însele(situațiile) prezentându-se ca nişte poante miezoase de largă respirație. Elocvente în acest sens sunt baladele *Spinii, Pomul învierii, Trăistuța cu daruri cereşti, Veşnicul semănător, Popas la marea răscruce a vremurilor* (cam prolixă), *Corbii de noapte* ş.a. De exemplu, prima baladă citată conține şi aceste frumoase versuri profund simbolice, profund creştine, profund tămăduitoare întru Hristos: *În fiece dimineață,/ Înfige, / Doamne, în noi/ Câte-un spin/ Din cumplita Ta cunună/ Aşa ca să-l purtam/ Ziua întreagă/ Uitând de laudă,/ De mândrie,/ De zaviste,/ De duşmănie,/ Pentru a putea zice,/ În amurg – / Domnul ne-a trimis/ O suferință,/ Ş-am purtat-o cinstit/ Ziua întreagă,/ Ispăşind un mic păcat, / Din cele păcate/ Multe şi grele*. Iar balada *Pomul învierii* înscenează o luptă crâncenă între „mărăcinile” vieții şi pomii mereu dați în floare, dar fără a rodi, între practicismul semenilor, gata oricând „să pună ceva în gură” şi „pomii pentru suflet”, care „cântă” în limba nemuririi.

Cunoscător profund al psalmilor lui David şi al pildelor lui Solomon, Ion Druță îşi opreşte ochiul deseori asupra unei fericite formule biblice, apoi țese în jurul ei un întreg text poetic, îl dezvoltă şi argumentează, întorcându-l cu fața spre ziua de astăzi. Aşa sunt zicerile cu funcție anaforică, dar şi epiforică, ce imprimă întregului o tensiune emotivă rotundă şi intensificatoare: *Venim, Doamne, spre tine…* (*Venim să ne plângem/ De necazurile,/ Pe care le cunoşti prea bine[…]/ Pentru că/ Mare este bunătatea Ta,/ Şi,/ Cu speranță în suflet,/ Venim spre Tine*); sau *Ne ducem,/Doamne,/ La fund…* ; sau *Vin Duminicile,/ Doamne …* (*Şi ne întreabă/ Cine va ținea neamul,/ Peste un an,/Peste un veac,/ Dacă pe noi azi,/ Sfânta Duminică/ Nu ne găseşte acasă*); sau *Doamne ajută* (*Prin tăcerea câmpurilor,/ Din când în când/ Se tot aude:/ Doamne ajută,/ Măi oameni buni!/ „Da chiar vă mulțumim!”*); sau: *Dumnezeu e cu noi* (*Totul ce a fost/ Binecuvântat de Tine/ A lăsat o urmă,/ Un rost,/ Un tâlc…/ Pentru că / Şi iarna şi vara,/ Şi ziua şi noaptea, / Şi în vremuri de pace,/ Şi în veacuri de zbucium / Dumnezeu a fost cu noi*); sau: *Pace vouă* (*Şi celor sărmani,/ Şi celor bolnavi,/ Şi celor înstrăinați,/ Nedreptățiți,/ Uitați de lume,/*

Şi celor mici,/ Ce nu au/ Pe lângă cine creşte,/ Şi celor bătrâni,/ Rămaşi singuri/ În amărăciunea lor–/ Tuturora/ Domnul vă dăruieşte/ Cea mai mare minune,/ Zicându-vă:/ *Pace vouă!*).

În scopul obţinerii unui efect estetic similar autorul se serveşte din plin şi de *„filozofările populare", de meditaţii grave centrate în jurul unor elemente primordiale din viaţa plugarului ca: „bulgărele de pământ", „firul de iarbă", „bobul de grâu", „focul din vatră", „florile de toamnă", „rădăcinile neamului" etc.*

Textul poetic druţian musteşte de înţelepciuni general-umane şi aforisme: (*Omul azi, / Din regele naturii, /A ajuns groparul ei (…) / Distrugându-se pe sine, / Distruge totul în jur*; *A ara, / A semăna / Înseamnă / A înmulţi viaţa*; *Niciun plugar / Nu va lăsa brazda / Nedusă la capăt*; *Din lut provenim, / În lut ne vom întoarce*"; *Căci a fi viu,/ Înseamnă / A merge înainte*; *Căci omul, / Prin firea sa / Dumnezeiască, / Nu poate fi / Rob al unui mal, / Rob al unui râu, / Rob al unei idei…/Ne-am înrobit, / Doamne, / Noi înşine / Pre noi înşine*; *Că în viaţă, / Deseori, / Pentru a merge înainte, / Trebuie de întors înapoi*); de metafore şi paradoxuri (*Focul din vatră este un veşnic altar*, *Drumurile noastre multe nu duc nicăieri*, *Pe malul celălalt orice înaintare / Duce înapoi, / Orice început / Cade în sfârşit*); de o bogată frazeologie creştină şi laică, de personaje speciale („Îngerul păzitor", „Îngeraşul", „Preotul" etc.)…

Frumoasă zicerea-crez din interviul *Pentru mine a face literatură sau a face teatru este un fel de a trăi. F*oarte semnificativă şi caracteristică pentru întreaga creaţie a lui Ion Druţă, dar mai ales pentru baladele sale creştine, în care elementul autobiografic şi zbuciumul sufletesc, credinţa întru Dumnezeu şi aspiraţiile-i sfinte spre pace, omenie, bunătate, dreptate se împletesc într-un tot organic şi integru: a trăi în artă ca şi în viaţa de toate zilele, a respira cu toţi porii etici şi estetici neliniştile, temerile şi păcătuirile semenilor, a identifica munca de creaţie cu *arderea* fosforescentă a spiritului în timp, spaţiu şi istorie – oare aceasta nu denotă prezenţa unui *profesionalism* de cea mai înaltă cotă şi preţuire?!

Se ştie că spiritul creativ al lui I. Druţă e de natură eminamente poetic, interpretarea metaforico-simbolică a vieţii fiind dominanta lui vizionară şi stilistică. Totodată, fluidul său problematic şi ideatic face corp comun cu întreaga-i creaţie, însă în poezie puterea de expresie, de sublimare şi de accesibilizare (dacă se poate spune aşa!) a mesajului creştin este net superioară, cum net superioară este în ea şi actul de concentrare sugestivă, de sinteză şi esenţializare a fondului de idei, de fragmentizare, de intensificare şi acutizare a acestuia. Dacă ţinem cont de faptul că poezia baladescă a lui Druţă este în întregime participativ-colocvială, se adresează – prin rugi şi psalmi moderni – divinităţii şi conversează cu acesta în mod duhovnicesc, efectul ei estetic şi creştinesc este nemăsurat mai mare, mai viguros, mai plin de vrajă decât în alte genuri de creaţie.

Scriitorul şi-a modelat chiar o formulă şi un stil poetic foarte adecvat structurii sale psihologice-artistice, generatoare de atmosferă încordată şi muiată într-un aer dens de credinţă şi religiozitate, de păstor al neamului, o turnură sacadată a frazei bine ritmate, dar *nerimate* (prea dure sunt realităţile evocate, ca să mai poată rima!), de respiraţie modernă egală cu sine în mai toate cazurile, dar fără a renunţa la mijloacele de seducţie ale poeziei populare şi clasice. Când scrie balade, autorul, de regulă, este dominat **de stări totale** şi de **clipe de vârf**, se lasă cutreierat – până la extrema emotivităţii – de idei existenţiale şi metafizice acute şi obsedante, îndurerându-se sincer de „rănile" prezentului descumpănit. Iată de unde provin criticile acide şi polemicile lui neadormite provocate de relele şi crizele societăţii: crize sociale şi politice, crize economice şi culturale, crize morale şi spirituale, crize de omenie şi de credinţă. Baladele creştine ale lui Ion Druţă blamează şi bat alarma în legătură cu astfel de „demoni ai răului", ca:dărâmarea omenescului din om, pustiirea sufletului; de prea multă ură nu mai avem ochi pentru a ne vedea unul pe altul; când e vorba să murmurăm o spovedanie, devenim muţi; nu ştim a păşi pragul bisericii, din care motiv, zice usturător autorul, răsturnând un vechi proverb*: Astăzi, omul / Nu atât sfinţeşte / Cât pângăreşte / Pământul / Cu umbra sa*; morbul indiferenţei ne îndepărtează atât de mult de pilda biblică cu samariteanul care a cules pe-o margine de drum un nenorocit pentru a-l vindeca pe cheltuiala sa, încât gestul acestuia ne stârneşte râsul; aruncători din pietre din fire, le adunăm în coş, ca să avem apoi ce arunca în alţii ş.a. m.d. Aici Druţă se arată un adevărat intertextualist, explorând din plin *Marele Text al Bibliei şi Marele Text al Paremilologiei Populare.*

E interesant de observat că, în ciuda evocării hiperbolizate a părţilor umbroase ale vieţii, cartea de balade a lui Druţă nu provoacă disperare, dimpotrivă, ne insuflă o tonalitate optimistă, cum optimist din fire e şi autorul. Cititorul îngână, dimpreună cu scriitorul, această frumoasă „rugă albă", care are darul de a vindeca, de a tămădui, de a alina, de a ne uşura sufletul: *Curăţă-ne, / Doamne, / Cugetul / De pustietate, / De întunecime, / De răutate; / Curăţă-ne auzul / De înjurături, / De scrâşnete, /*

De blesteme; / Curăță-ne vederile / De urâțenii, / De sălbăticii, / De josnicii. / Dăruieşte-ne, / Doamne, / Măcar o oră / De linişte curată [...] Doar Tu ne eşti / Razim şi sfetnic, / Sensul suprem / Al existenței noastre... Numai procedând astfel, vom putea ajunge să ne considerăm „păstori ai cuvintelor frumoase": *Patria noastră, / Fiule / A fost / Şi rămâne / Bunătatea. / Hotarele / Patriei noastre, / Dinspre nord / Şi dinspre sud, / Dinspre est / Şi dinspre vest, / Se numesc / Credință, / Răbdare, / Tăcere, / Iubire. / Deci tu, / Fiule / Când va fi / Să te căpătuieşti, / Să-ți ridici casă / Din lampaci / De bunătate, / Acoperind-o / Cu snopi de tăcere. / Acolo să-ți fie / Viacul...* Iată cam cum gândeşte metaforic Ion Druță – atât de natural, ca şi cum n-ar gândi prin metafore.

Indubitabil, există în demersul poetic (voit religios) al lui Ion Druță şi nu puțină discursivitate prolixă, multă oralitate, destulă directitate chiar. Nu lipsesc şi unele repetări de versuri întregi, de imagini, expresii... Le putem explica (parțial) prin faptul că un suflet copleşit de crize şi temeri, de drame şi tragedii preferă, în exteriorizarea lui, nu atât parabola şi „ocolul" metaforic, cât discursul direct, descărcat de balast imagistic, însuşi dicteul stilistic, conjugat cu dialogul şi cu implorarea deică – o figură retorică suverană a mai tuturor baladelor druțiene.

Scriitorul are o deosebită înclinație pentru *filozofarea poetică* în jurul problemelor ontologice ce afectează neamul, e atras de meditații *elegiace* impregnate cu lirism şi având tonalități liturgice, în atenția lui se află în permanență ocrotirea valorilor creştine, respectarea poruncilor christice, promovarea unui etos popular sănătos. Împletindu-se cu vocea divinității, vocea interioară a autorului capătă, de multe ori, modulații profetice. În plămădirea baladelor sale din aluatul realității, Ion Druță ar avea tot dreptul să spună: *Scriu cu fața întoarsă spre Tine, Doamne!* Faptul acesta împrumută versurilor sale mai multă gravitate, pondere ideatică, vigoare, substanță general-umană de natură creştină. Universul poetico-baladesc creat de Ion Druță este unul dominat de simboluri etice, ontologice şi metafizice, biblice, este unul plin de luminozitate şi credință, dar şi de mare tensiune prin stările dramatice şi dramatizate evocate sau înscenate, inclusiv prin stările binefăcătoare de dor mioritic şi de rugăciune creştină. Evocând trăiri umane cu plus şi cu minus, Ion Druță are darul ceresc de a vedea probleme, chiar şi atunci când acestea se află în stare embrionară, şi de a le judeca prin viziuni critice. Cu toate acestea, el nu este un adept al demersului negativist; ştie prea bine că atât apologia, cât şi denigrarea sunt procedee, de regulă, păgubitoare, de aceea nu-şi permite să le aplice. În viziunea scriitorului, Dumnezeu se relevă în primul rând prin credință: *Credința e copacul ce freamătă pururi în sufletul omului*...

Baladele creştine din cartea unică *Îngerul supraviețuirii* demonstrează faptul că şi în sfera poeziei se simte mâna unui mare maestru, care este Ion Druță, maestru care cunoaşte foarte bine postulatul estetic: cu cât o operă este mai poetică, cu atât ea exprimă mai mult şi mai profund adevărul şi omenescul, bunătatea şi frumosul.

Nicolae Coțofan. *Farfurii decorative.* Şamotă pictată, Ø - 710, 1985. (Din fondurile Muzeului Național de Artă)

VICTOR TELEUCĂ - SCRIITOR DE VAZĂ AL GENERAŢIEI ŞAIZECISTE

Dr. hab. ***Ion CIOCANU***

VICTOR TELEUCA – AN ILLUSTRIOUS WRITER OF THE 60S.
The author examines the finest creations of the eminent Bessarabian writer Victor Teleuca, including poems like „O altă limbă mai frumoasă nu-e" („There is no other language more beautiful"), Rediu-Mare, Rediu-Mare, „Fântânarii veacului XX" („The fountain men of the 20th century"), „Decebal", „Răscruce" („Crossroads"), „Mollis Davia" etc. Overall, the work of Victor Teleuca, a notorious representative of the generation of the 60s, is appreciated as a pinnacle in the evolution of the Bessarabian poetry.

Victor Teleucă s-a afirmat în literatura română din stânga Prutului de la chiar prima sa carte – poemul *Răscruce* (1958). El s-a impus atenţiei generale prin această încercare temerară de a exprima nu doar nişte fragmente disparate ale realităţii timpului, surprinse în poezii lirice aparte, ci de a realiza o panoramă a acelui timp arhicomplicat de după războiul stalinist-hitlerist. Că a plătit un anumit tribut ideologiei comuniste, e de la sine înţeles, dar a vedea în acest poem numai atât şi a nu aprecia expresivitatea poetică unică în contextul procesului literar basarabean postbelic este o greşeală de neiertat.

Victor Teleucă vorbeşte despre război prin întrebări retorice şi prin epitete de o cu totul altă natură decât cele devenite din start clişee în poezia timpului. El vede, simte şi exprimă în mod impresionant atmosfera statornicită în satul moldovenesc în urma groaznicului măcel mondial, „când frontul călcase în picioare/ Sălaşele vechi de plugari, / Sfinţite cu atâta sudoare, /Cu vise frumoase şi mari". Nimic artificial sau lozincard, cuvintele şi expresiile au aroma vorbirii omului simplu de la ţară şi concurează eficient cu plasticitatea operei folclorice, lesne recognoscibilă, bunăoară, în destăinuirea sinceră până la naivitate a eului liric – „da ţărâna-i moale-moale,/ Caldă pâine de cuptor..." Sau - în altă parte - a fratelui de pe front: „... şi mă bate dorul să mă duc cu tata/ Să mai cerc în mână coarnele de plug..."

În 1958-1959 Victor Teleucă a realizat minunata sa odă *O altă limbă mai frumoasă nu-i*: „Auzi? În limba mea / Pe cer răsare prima stea...", „şi-n limba mea ca-ntr-un izvor / e-un cer răsfrânt multicolor...".

Nu putem crede să fi uitat cineva destăinuirea lirică *Rediu-Mare, Rediu-Mare*: „Nu mai mult de trei minute / zăboveşte trenu-n gară, / apoi iar semnalul: Du-te! / şi se duce trenul iară / ca un vis, ca o părere / ce mă poartă-n altă zare. / Pentru cât la revedere, / Rediu-Mare, Rediu-Mare?...". Dar cugetarea civică, profund polemică, totodată – de mare fineţe artistică „Ciudă mi-i pe „flori albastre", „zări curate" – rânduri-rânduri, / care-n versurile noastre / vin să stea în loc de gânduri..."? Dar poemul *Sensul horelor*, apoi eseul *Car frumos cu patru boi* şi alte opere neordinare de până la poemul de zile mari *Decebal*, încât e pur şi simplu de necrezut cum de în unele exegeze critice de ultimă oră Victor Teleucă e stigmatizat ca autor tributar conjuncturii comuniste? O mostră crasă de surzenie la sunetul fin şi inconfundabil al versului teleucian şi de miopie „literară" în general este prezentarea scriitorului ca „ziarist, redactor TV, la revista Nistru, profesor la liceul Prometeu", de parcă Victor Teleucă n-ar fi fost şi redactor al revistelor de mare prestigiu „Cultura" şi „Literatura şi arta" (ambele discutate cu străşnicie la Comitetul Central al Partidului Comunist al Moldovei şi chiar la Biroul CC al PCM pentru românizarea limbii şi pentru grave devieri de la linia partinică), şi secretar al Comitetului de Conducere al Uniunii Scriitorilor, şi laureat al Premiului de Stat, apoi şi al Premiului de excelenţă al Uniunii Scriitorilor, şi că – atenţie! – doi semnatari de dicţionar îl prezintă în continuare: „ca publicist a plătit tribut dogmatismului comunist, căutând să se „exileze" în poezie (*La ruptul apelor*, *Insula cerbilor, Momentul inimii* ş.a.)", afirmaţie şi exemplificare adeveritoare simplului la suprafaţă, dar criminalului în esenţă, adevăr că improvizaţii cercetători ai procesului literar basarabean n-au ţinut în mâini cel puţin o carte a scriitorului, fapt care i-ar fi îndreptăţit să dea – în 2010! – un „Dicţionar bibliografic esenţial (sic!–I.C.)", intitulat *1.500 scriitori români clasici şi contemporani*, apărut la Iaşi sub semnăturile Boris Crăciun şi Daniela Crăciun-Costin. Dar şi unii critici importanţi ai momentului actual se întâmplă să treacă în mod impardonabil – în 2011! – peste cărţi de etapă nu doar ale autorului, ci ale întregii agoniseli lirice basarabene: *Încercarea de a nu muri* (1980), *Întoarcerea dramaticului Eu* (1983), *Ciclul italian sau criza de timp* (1987) şi, în chip deosebit, *Piramida singurătăţii* (2000), publicaţie în legătură cu care s-a discutat amănunţit, concret, argumentat şi convingător. „O adevărată performanţă a poetului, o recuperare, o redobândire, o „întoarcere a dramaticului Eu" este cartea din 2000 în viziunea Eli-

zei Botezatu, care consideră că în paginile acestei publicații „poetul a sfărâmat inerțiile, a evitat clișeele, a experimentat și, recalcitrant la formele stereotipe, a rotunjit o carte originală, unică în contextul basarabean", „o carte despre ființă, timp, limită, suferință, gol, zădărnicie, nimic" (citat după culegerea colectivă *Victor Teleucă – Un heraclitean transmodern*, Chișinău, Editura Universul, 2010, p.111, 113). Pentru Mihai Cimpoi, la apariția cărții *Improvizația nisipului* (2006) Victor Teleucă era „un poet foarte important al nostru, un poet important nu numai în context basarabean, dar în cel general românesc" (*Ibidem,* p.43). Încă mai aproape de adevăr – în cazul lui Victor Teleucă – s-a dovedit colegul nostru de la Huși Theodor Codreanu, care scria că „în mod normal, el ar fi trebuit să stea alături de Grigore Vieru, din a cărui generație face parte prin opera tipărită înainte de 1989", deoarece „Teleucă s-a remarcat, atunci, printr-o anume modernitate existențialistă, având ca principală obsesie camusianistul mit al lui Sisif" și, mai mult, „a înfăptuit o profundă sinteză între modernitate și tradiție, ceea ce l-a propulsat în plină postmodernitate" (*Ibidem*, p.8, 9). Este de necrezut că după atari dezvăluiri critico-literare apar unele articole în care, după cum am notat mai devreme, Victor Teleucă e considerat un poet ordinar, fără individualitate artistică pronunțată, iar exegeți altădată scrupuloși în analizele lor refuză să citească în adâncimea de origine memoriile *Pe timpul lui Teleucă* ale lui Arhip Cibotaru și nu iau în seamă postumele scriitorului.

Or, în 2000 Victor Teleucă mai păstra vioiciunea tinerească și alimenta speranțe reale prin tenacitatea cu care continua să exprime o filozofie prea puțin obișnuită în spațiul chișinăuian. O exprima în versuri descătușate, altfel zis – libere de formele tradiționale în poezia est-pruteană: în creația lui versul (versificația) era liber (liberă), pentru el nu existau canoane, strofa nu mai lua înfățișarea unui catren ori a unei terține, rima nu-și avea locul neapărat la încheierea versului, ea fie că lipsea, fie că era „trimisă" de scriitor în mijlocul zicerii neordinare, iar dincolo de toate acestea și de alte amănunte și detalii, versul lui ne punea în fața unei cugetări profunde. Cartea lui din 2000 – *Piramida singurătății* – are subtitlul *introspecții*, pe care autorul îl respectă de la prima până la ultima pagină, începând – evident – cu eseul inaugural. E și acesta o efigie a modului de a gândi pe care scriitorul îl avea, nu-i vorbă, poate chiar de la *Întoarcerea dramaticului Eu* (1983), dar anume în 2000 l-am descoperit în toată ființa lui neobișnuită (pentru noi, cititorii – și criticii de specialitate – acelui timp). După ce divulga, încă din titlu, că-și propunea să vorbească despre „încercarea de a ne trăi momentul ca pe *ceva al nostru*", urma întrebarea de esență filozofică „Dar al nostru? Există *ceva și al nostru*?" Sublinierile din citate fiind ale autorului, noi putem acum numai bănui că sintagmele respective conțin un sens de care n-am putut fi fascinați în epocă și poate nici n-am fi cutezat să credem că ar fi omenește simplu de înțeles. Cu referire la acel „ceva al nostru" și „ceva și al nostru", mai exact – la credința că „momentul" era în adevăr „al nostru" ori „și al nostru", Victor Teleucă nu pregeta să se întrebe: „Nu suntem aici implicați în jocul aparențelor?", apoi: „Cât adevăr și câtă stabilitate se conține în ceea ce afirmăm?"

De la o afirmație la alta poetul ne duce, imaginar, în interiorul de origine al eului său liric, pe care îl recunoșteam întrucâtva (nu numai din *Întoarcerea dramaticului Eu*), dar pe care încă nu ni-l făcuserăm familiar. „Eul și problemele Eului. Dacă nu le pot rezolva, simt marea satisfacție a nemărginirii cu care sunt norocos să mă confrunt", ni se destăinuiește scriitorul. Și mai departe: „Problemele iscate de *eu* sunt prioritare în micile, dar nesimplele mele preocupări zilnice". Dacă în 1983 *Întoarcerea dramaticului Eu* era „un titlu de carte", în 2000 eul liric devenise pentru poet „o problemă conceptuală".

Destăinuirea, ba chiar fundamentarea teoretică a modului său de a înțelege eul liric Victor Teleucă le punea într-o anumită relație cu dramatismul și chiar cu tragismul existenței umane, ambele mărginindu-se neapărat și cu absurditatea acesteia. (Să mai spunem o dată că poetul a fost, din însăși firea sa, o ființă aplecată demult asupra unor înțelesuri ale lucrurilor, pe care (înțelesuri) nu le putea dezvălui în epoca de tristă amintire?) Eul liric este, subliniază autorul, ceva ce depășește considerabil eul personal, „separat"; lui „îi este specific râsul-plânsul nostru național și universal în același timp", afirmație completată fără întârziere de o alta – că „râsul este de suprafață, exterior, pe când plânsul e ceva ce ține de adâncurile inconștientului colectiv (Jung), grimasa râsului treptat fiind înlocuită cu grimasa plânsului, individul în cauză parcă și-ar scoate de pe față o mască după alta și, dacă ar continua, măștile nu s-ar termina niciodată, dar ar căpăta tot mai mult expresia stării tot mai dramatice sau mai tragice până la un moment când apar măștile absurdului…".

Problema eului liric era, pentru Victor Teleucă, una principială, aflată în legătură directă cu aceea a gândirii. „Modernizarea vieții cere gândire, multă gândire, să nu dispărem ca specie gânditoare. Multe generații nu au fost deprinse să gândească, și nu pentru că nu a avut cine să le cultive această deprindere, ci pentru că *așa a fost vremea*".

Așa fuseseră condițiile în întreg imperiul so-

vietic, acestor condiții fusese supus Teleucă însuşi, ca majoritatea covârşitoare a scriitorilor timpului, şi cartea din 2000 marca o epocă nouă în creația scriitorului, o epocă pe care am intuit-o la nivelul *introspecției* în cartea *Întoarcerea dramaticului Eu*, dar care abia acum se lăsa conştientizată liber. Chiar prima poezie din carte sună ca un aforism doldora de semnificații, între care una de esență filozofică: „Avem/ un ceva al nos-/ tru pe care nu/ îl posedăm, dar/ care ne ține-n/ picioare". Pe potriva noutății afirmației comunicate în mod sfidător fără concursul atributelor de totdeauna ale poeziei clasice este şi aranjarea grafică a enunțului poetic – în formă de cruce ori, mai degrabă, pilon care aduce a cruce. Prin îndrăzneala unei atari imagini, cartea *Piramida singurătății*, continuând *introspecțiile* proprii scriitorului mai înainte, se anunță ca o detaşare de formula lirică cultivată de el până atunci şi, totodată, inaugurează pârtia pe care aveau să-şi potrivească mersul cărțile lui de după 2000.

Poezia *Tandemul râs-plâns*, adeveritoare credinței exprimate de autor în eseul inaugural al cărții, îl prezintă pe Victor Teleucă în ipostaza filozofului întrebându-se direct şi fără a se conforma prozodiei tradiționale: „Există şi-un adânc de dincolo de-adânc?" Răspunsul e dat de poet în aceeaşi formă liberă de canoane, descătuşată – repetăm, metaforică în stilul lui Teleucă cel de totdeauna –, dar acum susținută de o energie abundentă a „spunerii", versul fiind în întregime o perioadă verbală lungă şi acaparatoare a interesului nostru pentru gândul filozofic nou şi incitant şi pentru forma oarecum prozastică, neobişnuită, a discursului: „Când râd apocaliptic oamenii sau plâng,/ un tic nervos, un nerv observ clipind/ în ochiul meu şi simt destinul ca pe-un/ zmeu cum foc răsuflă-n jurul meu; pe mi -/ ne sau pe cineva/ ne-au tras la sorți şi/ iar spre-un vid avid misterioase porți/ de fotoaparat spasmodic se deschid şi se / închid …".

În continuare discursul poetic rămâne acelaşi, prozastic la prima vedere, profund metaforic în esență, şi e dominat de preocuparea pentru râsul-plânsul omniprezent – „şi văd, ca pe-un ecran, multipli-/ cându-se pe gura şi pe ochii lor mulțimi/ de ochi şi guri, descresc râzând-plângând/ spre-un infinit interior din care parcă-ar/ fi venit nu-ntâmplător şi iară se retrag/ din nou în lumea lor ca pân'la urmă să/ rămână-un singur ochi cu-o gură singură/ într-însul din care se întoarce/ râsu-amestecat cu plânsul/ ca într-un film invers/ când frunza se întoarce-n pom şi mă cutre-/ mur cum râde-plânge omul nostru mioritic…".

Este o matrice poetică ce avea să fie reluată de autor în cartea *Ninge la o margine de existență*. Este o dovadă a faptului că *Piramida singurătății* a constituit, în creația lui Victor Teleucă, nu numai o continuare a semnelor concrete ale modernității poeziei lui de până la acea vreme, dar şi o deschidere – acum mai largă – spre creația de după 2000. Aceasta sub aspectul materiei/materialului filozofic pus la temelia discursului liric.

Or, *Piramida singurătății* a premers cărții din 2002 şi în sensul unor idei, imagini, forme verbale concrete. În poezia *Eseu*, de exemplu, prima formă de verb impersonal este „– Ninge!", după care verbul în cauză se pomeneşte „exploatat" de autor parcă anume ca o deschidere spre cartea ce avea să vină. „Afară ninge şi pe gând zăpada creşte…" citim în poezia *Alb nou,* în care fenomenul *ninsorii* îi prilejuieşte autorului şi o altă metaforă de-a dreptul rarisimă: „Azi cerul ninge, sau nu, li- / vezile cereşti se scutură de / floare şi se scuză / că-au înflorit târziu…".

Fenomenul ninsorii devine permanent în cartea din 2000. „*Acum plouă?* se întreabă Teleucă, în stilul exemplificat de noi deja. *Iar la iarnă va ninge? Cine mă poa-/ te convinge că va ninge?...*". Precizăm că titlul poeziei din care cităm este *Cadru existențial* şi realizăm că avem în față şi verbul *a ninge*, şi un adjectiv prevestitor întregului titlu de mai târziu: *Ninge la o margine de existență*.

La lectura altei poezii, *Moment alb*, ne pomenim în fața „barierelor nins-viscolite"; *Amintiri cu mama* debutează direct: „Stau cu mama şi-afară ninge, dar ninge, / lupii albi ai zăpezilor urlă-n / virtutea sonoră-a zăpezilor desperate de-un alb…"; într-o altă piesă lirică autorul îşi satisface plăcerea de a întreba oarecum retoric, pentru ca tot atunci să reia vorba despre două fenomene naturale, unul fiind – evident – *ninsoarea*: „Acum plouă, dar ce-i adevărat din ce / plouă? La iarnă – o să ningă, dar ce-i / adevărat din ce o să ningă? // Ploaia, ninsoarea sau doar întrebarea?".

Reiterăm aici: persistă imaginile vii – cu *zăpezi* – din poezia *Cimitir de ninsori*, şi formulăm concluzia că albul, ninsoarea, starea naturală de a ninge, cu întreaga lor suită de semnificații, prefigurează într-un fel şi într-un sens, cel puțin în parte, cartea care avea să apară ulterior, *Ninge la o margine de existență.*

Zicem „cel puțin în parte", şi ne grăbim să precizăm că *Piramida singurătății* va să semnifice o singurătate în sens filozofic profund, sugestie pe care o citim – negru pe alb – şi în poezia *Pierdere*, din care cităm: „Nici o oază-n pustiul acesta de groază / a singurătății existențiale, numai ni-/ sip ars…".

„Marginea de existență" din titlul cărții de la 2002 e sugerată pe la începutul volumului *Pirami-*

da singurătăţii, în finalul poeziei *Accidental*: „Trăiesc concomitent şi viaţa mea şi/ moartea". Hotarul dintre viaţă şi *moarte,* ca „margine de existenţă", este evocat într-o altă piesă lirică, intitulată *Bizare lucruri*, din care cităm versuri despre dorul poetului, acela care „iernează prin somn/ şi visează viscole mari din care vede/ singurul unic doar albul pentru-a-l/ bucura prin prezenţă, prin mişcare şi/ viscol – vis ca la margine de lume,/ dar şi mai mult de existenţă…".

Poate nu e lipsită de interes nici o altă observaţie referitoare la cartea *Piramida singurătăţii* ca izvor – într-un sens – al volumelor ulterioare ale poetului. Vorba e că o altă imagine frecventă în *Piramida singurătăţii*, marea („Satul în care/ m-am născut a fost un petic de fund din/ Marea Sarmatică…") aduce cu sine – fireşte – *nisipul* („şi liniştea peste mine-şi aşterne nisipul…"), fapt important dacă-l raportăm la un alt titlu de carte, din 2006, – *Improvizaţia nisipului*, înţeles şi acesta în mod metaforic, eminamente poetic.

Oricum, cartea *Piramida singurătăţii* este o continuare a multor caracteristici esenţiale ale întregii creaţii lirice a poetului şi conţine, totodată, câteva probe incontestabile că atât prin modalitatea literară îmbrăţişată de scriitor – interpretarea lirică a unor fapte cu sens filozofic adânc, scrutarea profundă a obârşiei şi a naturii eului liric, atenţionarea cititorului asupra unor fenomene etice dureroase etc. –, cât şi prin tehnica versificaţiei, şi prin unele amănunte şi detalii care aveau să fie reluate de autor mai târziu, a prevestit volumele *Ninge la o margine de existenţă* şi *Improvizaţia nisipului*, care au definitivat imaginea de poet cu adevărat modern a lui Victor Teleucă.

Despre ambele publicaţii numite la urmă am vorbit în volumului nostru *Cărţile din noi* (2011) şi nu revenim. Însă ar fi păcat să lăsăm fără atenţie câteva alte publicaţii teleuciene tipărite postum: *Decebal* (2003), *Răsărit de Luceafăr* (2010), *Car frumos cu patru boi* (2011) şi *Mollis Davia* (2012). Toate conţin texte de o mare cutezanţă a gândirii filozofice adânci şi de o aleasă expresie metaforică. În ultima lucrare nominalizată scriitorul pune în atenţia cititorului o viziune artistică, totodată filozofică, a adevărului întreg despre istoria noastră bimilenară, adevăr fixat în chip concludent în chiar debutul poemului: „Nu e tot ce-i tot în toate. / Este un TOT al tău TOTAL -/ Daimonul naţional...". Autorul îşi spune la început sieşi, dar în mod virtual şi ţie, cititorului pe care îl doreşte pătrunzător în esenţa lucrurilor şi pentru care a aşternut pe hârtie explicaţii temerare: „Tu de-aici („din neguri" – I.C.) îţi creşti puterea, / păstorind singurătăţi,/ Ţi-ai făcut din munţi cetăţi, / ca să-ţi aperi limba, vrerea/ unui neam de-a nu se pierde / sub cel timp necruţător...". De la vers la vers, de la o strofă la alta, poetul desfăşoară o întreagă cosmogonie a devenirii noastre, treptat aceasta luând formă de spunere calmă, aşezată, în care metafora se simte în largul ei şi adevărul ni se transmite liber, molipsitor am zice: „Neamul tău, murind ca dor, / re-nvia ca frunza verde. // Cosmogon cu luna-n sânge / şi cu Ursa Mare-n gând, / venea vreme fremătând / şi, râzând, ştiind că plânge, // hohotea ca-ntr-o risipă – / râset-fulger, lacrimi-ploi / pân-la veacul de apoi / şi-napoi cât ţine-o clipă // revezi totul mut, orbeşte, / parcă-ai mai trăit cândva / şi-atunci simţi cum Cineva / dintr-o parte te priveşte…". Textul poemului devine atât de compact încât e greu să-l împarţi în fragmente, ci te obligă să-l citezi ca dintr-o respiraţie a autorului nimerit în situaţia de a-ţi destăinui gândul care, odată încolţit în forul lui intim, se revarsă nestăvilit, chiar năvalnic: „e-o privire, dar a cui? / Brusc te-ntorci în partea Lui / să-ţi dai seama că te-aşteaptă / mut şi sumbru El, Destinul / neînduplecat şi rece…".

De aici încolo insul-strămoş al nostru intră în relaţiile sale fireşti cu Destinul hărăzit din începuturi, până-l strigă acelaşi Cineva, în legătură cu care autorul-narator se întreabă oarecum retoric: „Cine-i El, cum se explică, / din ce parte e al tău? / Poartă-n el păreri de rău, / e un mit sau o nimică?". Cineva, de la un timp Destinul, apoi Zamolxe, zeul tutelar al dacilor de demult, sunt personaje ştiutoare ale faptului că s-a întâmplat să „împarţi ce nu se-mparte – / Totul tău, din rădăcină…". Acest permanent *Totul* este o expresie simbolică a unei existenţe unitare, nedezmembrabile. Împărţit totuşi, el „curge cum a curs, / din nimic spre existenţă…", generând la un moment dat întrebări grave adresate cui oare dacă nu insului-strămoş: „Creşti din suflet mai departe? / Noi şi-aici şi-acolo – noi? / Strigă-n umbră un strigoi? / Noi de dincolo de moarte?" şi încă mai drastic, mai tăios: „Când intrăm în perspectiva / unui plai cu timp MOLDAV / într-un spaţiu MOLDOgrav / regăsindu-ne potriva / MOLDULUI ce ani de-a rândul, / neglijându-l, n-a fost mut, / dar l-am dat cu împrumut, / îndărăt nicicând cerându-l?".

Conştientizăm greşeala fatală a insului-strămoş care a împărţit „ce nu se-mparte", adică TOTUL nostru, „din rădăcină", până a ajuns strănepotul să culeagă „roadele" acelei greşeli: „Tot primind odinioară / musafiri de undeva, / azi nu-ncap de limba ta / şi te dau din limbă-afară, / chiar ţi-au dovedit amicii / fiecare cum putu / că eşti altul, nu eşti tu…". N-am ajuns oare, prin vremi, la cele ce ni se întâmplă în prezent? Constatările şi întrebările retorice ale poetului exprimă durerea noastră neogoită şi întreagă: musafirii „prind istoria şi-o scurmă / (după cum

mi i-ai primit) azi să-ţi spună că-au venit / primii ei, iar tu – pe urmă. / Te-nvăţau că altu-i graiul / care-l porţi. Aceşti avani / acum două mii de ani / ici şi-avură iadul, raiul? / Le-au cântat pe-aici cocoşii, / cucii noştri solitari, / S-au ştiut de-atunci plugari, / tot pe-aici le-au fost strămoşii?”.

Vicisitudinile istoriei de pe atunci au început. Şi tot de pe atunci îşi trage începuturile speranţa noastră întru izbăvire de greşeala comisă: „MOLLIS-DAVIA-ndulceşte / MOLDU-amar din cercul dac, / în el secoli se desfac, /vremuind ca o nădejde / nesfârşitul cu-nceputul / unui tot de la-nceput, / parcă vine din trecut / viitorul, nu trecutul…”.

Viitorul, sugerează Victor Teleucă, ar consta în corectarea greşelii trecutului. Tocmai în acest context „se aud cum cresc Carpaţii / din a lutului gingii / cum le ies dinţii la copii / dureros, muşcând din spaţii…”. Şi reapare Daimonul, spiritul tutelar al neamului, care „te dă cu fruntea-n soare, / sorbi cu ochii pân-orbeşti / plaiuri verzi moldoveneşti – / sfinte semne de-ntrebare / care din destin îţi cheamă / tot adâncul tău prin vis, / toate mari şi sfinte ni-s / ca MOLD – lacrimă de mamă – / cea mai grea sinceritate – / un odor din dor cu-amar / prinse toate-ntr-un focar / ca să-l ştii şi tu ce poate / ochi în ochi – MOLDO-taină / într-un MOLDO-ritual / pentru-a scoate-un MOLD-voal / de pe suflet ca pe-o haină…”.

Nu este o acţiune simplă. Corectarea oricărei greşeli e mai complicată decât prevenirea acesteia. Ci totuşi, „când se face timpul critic – / Cruce grea aprinsă-n vânt – / ni se-arată pe pământ / MOLDUL NOSTRU MIORITIC, / ROMÂNISM ce se revarsă / duh nestins prin limba ta / spre a nu te strămuta / nici o dramă, nici o farsă…”.

Poetul se întâlneşte în chip firesc şi necesar cu capodopera folclorică naţională. Conştientizarea adevărului istoriei, înţelegerea justă a obârşiei naţiunii române în creuzetele istoriei noastre bimilenare au consecinţe benefice – „Atunci simţi că-acest DEPARTE / este – APROAPELE ce-l porţi – / sufletul cu şapte porţi / de balade fără moarte / şi-anotimpuri vin prin ele / şi se duc să vină iar, / tu, fiind străvechi portar, / le deschizi şi-nchizi cu stele…”. La ora fatală a istoriei „trei coboară, / pân-la urmă rămân doi, / când i-i turma mai de soi, / pe al treilea ţi-l omoară / ori încearcă să-l omoare, / iar al treilea suntem noi…”.

Victor Teleucă „citeşte” balada ca pe o închipuire literară în care baciul ostracizat este doar unul dintre mulţii săi ortaci, restul rămânând să suporte urmările greşelii fatale pomenite anterior şi – cum altfel? – să ducă pe umeri crucea care le revine prin Destin, de vreme ce „al treilea suntem noi, / nu chiar toţi, dar fiecare, / după cum se nimereşte // şi astfel din veac în veac / neamul meu se nesfârşeşte”.

Optimist finalul, dureros şi veridic întregul demers liric al scriitorului, surprinzător de proaspătă şi originală concepţia generală a poemului, de vreme ce poetul vede Mollis Davia – în spirit cantemirian – ca o parte a Daciei de până la Traian, adică „Dacia Moale, cu climă dulce, plăcută”, iar pe noi, urmaşii trăitorilor din Mollis Davia, – ca români din marele TOT pomenit în chiar prima strofă a lucrării.

Poemul a fost publicat în 1990, când mai exista Uniunea Sovietică, ne mai strângea de gât Partidul Comunist. Este oare el, acest poem, o expresie a conjuncturismului ideologic al lui Victor Teleucă? Iar dacă cineva admite un răspuns pozitiv la această întrebare, cum ar urma să interpretăm criticile nemiloase aduse autorului în 1974, apoi în 1982, de către organele partinice superioare, care îl învinuiau de românizarea limbii noastre şi de mari greşeli ideologice? (A se consulta în vederea dumeririi necesare materialele şedinţei Biroului Comitetului Central al Partidului Comunist al Moldovei „Cu privire la manifestările naţionaliste din republică şi măsurile de intensificare a educaţiei ideologico-politice şi internaţionaliste a oamenilor muncii” (publicate în revista „Destin românesc”, 2011, nr 3, p.144-150), într-un punct al hotărârii căreia Victor Teleucă, redactor al săptămânalului „Literatura şi arta”, laolaltă cu alţi conducători din domeniul culturii, este învinuit de „pătrundere în presă, televiziune şi radio a unor materiale dăunătoare din punct de vedere ideologic” şi somat „să-şi crească responsabilitatea personală pentru nivelul ideologico-literar şi artistic”, p.148).

Iar revenind la *Mollis Davia,* considerăm că acesta e un poem inspirat al devenirii şi nesfârşirii moldovenilor ca parte inalienabilă a acelui TOT al nostru TOTAL, care este poporul român. Poemul analizat la urmă întregeşte de minune creaţia fiului de îndrăzneaţă gândire literar-filozofică al Cepeleuţilor hotineni, scoţându-l în fruntea colegilor de breaslă ai generaţiei şaizeciste. Evident că înţelegerea întregului adevăr despre creaţia scriitorului poate fi realizată prin depăşirea stereotipurilor gândirii leneşe, eronată în esenţă, despre cărţile lui de până, dar mai cu seamă de după 1989, altfel spus – printr-o viziune critico-literară adecvată contribuţiei reale a lui Victor Teleucă la patrimoniul cultural naţional românesc.

Această contribuţie a fost pusă în evidenţă la Conferinţa ştiinţifică *In memoriam Victor Teleucă*, ce a avut loc la AŞM la 19 ianuarie curent, cu prilejul împlinirii a 80 de ani de la naşterea regretatului poet.

NICOLAE COȚOFAN – UN CREATOR AL SINTEZELOR ÎN ARTA CERAMICII CONTEMPORANE

Tudor BRAGA
Critic de arte

Născut la 21 octombrie 1939, în comuna Ordăşei, județul Orhei, Regatul România (azi Republica Moldova).

Ceramist, cu operă în multiple colecții publice (Muzeul Național de Artă al Moldovei; Muzeul Național de Arheologie şi Istorie a Moldovei, Muzeul Național de Etnografie şi Istorie Naturală a Moldovei, Muzeul Internațional de Ceramică *Ian Panonia,* Peci, Ungaria; Palatul Parlamentului României; Sala Constantin Brâncuşi, Bucureşti; Muzee de artă plastică din Moscova, Grenoble ş.a.) şi private din diferite țări (Anglia, Bulgaria, Federația Rusă, Germania, Italia, Norvegia, România, SUA, Turcia). Expoziții personale la Centrul Expozițional Constantin Brâncuşi al Uniunii Artiştilor Plastici din Moldova (1999, 2009); până la zi, participă la cvasitotalitatea expozițiilor naționale, precum şi în alte țări: Algeria, Belgia, Bulgaria, România, Cehoslovacia, Federația Rusă, Danemarka, Estonia, Franța, Germania, Japonia, Jugoslavia, Kazahstan, Lituania, Belarus, Mongolia, Olanda, Polonia, Ucraina.

Organizator al procesului creator în artele plastice: vicepreşedinte al Uniunii Artiştilor Plastici, preşedinte al Fondului Plastic al UAP din Republica Moldova (1972-1987).

Maestru în arte. Medalia *Gloria Muncii* (1981), *Ordinul de Onoare* (1986), Medalia *Meritul Civic (1996),* Titlul onorific *Maestru în Arte* (2003), Premiul *Moisei Gamburg,* Ministerul Culturii al Republicii Moldova*, Premiul Uniunii Artiştilor Plastici din Republica Moldova, pentru merite deosebite în dezvoltarea artelor decorative* (1999, 2003, 2011).

Nicolae Coțofan, prin limbajele plastice, tehnicile şi tehnologiile intrinseci artei contemporane, a reformatat succesiunea tradițiilor culturale indigene. Creează o operă originală, căutată pentru colecții publice şi private din țară şi peste hotare, contribuind real la sporirea patrimoniului artistic.

Pornit pe traiectul devenirii, Nicolae Coțofan a înțeles că, pentru a răspunde vocației sale, urmează să se detaşeze tranşant de modul secular de ființare, comun aproape pentru întreg sud-estul Europei, alegând habituarea după modelul creionat signaletic de tatăl său, Ion Coțofan. Acesta, dotat cu bun-simț, a observat că o serie de persoane din partea locului şi-au depăşit condiția de simpli provinciali prin activitășii publice, culturale, inclusiv literare, dobândind statutul de personalități care s-au afirmat în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Conform talentului său, tânărul urmează studi-

Nicolae Coțofan. *Farfurii decorative.* Șamotă pictată., Ø - 510 mm, 2005

ile la Colegiul de Arte Plastice *Alexandru Plămădeală* (fosta Școală Republicană de Arte Plastice) în clasa a trei profesori diferiți ca formație. Primul, Valentina Poleakova (Tufescu), școlită la Academia de Arte din București, l-a cultivat să stăpânească limbajul plastic *Art Nouveau.* Al doilea, Vladimir I. Novikov, licențiat în arta monumentală, design și artele decorative, l-a inițiat privitor la particularitățile ceramicii fine și rostul designului în creația contemporană. Al treilea, Stepan Tuhari, un maestru nepereche în linogravura color din anii 1960, l-a exersat în arta desenului. Simultan, studentul nostru – ca să câștige pentru existență, – a executat desene pentru instituții arheologice, etnografice și de științe exacte, fapt care l-a antrenat la însușirea unor metode raționale, care i-au fost de folos ulterior în activitatea creatoare.

De la debut, a intrat pe vectorul evoluției creatoare, realizând, pas cu pas, transcenderea, de la paradigma și algoritmii imanenți obiectului utilitar, către configurarea organică a obiectului conceptual. Viabilitatea acestui deziderat al evoluției individuale, prin contrapuneri și analize, a fost verificată și consolidată, mai ales, participând la tabere naționale și internaționale de ceramică. Calitățile operei sale – cu individualitate distinctă, respectul pentru etică și codul deontologic, au convers la acreditarea sa ca actant de anvergură la dirijarea procesului creator căruia aparținea. În consecință, toate acestea au concurat la modelarea unui plastician singular în cadrul culturii care n-a pregetat să o marcheze prin opere de rezistență.

În fiecare lucrare configurată, plasticianul aduce proba înțelegerii sale că împlinirea în domeniul ceramicii nu înseamnă a urma arbitrar o formulă, aparent imuabilă, că ceramica prezintă sinteza ce-

Nicolae Coțofan. *Farfurii decorative.* Șamotă pictată, Ø - 510 mm, 2004

Nicolae Coţofan. *Farfurii decorative.* Şamotă pictată, Ø - 410 mm, 2011

lor trei ramuri clasice ale artei: *pictură*, *sculptură* şi *desen*, acestea, fiind reclamate de viziunea spaţială tridimensională, reprezintă o sinteză în inversiune. Triada vizată se află în apanajul imperativ al stăpânirii capacităţilor de a configura conceptual obiectul în temeiul posedării de cunoştinţe profesionale aduse la zi, privitor la materiale, tehnici şi tehnologii speciale. Orice lucrare este precedată de experimentări, instrumentate cu multă acurateţe şi meticulozitate, pentru a atinge o dexteritate virată la virtuozitate în executare, transparenţă cromatică, prospeţime şi spontaneitate a ţinutei arhitectonice. Formal, în structura obiectului, Nicolae Coţofan valorifică operaţiunile simetriei, a recurenţei şi a echivalenţelor de echilibru.

Latura definitorie a originalităţii creaţiei acestui ceramist rezidă în faptul de a fi dat expresie plastică de sinteză, conform rigorilor artei contemporane, chiar şi atunci, când a ales drept sursă de inspiraţie succesiunea topos-urilor straturilor culturale din istoria ceramicii din sud-estul Europei, spaţiul de origine a lui Nicolae Coţofan.

Nicolae Coţofan. *Vase şi farfurii decorative.* Şamotă pictată, 2006

STUDIU ENCICLOPEDIC CONSACRAT RAIONULUI SÂNGEREI

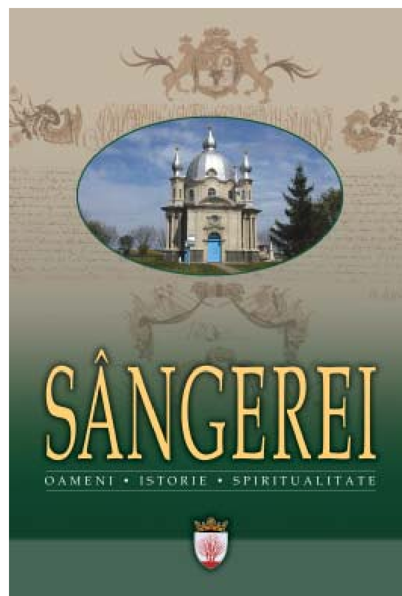
Membru corespondent al AŞM
Demir DRAGNEV

În contextul diverselor publicații consacrate istoriei locale (istorii de sate, oraşe, regiuni) un loc aparte îi revine lucrării recent apărute la Institutul de Studii Enciclopedice al Academiei de Ştiințe a Moldovei, dedicate raionului Sângerei.

Noutatea acestei cărți constă în faptul că cititorului i se propune o ediție enciclopedică care structurează informații despre cadrul geografic şi istoric, despre viața culturală şi spirituală, eseuri biografice despre 60 de personalități originare din acest raion, precum şi o succintă expunere a materialelor documentare referitoare la istoria tuturor celor 70 de localități (incluzând oraşele Sângerei şi Biruința) ale acestei unități administrative din centrul Republicii Moldova.

O asemenea lucrare este deosebit de necesară în contextul creşterii interesului cercurilor largi de cititori față de istoria națională, inclusiv față de istoria şi contemporaneitatea localităților de baştină, față de rădăcinile neamului căruia îi aparțin. Coordonatorii şi redactorii ştiințifici – acad. Gheorghe Duca şi scriitorul Ion Hadârcă (originari din acest raion) – în prefața cărții menționează: „Nostalgia casei părinteşti, dorul şi dragostea față de meleagurile natale ne înnobilează sufletul şi le ducem cu noi peste vremuri, peste mări şi țări, pentru a regăsi în ele, când suntem printre străini şi ne este greu, alinarea şi mângâierea tămăduitoare" (p.5). Am mai menționa şi importanța deosebită a acestei cărți pentru tineretul studios, deoarece ştiința pedagogică contemporană ne învață că, dacă dorim să ne cunoaştem patria şi neamul, este necesar, în primul rând, să cunoaştem trecutul şi prezentul acelei „patrii mici" unde s-au perindat generații de înaintaşi, s-au depozitat tradițiile naționale, ceea ce permite de a însuşi istoria de la local la național şi de la național la universal. La lecțiile de istorie, elevii din raionul Sângerei vor lua cunoştință de trecutul localității de baştină, vor studia istoria şi contemporaneitatea raionului, iar apoi acea istorie națională şi universală a căror parte componentă este plaiul lor natal.

Un merit incontestabil al autorilor acestei lucrări este străduința lor de a evidenția în conținutul fiecărui compartiment specificul spațiului cercetat. Astfel, în compartimentul consacrat cadrului geografic, autorii evidențiază importanța ambianței naturale a acestui plai în evoluția lui economică şi demografică şi, în particular, slaba populare până în epoca modernă a spațiilor de câmpie şi coline cu soluri preponderent de cernoziom, greu accesibile agricultorilor până la utilizarea plugului perfecționat de fier.

Sângerei. *Oameni, istorie, spiritualitate*. Coordonatori şi redactori ştiințifici acad. Gheorghe Duca, Ion Hadârcă. Academia de Ştiințe a Moldovei: Institutul de Studii Enciclopedice, Universitatea Academiei de Ştiințe a Moldovei, Chişinău, 2012, 320 p.

În lucrare se evidențiază prezența unei populații sedentare în acest spațiu începând cu epoca neolitică, demonstrată prin descoperirea unor vetre de locuire din acea epocă (Bilicenii Vechi, Copăceni, Chişcăreni ş.a.). Zona Sângereiului s-a aflat, de asemenea, în centrul renumitei culturi arheologice Cucuteni–Tripolie (mileniile V–III î.Hr.), atestate în aşezările de la Copăceni, Chişcăreni, Bursuceni, Sângerei, Coşcodeni ş.a. Această cultură aparținea celor mai vechi agricultori şi crescători de animale europeni, care posedau o tehnologie de producere a ceramicii ce impresionează prin ornamentele sale.

După ce caracterizează cele mai importante vestigii arheologice ale epocii fierului, autorii evidențiază prezența în acest spațiu a aşezărilor strămoşilor noştri geto-daci, apoi a populației romanizate.

În pofida faptului că spațiile deschise de câmpie ale zonei date au fost, într-o măsură mai mare decât alte teritorii ale Moldovei, supuse invaziei popoarelor migratoare (goți, avari, slavi, cumani etc.), totuşi populația sedentară locală nu a părăsit total plaiul natal. Ea s-a retras temporar, în mare parte, în zonele vecine mai îndosite ale dealurilor împădurite, ale codrilor, situate pe cursurile inferioare ale râu-

rilor afluente ale Răutului. Autorii fac trimitere la cercetările arheologului dr. Gheorghe Postică, care a identificat 11 vetre ale aşezărilor din sec. VIII–IX situate în zona Sângerului (a Răutului de Mijloc) care aparţineau populaţiei sedentare locale. Aceste aşezări aveau o continuitate din sec. al V-lea şi din cultura Dridu. Cultura respectivă, extinsă pe cea mai mare parte a spaţiului carpato-danubiano-pontic, a fost creată de populaţia romanică locală aflată în contact cu popoarele migratoare – slavi şi turanici. Secolele VIII–IX sunt considerate de istorici şi filologi drept etapa finală a etnogenezei romanilor şi a formării limbii române. Astfel, şi locuitorii autohtoni din perioada culturii Dridu din spaţiul actualului raion Sângerei au participat la acest proces istoric.

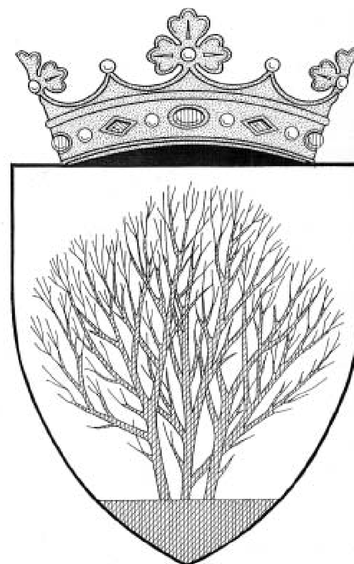
Un specific al acestei zone, în comparaţie cu teritoriile Moldovei de la vest de Prut, a fost dominaţia nemijlocită a mongolilor până în ultimele decenii ale sec. al XIV-lea, când şi pământurile din preajma Sângereiului au fost incluse în statul moldovenesc. Dar, după cum se menţionează în lucrare, teritoriul continua să fie slab populat: în sec. XIV–XVII aici au fost atestate 23 de sate, iar altele 17 – în sec. XVIII–XIX.

Abundenţa câmpiilor cu păşuni şi fânaţe au determinat creşterea animalelor drept o ocupaţie primordială a locuitorilor, care practicau şi cultivarea plantelor. Un aspect important menţionat de autori este prezenţa în această zonă a mocanilor transilvăneni, care îşi aduceau turmele la păşunat. Unii dintre aceştia staţionau aici pentru totdeauna, iar amintirea despre ei s-a păstrat doar în numele de familii: Ungureanu, Scutaru, Oprea, Ţuţuianu, Munteanu etc. Circulaţia umană din spaţiul românesc în Evul Mediu a fost, în viziunea lui Mihai Eminescu, „temelia unei epoci”, contribuind la păstrarea unităţii neamului şi a limbii române.

În lucrare se evidenţiază un important moment specific al zonei Sângerei din perioada medievală – concentrarea mai mare decât în alte zone ale spaţiului de la est de Prut a marii proprietăţi funciare boiereşti şi mănăstireşti.

În sec. XVII–XVIII, la fel ca alţi proprietari funciari, membrii renumitei familii de mari boieri Ureche, inclusiv cronicarul Grigore Ureche, stăpâneau moşii pe Ciuluc şi Răut. Boierii din neamul Prăjescu, care stăpâneau satul Drăgăneşti, erau înrudiţi cu domnii din dinastia Movileştilor.

Imperiul Rusiei, care a anexat la 1812 spaţiul dintre Prut şi Nistru, a păstrat în zona Sângereiului marea proprietate moşierească, dar a creat condiţii pentru infiltrarea aici a unor nobili ruşi din familiile Vâdovţev, Osmalovski, Novogorodţev, Mikulin, Bankovski, Grohin, Dumanski etc. Prezenţa lor pe parcursul dominaţiei ţariste stagna eforturile nobilimii locale de a se opune politicii ţarismului de rusificare a provinciei, aşa cum proceda nobilimea moldovenească în primii ani de după anexare.

Stema raionului Sângerei, 2005.
Autor Silviu Andrieş-Tabac, pictor Mariana Şlapac

Totuşi, după cum menţionează autorii, de spaţiul Sângereiului este legată viaţa şi activitatea unor personalităţi notorii ale culturii româneşti: a omului de cultură enciclopedică Nicolae Casso (1839–1904), numit şi „filosoful de la Chişcăreni”, militant al mişcării naţionale basarabene, a fraţilor Pavel şi Petre Leonardi, care au condus un cenaclu de cultură românească şi au publicat studii ştiinţifice, posedând la Cubolta o bogată bibliotecă. Din mediul unei dinastii nobiliare din părţile Sângereiului provine principesa Natalia Cheşcu (1959–1941), care a devenit regina Serbiei, căsătorindu-se cu prinţul Miloş Obrenovici, şi care a publicat mai multe scrieri literare.

Originari din spaţiul Sângereiului din sec. XIX – începutul sec. XX au fost renumiţii oameni de cultură, ştiinţă şi spiritualitate: savantul Constantin Vârnav (1806–1877), agronomul Ştefan Gonata (1838–1896) – unul dintre membrii fondatori ai Academiei Române, istoricul şi arhivistul Ion Halippa (1871–1841), ctitorul Catedralei Mitropolitane din Iaşi – Iosif Naniescu (1820–1802) şi mulţi alţii. Din mediul sângereian provin şi câţiva membri ai Sfatului Ţării care la 27 martie 1918 au votat Unirea Basarabiei ca România: Pantelimon Halippa (com. Cubolta); Anton Crihan (com. Sângerei); Vasile Gafencu (com. Sângerei); Ion Ignatiuc (com. Prepeliţa), Al. Groapă (s. Chirileni).

Compartimentul consacrat perioadei interbelice

scoate în relief efectele pozitive ale reformei agrare (1920) şi ale celei administrative (1925), ultima unificând sistemul administrativ din Basarabia cu cel din toată România. O deosebită importanță pentru depăşirea analfabetismului moştenit de la țarism a avut reforma învățământului primar, care prevedea durata de studii de 7 ani (1924), inaugurarea în majoritatea satelor a căminelor culturale, bibliotecilor, cercurilor culturale.

În compartimentul referitor la perioada sovietică sunt expuse date concrete despre participarea sângereienilor la cel de-al Doilea Război Mondial, care i-a costat viața pe 2 105 ostaşi din Sângerei, despre deportări, foametea provocată, colectivizarea forțată ş.a. Concomitent, sunt expuse eforturile oamenilor locului în dezvoltarea social-economică a plaiului natal. În cultură, menționează autorii, era semnificativă „promovarea unor simboluri specifice" epocii de construire a comunismului (p. 40). Compartimentul se încheie cu o prezentare succintă a importantelor transformări politice şi social-economice din etapa actuală, care necesită eforturi susținute în depăşirea instabilității politice şi economice a perioadei de tranziție.

De o deosebită relevanță sunt tabelele statistice şi cele 7 hărți administrative, economice, sociale şi turistice ale raionului. Importante opere ale patrimoniului național sunt descrise în compartimentul „Mărturii ale vieții culturale şi spirituale". Autorii examinează prestigiosul complex de monumente social-culturale şi spirituale, edificii de valoare arhitectonică şi istorică incontestabilă. Pe lângă splendidele biserici de la Cubolta, Sângerei, Copăceni ş.a., autorii atrag atenția cititorului larg asupra stării actuale a unor vestite monumente de arhitectură – conacele boiereşti de la Cubolta, Chişcăreni, Sloveanca ş.a. Vom menționa doar că palatul lui Casso de la Chişcăreni a fost proiectat de renumitul arhitect A. Bernardazzi. Restaurarea acestor monumente istorice de arhitectură şi includerea lor în circuitul turistic național prezintă, în viziunea noastră, o sarcină primordială a Ministerului Culturii. Pierderea lor ne va lipsi de o componentă importantă a istoriei noastre naționale.

Un compartiment aparte îl ocupă biografiile a 60 de personalități originare din raionul Sângerei. Luând cunoştință de acest compartiment, am constatat că puține raioane ale Republicii Moldova pot concura cu Sângereiul după numărul de personalități notorii. Vom menționa doar pe unii dintre aceştia – oameni de ştiință: acad. Gheorghe Duca, membru de onoare al AŞM Constantin Țâbârnă, acad. Gheorghe Țâbârnă, m.c. Leonid Culiuc, m.c. Maria Duca, m.c. Petru Patron, dr. hab. Tudor Lupaşcu, dr. hab. Andrei Galben ş.a.; scriitorii: Leonida Lari, Ion Hadârcă, Sanda Lesnea; muzicienii: dinastia Goia – Pavel, Dumitru şi Vasile, Mihai Dolgan, Nicolae Glib, Lidia Bejenaru, Gheorghe Eşanu ş.a.; artiştii plastici: Maria Saca-Răcilă, Elena Bontea, Irina Lavrenti ş.a., precum şi foştii miniştri – Victor Gaiciuc, Ion Păduraru, un fost deputat al Sovietului Suprem al URSS (1989–1991) – Anton Grăjdieru, deputați ai Parlamentului Republicii Moldova – Mihai Cucoş, Oleg Bodrug, Gheorghe Braşovschi ş.a. La Copăceni s-a născut celebrul poet român Adrian Păunescu.

Prezenta lucrare enciclopedică se încheie cu un vast compartiment consacrat celor 70 de localități din raion, structurate pe oraşe şi comune cu localitățile din componența acestora. Autorii expun informațiile cu trimitere la surse privind poziționarea geografică, primele atestări documentare, selectiv cele ulterioare, fondul funciar, dinamica populației, instituțiile culturale şi de învățământ, bisericile, întreprinderile industriale şi de comerț, potențialul economic etc. Acest compartiment ar putea servi şi în calitate de material didactic la istoria locală în toate şcolile raionului.

Suntem de părere că astfel de carte îi va stimula pe cercetători la aprofundarea în continuare a studierii diverselor aspecte ale istoriei şi contemporaneității Sângereiului. Arhivele istorice ar putea completa informațiile referitoare la istoria localităților raionului, iar diversele cercetări de teren sub formă de expediții ştiințifice ar putea scoate în evidență noi vestigii arheologice, ar permite să se descrie măiestria originală a unor maeştri populari, datinile şi obiceiurile, creația populară orală, specifice acestui spațiu, precum şi alte aspecte ale vieții cotidiene încă neelucidate.

În ansamblu, volumul recenzat prezintă, în viziunea noastră, o nouă etapă în procesul de studiere sub diverse aspecte a trecutului şi prezentului unui raion al Republicii Moldova. Sperăm că această carte va inaugura o nouă serie de studii similare, elaborate de Institutul de Studii Enciclopedice (director dr. Constantin Manolache) şi consacrate altor raioane ale republicii, ceea ce va contribui la aprofundarea cunoaşterii istoriei noastre naționale de către cercurile largi de cititori, care vor căpăta noi posibilități de a se familiariza cu faptele demne de urmat ale înaintaşilor şi contemporanilor.

IZVOARE ALE ÎNŢELEPCIUNII POPULARE

*Dr. **Svetlana PROCOP***
*Dr. **Tatiana ZAICOVSCHI***

Poate că povestea este partea cea mai frumoasă a vieţii omeneşti…cu poveşti ne leagănă lumea, cu poveşti ne adoarme... Ne trezim şi murim cu ele.
M. Eminescu

Armeanskie narodnâie skazki. Seria *Basme ale popoarelor din CSI.* Chişinău, Editura ARC, 2012, 185 p.

Din anul 2011, în cadrul unui proiect internaţional realizat de cercetătorii Institutului Patrimoniului Cultural al AŞM cu susţinerea Fondului internaţional de colaborare umanitară a ţărilor-membre ale CSI, au demarat lucrările de culegere, selectare, traducere şi pregătire pentru tipar a şase volume de basme din seria Basme ale popoarelor din CSI: basme româneşti, găgăuze, ale romilor, bulgăreşti (Republica Moldova); basme ucrainene (Ucraina); basme armeneşti (Armenia).

Scopul proiectului constă în familiarizarea cititorului cu basmele etniilor şi grupurilor etnice din Ucraina, Armenia şi Republica Moldova. Rolul primordial în realizarea acestui proiect aparţine cercetătorilor din republica noastră, care coordonează activitatea de colectare, selectare şi traducere a poveştilor şi definitivează volumele.

De menţionat că alcătuirea volumelor se realizează în mare măsură pe seama materialului folcloric inedit cules în teren. Ne referim în primul rând la basmele bulgăreşti colectate în sudul ţării, la cele ale romilor, adunate cu migală în locurile de aşezare compactă a populaţiei rome (în raioanele Hânceşti, Soroca, Ungheni etc.). În plus, o parte din basmele selectate pentru cele şase volume, deveniseră o raritate bibliografică. Cu toate că fuseseră publicate, acest lucru producându-se cu mulţi ani în urmă, ediţiile respective aproape că dispăruseră din uz. Editarea în serie a basmelor etniilor şi grupurilor etnice din Republica Moldova, Ucraina şi Armenia va permite reactualizarea basmelor popoarelor din spaţiul postsovietic, traducerile anterioare ale cărora conţineau nu rareori un subtext ideologic, de asemenea va servi drept bază benefică pentru specialiştii-cercetători, în cercurile cărora astfel de ediţii continuă să fie solicitate.

În epoca globalizării şi pierderii valorilor spirituale, reîntoarcerea la izvoarele morale stocate din adâncul veacurilor în basmele unor sau altor popoare, continuă să rămână una dintre sarcinile actuale ale societăţii. Ediţia, bogat ilustrată, conţinând adevărate nestemate ale înţelepciunii populare, va pătrunde în fiecare casă, în fiecare familie unde cresc copii. Anume de acest deziderat s-au călăuzit autorii proiectului, preconizându-se pentru fiecare volum câte aproximativ 25 de desene color, realizate special în acest scop de câţiva tineri pictori talentaţi din republica noastră. Ilustraţia conţine o informaţie etnografică complexă referitoare la portul popular, locuinţă, unelte, ustensile, peisaj... O asemenea publicaţie va contribui la apropierea culturilor aparţinând popoarelor.

Pornind de la faptul că în Republica Moldova locuiesc compact reprezentanţi ai diferitor etnii şi grupuri etnice ar fi logică editarea în viitor şi a basmelor altor grupuri etnice, profilându-se astfel perspectiva extinderii proiectului în ideea publicării unor basmenoi. Cum genul basmelor, înţeles nu numai de maturi, ci şi de copii, este una dintre formele cele mai accesibile de cunoaştere a altei culturi şi altor tradiţii, acesta este în stare să transmită neinsistent şi lejer generaţiei în creştere valorile spirituale eterne ale poporului. Proiectul propus poate să regenereze activitatea de culegere a folclorului, inclusiv în ţările Europei de Est. Este bine cunoscut faptul că celebra carte a fraţilor Grimm „Poveşti pentru copii

şi de familie”, ieşită de sub tipar în perioada anilor 1812-1915, nu numai că a revigorat acumulările de folclor în teren în diferite țări, dar şi a dezvăluit publicului larg faptul cunoscut până atunci doar de specialişti: subiectele basmelor din lumea întreagă sunt uimitor de asemănătoare. Astfel, în Europa şi în Africa, Asia şi America circulă poveşti similare, astăzi vorbindu-se despre o coincidență de 75 la sută a subiectelor. Anume din acea perioadă au început să apară studii ştiințifice ce explicau fenomenul dat, precum şi lucrări în care se încerca crearea unei clasificări generale a basmelor. În acest context trebuie de menționat că şi în cazul coincidenței subiectelor chiar, componenta etnică permite acestor poveşti să-şi păstreze originalitatea şi să intre în tezaurul mondial al creației poetice orale.

În folclorul european genul basmelor întruneşte mai multe specii (fantastică, nuvelistică, despre animale ş.a.). Prin intermediul basmului copiii mici, care nu au experiență de viață, nu le este dezvoltată gândirea abstractă şi logică, cunosc lumea înconjurătoare. Anume prin poveste copilul, imitând eroii, înțelege bazele educației morale, montate în basm prin lupta continuă dintre bine şi rău. Copilul, la care încă nu este formată noțiunea de timp şi spațiu ca rezultat al abstractizării, are capacitatea să perceapă basmul drept unul din procedeele de prezentare a informației. Basmul serveşte pentru copil ca un fel de „rezervă de aur” a structurilor de gândire, a valorilor spirituale. El este pentru copil o formă simplificată de gândire a omului contemporan, o formă adaptată de prezentare a informației.

Basmele ne transmit tipurile vechi de gândire, oferindu-ne reprezentări despre modul în care s-a format vorbirea logică. Cu ajutorul repetărilor de acelaşi tip, basmul îmbogățeşte volumul lexical al vorbirii copilului. Prin basme copiii mici învață limba maternă, memorând nu numai cuvinte separate, ci şi structuri lexicale. Se cunoaşte, că basmele abundă de rime, fragmente întregi din ele se rostesc prin incantație, deoarece un cântecel cu rimă se reține în minte mult mai simplu în comparație cu un text de aceeaşi mărime nerimat. Basmele populare au un limbaj poetic deosebit, iar conținutul lor este irațional. Şi această iraționalitate le este clară copiilor şi le este foarte necesară. Basmele sunt imposibil de modelat ca urmare a apropierii lor de sublimarea spirituală şi fiind de o expresivitate deosebită. Basmele sunt necesare poporului, şi în primul rând copiilor pentru formarea conştiinței naționale, pentru păstrarea specificului etnic. Povestite înainte de somn, ele pun în subconştientul copilului bazele valorilor general-umane şi etnoculturale, formând identitatea lui etnică, păstrându-se în memorie pentru întreaga viață şi educându-l prin exemplul eroilor, a biruinței binelui asupra răului. În basme găsim acea înțelepciune, care din copilărie ajută reprezentantului oricărui popor să se orienteze în viață.

În timpurile noastre, de dominație a televiziunii şi internetului cu presiunea lor asupra psihicului copilului, numai basmul popular cu ritmul său domol, prin subiect, prin conținutul moral liniştește şi stabileşte obiective corecte, verificate de veacuri. Piciul, care de mic a ascultat povesti, creşte un om sănătos sufleteşte. Basmul întotdeauna a creat o atmosferă deosebită, de sărbătoare. În condițiile social-economice când lipsea radioul, televiziunea, presa ş.a., rolul povestitorului în mediul familial a fost unul aparte.

Cercetătorii au descoperit reminiscențe ale credințelor arhaice despre destinația apotropaică a basmelor. Se considera, că povestirea cu voce tare poate să alunge şi duhurile rele, dăunătoare casei şi membrilor familiei. Basmele se mai povesteau şi la nunți, şi în procesul muncilor colective, pentru a înfrunta oboseala. În trecut basmul deseori era povestit la şezători. Caracterul basmului se constituia după caracterul muncii în colectiv. Procesul de lucru era însoțit de glume, jocuri, cântece, ghicitori, povestirea unor istorioare şi, desigur că, a basmelor. Până în zilele noastre în localitățile rurale la astfel de şezători se deapănă fără grabă firul basmului şi oamenii ascultă fascinați vocea misterioasă ce răzbate din vremuri demult apuse. Împreună cu cântecele vechi, baladele, proverbele şi zicătorile, basmele constituie patrimoniul spiritual al poporului, deoarece în ele sunt întruchipate percepția lumii înconjurătoare, înțelegerea binelui şi frumosului, caracterul lui şi visurile sublime, se reflectă valorile lui.

În cadrul proiectului realizat la IPC al AŞM, actualmente a ieşit de sub tipar volumul „Basme populare armeneşti”. Sunt pregătite intens pentru publicare şi celelalte volume preconizate. Apariția primului volum a suscitat un interes mare în diasporele din Republica Moldova, iar propunerile de colaborare parvenite între timp ne confirmă faptul că urmăm o cale corectă.

CENTENARUL CALITĂŢII

Dr. hab. Igor KRUPENIKOV

la 100 de ani

Geograf, domeniul ştiinţific: pedologie. Dr. hab. în ştiinţe geografice (1966), prof. univ. (1968). Membru de onoare al Academiei de ştiinţe a Moldovei (1995).

La 10 aprilie 2012 s-au împlinit 100 de ani de la naştere şi 77 de ani de activitate ştiinţifică, managerială şi didactică a distinsului cercetător Igor Krupenikov.

Născut la 10 aprilie 1912 în oraşul Petrograd, în anul 1922, împreună cu familia, Igor Krupenikov pleacă în Crimeea.

În 1931 devine student la Universitatea „M. Lomonosov" din Moscova. După absolvirea facultăţii, este recomandat la studii în doctorantură şi în 1939 susţine teza de doctor în ştiinţe cu tema „Solurile şi condiţiile pedogenetice ale Rezervaţiei Naurzum".

După doi ani de activitate în Kazahstan şi Asia Mijlocie, odată cu revenirea în Crimeea a Institutului „Magaraci", I. Krupenicov este numit director adjunct pe ştiinţă al acestui institut.

În anul 1945, împreună cu fratele Lev, scrie prima monografie pentru seria „Viaţa oamenilor iluştri" – „V.V. Dokuceaev. (1846–1903)", publicată în 1948, după care urmează cărţile consacrate lui V.R. Wiliams (1951), P.A. Kostâcev (1955), ultima fiind finalizată de un singur autor, după decesul fratelui său Lev. Activitatea istorico-literară cu timpul este orientată, îndeosebi, spre istoria pedologiei şi devine una din preocupările sale esenţiale.

În anul 1948 Krupenikov, la invitaţia academicianului Nicolae Dimo, a venit în Moldova. Îşi începe activitatea didactică şi ştiinţifică în calitate de doctor-conferenţiar la Facultatea de Geologie şi Pedologie a Universităţii de Stat din Moldova. În comun cu şeful Catedrei de pedologie, academicianul N. Dimo participă la perfecţionarea programelor de pregătire profesională a pedologilor, ţine numeroase prelegeri, cursuri generale şi speciale.

Academicianul N. Dimo era preocupat pe atunci de organizarea cercetării multilaterale a solurilor. El argumentează programul cartografierii solurilor la 3 niveluri: al teritoriilor gospodăriilor agricole la scara 1:10 000, al raioanelor administrative la scara 1:50 000 şi al republicii – la scara 1:200 000.

În această lucrare de proporţii erau antrenaţi şi studenţii cursurilor superioare ale secţiei de pedologie, deducţiile şi generalizările fiind făcute de corpul didactic sub conducerea profesorului N. Dimo şi doctorului în ştiinţe Igor Krupenikov.

În 1958 dr. I. Krupenikov începe să activeze la Institutul de Pedologie al Filialei Moldoveneşti a Academiei de ştiinţe a URSS, ca şef al sectorului de pedologie, fiind invitat tot de N. Dimo – pe atunci director al Institutului. Conduce lucrările de generalizare şi elaborare a hărţilor solurilor, cercetarea multilaterală a componenţei şi proprietăţilor, aprecierea calităţii şi pretabilităţii, bonităţii şi regionării solurilor. Organizează conferinţe ştiinţifice, este conducător al lucrărilor ştiinţifice ale doctoranzilor.

Primele investigaţii în domeniul regionării s-au soldat cu monografia „Raionarea agropedologică" (Крупеников, Урсу, Балтянский, Родина, 1964). În 1965, în comun cu N.P. Dodonov, semnează monografia «Бонитировка почв и экономическая оценка земель в Молдавии» (Chişinău, 1965), după care urmează o serie de lucrări instructive (coautori Raisa Lunev, Ludmila Reabinin), care au stat la baza organizării cadastrului funciar.

De la începutul activităţii sale ştiinţifice I. Krupenikov acordă un interes deosebit studierii cernoziomurilor. În anul 1966 la Institutul de Geografie din Moscova el susţine cu succes teza de doctor habilitat, iar în anul 1967 publică monografia „Cernoziomurile Moldovei", care s-a bucurat de un succes incontestabil, fiind citată până în prezent.

Interesele ştiinţifice ale profesorului Igor Krupenikov sunt multilaterale, el fiind conducător al cercetărilor în diferite domenii ale pedologiei. Este dascălul unui număr mare de pedologi care activează în diferite domenii ale ştiinţei nu numai în Moldova, dar şi în Alma-Ata, Bişkek; Novosibirsk, Simferopol, Odesa etc. Devine un cunoscător renumit al cernoziomului, participă cu comunicări la diferite întruniri regionale şi internaţionale, inclusiv la Congresele mondiale ale pedologilor din Adelaida (Australia), Bucureşti, Moscova. Este un popularizator activ al ştiinţei, autor al multor lucrări publicistice – „Cernoziomul – bogăţia noas-

tră" (1978), „Cernoziomurile carbonatice" (1978), „Scumpa natură a Moldovei" (1983), „Să păstrăm şi să multiplicăm" (1985), „Învelişul de sol al Moldovei. Trecutul, prezentul şi viitorul" (1992). În comun cu cercetătorii de la Institutul de Pedologie şi Agrochimie „N. Dimo", I. Krupenikov participă la pregătirea, redactarea şi editarea monografiei în 3 volume „Solurile Moldovei" (1984–1986), menționate cu Premiul de Stat (1988).

Fructuoase au fost relațiile sale cu geografii. El publică monografia „Istoria gândirii geografice în Moldova" (1964), «Почвы/Атлас МССР» (Moscova, 1978) etc. Concomitent, continuă activitatea ştiințifico-literară – publică o serie de cărți consacrate vieții şi activității lui N. Dimo (1973), L.S. Berg (1976), S.A. Zaharov (1979).

Autoritate şi renume mondial profesorul Krupenikov a obținut după apariția la Moscova, la editura „Nauka" a operei sale „Istoria pedologiei. De la apariție până în zilele noastre" (1981). Menționăm, că această monografie s-a bucurat de un ecou larg la nivel mondial, fiind tradusă în engleză şi reeditată în India (Delhi, 1992) şi Olanda (Roterdam, 1993).

Pe parcursul a câtorva ani I. Krupenikov activează în domeniul eroziunii solului, inițiază şi participă activ la elaborarea lucrării fundamentale „Eroziunea solului" (2005). În ultimii ani publică câteva monografii înalt apreciate de cititori – „Cernoziomurile şi agricultura ecologică" (coautor B. Boincean, 2004), «Черноземы. Возникновение, совершенство, трагедия деградации, пути охраны и возрождения» (2008). Ultima sa lucrare este consacrată istoriei pedologiei în Republica Moldova (2011).

Profesorul Igor Krupenikov este autorul şi coautorul a 650 de lucrări ştiințifice, printre care peste 20 de monografii. Este Membru de onoare al Societății pedologilor „V. Dokuceaev" din Rusia şi a Societății Naționale a Moldovei de Ştiința Solului. Activitatea sa ştiințifică a fost apreciată cu premiile Dokuceaev şi V. Wiliams, ale Academiei de Ştiințe a Moldovei, Ordinul „Gloria Muncii", diferite medalii şi distincții.

Profesorul, Membrul de onoare al Academiei de Ştiințe a Moldovei Igor Krupenikov la această vârstă onorabilă, continuă activitatea de cercetător coordonator la Institutul de Pedologie, Agrochimie şi Protecție a Solului „N. Dimo", impresionând prin spiritul său activ şi tenacitate.

Academician Teodor Furdui
Academician Andrei Ursu
Academician Serafim Andrieş

ASIGURATORUL PRINCIPAL

Membrul corespondent al AŞM Sergiu CERTAN la 60 de ani

Economist, domeniul ştiințific: economie. Doctor habilitat în economie (1989), profesor universitar (1993). Membru corespondent al AŞM (1992).

Avem fericita ocazie de a sărbători 60 de ani de viață şi de fructuoasă activitate ştiințifică a membrului corespondent al Academiei de Ştiințe a Moldovei Sergiu Certan, doctor habilitat în ştiințe economice, profesor universitar, cavaler al Ordinului „Gloria Muncii", manager principal al Companiei de Asigurări „Sigur-Asigur" SRL.

Născut la 17 aprilie 1952 în or. Chişinău, Sergiu Certan, la doar 26 de ani obține titlul de doctor în ştiințe economice (1978), în 1989 cel de doctor habilitat, în anul 1983 – de colaborator ştiințific superior, 1993 – profesor universitar, 1992 – membru corespondent al Academiei de Ştiințe a Moldovei.

Experiența profesională a m. c. Sergiu Certan este confirmată şi prin faptul că şi-a efectuat studiile postuniversitare la instituțiile de reciclare: Tallinn (1989), Kiev (1990), Köln (1992), Washington (1993 – Institutul Fondului Monetar Internațional, 1996 – Comisia Valorilor Mobiliare SUA), Chişinău (1998-2001 – cursurile Comisiei Naționale a Valorilor Mobiliare, Centrul de Productivitate şi Competitivitate) etc.

Este autor a circa 100 de lucrări publicate, cu volumul de mai mult de 100 coli de autor, inclusiv 9 monografii şi broşuri: *Производственные объединения: оценка эффективности и выбор состава* (1981); *Агропромышленный комплекс республики: анализ и планирование народнохозяйственных результатов* (1981); *Система натурально-стоимостных межотраслевых балансов союзной республики* (1984); *Analiza şi estimarea dezvoltării economiei informale în Republica Mol-*

dova (1995); *Economia tenebră a Republicii Moldova: aspecte calitative şi cantitative* (1996); *Cum să devii milionar legal în Moldov*a (2009) ş.a. Sub conducerea m. c. Sergiu Certan s-au pregătit şi s-au susținut 5 teze de doctor.

Fiind un bun organizator şi administrator, a deținut importante funcții de conducere: 1976-1990 – colaborator al Institutului de Cercetări Ştiinţifice de Planificare (colaborator ştiinţific superior, şef de laborator, şef de secţie, din 1989 prin cumul); 1989-1990 – primul locțiitor al şefului secţiei generale la Comitetul de Stat pentru Planificare, or. Chişinău; 1990-1991 – şef al Direcţiei generale la Ministerul Economiei Naţionale, or. Chişinău; 1990-1994 – profesor la Academia de Studii Economice (prin cumul); 1991-1992 – director al Institutului de Cercetări Economice al Academiei de Ştiinţe a Moldovei (ales prin concurs); 1992 – director al Centrului de Studiere a Problemelor Pieţei al Academiei de Ştiinţe şi Ministerului Economiei Naţionale, cumulând funcţia de vicepreşedinte al Comitetului de Stat pentru Reformele Economice; 1992-1994 – ministru al Economiei Republicii Moldova; 1994 - 1996 – preşedinte al Fondului pentru Susţinerea Antreprenoriatului şi Dezvoltarea Micului Business din Republica Moldova; 1994-2002 – conducător al Fondului de Investiţii „AgroFond" S.A. (1994-1996 – preşedinte al Comitetului de Conducere şi managerul fondului, 1996-2002 – Preşedinte al OAI „AD-Manager" – managerul FINN „AgroFond" S.A. şi, în diverse perioade de timp, manager a încă patru fonduri de investiţii); din 2004 până în prezent – manager principal al Companiei de Asigurări „SIGUR-ASIGUR"; din 1995 până în prezent – preşedinte şi membru în multiple Consilii ale companiilor din Moldova.

Activitatea publică pe parcursul activităţii profesioniste este marcată de următoarele: membru al Consiliului Economic Suprem pe lângă Preşedintele Republicii Moldova şi al Consiliului pentru Reformele Economice pe lângă Guvernul Republicii Moldova; membru al Congresului Economic Internaţional şi ICECE; copreşedinte-coordonator al Asociaţiei Naţionale a Participanţilor Profesionişti ai Pieţei Valorilor Mobiliare; vicepreşedinte al Asociaţiei Economiştilor din Moldova; copreşedintele Mişcării Acţionarilor din Republica Moldova; preşedintele Consiliului Bursei de Valori a Moldovei (1999-2003, din 2005 până în prezent – vicepreşedinte); preşedinte al Fondului pentru Susţinerea Antreprenoriatului şi Dezvoltarea Micului Business din Republica Moldova (1994-1996); membru al Consiliului de Experţi pe lângă CNPF; membru al Clubului Oamenilor de Afaceri „Timpul".

Activitatea de binefacere scoate în evidenţă şi poziţia civică a dlui Sergiu Certan. Pe parcursul mai multor ani, CA „SIGUR-ASIGUR" sponsorizează copiii din familiile defavorizate şi publică pe cont propriu îndrumare pentru educarea financiară a populaţiei.

M. cor. Ion Tighineanu, vicepreşedinte al AŞM,
academician-coordonator
al Secţiei de ştiinţe exacte şi economice

Nicolae Coţofan. *Farfurii decorative.* Şamotă pictată reliefat, Ø - 900 mm, 2005